

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Laurynas ŠEDVYDIS

**LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS
VALDANČIOJO ELITO RENGIMAS VIEŠAJAM
VALSTYBĖS GYVENIMUI
XVI A. – XVII A. VIDURYJE**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Kaunas, 2016

Disertacija rengta 2011-2016 m. Vytauto Didžiojo Universitete.

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. **Jūratė Kiaupienė** (Lietuvos istorijos institutas, Vytauto Didžiojo Universitetas,
Humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Turinys

Turinys	3
Įvadas	4
Darbo aktualumas ir naujumas.....	4
Darbo objektas.	7
Tiriama grupė.	7
Darbo tikslas ir uždaviniai.	8
Tyrimo metodai.	8
Darbo struktūra.....	8
Darbo chronologija.....	9
Terminija.....	10
Istoriografijos apžvalga.	11
Šaltinių apžvalga.	27
1. Tiriama grupė: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasauliečiai aukštieji pareigūnai, ėję pareigas tarp 1544 ir 1648 metų.....	37
2. Bendrosios studentų studijų Vakarų Europos akademijose tendencijos XVI a. viduryje–XVII a. viduryje.....	52
2.1. Tinklaveika – XVI–XVII a. bajorijos rengimo viešajam valstybės gyvenimui <i>modus operandi</i> 57	
2.2. Magnatiškasis lavinimosi modelis	62
2.3. Bajoriškasis lavinimosi modelis.....	63
2.4. Vilnius –valstybės institucijų ir lavinimo centras	66
3. XVI a. I pusės bajorijos elito lavinimosi tendencijos	71
4. Lūžio taškas: diduomenė XVI a. 6-7 dešimtmečiais „atranda“ peregrinaciją	83
5. Magnatiškasis ankstyvųjų Naujųjų laikų lavinimo modelis: Radvilos, Sapiegos ir Chodkevičiai	93
6. Kilmingų studentų studijų pikas evangelikų akademijose.....	121
7. Jėzuitų aukštojo mokslo sistemos įsivyravimas aukščiausių pareigūnų lavinime	140
8. Kolektyvinis aukščiausių pareigūnų išsilavinimo portretas.....	162
Išvados.....	176
Priedai	179
Šaltiniai ir literatūra.....	198
1. Archyvų saugyklos ir bibliotekų rankraštynai:	198
2. Publikuoti šaltiniai:	200
3. Reti spaudiniai:	206
4. Literatūra:.....	221

Ivadas

Darbo aktualumas ir naujumas. XVI a. Europa išgyveno ankstyvosios modernizacijos procesą. Europos valstybės reagavo į besikeičiančią ekonominę pasaulio tvarką bei kintančius karybos būdus ir geopolitinę situaciją plėsdamos valstybės galią. Senieji feodaliniai režimai visoje Europoje, bandydami susidoroti su iki tol neegzistavusiais iššūkiais, pamažu, su pertrūkiais keitėsi į luomines monarchijas, grįstas teise ir visuomenės sutartimi. Maksas Vėberis valstybės svarbos augimą konceptualizavo kaip nuoseklų perėjimą iš tradicinės valdžios formų į teisinę – legalią valdžios formą, Ankstyvųjų Naujųjų laikų epochoje grįsta sutartimi tarp monarcho ir luomų. Valstybės visoje Europoje tam, kad išliktų, turėjo kurti naujus reguliacinius institutus, reguliuoti prekybą, kontroliuoti nuosavą teritoriją, užtikrinti teisės veikimą bei, siekiant užtikrinti valstybės funkcionavimą – kurti vis sudėtingesnes mokesčių surinkimo sistemas. Visiems šiems valstybės požymiams užtikrinti reikėjo valstybės aparato.

Šie pokyčiai vyko nenuosekliai, ribojami egzistavusios įtampos tarp partikuliarinius interesus reiškusių ir didesnės autonomijos bei savivaldos siekusių luomų bei įvairiose Europos valstybėse iškilusių valdovo valdžios stiprinimo bei valstybės centralizacijos apie monarchą judėjimų, istoriografijoje dažniausiai įvardijamų „absolutizmu“. Moderni istoriografija visapusiškai peržiūri šį linijinį procesų vaizdavimo būdą. Ji pabrėžia, kad ši valstybės institucijų modernizacija nebuvo nuoseklus, tolydus procesas, be to – senieji feodaliniai elitai prisitaikė prie šios kaitos.

Vienas Ankstyvųjų Naujųjų Laikų epochos skiriamųjų bruožų visoje Europoje buvo dalinė modernizacija – naujos teisinės sistemos, ekonominės formacijos, urbanizacija, kultūrinės ir religinės inovacijos koegzistavo su tradicija, sąstingiu ir senųjų privilegijų išsaugojimu. Skirtingas kultūrinės, ekonominės ir socialinės kaitos greitis bei geopolitika būtent Ankstyvaisiais Naujaisiais laikais atskyrė Europos regionus: susiformavo ekonominės ir finansinės galios centras Šiaurės Vakarų Europoje ir už šio centro ribų esančios periferijomis ar pusiau–periferijomis laikytini regionai, kurie ilgainiui įgavo savą sociokultūrinį ir politinį identitetą – tokiu būdu susiformavo Vidurio Rytų Europa¹. Ekonominėje ir socialinėje dimensijoje besiperiferizuojanti Vidurio Rytų Europa kultūrinėje šių pokyčių dimensijoje tapo labiau integruota į

¹ „Centro“ ir „periferijos“ sampratos šiuolaikiniuose istoriniuose moksluose yra išpopuliarintos Imanuelio Valeršteino ir Fernando Brodelio. Kaip teigia I. Valeršteinas, viena pagrindinių priežasčių, kodėl Abiejų Tautų Respublika tapo periferine ekonomika, ekstremaliu tokios ekonomikos pavyzdžiu su visomis šiam fenomenui būdingomis socialinėmis ir politinėmis pasekmėmis, buvo jos integracija į pasaulio-ekonomiką (angl. *world-economy*), kai tuo pačiu metu jos pagrindinė geopolitinė konkurentė Rusijos valstybė, buvo už šios pasaulio-ekonomikos ribų. Wallerstein, I. *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, London, New York, 1974, p. 301.

bendraeuropinius kultūrinius ir religinius fenomenus ir šis neatitikimas tarp ekonominės bei socialinės ir kultūrinės visuomenės vystymosi dimensijos istoriografijai tapo diskusijų apie Lietuvos istorijos periodizaciją klausimu².

Pokyčiai ekonomikoje, visuomenės socialinėje struktūroje ir kultūroje bei, ypač, karyboje sąlygojo reikšmingas slinktis valdančiųjų Europos valstybių elitų funkcijose bei jų visuomeninėse nuostatose. Pokyčiai karo mene, sandomų kariuomenių įtakos augimas ir lėtas šaunamųjų ginklų bei artilerijos plitimas darė tradicinę bajorijos luomo funkciją – karo tarnybą – mažiau patrauklia bei labiau pavojinga veikla. Ekonominiai pokyčiai Europos ekonomikoje – naujų prekybos centrų augimas Nyderlanduose ir pirmosios kapitalistinės pasaulio ekonomikos centro užuomazgos Šiaurės Vakarų Europoje keitė bajorijos atstovų santykinę galią kylančios miestų buržuazijos atžvilgiu, be to, keitė pačius bajorijai keliamus iššūkius – nebe karinė tarnyba, bet ekonominė stambių žemvaldžių padėtis leido išsaugoti savo tradicinę visuomeninę padėtį. Viena pagrindinių alternatyvų bajorijos luomo atstovams, siekiantiems išsaugoti savo socialinį prestižą, buvo viešasis gyvenimas ir viena jo išraiškų – tarnyba valstybei besiformuojančiose valstybės institucijose.

Humanizmo plitimo ir Reformacijos procesai kėlė klausimus apie tradicinių feodalinių elitų vietą. Nikolas Makiavelis savo veikale „Kunigaikštis“ pabrėžė, kad naujas valstybes, kunigaikštystes ir elitus galima sukurti, kad monarchija ar valdantieji luomai nėra Dievo valios pasireiškimas, kad efektyvi politika privalo būti atskirta nuo moralės. N. Makiavelis laikomas pirmuoju politiniu modernybės filosofu, politiką kaip užsiėmimą išplėšė iš teologijos ir moralės filosofijos gniaužtų. Humanistai, tokie kaip Erazmas Roterdamietis, suprato humanizmo kaip „Naujojo mokymo“ potencialą reformuoti pasaulį į, jų nuomone, geresnį. Erazmas Roterdamietis savo siūlomoms naujovėms įgyvendinti pasitelkė idėją, kad galima išlavinti humanistinį, naujuoju mokymu sekantį valdovą ar didiką, galima jam įdiegti tinkamas vertybes. Humanistų ir reformatorių, tokių kaip Filipas Melanchtonas, siekis reformuoti švietimo sistemą ir atverti klasikinių autorių minčių klodus platesnei visuomenei buvo sėkmingas – sužadinti inovacijos ir humanistinio „asmens“ atradimo, padedami klestinčios ir entuziastingai humanistų bei reformatorių palaikomos knygų spausdinimo industrijos, šie sugebėjo ne tik išplėsti išsilavinimo bei klasikinių, „laisvųjų menų“ autorių skaitytojų bei interpretuotojų ratą, bet ir reikšmingu mastu supasaulietinti intelektualinę veiklą. Nemaža dalis Europos bajorijos luomų atstovų (*gentry*, *noblesse de robe* ir kt.) visoje Europoje tapo šio, naujojo mokymo adeptais, nes jis leido žinias ir mokslą išlaisvinti iš scholastinių akademijos gniaužtų bei leisti bandyti teorinius principus bei

² Bumblauskas, A. Lietuvos istorijos periodizacijos modeliai socialinės istorijos požiūriu, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 17, 2006, p. 9–26.

kritiką taikyti už jos ribų. Laisvieji menai, iki tol buvę dvasininkų luomui būdingu išsimokslinimu, plito už luomo ribų ir veikė kilmingųjų luomų lavinimą. Tai leido kilmingųjų luomų atstovams atsikratyti dvasininkų luomo ideologinio dominavimo.

Makiaveliškas išsilaisvinimas iš „Dievo nulemtos“, sustingusios ir nekintančios pasaulio politinės tvarkos ir humanizmas atrado reikšmingą palaikymą Italijos kunigaikščių, vėliau Prancūzijos ir Anglijos karalysčių bei Šventosios Romos imperijos imperatorių dvaruose, kur reikšmingai keitė vieną bajorijos luomo išraišką – dvariškį. Dvaras, tapęs valstybės politikos centru, tapo ir madas diktuojančia vieta – atskirų valdovų parama humanistams ir dažnai nuoširdus susidomėjimas Humanizmo idėjų nešamomis inovacijomis daugelį karjeros ar padėties valstybėje siekiančių bajorijos atstovų vertė taikytis prie besikeičiančių reikalavimų būti ne tik kariu, bet ir turėti bent jau minimalų išsilavinimą bei raštingumo lygį. Šie kintantys reikalavimai bajorijos luomo atstovams plito valdovų dvaruose ir XV–XVI a. sandūroje pasiekė Lenkijos Karalystę, kurioje anksčiau nei Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje stebėtas reikšmingas pokytis – į humanistų idėjas skleidžiančias bei laisvuosius menus dėstančias akademijas bei humanizmo kultūros centrais buvusius daugiausiai vyskupų bei aukštųjų valstybės pareigūnų dvarus pradėjo plūsti bajorijos atstovai, nesiekę tapti dvasininkais.

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (toliau - LDK) Ankstyvųjų Naujųjų laikų pradžią pradėjo kaip santykinis intelektualinis užutėkis to meto Europoje. Nors ir būdama geografiškai atskirta nuo intelektualinių bundančio Europos humanizmo centrų, LDK XVI a. išgyveno spartų ir veržlų reformų laikotarpį: per 60 metų parengė net tris Lietuvos Statutus, atliko administracinę reformą, pakeitė politinę sistemą – tiesiogiai į valstybės politiką ir valdymą įtraukė valstybės valdantįjį luomą – bajorijos atstovus. Šios reformos bei platesnė socialinė, ekonominė ir kultūrinė kaita keitė LDK politinio atstovų nuostatas bei akiračio plotį. Po Ponų Tarybos susiformavimo XV a. viduryje ši institucija, kartu su didžiojo kunigaikščio institucija, buvo pagrindinės politinės LDK valdžios institucijos. LDK Ponų Taryba Jogailaičių monarchams dažnai nereziduojant didžiojoje kunigaikštystėje atliko daugelį valstybės administracinių, teisinių bei valstybės diplomatinio atstovavimo funkcijų. Reikšmingiausią transformaciją šis institutas patyrė XVI a. 7 dešimtmetyje, kai administracinės ir politinės reformos metu Ponų Taryba tapo vienu iš trijų valstybinės valdžios elementų (greta valdovo ir Seimo).

LDK vykusio administracinė 1564–1566 m. reforma ir Antrasis (1566 m.) LDK Statutas suformavo ir naują administracinę sistemą, pagrįstą tam tikru racionalizavimo lygmeniu. LDK Ponų Tarybą pakeitė nauji pareigūnai – valdovo skiriami senatoriai iš LDK pavaldžių vaivadijų. Skirtingai negu tradicinė LDK diduomenė, paremta riboto skaičiaus giminių atstovų iš katalikiškos diduomenės tarpo, naujieji pareigūnai galėjo savo pareigas gauti neturėdami

tiesioginių matrimonialinių ryšių su įsitvirtinusio politinio elito atstovais, ir šis pokytis leido atsirasti ribotam socialiniam mobilumui luomo viduje.

XVI a. 7 dešimtmetyje stebimas senųjų formalųjų apribojimų užimti reikšmingas pareigas LDK panaikinimas. 1563 metais Žygimantas Augustas suteikė privilegiją, sulyginusią visų bajorų, nepaisant jų konfesijos, teises. Buvo sukurti formalūs teisiniai pareigų apibrėžimai bei reikalavimai jas užimti, kurie išplėtė bent jau teorines galimybes užimti valstybines pareigas bajorams – nobiliams. Po Liublino Unijos didžioji dalis Ponų Tarybos pareigūnų tapo Abiejų Tautų Respublikos (toliau - Respublikos) Senato nariais ir šaltiniuose prigijo jų įvardinimas „senatoriais“. Senatoriaus terminas, perkeltas iš Antikinio konteksto ir iš naujo suaktualintas Respublikos kaip „valstybės tėvo“, aktyvaus politiko sinonimas ir įsitvirtinusio politinio elito atstovo žymuo.

Kaip šie pokyčiai – tiek bendraeuropinės kultūrinės inovacijos, tiek platesnio nei įsitvirtinusi diduomenė, valdančiojo luomo įsijungimas į valstybės valdymą bei administracinės reformos keitė reikalavimus, keliamus bajorijos luomo nariui, siekiančiam dalyvauti valstybės gyvenime, renkantis savo būsimą išsilavinimą? Kaip bent nominali galimybė socialiniam mobilumui luomo viduje pakeitė bajorijos luomo atstovų nuostatas dėl profesionalizacijos ir tapimo rašto profesijų atstovais? Koks apskritai buvo LDK politinio elito narių išsilavinimas? Kokia buvo išsilavinimo svarba, siekiant užimti aukščiausias pareigas valstybinės valdžios institucijose? Tokie klausimai leido įvardyti darbo objektą ir suformuluoti tyrimo tikslą bei uždavinius.

Darbo objektas. Šio darbo objektas yra procesas, įvardijamas „rengimu viešajam gyvenimui“, taigi formalus išsilavinimas, inkultūracija į esamą visuomeninę padėtį bei institucinių praktikų mokymasis. Tradiciškai istoriografija apsiribodavo formalioju (universitetiniu, koleginiu) diduomenės bei bajorijos atstovų išsilavinimu ir dažnai praleisdavo tarnybą diduomenės, savo ar užsienio monarcho dvaruose bei vadinamąsias peregrinacijos keliones tyrė tik kaip būdą siekti formalaus išsilavinimo aukštojo mokslo įstaigose. Mūsų siekis yra išplėsti sampratą apie būdus ir metodus, kaip buvo rengiamasi tapti politiku, įtraukiant neformalius būdus lavintis ir taip ruošti būsimai politinei veiklai – nuo darbo ar praktikos valstybės centrinėje kanceliarijoje, teismų institucijose, iki naudingų ryšių bei pažinčių mezgimo įvairiuose užsienio suverenų dvaruose ar vykdant kitus valdovo pavedimus.

Tiriama grupė. Šiame darbe tiriamas LDK valdančiojo elito rengimas viešajam valstybės gyvenimui. Šiame darbe „valdančiojo elito“ samprata naudojama pagal Vilfredo Pareto apibrėžimą: „[elitas] tai klasė žmonių, kurie pasiekia aukščiausius rodiklius savo veikloje <...>. Šią klasę galima skirstyti į dvi klases: *valdantįjį elitą*, susidedantį iš asmenų tiesiogiai ar netiesiogiai vaidinančių reikšmingą vaidmenį valdymo veikloje, ir *ne-valdantįjį elitą*, kurį sudaro

visi kiti, valdyme nedalyvaujantys visuomenės elito nariai³. Valdančiajam elitui mes priskirsime LDK aukščiausius pasaulietinės vykdomosios valdžios pareigūnus. Aukščiausiems valstybės pareigūnams šiame darbe bus priskiriami LDK vaivados, kaštelionai, Žemaitijos kunigaikštystės seniūnai ir kaštelionai, LDK „ministrų“ lygmens pareigūnai (žemės ir dvaro maršalai, kancleriai, pakancleriai, žemės ir dvaro išdininkai), 1544–1648 m. ėję šias pareigas. Tiriamą asmenų grupę sudarė 186 asmenys, tiriama grupė plačiau charakterizuojama pirmajame skyriuje (Tiriama grupė: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasauliečiai aukštieji pareigūnai, ėję pareigas tarp 1544 ir 1648 metų), vardinis sąrašas ir tyrimo metu gauti rezultatai pateikiami Priede Nr. 1.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Darbo tikslas yra atskleisti LDK Ponų Tarybos narių ir Senatorių rango pasauliečių pareigūnų, pareigas ėjusių 1544–1648 metais, formalų ir neformalų išsilavinimą. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, buvo išsikelti tokie uždaviniai:

- Ištirti formalų tiriamos grupės išsilavinimą akademijose: atskleisti akademijas LDK ir užsienyje, kuriose lavinosi aukščiausi LDK pareigūnai, jų geografinį ir chronologinį išsidėstymą.
- Ištirti tiriamoje grupėje funkcionavusius išsilavinimo modelius ir lavinimo turinį.
- Atskleisti neformalaus lavinimo, institucinio lavinimo ir peregrinacinių kelionių įtaką galimybėms užimti aukščiausias pozicijas LDK institucijose.

Tyrimo metodai. Darbe naudojami aprašomasis, analizės, statistinis ir sintezės metodai. Siekiant iliustruoti paplitusias praktikas, kurios nėra gerai atskleistos vien iš tiriamosios grupės medžiagos buvo naudotas analogijos metodas. Siekiant tinkamai kontekstualizuoti formalų tiriamos grupės išsilavinimą iš akademinėse institucijose sudaromų matrikulų ir kitų dokumentų buvo surinkti duomenys apie visus LDK priskirtus studentus, studijavusius ar įsimatrikuliuavusius akademijose, esančiose už LDK ribų, ir šių duomenų pagrindu sudaryta duomenų bazė, kurioje suregistruoti visi scholarai iš LDK nuo XVI a. 5 iki XVII a. 5 dešimtmečių.

Darbo struktūra. Darbas sudarytas iš įvado, kuriame yra istoriografijos ir šaltinių apžvalga, aštuonių skyrių, išvadų, šaltinių ir literatūros sąrašo, vieno priedo. Pirmajame darbo skyriuje (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasauliečiai aukštieji pareigūnai ėję pareigas tarp 1544 ir 1648 metų) aptariami darbe tiriami aukščiausias pareigas tiriamu periodu užėmę asmenys, kuriuos mes įvardiname valdančiuoju LDK elitu. Antrajame skyriuje (Bendrosios studentų iš LDK studijų Vakarų Europos akademijose tendencijos XVI a. viduryje – XVII a. viduryje) dėmesys skiriamas bendrosioms Ankstyvųjų Naujųjų laikų išsilavinimo tendencijoms LDK, apibrėžiama tinklaveika, kaip bajorijos luomo atstovų ir intelektualų veikimo būdas, bei du savo

³ Pareto, V. Circulation of elites, *Theories of Society, Foundations of Modern Sociological Theory* by Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegle, Jesse R. Pitts, New York, 1961, p. 552.

socialine funkcija besiskiriantys lavinimo modeliai: magnatiškasis ir bajoriškasis; aprašoma LDK institucinė sankloda: švietimo institucijų bei valstybinių institucijų, galėjusių teikti kompetencijas, laukas. Nuo trečiojo skyriaus tendencijos dėstomos chronologine ir tematine tvarka. Trečiajame skyriuje (XVI a. I pusės LDK bajorijos elito lavinimosi tendencijos) aprašomas pats ankstyviausias chronologinis laikotarpis – XVI a. I pusė, bei jam būdingas lavinimasis valdovų dvaruose bei pavieniai akademinų peregrinacijų atvejai. Ketvirtasis skyrius (Lūžio taškas: XVI a. 6–7 dešimtmečiais LDK diduomenė „atranda“ peregrinaciją) apibrėžia trumpą, mažiau nei du dešimtmečius trukusį lūžio laikotarpį, kurio metu buvo suformuota ir įtvirtinta peregrinacija, kaip įsitvirtinusi politiniam elitui tinkama lavinimo forma. Penktajame skyriuje (Magnatiškasis Ankstyvųjų Naujųjų laikų lavinimo modelis: Radvilos, Sapiegos ir Chodkevičiai) piešiamas ryškiausių magnatiškojo lavinimo modelio adeptų – Radvilų, Sapiegų ir Chodkevičių giminių atstovų, tapusių akademinės peregrinacijos madų diktuotojais, išsilavinimo paveikslas. Šeštajame skyriuje (Kilmingų studentų iš LDK studijų pikas evangelikų akademijose) dėmesys telkiamas peregrinacijų į evangelikų akademijas bumui XVI a. paskutiniaisiais dešimtmečiais – XVII a. I dešimtmetį. Septintas skyrius (Jėzuitų aukštojo mokslo sistemos įsivyravimas LDK aukščiausių pareigūnų lavinime) skirtas antrojoje tiriamo laikotarpio pusėje įsivyravusiai jėzuitų švietimo sistemai bei asmenims, tapusiems šios sistemos auklėtiniais, ir XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios konvertitų į katalikybę lavinimui. Aštuntajame skyriuje (Kolektyvinis aukščiausių LDK pareigūnų išsilavinimo portretas) pateikiamas kolektyvinis tiriamos grupės atstovų portretas: tyrimo metu gauti statistiniai duomenys, ryškiausios tiriamos grupės atstovų lavinimo bei kalbų ir akademinų disciplinų mokymosi tendencijos bei tirtose medžiagoje neatsispindėjusios disciplinos. Darbo priede pateikiamas vardinis tirtos grupės sąrašas, tirtuose šaltiniuose ir literatūroje atsispindėjusios Lietuvos ir užsienio formalaus lavinimo akademinės institucijos, kuriose lavinosi tiriamos grupės atstovai, jų individualių mokytojų ir prižiūrėtojų sąrašas.

Darbo chronologija. Chronologinės tyrimo apibrėžtys yra dvejopos. Tiriama grupė yra asmenys, kurie užėmė aukščiausias valstybines pareigas 1544–1648 metų laikotarpiu. Kadangi vaivadų, kaštelionų ar vadinamųjų ministrų lygmens pareigos buvo užimamos aukščiausiame politinės karjeros taške arba karjeros pabaigoje, galima teigti, kad tiriamos grupės atstovai savo išsilavinimą bei pradinis žingsnius, paruošusius ir inkultūravusius juos į jų visuomeninį vaidmenį, gavo daug ankstesniu periodu. Antroji chronologinė apibrėžtis yra skirta iliustruoti patiems ankstyviausiems rengimo valstybės tarnybai pavyzdžiams nuo XV–XVI a. sandūros iki vėlyviausių pavyzdžių XVII a. 5 dešimtmetyje.

Chronologines tyrimo ribas iš vienos pusės apibrėžia 1544 metų data, vadinamojo Brastos Seimo, kurio metu buvo užpildytos ilgą laiką neužimtos aukščiausios valstybinės valdžios pareigos, veikimas bei tais pačiais metais Alberto Hohencolerno universiteto, padariusio

reikšmingą įtaką Reformacijos ir humanizmo idėjų sklaidai LDK, įkūrimas. Antroji tiriamąją grupę sudarančių asmenų atrankai pasirinkta buvo 1648 metų data – Jono Kazimiero Vazos valdymo ir valstybę iki pačių pagrindų sukrėtusios geopolitinės, ekonominės ir demografinės krizės pradžia.

Terminija. Šio darbo rėmuose specifiskai naudojami šie terminai:

Akademija. Šiame darbe vidurinio ir aukštojo mokslo institucijos, teikiančios bendruosius ar specializuotus gebėjimus, bus vadinamos akademijomis. Šis sprendimas buvo priimtas, siekiant išvengti painiavos, kurią kelia įvairių XVI–XVII a. aukštojo mokslo institucijų statusas. Kaip teigia V. Frijhofas (W. Frijhoff), Ankstyvaisiais Naujaisiais laikais universitetu galima vadinti tik tą mokymo įstaigą, kuri yra įkurta teisėtos viešosios valdžios ar bent jau pripažįstama tos valdžios kaip teisėta. Ankstyvųjų Naujųjų laikų periodu šis teisėtumo kriterijus yra nepatikimas, nes kai kurie universitetai buvo įkurti be teisėto suvereno akto ar pritarimo. Dėl šios priežasties netgi vėliau įsitvirtinusių universitetų (pvz., Leideno universiteto, įkurto 1575 m. Nyderlandų maištininkų, ir paremtų suklastota teisėto valdovo Pilypo II universiteto fundacija) teisinė situacija buvo neaiški, todėl tokių universitetų išduodami diplomai arba nebuvo vadinami diplomais (pvz., Ženevoje buvo išduodamas aktas pavadinimu „testimonium vitae ac doctrinae“), arba nebuvo pripažįstami teisėtais. Tai buvo ypač būdinga evangelikų reformatų švietimo įstaigoms – universitetams ir akademinėms gimnazijoms, kurios iš Imperatoriaus negavo universiteto privilegijos. Tokia situacija tęsėsi iki kalvinizmo konfesijos pripažinimo Imperijoje po Vestfalijos taikos 1648 metais⁴. V. Frijhofas apibrėždamas ką Europos Universitetų istorijos II tomo autoriai laiko „universitetu“, be klasikinio, teisinio apibrėžimo: „legitimios“ valdžios atstovų suteikta privilegija įkurta įstaiga, galinti teikti mokslinius laipsnius, pateikė papildomus apibrėžimus, padedančius įtraukti platesnį faktiškai veikusių aukštojo mokslo centrų vaizdą. Autorius į universitetams priskiriamų institucijų apibrėžimą įtraukė tris papildomus institucijų tipus. Pirmiausia – pedagogines mokyklas (jose rengti mokytojai), aukštesniąsias mokyklas, kurios Šv. Romos Imperijoje buvo vadinamos akademinėmis gimnazijomis, kaip įstaigas, pagal savo organizacijos modelį ir mokymo kokybę prilygusias universitetams, bet negavusias universitetų privilegijų, ypač – privilegijos suteikti mokslinius laipsnius. V. Frijhofas išskyrė nepilnus universitetus, susidedančius tik iš vieno ar dviejų fakultetų ar katedrų, kuriuos taip apibrėžė nepaisant to ar jie turėjo oficialią universiteto privilegiją. Trečiasis institucijos tipas buvo laisvuosius menus dėstanti kolegija, savo prigimtimi menkai besiskyrusi nuo vidurinės mokyklos, kurioje be laisvųjų menų, kaip pasiruošimas universitetinėms studijoms arba mokslams

⁴ Frijhoff, W. Patterns. *A History of the University in Europe. Universities in Early Modern Europe (1500–1800)*, ed. W. Rüegg ir H. de Ridder-Symoens, Cambridge University Press, 1996, p. 49–50.

dvasininkų seminarijose, buvo dėstomi filosofijos ar teologijos kursai⁵.

Peregrinacija. Istoriografijoje yra naudojami skirtingi terminai, apibūdinantys akademinės ir pažintinės kelionės Viduramžių ir Ankstyvųjų Naujųjų laikų epochoje. Rinata Subotkevičienė savo straipsnyje „Nuo piligriminių kelionių prie kavalierių turo...“ išskyrė piligrimystę (*peregrinatio maiora*), kelionę skirtą studijuoti ar mokytis (*peregrinatio academica*); kilmingų asmenų kelionę, dažniausiai mokytis riteriško karo meno (*Ritterreise*), vadinamąjį kavalierių turą, kuriame galėjo būti suderinamas akademinis lavinimasis, socializacija užsienio valdovų ar diduomenės dvaruose (*Kavalierstur*) bei vadinamąsį *Grand Tour*, kuris vienu metu turėjo pažintinės kelionės bruožų ir kartu buvo savotiška turizmo forma⁶. Šiame darbe dėl tyrimo objekto buvo pasirinktas peregrinacijos terminas. Peregrinaciją šiame darbe apibūdinama kaip „ankstyvųjų Naujųjų laikų laikotarpiui būdingą kelionę siekti išsilavinimo užsienio valstybių akademijose bei mokantis privačiai užsienio valstybėse, skirtą pasaulio pažinimui bei galinčią turėti socializacijos bei inkultūracijos į savo socialinę padėtį funkciją“.

Inkultūracija. Be formalaus išsilavinimo ir socializavimosi savo šeimoje, bajorijos luomo atstovai turėjo būti įvesti į savo socialinę rolę, išmokti jos papročius, vertybes ir etosą. Šiam procesui apibūrinti naudojamas „inkultūracijos“ terminas, kurį John F. Benton apibūrina kaip „procesą, kurio metu yra įgyjamas pasaulėvaizdis“⁷.

Istoriografijos apžvalga. LDK skirtus švietimo istorijos tyrimus galima kategorizuoti kaip institucinę švietimo istoriją, taigi istoriografiją, kurios siekis ir tikslas buvo aprašyti švietimo ir mokslo institucijas, kurti mokslininkų ar universiteto žmonių hagiografijas, rinkti, sistemingai registruoti ir kategorizuoti universitete sukurtus kūrinius. Globaliai nuo XX a. 7 dešimtmečio švietimo istorijai skirta istoriografija atitrūko nuo atskirų institucijų istorijos aprašymo ir į švietimo istoriją įtraukė socialinės istorijos elementų. Pradėtas tirti atskirų visuomenės grupių išsilavinimas bei mokslininkai kaip specifinė visuomenės grupė, aukštojo mokslo ir konkrečiai universitetų istorija pradėta tyrinėti kaip komunikacijos istorijos dalis. Analizuoti atskirų, žymiausių Ankstyvųjų Naujųjų laikų universitetų mokslininkų bei dėstytojų ryšiai su valdovais, diduomenės atstovais, augančia miestų buržuazija. Tai įgalino kurti universitetų istoriją, pateikiant Europos Universitetus kaip tinklą ar „mainų vietas“, kuriose buvo mainomasi kultūriniais, socialiniais bei ekonominiais kapitalais.

⁵ Ten pat, p. 69.

⁶ Subotkevičienė, R. „Nuo piligriminių kelionių prie kavalierių turo“*. Aristokratiškų kelionių ištakos ir jų vertinimai istoriografijoje, *Krikščioniškosios tradicijos raiška viduramžių–naujausiųjų laikų kasdienybės kultūroje: europietiški ir lietuviški puslapiai, The Development of Christian Tradition in Every-day Culture in the Late Middle Ages and Early Modern Period: Lithuanian and other European Examples*, Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXVII Ed, Vacys Vaivada, Klaipėda, 2013.

⁷ Benton, J. „*Nostre Français n'unt talent de fuir*“: *The Song of Roland and the Enculturation of a Warrior Class*, Culture, Power and Personality in Medieval France, Ed. T. N. Bisson, The Hambledon Press, 1991, p. 149.

V. Frijhofas, apžvelgdamas bendrąsias aukštojo mokslo socialines funkcijas Ankstyvaisiais Naujaisiais laikais, teigė, kad nuo XX a. 7 dešimtmečio universitetų ir aukštojo mokslo istorijai skirta historiografija suformulavo tris visuotines, beveik visoms Europos valstybėms pritaikomas tendencijas – XVII a. I pusėje vykusią išsilavinimo revoliuciją, kuri sukėlė socialines problemas, kai pernelyg didelis universitetus baigusių asmenų skaičius prisidėjo prie socialinės Vakarų Europos visuomenės kaitos, universitetų aristokratizacijos ir profesionalizacijos procesų pradžios. XVII a. didėjantis kvalifikuotų ir išsilavinusių žmonių poreikis valstybinėms funkcijoms atlikti buvo viena priežasčių bajorijai rinktis universitetinį mokslą. Universitetų aristokratizacija buvo sukelta vis labiau biurokratėjančios valstybės poreikio turėti kvalifikuotų specialistų bei bajorijos poreikio žinioms, bajorijai sekant nauju išsilavinimo idealu, pasiskolintu iš Italijos humanizmo. Savo poveikį darė ir konkurencija dėl galios su labiau išsilavinusia buržuazija. Antroje XVI amžiaus pusėje daugiau bajorų siekė žinių, reikalingų valstybės tarnybai, o ši tendencija tęsėsi ir XVII a., kai vienas iš dešimties vokiečių žemių universitetų studentų buvo bajoras. Tačiau tai negaliojo visai bajorijai, nes su karyba save susiejusi bajorijos dalis sukūrė alternatyvą – kilmingųjų akademiją arba *Ritterakademie* ir *peregrinatio academica* gavo savo „kilmingą“ atitikmenį – *Kavalierstur*. Kita vertus, bajorija nesiekė valstybės tarnybos funkcijos, atvirkščiai – pati funkcija sukurdavo kilmingąjį, dažnai suteikiant asmeniui bajorystę dėl pasiekimų administracijose ar teismuose⁸.

Europos historiografijoje reikšmingą indėlį į studijinių kelionių tyrimus įdėjo Hilde De Ridder–Symoens. Ši belgų istorikė užsiėmė Viduramžių ir Ankstyvųjų Naujųjų laikų universitetų studentų bei universitetų bendruomenių narių mobilumo tyrimais. Tirdama *Kavalierstur* (kavaliariaus/riterio kelionė) fenomeną Europoje, ji pastebėjo:

„*Keliaujantys studentų iš Europos pakraščių turi stebėtinų tarpusavio panašumų ir skiriasi nuo studentų iš stambesnių Europos centro valstybių. <...> Škotijoje ir Skandinavijos valstybėse <...> įkurti „nacionaliniai“ universitetai vargiai ar galėjo įsitvirtinti ir sulaukti palankumo iš savo šalies studentų. Ne tik mokymas vietiniuose universitetuose buvo laikomas neadekvataus lygmens, bet, ypač aukštųjų fakultetų atveju, užsienio kelionė buvo vienintelis būdas Škotijos ir Šiaurės Europos inteligentijai europeijizuotis ir pasinerti į Europos kultūrą ir patirti europietišką mokslinį ir ekonominį progresą. Iter italicum neprarado populiarumo studentų iš Europos pakraščių tarpe, tuo pat metu Iter gallicum ir Iter hollandicum taip pat buvo populiarūs.*“⁹

Kaip teigia H. De Rydder–Symeons, iki XVII a. pabaigos studijos užsienyje kaip fenomenas prarado savo patrauklumą visoje Europoje. Tai vyko dėl valstybių centralizacinės politikos

⁸ Frijhoff, W. Graduation and careers, *A History of the University in Europe, Vol. II...*, p. 386–388.

⁹ de Ridder-Symoens, H. Mobility, *A History of the University in Europe. Vol. II*, p. 439.

priemonių bei įvestų apribojimų. Apskritai, periferiniuose universitetuose studijavo itin mažai studentų iš kitų Europos regionų.

Karin J. MacHardy studijoje apie Habsburgų Austrijos bajorijos atstovų politinę kultūrą pabrėžė kultūrinio kapitalo svarbą bajorijos tėvams planuojant karjerą. Anot K. MacHardy, siekis parengi jaunos bajorus tarnybai valdovo dvare ir suteikti jiems kultūrinio ir simbolinių kapitalų paaikškina *Kavalierstur* išplitimą bajorijos tarpe XVI amžiuje. Teisiniu išsilavinimui tapus vienu pagrindinių reikalavimų užimti daugelį vietinės administracijos pareigybių, studijos universitete tapo prioritetu. Kilmingiesiems galėjo atrodyti, kad formalus universitetinis išsilavinimas yra „suterštas“, nes būdingas miestiečių luomui. Todėl prie formalaus akademinio lavinimo galėjo rinktis ir kitus lavinimosi būdus, bei suteikti šiam lavinimui kitokias reikšmes, jų nuomone labiau tinkamas jų socialiniam ir luominiam identitetui. Kilmingieji derino akademinį lavinimą su kitais įvairiais lavinimo būdais, sietais su bajoriška kultūra. Bajorijos luomo atstovų tėvai akcentuodavo viešėjimą užsienio valstybių valdovų dvaruose, kad suformuotų sūnų *habitus* ir pripratintų jį prie valdovo dvaruose praktikuojamų praktikų bei vertybių. Bajoriškas universitetinis išsilavinimas reikalavo ir reikšmingo ekonominio kapitalo, nes metinė *Kavalierstur* kaina galėjo prilygti 10000 florenų arba nedidelio dvaro kainai. Dėl šių kaštų išsiskyrė bajorijos sluoksniai – įsitvirtinusi bajorija, turinti didelius ekonominius resursus, galėjo sau leisti vykdyti *Kavalierstur* metų metus, kai mažiau turtingi bajorai keliaudavo trumpus periodus. Bajorijos atstovų siektu teisiniu išsilavinimu garsėjo Padujos ir Bolonijos akademijos, jojimo technikos buvo mokomasi Paryžiuje ir Florencijoje, architektūros – Romoje ir Genujoje, fortifikacijos – Olandijoje, o karo taktika buvo studijuojama ten, kur tuo metu vykdavo karinis konfliktas. Universitetinio išsilavinimo derinimas su kultūriniu „turu“ po užsienio dvarus reikalavo plačių socialinių tinklų ir reikšmingų lėšų, tad aukštasis išsilavinimas sukūrė gilesnius socialinius skirtumus ne vien tarp nekilmingųjų ir bajorijos, bet ir tarp bajorijos luomo atstovų. *Kavalierstur* įtvirtino lavinimosi modelį, kurio vidinė logika rėmėsi tuo, kad formalus lavinimas viso labo pabrėžia ir iš prigimties geresnes nei likusios visuomenės, įgimtas bajorijos savybes¹⁰.

Bet koks luomo profesionalizacijos ir santykio su ankstyvųjų Naujųjų laikų valstybės institucija tyrimas negali išvengti švietimo padėties bei konkrečiai universitetinio lavinimo temos. Europos istoriografijoje išsilavinimo ir rengimo viešajam gyvenimui klausimas buvo keltas tyrinėjant centralizuotos valstybės institucijos kūrimosi ir stiprėjimo procesą. Nuo XII amžiaus Vakarų Europoje daugelis visuomeninių funkcijų tapo „profesijomis“, kurioms reikėjo gilesnių mokslo žinių. Viduramžiais ši profesionalizacija (ypač teisės, finansų ar administracijos srityse)

¹⁰ MacHardy, K. *War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction, 1521–1622*, Palgrave Macmillan, UK, 2003.

skatino aukštojo mokslo vystymąsi bei mažino dvasininkijos vaidmenį „rašto“ profesijose. Nuo XIV amžiaus pareigūnai, kurių pasirengimas ir išsilavinimas užtikrino jiems galimybę užimti pozicijas valstybėje, buvo sutinkami Anglijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje ir Burgundiškuosiuose Nyderlanduose¹¹. Lenkija, Čekija, Skandinavijos šalys akademikų įsiveržimą į viešąjį gyvenimą patyrė vėliau, XVI amžiuje, taigi, „profesionalizacijos procesas pasiekė savo apogėjų XVII–XVIII amžiuje ir politika, teisė bei administracija daug ilgiau buvo dominuojama hierarchinės socialinės sistemos“¹².

Anot Maria Rosa di Simone, visoje Europoje stebima bendra tendencija universitetų studentų kiekio atžvilgiu – XVI a. pabaigoje buvo matomas spartus studentų skaičiaus didėjimas. Trisdešimties metų karo, Anglijos pilietinio karo ir Frondos laikotarpiu dėl protestantiškos ir katalikiškos konfesionalizacijos bei persekiojimų konfesiniu pagrindu, beveik visur Europoje sumažėjo įsimatrikuliavusių studentų skaičius. Savo ruožtu šis skaičius galėjo pasikeisti dėl to, kad bajoriją pritraukė XVII–XVIII a. pradėtos kurti kilmingųjų akademijos, išplitusios Vokietijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje, XVIII a. atsiradusios ir Respublikoje¹³. Visą XVII a. matoma tendencija, kad procentinė asmenų, įsimatrikuliavusių universitetuose ir baigusiu universitetus, skaičiaus išraiška didėjo¹⁴.

Ronald G. Asch teigia, kad tradicinis skeptiškas bajorijos požiūris į universitetinį išsilavinimą XVI–XVII a. pradėjo keistis. Bajorijos atstovai, tradiciškai rinkdavęsi universitetines studijas tik siekdami bažnytinės tarnybos, pradėjo aktyviau stoti į universitetus. Žemutinės Austrijos regione maždaug trečdalis bajorijos luomo atstovų 1620 metais buvo studijavę universitetuose. Egzistavo regioniniai skirtumai ir tam tikri tabu susiję su bajorijos lavinimu universitetuose, kaip, pavyzdžiui, magistro ar daktaro laipsnio egzaminų, kurie, jų nuomone, buvo žeminantys, vengimas. Todėl universitetų laipsnius dažniau įgydavo neturtingų bajorijos luomo atstovų vaikai. Tarp turtingos bei aukštą socialinį statusą turinčios bajorijos populiariesnis buvo vadinamasis *Kavalierstur* arba *Grand Tour*. Tai buvo universitetinio išsilavinimo, pasaulio pažinimo bei karinių įgūdžių lavinimo kelionė, į kurią su palyda būdavo išsiunčiami bajorijos luomo palikuonys¹⁵.

Patricia–Ann Lee savo darbe apie kilmingųjų lavinimą Anglijoje pastebėjo, kad idėjas apie visuotinį kilmingųjų, siekusių tarnybos valstybės aparate, lavinimą Anglijos karalystėje galima rasti dar XVI a. viduryje. Nuo 1563 iki 1640 metų į Anglijos išrinktų atstovų, baigusiu

¹¹ de Ridder-Symeons, H. Training and Professionalisation, *Power elites and state building*, Oxford University Press, 1996. ed. Wolfgang Reinhard, p. 149–173.

¹² Ten pat, p. 154.

¹³ Di Simone, M. R. Admission, *A History of the University in Europe: Volume vol. II...*, p. 301.

¹⁴ Frijhoff, W. Graduation and careers, *A History of the University in Europe: Volume vol II...*, p. 379.

¹⁵ Asch, R. G. *Nobilities in transition 1550–1700: Courtiers and rebels in Britain and Europe*, Bloomsbury, 2003, p. 56–61.

universitetus arba su karalystės kanceliarija ir teismais susietas įstaigas, vadinamąsias *Inns of Court*, skaičius padidėjo nuo ketvirtadalio iki pusės. Tačiau, anot Patricia–Ann Lee, Anglijos karalystėje taip pat buvo planų adaptuoti iš Prancūzijos atėjusią *akademijos*, taigi išskirtinai kilmingųjų luomo lavinimo vietas idėją. Šiose *akademijose* pagrindinis dėmesys buvo skiriamas kariniam lavinimui (jojimui žirgu, karinei fortifikacijai, fechtavimuisi) ir laisviesiems menams, tačiau visuose XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios pasiūlymuose, teiktuose Anglijos karaliui ir parlamentui, pakankamai daug dėmesio turėjo būti skirta ir teisės studijoms. Tokių akademijų Anglijos karalystėje įsteigti nepavyko¹⁶.

Patrick Wallis ir Cliff Webb straipsnyje „The education and training of gentry sons in Early Modern England“ apžvelgė keturių Anglijos karalystės grafysčių (Bedfordšyro, Sario, Somerseto ir Vestmorlando,) kilmingųjų (angl. *gentry*) sūnų išsilavinimą¹⁷. Straipsnio autoriai, taikydami kiekybinius socialinės istorijos metodus, išanalizavę gausius duomenų rinkinius nustatė įdomias tendencijas. Palyginę keturių grafysčių 1623–1672 metų heroldo komisijos surašymo duomenis su universitetų matrikuliacijos sąrašais, *Inns of Court* stažuotojų sąrašais, bažnyčios dvasininkų sąrašais ir Londono prekybos kompanijų stažuotojų sąrašais, autoriai nustatė, kad aptariamu laikotarpiu beveik identiška proporcija *gentry* luomo atstovų savo karjerą pradėjo stažuotojais (angl. *apprentice*) Londone susikoncentravusiose prekybos kompanijose (12 %), ir įstojo į kurį nors iš Universitetų (14 %). Atstumas nuo Londono nebuvo svarbus „stažuotėms“, nes net aštuntadalis Vestmorelendo grafystės, esančios sąlyginai dideliu atstumu nuo Londono, jaunų kilmingųjų pasirinko šį karjeros kelią¹⁸. Grafike autoriai parodė, kad tarp 1575 ir 1650 metų *gentry* sluoksnio atstovų prekybos kompanijose (kilusiose iš senųjų Londono pirklių gildijų ir cechų) proporcija padidėjo nuo 5–7 % iki beveik 25 %¹⁹. Universitetuose studijavusių *gentry* sluoksnio atstovų skaičius iš šių keturių grafysčių koreliuoja su kitais tyrimais, kuriuose nustatyta kad tarp 17 ir 26 procentų Norfolko grafystės kilmingųjų vaikų XVI a. 8 dešimtmetyje, 22 ir 29 procentai Sasekso grafystės *gentry* sluoksnio šeimos galvų XVI a. 9 dešimtmetyje ir ketvirtis Jorkšyro grafystės minėto sluoksnio šeimos galvų 1642 metais buvo užfiksuoti kaip kada nors savo gyvenime lankę Universitetą. Lavinimasis vadinamosiose *Inns of Court* (teisininkų korporacijos Anglijos karalystėje, Didžiojoje Britanijoje), buvo susietas su studijomis Universitete, net 55 % įstojusių į *Inns of Court* buvo baigę Universitetus. Autoriai pažymėjo, kad net vyriausi kilmingųjų sūnūs kartais pasirinkdavo *Inns of Court*, nes teisininko (advokato bei teisėjo) karjera buvo

¹⁶Lee, Patricia-Ann. Some English Academies: An Experiment in the Education of Renaissance Gentlemen, *History of Education Quarterly*, Vol. 10, No. 3 (Autumn, 1970), p. 273–286.

¹⁷ Wallis, P.; Webb, Cliff, The education and training of gentry sons in early modern England, *Social history*, 36 (1), (2011), p. 36–53.

¹⁸ Ten pat, p. 44.

¹⁹ Ten pat, p. 55.

geidžiama. Autorių tyrimo ribose atsidūrė ir dvasininko karjeros kelią pasirinkę kilmingieji: vos 2 % jų tyrimo grupę sudariusių kilmingųjų rinkosi šį karjeros kelią, daugiausia dėl tuo metu Anglijos nacionalinę bažnyčią kamavusių ekonominių problemų. Autoriai taip pat sėkmingai patikrino įsitvirtinusių koncepciją, kuri pabrėžia pirmagimio teisę paveldėti (primogenitūrą) ir parodė, kad kuo gimimo eilė vėlesnis sūnus, tuo didesnė tikimybė jam pasirinkti karjerą prekybos kompanijose. Savo ruožtu pirmagimiai daug dažniau būdavo siunčiami į Universitetus. Paradoksalu, bet vos penktadalis vyriausių sūnų sėkmingai baigė studijas, tuo tarpu penktųjų ar vėlesnės eilės pagal gimimo eilę sūnų tarpe ši proporcija pasiekia du trečdalius. Panaši tendencija matoma ir magistro studijose – vos 2 % pirmagimių studijavo ir baigė magistro laipsnio studijas, tuo tarpu 8 % šeštosios pagal gimimo eilę *gentry* sluoksnio sūnų baigdavo magistro studijas. Viena pagrindinių priežasčių šiai kaitai buvo bendrosios XVII a. krizės prielaida – *gentry* luomo atstovų skaičiaus augimas, „žemės badas“ ir baimė dėl socialinės padėties praradimo, jei nebus gauta luomui tinkanti profesija ar pareigos valstybės administracijoje.

Mark Motley darbe apie dvaro kilmingųjų lavinimą nušvietė šio proceso ypatybes Prancūzijoje XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje. M. Motley teigimu, aristokratų išsilavinimas turėjo tris svarbiausius aspektus. Pirmiausia išsilavinimas turėjo „įspausti“ į asmenį svarbias kilmingųjų kasti asmenines savybes: drąsą ir garbę. Karo meno lavinimas juose užėmė antrąją pagal svarbą vietą, o trečioji teko religingumo ir mandagumo (orig. *civility*) įdiegimui jauniems kilmingiesiems. Lavinimas prasidėdavo nuo gimtųjų namų, kuriuose buvo diegiamos stalo manieros, religijos praktika ir santykis (arba būdas elgtis) su socialiniu statusu aukštesniais ir žemesniais. Vėliau aristokratas būdavo patikimas mokytojui, kuris paruošdavo jaunąjį mokinį humanitarinių mokslų ir menų srityje, kad šis galėtų patekti į formalizuoto lavinimo *college de plein exercice* (angliškos *grammar school* atitikmuo Prancūzijoje, atsiradęs XVI amžiuje). Šiose kolegijos pobūdžio mokyklose jaunieji aristokratai nesimokydavo ilgai, nes „liežuvio aštrumas“, o ne lotynų ir graikų kalbų ar filosofijos žinios buvo svarbiausios. Po šio etapo jaunas kilmingasis patekdavo į *academie d'e'quitationo* arba tapdavo pažu, studijuodavo karo meną, šokį bei, kartais, „moderniąsias kalbas“. Anot M. Motley, toks lavinimas buvo visiškai funkcinis ir tokia XVII a. Prancūzų aristokratų „odisėja“ galėdavo užtikrinti sėkmingą inkultūraciją į savąjį luomą. Toks karjeros kelias turėjo ir socialinės diferenciacijos dėmenį: taip jaunieji aristokratai lavinime būdavo atskirti nuo smulkiosios bajorijos atstovų ir vadinamųjų *noblesse de robe*²⁰.

Lenkijos istoriografija nuo XIX a. domėjosi bajorijos požiūriu į išsilavinimą ir itin daug dėmesio susilaukė Lenkijos karalystės ir Respublikos ryšiams su atskiromis užsienio

²⁰ Motley, M. *Becoming a French Aristocrat: The Education of the Court Nobility 1580–1715*, Princeton University Press, 1990.

akademijomis. Lenkijos Renesanso kultūros istorijos tyrėjas Henrikas Baryčas (Henryk Barycz), savo darbuose skirtuose XV-XVI a. kultūrinių inovacijų plėtrai aptarė daugiausiai Lenkijos karalystės intelektualų ir bajorijos atstovų mokslus bei keliones į Paryžių²¹, Neapolį²², Romą²³, Ženevą²⁴ ir Vieną²⁵. Pagrindinės Lenkijos istoriografijai tiriančiai bajorijos išsilavinimą būdingos temos yra didikų išsilavinimas, dalis kurių yra sulaukę detalių tyrimų (pvz. Sobieskių, Liubomirskių giminės)²⁶, bei jų išsilavinimo pagrindu modeliuojami visam regionui priskiriami išsilavinimo modeliai²⁷. Platesniame nei Lenkijos istoriografija kontekste yra žinomas plačiais potėpiais kelionių istoriją tyrinęs Antoni Mączak, kuris aprašė piligrimystės, peregrinacinių kelionių ir turistikos fenomenų raidą visos Europos kontekste²⁸.

Lietuviakalbėje LDK istoriografijoje ankstyvųjų Naujųjų laikų universitetų santykį su studentais iš LDK tyrė Adolfas Šapoka, kuris savo stažuotės Prahos Karolio IV universitete metu pirmasis bandė sukurti kompiliaciją (tiesa, taip ir nepublikuotą) iš užsienio universitetų matrikulų ir šia tema yra paskelbęs straipsnių bei palikęs dėmesio vertus išrašus, kurie yra saugomi Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių bibliotekoje Vilniuje²⁹. Adolfas Šapoka savo straipsniuose identifikavo ir lietuviakalbei auditorijai pristatė pagrindinius studijų užsienio universitetuose problematikos aspektus bei tam tikra prasme ieškojo tiesioginio lietuvių tautos santykio su fundamentaliai vien tik Viduramžių ir Ankstyvųjų Naujųjų laikų Europos istorijai būdingu Universiteto fenomenu. A. Šapoka laikėsi plataus „tautos“, kurios atstovų ieškojo siekiant mokslų užsienyje, apibrėžimo:

„Bet nevalia nei mums, nei kuriai kitai tautai išsižadėti veikėjų, dirbusių savo krašto labui, dirbusių savajai tautai, nors ir nekalbėjusių savo tėvų kalba. Nevalia užmiršti amžių bruožų. Ne

²¹ Barycz H. Pod urokiem renesansowego Paryża, *Z dziejów polskich wędrówek naukowych za granicę*, Wrocław, 1969, s. 211—242

²² Barycz H. Podróże polskie do Neapolu w wiekach XV—XVIII. *Przegląd Współczesny*, T. 67, 1938.

²³ Barycz H. Polacy na studiach naukowych w Rzymie w epoce Odrodzenia. *Archiwum do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce*, T. 4.

²⁴ Barycz H. Sto lat studiów i podróży kulturalnych do Genewy (1550—1650), *Z dziejów polskich wędrówek naukowych...*, 1969 s. 243—332.

²⁵ Barycz H. Uniwersytet Wiedeński w życiu umysłowym Polski, *Z dziejów polskich wędrówek naukowych...*, 1969 s. 44—192.

²⁶ Długosz J. *Jakub Sobieski (1590—1646). Parlamentarzysta, polityk, podróżnik i pamiętnikarz*, Wrocław, 1989. Kurdybacha Ł.: Wychowanie Aleksandra i Jerzego Lubomirskich w XVII wieku. „*Minerwa Polska*”, 1929, s. 139—156. Witusik A. *Młodość Tomasza Zamojskiego: o wychowaniu i karierze syna magnackiego w Polsce w pierwszej połowie XVII wieku*, Lublin, 1977.

²⁷ Żołądź D. Wychowanie szlacheckie w XVI i XVII wieku. (Na przykładzie rodziny Lubomirskich), *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Paedagogica et Psychologica*, t. 35, 1995 s. 17—32.

²⁸ Mączak A. *Peregrynacje. Wojaże. Turystyka*, Warszawa, 1984. Mączak A. *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI—XVIII wieku*, Warszawa, 1978.

²⁹ Šapoka A. Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo?, *Židinys*, 1935. t. 22, nr. 10 p. 316—35.; Ten pat, nr. 11 p. 417—430.

viena mūsų tauta turi periodus, kada valdantysis visuomenės sluoksnius kalbėjo svetima kalba. <...> Kilme mūsų senoji bajorija buvo taip pat savo krašto sūnūs“³⁰.

Paliktuose išrašuose akivaizdžiai matyti, kad A. Šapoka sekė šia koncepcija, nes į išrašus įtraukti tiek lenkais, tiek rusėnais įvardyti asmenys iš LDK. A. Šapoka atliko Bazelio, Ženevos, Karaliaučiaus, Leipcigo, Leidene, Heidelbergo, Fribūro, Ingolštato, Herbornio, Greifsvaldo, Altdorfo, Frankfurto prie Oderio, Dilingeno akademijų matrikulų bei antrinių šaltinių³¹.

Lietuvos istoriografijoje plačiausiai naudojama studentų sąrašų kompiliacija, sukurta Mykolo ir Vaclovo Biržiškų. Vaclovo Biržiškos redaguotas ir papildytas Mykolo Biržiškos veikalas, parengtas spaudai grupės kultūros ir mokslo žmonių Čikagos universiteto Litanistikos institute. Šiame veikale bandyta suregistruoti visus lietuvių studentus Europos universitetuose. Veikale pateiktas istoriografijoje įsitvirtinęs teiginys, kad XV–XVIII amžiais Europos universitetuose už LDK ribų studijavo „apie 2000 lietuvių“³² ir pačiame veikale pateiktas 1687 studentų skaičius. Pats apibrėžimas, kas yra įtraukta į tyrimą, yra tam tikras mišinys tarp teleologinės, teritorinės ir etninės prieigos (žmonės, kurie nebuvo LDK indigenai, bet jais tapo; LDK indigenai bei asmenys, priskiriami „etniniams lietuviams“; iš Prūsijos kunigaikštystės kilę asmenys, universitetų metrikose įvardyti lietuviais). Adolfo Šapokos bei M. ir V. Biržiškų įdirbiu remiamasi ir naujausiose akademinėse publikacijose. Verta atkreipti dėmesį į tam tikrus šios kompiliacijos duomenų atrinkimo aspektus. M. ir V. Biržiškų kurtos kompiliacijos leidėjai arba patys autoriai savo surinktuose įsimatrikuliavusiųjų sąrašuose pateikė keliaujančių studentų sąrašus ne taip, kaip jie įsirašę, bet pašalinę tai, kas, jų nuomone, buvo nereikalinga. „Lietuvių ieškojimas Lietuvos istorijoje“ ryškus Biržiškų ir leidinį redagavusių asmenų darbe. Palyginus kompiliacijoje atsידūrusių asmenų sąrašą su ankstesniais A. Šapokos surinktais duomenimis arba universitetų metrikomis galima pamatyti nenuoseklumą ir redagavimą, kuriame dažnai buvo „išredaguojami“ asmenys, dėl kurių tautybės ar priskyrimo lietuvių tautai (pagal savo supratimą ar apibrėžimą) autoriai abejojo. Iliustratyvus to pavyzdys gali būti 1563 metų Bazelio akademijos matrikulai, kuriuose yra pažymėtas vienas pirmųjų gausių studentų iš LDK apsilankymų Šveicarijos akademijose (patamsintai žymimos pasikartojančios pavardės).

1. lentelė

Adolfo Šapokos ir Vaclovo Biržiškos leidinio studentų iš LDK duomenų atrankos palyginimas.

³⁰Cituota iš Selenis V. Adolfo Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“, originali citata Šapoka, A. Mūsų praeities vertinimo klausimu..., p. 247–248. „Istorija“. Mokslo darbai, 71 t. http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=136&Itemid=58#_edn55.

³¹ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius, (toliau – MAB RS), f. 233 (Adolfo Šapokos fondas), b. 143.

³² Biržiška, V. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, redagavo ir papildė M. Biržiška su A. Šapokos įvadu, Vilnius, 1987, p. 169.

1563 metai pavasario semestras, Bazelio akademija	
<i>Adolfo Šapokos užrašai</i> /Bazelio akademijos matrikulai ³³	V. Biržiškos <i>Studentai</i> ³⁴
Jonas Kiška Kristupas Zenavičius Mikalojus Deltuviškis/Dzievaltovskis <i>Joannes Swieczirzky</i> <i>Ioannes Lossousky</i> <i>Mathias Worpuczansky</i> <i>Gregorius Wozgelius</i> Christophorus Halczenius <i>Stanislaus Wlienucky</i> <i>Matheus Pucko</i>	Jonas Kiška Kristupas Zenavičius Mikalojus Deltuviškis/Dzievaltovskis Mikalojus Kristupas Radvila Joannes Wieczirski Mathias Worpuczansky Alzunius (Halcunius)

Panašiai duomenys atrinkti ir Slucko kunigaikščio Aleksandro Olelkaičio palydos, 1580 m. gegužės 28 dieną įsimatrikuliavusios Ingolštato akademijoje, atveju. Kompiliacijos redaktoriai įdėjo pastabą, kad A. Olelkaitis vyko su „svita 15 lenkų“, nenurodant jų pavardžių, tarp jų tikrai rasime LDK piliečių.³⁵ Taip pat arba dėl praleidimų, arba dėl motyvuoto redagavimo studentai iš LDK, kurie metrikose buvo įvardyti etnokonfesiniu terminu *ruthenus*, net kai akivaizdžiai naudotasi tais pačiais šaltiniais, kurie egzistavo ir buvo priimami autoriams. Pvz. 1613 m. rugpjūčio 5 dieną Marburgo akademijoje fiksuotas Aleksandras Kavečinskis, įvardytas kaip *Lithuanus*, kurį mini Biržiška³⁶, tačiau kartu su juo įsimatrikuliavę *Iohannes Rowalski Rutenus* ir *Mathias Griten Iuliacensis* neminimi³⁷. V. Biržiškų sukurtoje kompiliacijoje yra ir klaidų bei praleidimų. Taip pat galima daryti prielaidą, kad tvarkant duomenis Biržiškos publikacijai Padujos akademijos matrikuliacijų duomenys³⁸ nuo XVII a. 4 dešimtmečio priskirti Bazelio akademijai³⁹. Šiuos duomenis vėliau nekritiškai ir nesiremiant šaltiniais kartojo vėlesni

³³Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka Rankraščių skyrius (toliau – MAB RS), f. 233 (Adolfo Šapokos fondas) b. 143, p. 100. Atrinkta pagal Kallenbach J., Polacy w Bazylei w XVI w., *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*. t. VI, 1890, s. 1–9.

³⁴ Biržiška, V. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose...*, p. 49.

³⁵ Šioje palydoje galima rasti Aleksandrą Tryzną, Joną Dzierżeką ir t. t. Žr. Polacy na studiach w Ingolstacie : Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, s. 25.

³⁶ Biržiška, V. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose...*, p. 61.

³⁷ Caesar, J. *Catalogus studiosorum scholae Marpurgensis*. Nendeln; Liechtenstein: Kraus, 1875–1888, pars 4, p. 72.

³⁸ Pavardės ir datos veikiausiai pamintos iš: Windakiewicz, S. Księgi nacji polskiej w Padwie, *Archiwum dla dziejów literatury i oświaty w Polsce*. t. 6, Kraków, 1888.

³⁹ Pvz. Biržiška, V. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose...* nurodo Eustachijų Kazimierą Valavičių 1635 m. spalio 8 dieną su *Georgius Kock* ir *Paulus Kociell* įsimatrikuliavusį Bazelyje, bet šių asmenų nerasime šį laikotarpį apimančiose Bazelio akademijos matrikulų knygose. Žr. Basel, Universitätsbibliothek / AN II 4 – Matriculation Register of the Rectorate... (<http://www.e-codices.unifr.ch/en/ubb/AN-II-0004/191v/0/Sequence-1073>). Tą patį galima teigti ir apie 1636 metais – *Georgius Gabrielus Kolenda Lituanus, Alexander Zaba Vitebscensis, Georgius Carolus Hlebowicz castellanus Vilnensis*, 1638 metais *Georgius Szczawinski canonicus Szawlensis, Alexander Theodorus Lecki castellanides Samogitiensis, Georgius Tyszkiewicz episcopus samogitiensis*, 1639 metais – *Bernarus Reznier ecclesiae cathedralis Vilnensis theologus*, 1640 metais *Sigismundus Carolus Radziwill eques comendator Posnaniensis Pocillator M D Lithuaniae*, 1647 metais – *Casimirus Wayssnarowius Regiae Maiestatis Secretarius*, 1649 m. *Samuelus Seuerinus scholasticus Samogitiensis* ir t. t.

autoriai⁴⁰. Šioje disertacijoje jokių būdų neneigiamas Biržiškų atliktas darbas renkant ir kompiliuojant iš tiesų sudėtingą medžiagą, tačiau šie pavyzdžiai parodo, kad Biržiškų kompiliacija akademinėje erdvėje turėtų būti naudojama atsargiai, stengiantis, jei įmanoma, naudotis pirminiais šaltiniais ir jų publikacijomis.

Po Lietuvos okupacijų XX a. viduryje akademinio mobilumo tyrimai Lietuvoje buvo apriimtą dėl nutrūkusių galimybių pasiekti archyvus ir naujas publikacijas. Išsiskyrė Marcelino Ročkos ir Romano Plečkaičio darbai. Marcelinas Ročka savo straipsnyje apibrėžė Krokuvos akademijos įtaką XV a. humanizmo idėjų plėtrai LDK⁴¹. Filosofijos istorikas Romanas Plečkaitis eilėje straipsnių lietuvių mokslo plėtrą LDK, scholastinės filosofijos vystymąsi LDK, Vilniaus akademijos bei užsienio universitetų istorijos aspektus⁴². Kolektyvinėje monografijoje „Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai“ bajorijos luomo atstovų išsilavinimas paliestas skyriuose, skirtuose studijoms užsienio akademijose⁴³, namų mokymui ir profesiniam mokymui⁴⁴.

Ingė Lukšaitė, savo darbe apie Reformacijos plėtrą LDK argumentavo, kad Karaliaučiaus ir kiti evangelikų universitetai turėjo reikšmingą įtaką konfesinių naujovių plėtrai. Pirmieji šią įtaką patyrė Reformacijos šalininkais tapę pirmieji Karaliaučiaus akademijos dėstytojai (S. Rapolionis, A. Kulvietis, F. Staphylas), intelektualai, kilę iš LDK. Prūsijos kunigaikštis Albertas Hohencolernas vykdė aktyvią Reformacijos plėtrą LDK, ypač Žemaitijoje, ir naudojosi savo dvaru, įtakodamas LDK bajorijos luomo atstovus⁴⁵.

Dainora Pociūtė savo darbuose apie Abraomą Kulvietį, kaip vieną iš naujo pobūdžio, humanizmo idėjų įkvėptos mokyklos kūrėjų bandė atsekti jo intelektualinę raidą, studijas užsienio universitetuose (Liuveno/Sienos). Be to, savo poskyrį skyrė Petro Vergerijaus tarpininkavimu ir skatinimu užmegztiems ryšiams tarp LDK diduomenės atstovų ir Tiubingeno akademijos. Šiais ryšiais, pasinaudodamas Viurtembergo hercogu Kristupo pagalba ir mecenavimu, P. Vergerijus siekė sustiprinti silpnėjančias liuteronizmo pozicijas LDK politinio elito atstovų tarpe. Kaip parodė D. Pociūtė, šioms pastangoms nebuvo lemta tapti vaisingomis, Mikalojui Radvilai Juodajam gravituojant link šveicariškosios bei antitrinitoriškos tikybos, į kurią, anot D. Pociūtės,

⁴⁰ P.vz. Štikonaitė, I. Lietuvos kultūriniai ir akademiniai ryšiai su Šveicarija XVI–XX amžiuje, *Archivum Lithuanicum*, Wiesbaden, 2004. Nr. 6., p. 209–210.

⁴¹ Ročka, M. Lietuvių studentai Krokuvėje ir humanizmo pradžia Lietuvoje, *Raštai*, Vilnius, 2002, p. 43–71.

⁴² Plečkaitis, R. Lietuviai studentai senajame Prahos universitete, *Mokslas ir gyvenimas*. 1975, Nr. 10, p. 14–18.; Stopnie naukowe w dawnym Uniwersytecie Wileńskim, *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego, 1579–1979, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*; z. 64, Warszawa; Kraków. 1979, p. 29–61. Promocijos senajame Vilniaus universitete, *Akademijos laurai*, parengė Morkus Svirskas, Irena Balčienė, Vilniaus universiteto biblioteka, Vilnius, 1997.

⁴³ *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai: ligi Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos*, M. Karčiauskienė, et al; redakcinė komisija, Juozas Vaitkevičius (pirmininkas), et al., Vilnius: Mokslas, 1983. „Lietuviai užsienio universitetuose“, p. 19–22, „Aukštojo mokslo studijos užsienyje“ p. 53–55.

⁴⁴ Ten pat, p. 55–58. „Namų ir profesinis mokymas“.

⁴⁵ Lukšaitė, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius, Baltos lankos, 1999, p. 198–214.

nukreipė nuo konfesinių persekiojimų sprukę pabėgėliai italų intelektualai⁴⁶. Dainoros Pociūtės darbas taip pat išskirtinas ir savo siekiu parodyti transnacionalinę Europos Reformacijos istoriją, kurioje LDK diduomenės atstovai buvo aktyvūs veikėjai, savo sprendimais priimti ar susilaikyti nuo įvairių Reformacijos kryptių siūlomų inovacijų lėmę evangelikų tikybos raidą visoje Europoje.

Rinata Subotkevičienė straipsnyje apie asmenų, kurie savo karjerose galiausiai užėmė LDK katalikų bažnyčios hierarchijos pozicijas iki XVI a. 8 dešimtmečio, susidūrė su problema, kad dvasininkų luomo aukščiausio rango pareigūnų išsilavinimą galima tirti tik naudojant teleologinę prieigą. Be to, šios tyrėjos darbe buvo atmesti asmenys, kurie užėmė pareigas LDK vyskupijose, bet nebuvo LDK indigenai, taigi atmetami dvasininkai, „kilę iš užsienio“⁴⁷. Rinata Subotkevičienė disertacijoje „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų edukacinės kelionės XIV a. pabaigoje – XVI a. 8 dešimtmetyje“ siekė tirti visų LDK gyventojų keliones siekti mokslų į universitetus nuo Lietuvos krikšto iki Vilniaus akademijos įkūrimo. Šiame darbe imtasi atlikti itin sudėtingą užduotį – atrasti ir aprašyti visus studentus iš LDK bei atskleisti jų motyvaciją rinktis mokslo įstaigas. Autorė pasirinko pasakojimo būdą, kuriame pagrindinį vaidmenį atliko institucijos – universitetai traktuoti kaip konkuruojančios įstaigos, samdančios personalą⁴⁸, ir teikiančios „kompetencijas“ bei ugdančios „savo srities žinovą, profesionalų visuomenės poreikius atitinkantį specialistą“⁴⁹. Darbe modernizuotos aptariamam laikotarpiui nebūdingos sampratos, korporatyvinės, uždaros bei luomo bruožų turinčios organizacijos – akademijos, jiems pritaikytas šiuolaikinei edukologijai būdingas žargonas. Istoriografijoje iki tol beveik neaptarta skirtis tarp pažintinės ir išsilavinimo kelionės autorei tapo kertine. Subotkevičienė, pasirinkusi tokiam tyrimui nedėkingą ir sudėtingą statistinį metodą, bandė subendravardiklinti skirtingų luomų ir socialinių sluoksnių keliones, suniveliavo jų siekius bei išsilavinimo tendencijas ir tik užgriebė pagrindines tendencijas. Nepaisant to, autorė atliko reikšmingą darbą ir surinko nemažą dalį šiame darbe aptariamų 1544–1579 metų periodo duomenų. Autorė skyriuje „Aukščiausių pasaulietinių LDK pareigūnų išsilavinimas, įgytas edukacinių kelionių metu“ apžvelgia LDK diduomenės atstovų, užėmusių aukščiausias pareigas LDK valdžios aparate, išsilavinimą. Čia,

⁴⁶Pociūtė-Abukevičienė, D. *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*, Vilnius, 2008; Abraomas Kulvietis Italijoje ir Lietuvoje, *Darbai ir dienos*, 2005, t. 44, p. 247–276; Abraomas Kulvietis Liuvono universitete, in: *Archivum Lithuanicum*, 2007, t. 9, p. 99–120.

⁴⁷Subotkevičienė, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų dvasininkų studijos užsienio universitetuose: aukštojo mokslo pasirinkimo kryptių ir požiūrių kaitos tendencijos XIV a. pabaigoje–XVI a. 8 dešimtmetyje. Subotkevičienė, Rinata. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2012, 2, 2013, p. 6.

⁴⁸ Subotkevičienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų edukacinės kelionės XIV a. pabaigoje–XVI a. 8-ajame dešimtmetyje*, daktaro disertacija, 2015, Klaipėda, p. 76.

⁴⁹ Ten pat, p. 232.

nepaisant nedidelio asmenų, užėmusių šias pareigas, skaičiaus, autorė sugebėjo praleisti ir neidentifikuoti keleto aukštas pareigas užėmusių asmenų⁵⁰.

Bajorijos akademinį mobilumą iš LDK ir Lenkijos bandė apibrėžti J. H. Biemelburgas (Bömelburg)⁵¹. Autorius, bandė apibrėžti bajorijos akademinio mobilumo periodizavimą, bajorų studentų kilmės vietas, konfesionalizacijos įtaką akademinėms kelionėms ir XVII a. vidurio krizės įtaką akademinėms kelionėms. Kaip teigia J. H. Biemelburgas akademinėms kelionėms intensyvėjimui padėjo geresnė komunikacija su Pietų Europa (pvz., Krokuvos tapimas tarptautinio pašto tinklo dalimi 1558 m.)⁵², karalienės Bonos Sforzos įtaka sudominant diduomenės atstovus naujais išsilavinimo fenomenais. Per 1550–1650 m. laikotarpį kiekvienais metais iš LDK ir Lenkijos į Europos universitetus iškeldavo apie 100 bajorų luomo atstovų, tokia tendencija išliko iki pat XVII a. 5 dešimtmečio⁵³. H. J. Biemelburgas išskėlė tezę, kad studentų iš LDK kiekio padidėjimas buvo vėlesnis nei Lenkijos karalystėje – jis teigia, kad XVI a. 5–9 dešimtmečiais studentų skaičius išlieka žemame lygyje, tačiau savo piką pasiekia XVI a. 10–XVII a. 3 dešimtmečiais. Tai, anot J. H. Biemelburgo, liudija vėlesnį Vakarų kultūros institutų (taigi ir akademinėms kelionėms) perėmimą, tačiau ir atskiria Rytų Europos visuomenes, nes Maskvos valstybės bajorija akademinėms kelionėms instituto neperėmė visai, o LDK visuomenėje šios tendencijos buvo vėluojančios⁵⁴. Aptardamas konfesionalizacijos aspektą, autorius pabrėžė išskirtinę Biržų-Dubingių Radvilų giminės šakos nuostatą nesiųsti savo sūnų į katalikiškas Italijos ar Ispanijos akademijas⁵⁵. Tačiau veikiausiai Biemelburgo darbui reikėtų pateikti kritikos, nes šis laiko Lenkiją bei LDK ir jų visuomenes ir elitus vienu objektu, be to, kadangi jo tyrimas yra istoriografinis, LDK bajorijos akademinis mobilumas darbe yra atspindėtas menkai.

Plačiau Lietuviškojoje istoriografijoje žinomas ir daug geriau išlikęs yra šaltinių masyvas apie evangelikų reformatų mokyklų sistemos plėtrą. Vidurinės mokyklos/gimnazijos tipo mokslo įstaigos išsiplėtė XVII a. 3 dešimtmetyje, daugiausiai Biržų-Dubingių Radvilų šakos atstovų pastangomis, ir XVII a. viduryje veikė vidurinės mokyklos/gimnazijos tipo įstaigos Kėdainiuose, Slucke, Vilniuje bei Biržuose. Deimantas Karvelis savo tyrime apie Radvilų Biržų kunigaikštystėje susiklosčiusį tinklą pastebėjo, kad šioje mokymo sistemoje svarbų vaidmenį atliko sistemingas būsimų Vienetos dvasininkų rengimas. Gabiausi ir dievobaimingiausi mokiniai, baigę Biržų mokyklą, turėjusią aukštesniosios mokyklos statusą Biržų kunigaikštystėje, buvo subsidijuojami Vienetos sinodų ir tiesiogiai Biržų-Dubingių Radvilų studijuoti Vakarų Europos

⁵⁰ Ten pat, p. 291. P.vz. Petras Viesiolovskis (LDK Dvaro maršalas, didysis maršalas, autorės sąrašė Nr. 495 ir kiti).

⁵¹ Bömelburg, Hans-Jürgen: Adlige Mobilität und Grand Tour im polnischen und litauischen Adel (1500–1700), *Beihefte der Francia*, Bd. 60, 2000. p. 309–326.

⁵² Ten pat, p. 312.

⁵³ H. J. Biemelburgas rėmėsi Dorotos Źołądź-Strzelczyk duomenimis.

⁵⁴ Ten pat, p. 318.

⁵⁵ Ten pat, p. 321.

universitetuose (pvz. Heidelbergo, Frankfurto prie Oderio) tam, kad grįžtų dirbti Vienetos struktūrose arba tiesiogiai Biržų kunigaikščiui. Taip pat, Baltazaro Krosnevičiaus ir Adomo Rasijaus konflikto pavyzdžiu autorius iliustravo sisteminės naudoto modelio problemas – nuolatines finansavimo problemas bei provincijos nykumą ir nuobodybę, kuri sukaustydavo net itin gerą išsilavinimą gavusius mokyklos mokytojus⁵⁶.

LDK aukštuomenės studijas ir keliones po Vakarų Europą aptarė ir N. Asadauskienė⁵⁷. Remdamasi V. Biržiškos, M. Chachaj, J. Tazbir darbais ir epistolarika bei memuaristika autorė akcentavo LDK diduomenės, ypač Radvilų giminės atstovų, ryšius su Prancūzija bei aukštuomenės mados ir etiketo perimamumą iš valstybių, kuriose, anot autorės, lankėsi diduomenės atstovai⁵⁸. Krokuvos universiteto bei miesto šaltinius, susijusius su lietuviais, Krokuvoje atrinko, išvertė ir paskelbė W. Urban ir S. Lūžys⁵⁹.

Voicechas Sokolovskis (Wojciech Sokołowski) savo studijoje apie Jonušo ir Kristupo Radvilų bei Sapiegų giminės atstovų peregrinacijas ir studijas bandė apibrėžti jų keliones kaip „magnatų“ sūnų išsilavinimo modelį⁶⁰. Dažnai Lietuvos ir Lenkijos istoriografijoje kartojama, kad ankstyvųjų Naujųjų Laikų lavinimo sistema gali būti traktuojama kaip stabilus institutas, teikiantis „kompetencijas“, reikalingas tolimesnei „karjerai“. Turbūt bene vienintelis tyrimas Rytų ir Vidurio Europos kontekste, kuriame išeinama iš šio siauro išsilavinimo aukštojo mokslo institucijoje apibrėžimo, yra Annos Kammler studija apie Lenkijos karalystės senatorių pareigybes užėmusių asmenų lavinimą XVI a. I pusėje ir viduryje. Šioje studijoje lavinimo terminas naudotas platesne prasme nei daugelio autorių, naudojusių institucinės išsilavinimo istoriografijos darbams būdingą prieigą. Autorė lavinimui priskyrė formalų išsilavinimą, taigi išsilavinimą, kurį asmuo gavo mokykloje/universitete, tačiau tuo pat metu įtraukė ir neformalių bei institucijų viduje įgautų žinių aspektus – autorė atkreipė dėmesį į tai, kad diduomenės ir katalikų bažnyčios hierarchai savo dvaruose išlaikė dvarų mokyklas, kad tam tikrą inkultūracinį vaidmenį atliko ir valdovo ar užsienio monarchų dvarai, darbas ar praktikavimasis karaliaus, vyskupų ar teismų kanceliarijose. Be to, formalų išsilavinimą galėjo pakeisti namų mokytojai, kaip neformalios ar neinstitucionalizuotos edukacijos pavyzdžiai⁶¹.

⁵⁶ Karvelis, D. Evangelikų reformatų mokyklos ir špitolės Radvilų Biržų kunigaikštystėje XVI a. pabaigoje–XVII a. viduryje, *Žiemgala*, 2006/2 p. 16–23; *Radvilų Biržų kunigaikštystės visuomenė ir jos komunikacija 1589–1655 m.* Daktaro disertacija, Kaunas, 2009.

⁵⁷ Asadauskienė, N. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aukštuomenės jaunuolių kelionės po Vakarų Europą XVI–XVII amžiuje, *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*, Vilnius, 2011, p. 167–177.

⁵⁸ Ten pat, p. 167–177.

⁵⁹ Urban, W. Lūžys, S. *Lietuvių Krokva XIV–XVI amžiais*, Vilnius, 1999.

⁶⁰ Sokołowski, W., *Studia i peregrynacje Janusz i Krzysztofa Radziwiłłów w latach 1595–1603*, *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, t. 35, 1992;

⁶¹ Kamler, A. *Od szkoły do senatu. Wykształcenie senatorów w Koronie w latach 1501–1586*, Warszawa, 2006. s. 10–11.

Raimonda Ragauskienė straipsnyje apie ankstyvąjį diduomenės vaikų lavinimą pabrėžė skirtingus reikalavimus diduomenės atstovų keltus skirtingoms lytims⁶². Autorė lavinamųjų vaikų ir jaunuolių amžių išskyrė pagal Lietuvos Statutuose apibrėžiamus teisinius reikalavimus (autorė teigia, kad lavinimas teoriškai galėjo apimti 14–18 metų jaunuolius), o pirmieji lavinimo ir socializacijos žingsniai buvo vykdomi vaiko motinos, kuri, anot R. Ragauskienės, iki 7 metų turėjo teisinę pareigą prižiūrėti vaiką. Autorė savo darbe pabrėžė, kad diduomenės šeimoms buvo būdinga ankstyvąjį vaikų auklėjimą pavesti dvariškiams ar specialiai paskirtiems asmenims. R. Ragauskienė pabrėžė socializavimą pagal lytį (lyčių atskyrimą pagal žaislus, kuriais leista žaisti) bei skirtingą lavinimo modelį tarp 7–14 metų amžiaus, kai mergaitės buvo lavinamos dažniausiai namuose ar dvare, o berniukai buvo siunčiami mokytis į dvaro ar kitas mokyklas. Autorė, naudodama vieną Tomašo Zamoiskio lavinimo instrukcijų pavyzdį teigia, kad LDK diduomenės atžalų lavinimas buvo ne tiek griežtas kaip Lenkijoje, tai yra abejotinas teiginys. Taip pabrėžta, kad tam tikrais atvejais (pvz., našlės) motinos darydavo sprendimus kokią universitetinį išsilavinimą turėtų gauti jaunas didikas. Taip pat autorė pabrėžė vaikų korespondencijos su tėvais lavinamąją įtaką.

Jolita Sarcevičienė teigė, kad berniukams ir mergaitėms lavinti buvo taikomi skirtingi socializacijos modeliai ir keliama skirtingi reikalavimai. Remdamasi daugiausia XVII a. I pusės moralistais ir publicistais, J. Sarcevičienė bandė skirti modelius, taikytus diduomenės atstovų vaikų lavinimui, kur iš mergaičių nebuvo reikalaujama išprusimo, o pagrindinis reikalavimas, keltas berniukų lavinimui, buvo parengti pilietį viešajam gyvenimui⁶³.

Urszula Augustyniak savo studijose apie XVII a. pradžios Biržų-Dubingių šakos Radvilų giminės atstovų dvarą ir klientūros mechanizmus reikšmingą dėmesį skyrė tiek jaunųjų didikų, tiek apie Radvilas susiformavusios bajorijos grupuotės lavinimui⁶⁴. Autorė pabrėžė, kad Biržų-Dubingių Radvilų dvaras tapo reikšmingu centru, kuriame buvo lavinama ne tik jaunoji didikų karta, bet ir su diduomenės gimine susisiejusių klientų giminių vaikai⁶⁵. Dorota Żołądz–Strzelczyk savo tyrimuose apie asmenų iš Lenkijos ir LDK studijas Vokietijos universitetuose bandė išskirti studentus iš LDK žemių kaip atskirą grupę bei pateikti statistinius duomenis. Iš 4651 įrašų metrikos knygoje autorei pavyko identifikuoti 2608 įrašus, priklausiusius 2153

⁶² Ragauskienė, R. Models Applied Upbringing Children of Upper Nobility of the Grand Duchy of Lithuania in the 16th – the Middle of the 17th Centuries, *Pedagogy Studies / Pedagogika*, 2014, Vol. 116, Issue 4, p. 17.

⁶³ Sarcevičienė, J. Vaikas XVI–XVII a. LDK visuomenėje: galimi auklėjimo ir socializacijos modeliai, *Menotyra*, 2003, nr. 2 (31), p. 4–10.

⁶⁴ Augustyniak, U. Wychowanie młodych Radziwiłłów na dworze birżańskim w XVII wieku, *Od narodzin do wieku dojrzałego. Dzieci i młodzież w Polsce, cz. 1: Od średniowiecza do wieku XVIII*, red. M. Dąbrowska, A. Klonder, Warszawa 2002.

⁶⁵ Augustyniak, U. *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa, 2001.

asmenims, o iš jų 599 asmenys XVI a. pradžioje–XVII a. viduryje buvo kilę iš LDK⁶⁶. Kaip jau yra pastebėjusi Ingė Lukšaitė, minimame darbe nėra aiškus duomenų atrinkimo būdas ir iš tyrimo yra pašalinta nemaža dalis sunkiau identifikuojamų studentų iš LDK, publikacinėje darbo dalyje neatsispiria LDK miestiečiai, studijavę Vokietijos Universitetuose⁶⁷.

Marianas Chachajus savo darbuose tyrė didiko palydos išsilavinimo kelionėse fenomeną⁶⁸, naudodamas Olekaičių, Radvilų ir Chodkevičių duomenis. Taip pat išleido monografiją, skirtą Radvilų giminės išsilavinimo kelionėms užsienyje⁶⁹. Anot jo, XVI a. II pusėje Lietuvos „magnatai“, sekdami Radvilų pavyzdžiu, į egzistuojantį sūnų lavinimo kanoną įtraukė lavinimą užsienyje ir diduomenės peregrinacijos tapo dar vienu aspektu, skiriančiu šį visuomenės sluoksnį nuo bajorijos. Savo ruožtu LDK bajorija vertino išsilavinimą užsienyje kaip vieną iš aspektų, įgalinančių būsimą karjerą ir perėmę tokias nuostatas, pritaikė savo sūnums. Tuo pat metu M. Chachajus teigia, kad peregrinacija kaip reiškinys negarantavo politinės karjeros, nes ji priklausė nuo daugelio kitų veiksnių⁷⁰. Savo straipsniuose apie aukštojo mokslo įtaką karjerai jis teigė, kad 1587 metais 35 % procentai LDK senatorių rango pareigybes užėmusių asmenų turėjo formalų išsilavinimą, o jau 1632 metais šis skaičius pasiekė 88 %⁷¹.

J. Kiaupienė veikale, skirtame LDK bajorijos kultūriniais profiliais, pateikė išsiaiškinamą mozaiką pasakojimų apie LDK diduomenės ir bajorijos santykius apie keliavimą, studijas ir lavinimąsi užsienio valdovų dvaruose⁷². Marzena Liedke savo svarstymuose, kodėl LDK rusėnų kilmės didikai linko į protestantizmą, pabrėžė jos spėjama peregrinacijos kelionių po protestantiškas akademijas įtaką⁷³.

⁶⁶ Żołądź-Strzelczyk D. *Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i I poł. XVII wieku*, Poznań, 1996, s. 151.

⁶⁷ Lukšaitė, I. *Reformacija Lietuvoje...*, p. 212.

⁶⁸ Chachaj, M. Orszak magnata odbywającego podróż edukacyjną (wiek XVI–XVIII), *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa, 2006, s. 165–178;

⁶⁹ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995.

⁷⁰ Ten pat, s. 101.

⁷¹ Chachaj, M. Wyształcenie świeckich senatorów w Wielkim Księstwie Litewskim za panowania Zygmunta III Wazy, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, ser. Historia LXVI, 1988, s. 257–262.

⁷² Kiaupienė, J. „Mes, Lietuva“: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas), Vilnius, 2003, p. 221–240.

⁷³ Liedke, M. Recepja wyznań reformacyjnych przez magnaterię ruską Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI i w początkach XVII wieku, *Władza i prestiż: magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Białystok, 2003; s. 589–593.

Atskirai tirti studentų iš LDK arba iš Respublikos ryšiai su Heidelbergo⁷⁴, Viurcburgo⁷⁵, Krokuvos⁷⁶, Karaliaučiaus⁷⁷, Vitembergo⁷⁸, Leipcigo⁷⁹, Altdorfo⁸⁰, Frankfurto prie Oderio⁸¹, Romos⁸², Neapolio⁸³, Ženevos⁸⁴, Bolonijos⁸⁵, Tiubingeno⁸⁶, Altdorfo⁸⁷, Kelno⁸⁸, Marburgo⁸⁹, Graco⁹⁰, Leipcigo⁹¹, Dilingeno⁹², Sienos⁹³ akademijomis. Tirtos studijos Šveicarijos universitetuose ir mokslo įstaigose⁹⁴. S. Kotas aprašė studentų iš Lenkijos (ir LDK) studijas

⁷⁴ Karłowicz, J., Polacy na wszechnicy heidelberskiej w wiekach XV do XVII, *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, t. 15. 1867, s. 312–328; Wotchke T. E Polnische Studenten in Heidelberg, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* 2,3 (1926), p. 46–67; Żołądz-Strzelczyk D. Studenci polscy : Korony i Litwy w Heidelbergu w okresie reformacji, *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, t. 39. 1994, s. 3–17.

⁷⁵ Kozieł, L. Polscy studenci na Uniwersytecie w Würzburgu w XVI i XVII w. – studium statystyczne, *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 38 (1997), s. 27–50.

⁷⁶ Ročka, M. Lietuvių studentai Krokuvėje ir humanizmo pradžia Lietuvoje (XV–XVI a. pradžia), *Raštai*, p. 43–70.

⁷⁷ Wotchke, T. Polnische und litauische Studenten in Königsberg, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* 6 (1930), s. 428–447; Matulevičius, A. Lietuviai studentai Karaliaučiaus universitete XVI a.–XIX a. pradžioje, *Istorija*, 2004, Nr. 62, p. 33–42; Lukšaitė, I. Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje, *Baltos lankos*, 1999, p. 198–214; Bogdan, D. Studenci z Rzeczypospolitej na Uniwersytecie Krölewieckim w latach 1544–1619, *Krolewicz a Polska*, red. M. Biskup, W. Wrzesinski, Olsztyn, 1993, s. 73–87.

⁷⁸ Wotchke, T. Polnische Studenten in Wittenberg, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, Neue Folge, Bd. 2, H. 2 (1926), s. 169–200;

⁷⁹ Wotchke, T. Polnischen Studenten in Leipzig, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, Neue Folge, Bd. 7, H. 1 (1931), s. 61–81;

⁸⁰ Wotchke, T. Polnische Studenten in Altdorf, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* 4 (1928), s. 216–232;

⁸¹ Wotchke, T. Polnische Studenten in Frankfurt, in: *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* 5 (1929), s. 228–244.

⁸² Barycz, H. Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia, 1440–1600, *Archiwum komisji do dziejow oswiaty i szkolnictwa w Polsce*, t. 4, Krakow, 1938.

⁸³ Barycz, H. Podróże polskie do Neapolu w wiekach XV–XVIII, *Przegląd Współczesny*, (1938), t. 67, s. 20–45.

⁸⁴ Barycz, H. Sto lat studiów i podróży kulturalnych do Genewy (1550–1650). *Z dziejów polskich wędrówek naukowych za granicę*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1969, Wrocław, s. 243–332.

⁸⁵ Bersohn, M. 1894, Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku. cz. II, 1894.

⁸⁶ Fürsten, Grafen, Herren und Ritterbürtige, welche von 1477 bis 1628 zu Tübingen studiert haben, *Vierteljahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie*, 4. Jg., 1876, Tazbir J., Polnische Studenten in Tübingen in der Reformationzeit, w: *Zeitschrift für württembergische Landesgeschichte* 1983, s. 174–189; Tazbir, J. Studenci z Prus Krolewskich, Korony Polskiej i Litwy na uniwersytecie w Tybindze (1501–1654): *Zapiski Historyczne*, 48, 1983, z. 1–2, s. 79–101.

⁸⁷ Wotchke, T. Polnische Studenten in Altdorf, *Jahrbuch für Kultur und Geschichte der Slaven*, N. F. 4, 1928, s. 216–232, Kunstmann, H. Salomon Rysinski i norymberski uniwersytet w Altdorfie, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 20, 1975, s. 141–153.

⁸⁸ Kallenbach, J. Polacy na uniwersytecie w Kolonii. Z metryk uniwersytetu kolońskiego (1388–1628), *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, t. 6, 1890, s. 333–339.

⁸⁹ Hubicki, W. Uczniowie z Polski na studiach chymiatryi w Marburgu w latach 1609–1620, *Studia i Materialy z Dziejow Nauki Polskiej*, seria A, Historia Nauk Społecznych, z. 12, Warszawa 1968, s. 79–103; Reklaitis, P. Lietuvos studentai Marburge XVII ir XVIII amžiuje, *Aidai*, 1978 m., kovas.

⁹⁰ Szymański, S. Pierwsi studenci ; ziem polskich na uniwersytecie w Grazu w latach 1586–1630, *Przegląd Histooryczno-Oświatowy*, 1979, Nr. 4, s. 499–525.

⁹¹ Tomkowicz, S. Polacy na uniwersytecie lipskim w XV i XVI wieku, *Przegląd Polski* 15, t. 60, 1881, s. 435–444. Tomkowicz, S. *Metrica nec non liber nationis Poloniae Universitatis Lipsiensis ab anno 1409 usque ad 1600*, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, 2, 1882, s. 409–467. Wotchke, T. Polnische Studenten in Leipzig, *Jahrbuch für Kultur und Geschichte der Slaven*, N. F. 7, 1931, s. 61–81.

⁹² Żołądz, D. Polacy z Korony i Litwy na studiach w Dillingen (1564–1624), *Studia Historica Slavo-Germanica*, t. 17 (1988–1990), 1992, s. 3–21. Żołądz-Strzelczyk, D. Polnische und Litauische Studenten in Dillingen (1564–1624), *Jahrbuch des Historischen Vereins Dillingen an der Donau*, 100, 1999, s. 381–404.

⁹³ Chachaj, M., *Zwiazki kulturalne Sieny i Polski do końca XVIII wieku*, Lublin, 1998.

⁹⁴ Kamuntavičius, R. Lietuva ir Šveicarija: Bendravimo istorija iki XVIII a. pabaigos, *Darbai ir Dienos*, Nr. 44, Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2005, p. 125–145; Štikonytė, I. Lietuvos kultūriniai ir akademiniai ryšiai su Šveicarija XVI–XX amžiuje, *Archivum Lithuanicum*, 2004, p. 199–238.

Liuvėne, Bazelyje, Orleanė⁹⁵. V. Vaivada Reformacijos ir konfesionalizacijos XVI a. Źemaitijoje tyrime atrinko XVI a. Karaliaučiaus ir Krokuvos akademijose studijavusius studentus iš Źemaitijos⁹⁶. Kauno miestiečius – užsienio akademijų studentus išskyrė ir Zigmantas Kiaupa⁹⁷. L. Kieniewicz sukūrė Stepono Batoro valdymo laikotarpio jo asmeninių sekretorių biogramas (tarp kurių įtraukė ir kitus asmenis iš LDK), bei aptarė jų išsilavinimą⁹⁸.

Apibendrinant, galima teigti, kad bajorijos luomo švietimo, išsilavinimo ir inkultūracijos į luomą istoriografija yra netolygi. Atskirų asmenų ir giminių išsilavinimas yra nagrinėtas plačiai (čia išsiskiria Jonušas II Radvila, susilaukęs milžiniško istoriografijos dėmesio bei Radvilų giminės atstovai apskritai), šių asmenų įgytas išsilavinimas ir jo tendencijos tapo „modeliu“, kuris istoriografijoje taikomas kitiems LDK ir Respublikos giminių atstovams. Plačiausiai istoriografija aptaria studentų iš LDK studijas už šalies ribų, kaip „vakarietizacijos“ proceso dalį, kultūros kaitos ir Reformacijos prielaidą. Kita vertus, iki šiol be R. Subotkevičienės disertacijoje esančių svarstymų nėra tirtas politinio elito, kaip aukščiausių pareigūnų korpuso, išsilavinimas. Dažnai, kaip kultūros istorijos ar bajorijos luomo istorijos srities šalutinė tema, istoriografija kartoja sunkiai įrodomus teiginius, pavyzdžiui, apie bajorijos luomo atstovus kaip tipiškus akademijų studentus. Jiems taikomi Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų švietimo istoriografijos naratyvai apie akademijų studentų korpusą, neatsižvelgiama į bajorijos luominio išskirtinumo siekį bei egzistavusius apribojimus luomo nariams. Savo ruožtu LDK švietimo įstaigų plėtra istoriografijoje yra ne iki galo įvertintas fenomenas. Akivaizdu, kad jėzuitų kolegijos LDK iširtos menkai. Vilniaus akademija yra susilaukusi gausios istoriografijos, tačiau šio universiteto matrikuliacijos sąrašų neišlikimas kelia sunkumų, siekiant įvertinti šios mokslo įstaigos lankomumą ar bent jau kvantifikuoti luominę jame studijavusių studentų padėtį. Nesant platesnių Vilniaus akademijos studentijos sudėties tyrimų kyla problemų net ir su reikšmingą padėtį visuomenėje užėmusių giminių atstovų studijų fakto patvirtinimu Vilniaus jėzuitų akademijoje. Jėzuitų kolegijų plėtra LDK yra apskirtai tik paraštėse buvusi tema, iki šiol laukianti gilesnių tyrimų.

Šaltinių apžvalga. Istoriofrafijoje, skirtoje akademinėms kelionėms, dažniausiai apsiribojama ribota šaltinių baze – akademijų matrikulais. Šiame darbe, siekiant plačiau atskleisti LDK aukščiausiųjų pasauliečių pareigūnų išsilavinimą, buvo pasirinkta išplėsti šaltinių bazę vadinamosiomis „draugų knygomis“, išlikusia korespondencija bei susirašinėjimu tarp

⁹⁵ Kot, S. *Polska Złotego Wieku a Europa*, red. H. Barycz, Warszawa, 1987; Stosunki Polaków z uniwersytetem łowańskim, s. 545–576; Bazyleja i Polska (XV–XVII w.), s. 387–408; Polacy na studiach w Orleanie, s. 382–387.

⁹⁶ Vaivada, V. *Katalikų bažnyčia ir Reformacija Źemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruoŹai*, Klaipėda, 2004. p. 108–116.

⁹⁷ Kiaupa Z. *Kauno miesto istorija*, t. I, Versus Aureus. 2010, p. 356–359.

⁹⁸ Kieniewicz, L. Sekretariat Stefana Batorogo. Zbiorowość i kariery sekretarzy królewskich, *Spoleczeństwo staropolskie*, 4, 1986, t. 4, Warszawa, 1986, s. 33–67.

tėvų/globėjų ir besimokančio jaunuolio, ar jį prižiūrinčių asmenų, bei lavinimo instrukcijų ir akademijose leistų tezių leidinių ar leidinių, kurie liudija studentų studijas ar ankstyvąją karjerą (pvz. laidotuvių kalbos, kuriose XVI–XVII a. asmens išsilavinimas buvo laikomas vertu paminėjimo).

Universitetų matrikulai buvo oficialūs, dažniausiai lotynų kalba sudaromi registrai, registravę į akademines institucijas atvykusius asmenis. Šiuos šaltinius sudarydavo institucijos (tai galėjo būti universiteto rektoratas, akademinė nacija, universiteto fakultetas ar kolegija, esanti universitete, universiteto daktarų ar magistrų kolegialus organas), į kurią būdavo įsirašoma, valdžios atstovas. Universiteto matrikulai šaltiniuose patys buvo vadinami įvairiais terminais, be dažniausiai pasitaikiusio termino *matricula* galėjo būti naudojami terminai *rotulus* (Viena, Oksfordas), *registrum* (Kelnas, Viena, Ingolštatas, Oksfordas), *liber* (Heidelbergas, Viena, Liuvenas, Bolonija, Leipcigas, Rostokas ir t.t.)⁹⁹. J. Paquet skirstė universitetų matrikulus į keturias grupes: bendruosius matrikulus, fakultetų matrikulus, universitetų „nacijų“ matrikulus, universitetą sudarančių „kolegijų“ matrikulus¹⁰⁰. Metrikų kaip šaltinių panaudojimą Respublikos tyrimų kontekste apžvelgė ir Marianas Chachajus¹⁰¹.

R. Subotkevičienė savo disertacijoje teigė, esą „universitetai buvo suinteresuoti sužymėti visus atvykusius [studentus], *nes kuo daugiau žmonių jis pritraukdavo, tuo sėkmingesniu ir prestižiškesniu jis save prezentavo likusiųjų tarpe.*“ Akademių matrikulai pirmiausia buvo akademijos, kaip universiteto bendruomenės narių, turinčių universiteto teisinę apsaugą ir globą bei pareigas mokymo įstaigai, identifikavimo ir skaičiavimo priemonė. Asmenys, įsimatrikuliavę akademijos matrikulų knygose, tapdavo bendruomenės nariais, be to, klausimuose, kuriais akademijos turėjo reguliacinę teisinę funkciją (tarpusavio konfliktų sprendimas), tapdavo teisnūs akademijos viduje. Akademių institucijų prestižą lemdavo ne studentų skaičius, bet akademijoje dėstančio personalo prestižas, akademijos santykis su valdžios institucijomis bei simbolinis kapitalas.

Skirtingai nei teigia R. Subotkevičienė, negalima teigti, kad Europos universitetams buvo būdingas „kruopštus ir vieningas studentų sąrašų sudarymas“¹⁰². Matrikulai yra detalūs ir išsamūs tik mažesniuose Europos universitetuose. Išsamūs studentų registracijos matrikulai apskritai buvo būdingi „miestietiško“ pobūdžio Vokietijos akademijoms (gerai išlikusios ir detalios matrikuliacijos knygos yra daugiausia evangelikų universitetų) ir buvo nebūdingi kai kurioms

⁹⁹Paquet, J. Les matricules universitaires, vol. 1. *Typologie des sources du moyen-âge occidental* 65. Turnhout: Brepols, 1992, p. 15–16.

¹⁰⁰Ten pat.

¹⁰¹Chachaj, M. *Metryki zagranicznych uniwersytetów i akademii jako źródło do dziejów kultury polskiej (XVI–XVII w.)*, *Studia z dziejów epoki Renesansu*, red. H. Zins, Warszawa 1979, s. 37–56.

¹⁰² Ten pat.

jėzuitų mokymo įstaigoms. Tai turėjo ir tam tikrą praktinį pagrindą – sustiprėjus religiniams konfliktams, kai kurių valstybių studentams buvo draudžiama vykti į katalikiškas akademijas, už tai galėjo būti teisiškai persekiojama, todėl į akademijas galėjo būti nesimatrikuliuojama arba matrikuliuojamasi pseudonimu¹⁰³. Matrikuliacijos tekstą sudarė ne tik informacija apie įsimatrikuliuovusį asmenį, daliai matrikulų knygų (daugiausiai akademinių nacių) buvo būdingas vėlesnis redagavimas – nuo panegirikos ir nuorodų apie vėlesnę karjerą, iki įžeidimų ar profanacijos anksčiau įsimatrikuliuovusių asmenų atžvilgiu.

Matrikuliacija universiteto matrikuluose dažnai reiškė tik tai, kad asmuo vyko pro tą universitetą, ar buvo apsistojęs greta ir laikė svarbiu reikalu įsimatrikuliuoti jo knygoje. Atskirų akademijų (Bazelio, Heidelbergo ir kt.) matrikuliacijos knygos buvo dailiai iliustruotos, puošiamos svarbiausių studentų, valdančiųjų dinastijų atstovų ir diduomenės atstovų, susijusių su akademija herbais – tai galėjo būti motyvacija gauti „simbolinio prestižo“, įsirašius greta kitų diduomenės ar valdančiųjų dinastijų narių atstovų.

Įrašas imatrikuliacijos knygoje dažnai reiškė, kad asmuo atvyko studijuoti vietinėje akademijoje, tačiau daug pavyzdžių parodys, kad imatrikuliacija nereiškė, jog asmuo studijuoja ar dalyvauja akademijos veikloje (pvz., lanko paskaitas ar dalyvauja viešuose disputuose). Dėl įvairių priežasčių asmenys galėjo *pro forma* įsirašyti į imatrikuliacijos knygą, siekdami pasižymėti save, patekti į istoriją (tai vienas atminties kultūros aspektų), tačiau ir priešingai – kilmingesni asmenys galėjo apeiti akademiją kaip instituciją ir mokytis akademijoje privačiai, samdydami akademijos profesorius ir lektorius, neįsimatrikuliuodami dėl įvairių konfesinių, politinių ar kitokių priežasčių.

XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje, R. Subotkevičienės tyrimo duomenimis, Lietuvos valstybės gyventojai užsiregistravo 27 universitetuose¹⁰⁴. Pagal atlikto tyrimo metu surinktus duomenis 1544–1648 m. laikotarpiu studentai iš LDK fiksuoti bent 43 užsienio akademijų

¹⁰³ Iliustratyvus pavyzdys gali būti Anglijos karalystė. Karalienės Elžbietos valdymo laikotarpiu įsitvirtinus evangelikų tikybai šioje valstybėje ir baiminantis katalikų, ir ypač jėzuitų įtakos, jėzuitų akademijos užsienyje tapo diplomatų ir agentų šnipinėjimo taikiniu. Pavyzdžiui, 1581 metų balandžio 4 dienos laiške, diplomatas Dr. Džonas Rodžersas (John Rodgers) Frenciui Volsingemui (Francis Walsingham), Anglijos valstybės sekretoriui ir asmeniui, laikytam karalienės Elžbietos šnipų vadovu, greta kitų diplomatinės kelionės į Lenkijos karalystę, atliktos prekybinių interesų ir Rytų Prekybos kompanijos (Eastlands Company) steigimo reikalu, priede prie laiško išvardino gautas žinias apie Anglijos karalystės piliečius, apie kuriuos šis sužinojo informacijos, liudijančios jų palankumą jėzuitams. Greta kitų asmenų minimas ir „Partridge, a goldsmith in Cheape, over against the Cross, has a son at Vilna, and cannot (if all be true I hear) be ignorant of the Jesuit “consorts“. His son is a favourer of them.“, taigi jėzuitų auklėtinis arba sekėjas.] veikiausiai Vilniuje studijuojantis Londono aukstakalio Patridžo sūnus. Žr. Addenda: Miscellaneous 1581–1582', *Calendar of State Papers Foreign, Elizabeth*, Volume 17, January–June 1583 and Addenda, ed. Arthur John Butler and Sophie Crawford Lomas (London, 1913), pp. 571–648. British History Online <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol17/pp571-648> [žiūrėta 2016 m. gegužės 20 d.]. Tokia žvalgyba įtartam katalikui ir jo giminaičiams galėjo reikšti nemalonumus su teisėsauga, įkalinimą ar net mirtį.

¹⁰⁴ Krokovoje, Braunsberge, Karaliaučiuje, Liuvene, Rostoke, Leipcige, Vitenberge, Tiubingene, Frankfurte, Erfurte, Dilingene, Jenoje, Freiburge, Ilgodlštate, Marburge, Altdorfe, Bolonijoje, Sienoje, Padujoje, Romoje, Feraroje, Bazelyje, Prahoje, Paryžiuje, Orleane.

matrikuluose: Lenkijos karalystėje, (Krokuvoje¹⁰⁵, Zamosčiuje¹⁰⁶), Vyslos Žemupyje (Karaliaučiuje¹⁰⁷, Elblionge¹⁰⁸, Braunsberge¹⁰⁹, Gdanske¹¹⁰, Torūneje¹¹¹), Šiaurės Vokietijoje (Greifswalde¹¹², Bremene¹¹³, Rostoke¹¹⁴), Rytinėje Vokietijoje (Vitemberge¹¹⁵, Frankfurte prie Oderio¹¹⁶, Leipcige¹¹⁷, Jenoje¹¹⁸), Šveicarijoje: Bazelyje¹¹⁹, Vakarinėje/Pietvakarinėje Vokietijoje: Strasbūre (atskirų fakultetų matrikulai)¹²⁰, Tiubingene¹²¹, Heidelberge¹²², Breisgau Freiburge¹²³,

¹⁰⁵ Chmiel, A. *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis*, Tomus II. (ab Anno 1490 ad annum 1551), Cracoviae, 1892; Chmiel, A. *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis*, Tomus III. (ab Anno 1551 ad annum 1601), Cracoviae; Georgius Zathay, Henrico Barycz: *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis*, Tomus IV. (ab anno 1607 ad annum 1642), Cracoviae, 1950.

¹⁰⁶ *Album studentów Akademii Zamojskiej 1595–1781*. Archiwum Dziejów Oświaty, t. 11 oprac. Henryk Gmiterek. Warszawa : IHN PAN, 1994.

¹⁰⁷ Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr., Band 1. Die Immatrikulationen von 1544–1656*. Duncker & Humblot, Leipzig, 1910.

¹⁰⁸ Abs. H. *Die Matrikel des Gymnasiums zu Elbing (1598–1786)*, Danzig 1936–1944.

¹⁰⁹ *Die Matrikel des papstlichen Seminars zu Braunsberg 1578–1798*. red. von G. Lihr. Monumenta Historiae Warmiensis. Band XI), Braunsberg, 1925.

¹¹⁰ *Catalogus discipulorum gymnasii gedanensis 1580–1814*. Editionem curaverunt Zbigniew Nowak et Przemysław Szafran, Varsavia, Posnania, 1974.

¹¹¹ *Metryka uczniów Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego (1600–1817)*, cz. I (1600–1717), red. Z. H. Nowak, Toruń, 1997.

¹¹² Friedländer, E. *Ältere Universitätsmatrikeln*. II. Universität Greifswald, Erster Band (1456–1645), S. Hirzel, 1893. Skaitmeninti originalai: rankraščiai Greifswaldo universiteto Biblioteka: Universitätsmatrikel Bd. 1 (1456–1598): <http://ub-goobi-pr2.ub.uni-greifswald.de/viewer/image/PPN789/1/> Universitätsmatrikel Bd. 2 (1598–1692) <http://ub-goobi-pr2.ub.uni-greifswald.de/viewer/image/PPNmatrikel2/1>

¹¹³ Geschichte der Hochschulen und höheren Schulen Bremens seit 1528, 3 Die Matrikel des Gymnasium Illustre zu Bremen 1610–1810, *Bremisches Jahrbuch der Historischen Gesellschaft zu Bremen*, Zweite Reihe, 3. Band, Bremen 1968.

¹¹⁴ Rostoko universiteto matrikulų skaitmeninis portalas: <http://matrikel.uni-rostock.de/> Hofmeister, A. *Universität Rostock Die Matrikel der Universität Rostock 2: Mich. 1499–Ost. 1611 Rostock*, Stiller, 1891; Hofmeister, A. *Universität Rostock Die Matrikel der Universität Rostock 3: Ost. 1611–Mich. 1694 Rostock* : Stiller, 1895.

¹¹⁵ Foerstemann, C. E. *Album Academiae vitebergensis ab a. Ch. MDII usque ad a. MDCLX* [1502–1560], Tauchnitius, Lipsiae, 1841; Köstlin, J. *Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger Philosophischen Facultät 1503/17–1548/60: und die öffentlichen Disputationen derselben Jahre aus der Facultätsmatrikel veröffentlicht von Dr. Julius Köstlin*, Halle/Saale 1887–1891; *Album Academiae vitebergensis ab a. Ch. MDII usque ad a. MDCII* [1502–1602], Volumen Tertium. Niemeyeri, Halis, 1905.

¹¹⁶ Friedländer, E., Liebe, G., Thenner, E. *Ältere Universitätsmatrikeln*. I. Universität Frankfurt a. O., Erster Band (1506–1648), S. Hirzel, Leipzig, 1887.

¹¹⁷ Erler, G. *Die Matrikel der Universität Leipzig 1409–1559*, (Codex diplomaticus Saxoniae regiae 16/17/18), Leipzig, 1895–1902. Skaitmenizuota.

¹¹⁸ Mentz, G. *Die Matrikel der Universität Jena, I, 1548 bis 1652*, Weimar, 1944.

¹¹⁹ *Die Matrikel der Universität Basel*. II. Band: 1532–1601, hrsg. von Hans Georg Wackernagel, Marc Sieber, Hans Sutter. Basel 1956. *Die Matrikeln der Universität Basel*, III. Band: 1601–1665, red. Hans Georg Wackernagel, - Andreas von Tamman. Basel 1962.; Skaitmenizuoti, Bazelio universiteto biblioteka: Basel, Universitätsbibliothek; AN II 3 Matriculation Register of the Rectorate of the University of Basel, Volume 1 (1460–1567) <http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/ubb/AN-II-0003>, AN II 4 Matriculation Register of the Rectorate of the University of Basel, Volume 2 (1586–1653) <http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/ubb/AN-II-0004>

¹²⁰ Knod, Gustav C.: *Urkunden und Akten der Stadt Strassburg, Dritte Abtheilung, Die alten Matrikeln der Universität Strassburg (1621–1793)*, Trübner, Strassburg 1897.

¹²¹ Hermelink, H. *Die Matrikeln der Universität Tübingen 1477–1600*, Kohlhammer, Stuttgart, 1906. Hermelink, H. *Die Matrikeln der Universität Tübingen 1477–1817: 1600–1710*, Stuttgart, 1953.

¹²² Toepke G., *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662*, Heidelberg, Erster Teil Von 1386 bis 1553, 1884; Heidelberg, 1884; *Die Matrikel der Universität Heidelberg: Von 1554 – 1662*, Heidelberg, 1886.

¹²³ Mayer H. *Die Matrikel der Universität Freiburg im Breisgau von 1460–1656*, Herdersche Buchhandlung, 1907.

Kelne¹²⁴, Maince¹²⁵, Herborne¹²⁶, Pietrytinėje Vokietijoje – Ingolštate¹²⁷, Altdorfe¹²⁸, Dilingene¹²⁹ Centrinėje Vokietijoje – Helmštate¹³⁰, Viurcburge¹³¹, Marburge¹³², Giesene¹³³, Čekijoje – Olomouce¹³⁴, Prahoje¹³⁵, Prancūzijoje – Orleane¹³⁶, Nyderlanduose/Jungtinėse Provincijose: Leidene¹³⁷, Franekeryje¹³⁸, Utrechte,¹³⁹ Groningene¹⁴⁰, Devinteryje¹⁴¹, Ispaniškuosiuose Nyderlanduose: Liuvene¹⁴².

Yra žinomos akademijos, kuriose arba tiesiogiai, arba samdydamiesi jų profesorius mokėsi scholarai iš LDK, bet dėl akademijų matrikulų nevedimo arba decentralizuoto akademijų pobūdžio matrikulai nebuvo vedami, buvo vedami nenuosekliai ar neišliko. Čia studentų skaičiumi išsiskiria milžiniška Paryžiaus, Romos miestuose buvusių mokyklų ir akademijų sistema, taip pat dalis Krokuvos akademijos „kolonijų“ bei vadinamoji Novodvorsko mokykla, protestantiškos greta LDK buvusios Karaliaučiaus, Levartavo, Pinčiovo mokyklos, dalyje kurių neabejotinai mokėsi studentai iš LDK (tai žinoma iš kitų šaltinių, kurie nėra matrikuliacijos knygu

¹²⁴ *Die Matrikel der Universität Köln* Hermann Keussen ... [et al], Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, Droste, 1979–1981 Bd. 4. 1559–1675, Ulrike Nyassi, Mechtild Wilkes.

¹²⁵ Benzing J. *Verzeichnis der Studierenden der Alten Universität Mainz*, Wiesbaden, Beiträge zur Geschichte der Universität Mainz 13, 1979/82.

¹²⁶ Zedler G. Sommer H. *Die Matrikel der Hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn*, Wiesbaden, 1908.

¹²⁷ von Pölnitz, G. *Die Matrikel der Ludwig-Maximilians-Universität Ingolstadt-Landshut-München*, Bd. 1 (*Ingolstadt*), 1 (1472–1600), München, 1937, Die Matrikel der Ludwig-Maximilians-Universität Ingolstadt-Landshut-München, Teil 1: Ingolstadt, Bd. 2: 1600–1700, München 1939/40.

¹²⁸ von Steinmeyer E. *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte, Vierte Reihe, Matrikeln fränkischer Schulen, Erster Teil: Text. Kgl. Universitätsdruckerei H. Stürtz A. G., Würzburg 1912.

¹²⁹ *Die Matrikel der Universität Dillingen*, Archiv für die Geschichte des Hochstifts Augsburg, Schröder, A.: *Die Matrikel der Universität Dillingen* Bd. 1: 1551–1645. Dillingen 1909/11.

¹³⁰ Zimmermann, P. *Album Academiae Helmstadiensis*. Bd. 1: Album Academiae Juliae. Abteilung 1: Studenten, Professoren etc. der Universität Helmstedt von 1574–1636, Hildesheim–Leipzig, 1926.

¹³¹ Merkle, S. *Die Matrikel der Universität Würzburg (1582–1830)*, Dunker & Humblot, München, 1922.

¹³² Caesar J. *Catalogus studiosorum scholae Marpurgensis*, Marburg 1875–1886

¹³³ Kleiwitz E., Ebel K. *Die Matrikel der Universität Gießen 1608–1707*, J. Ricker'sche Verlagsbuchhandlung, Gießen 1898.

¹³⁴ Igálfy-Igály, L. Die Matrikel der marianischen Solidarität des ferdinandeischen Konvikts an der Universität Olmütz 1625–1778. *Neues Jahrbuch der Heraldisch – Genealogischen Gesellschaft "Adler"*. Jahrgang 1964/66, 6. Band Dritte Folge.

¹³⁵ *Liber Decanorum facultatis philosophicae universitatis Pragensis ab ... 1367 usque ... 1585 ...* Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis I., Prague: Joan. Nep. Gerzabek 1832. Volume 1, pt. 2: 1420–1585.

¹³⁶ *Quatrième Livre des procureurs de la nation germanique de l'ancienne Université d'Orléans 1587–1602 : Texte des rapports des procureurs*, Cornelia M Ridderikhoff; Hilde De Ridder-Symoens Publisher: Leiden : BRILL, 2015.

¹³⁷ *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae (1575–1875)*, hrg. v. G. du RIEU, Hagae Comitum, 1875.

¹³⁸ *Album Studiosorum Academiae Franekerensis (1585–1811, 1816–1844)*. I. Naamlijst der studenten, hrg. v. S.J. Fockema Andreae, S.J. and Th.J. Meijer, Franeker, 1968.

¹³⁹ *Album studiosorum Academiae rheno-traiectinae MDCXXXVI–MDCCLXXXVI : accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula.*, Ultraiecti, apud J.L. Beijers et J. van Boekhoven, 1886.

¹⁴⁰ *Album Studiosorum Academiae Groninganae, Groningen*: J.B. Wolters, 1915.

¹⁴¹ van Slee J.C., *De Illustre School te Deventer 1630–1878. Hare geschiedenis, hoogleeraren en studenten, met bijvoeging van het Album Studiosorum, 's-Gravenhage*, 1916

¹⁴² Schillings, A. *Matricule de l'université de Louvain*, t. V (1616–1651), Bruxelles, Commission royale d'Histoire, 1962.

prigimties).

Bolonijoje¹⁴³, Padujoje¹⁴⁴ ir Leipcige¹⁴⁵ savo ruožtu funkcionavo vadinamosios Lenkų nacijos (Natio Polonica) knygos, į kurias įsirašydavo ir studentai iš LDK. Universitetų studentų nacijos, kaip savivaldžios institucijos, tapo ne tik studentų iš vieno regiono buitį bei santykius su pasauliu, esančiu už studentų bendruomenės, reguliuojančia institucija, bet, konkrečiai Padujos bei Bolonijos universitetų Lenkų nacių atveju, tai tapo ir visą laikotarpį buvo tam tikros Lenkijos karalystės ir LDK scholarų kolonijos, nes į šias knygas registravosi ne tik žmonės siekę mokslų akademijose. Kitose akademijose, pvz., Vienos akademijoje, scholarai iš LDK buvo numatyti kaip Vengrų akademinės nacijos dalis, tačiau per visą periodą ši akademinė nacija nesulaukė populiarumo peregrinantų iš LDK tarpo¹⁴⁶.

XVI amžiaus viduryje Europoje susiformavo savitas biografinės literatūros žanras, vadinamosios draugų (t. y. bičiulių ir svečių) knygos, arba albumai (lot. album amicorum; vok. stammbuch). Tokie albumai dažniausiai buvo knygiškyje įrištų lapų knygos, į kurias savininko draugai ir svečiai įrašydavo savo vardą bei palinkėjimą arba prasmingą posakį¹⁴⁷. Kaip savo tyrimuose parodė Z. Pietrzyk, tai yra reikšmingas šaltinis, tiriant peregrinacijų keliones, leidžiantis atskleisti duomenis apie tas akademines institucijas, kurios neturėjo matrikulų pobūdžio registravimo tvarkos¹⁴⁸. Dalis tiriamos grupės yra asmenys, įsirašę į skirtingos socialinės padėties asmenų draugų knygas – Hanso Bodecko (Hans von Bodeck)¹⁴⁹ Bernardus Palundanus¹⁵⁰, Konrado Gesnerio ir kitų.¹⁵¹ Draugų albumai yra šaltinis tirti kelionėms ir intelektualinei bei kitokiai tinklaveikai.

Svarbi, nors ir negausi, šaltinių grupė buvo akademinė „produkcija“ – akademiniai leidiniai ir tezės. Gausesnė šaltinių grupė čia yra jauniems didikams dedikuotos tezės spausdintos

¹⁴³ Windakiewicz, S. Informacja o aktach uniwersytetu bolońskiego, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, 7, 1892, s. 130–148.

¹⁴⁴ *Księgi nacyi polskiej w Padwie Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim. T. 1, Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*. Barycz Henryk. Wrocław ; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971. *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim. T. 2, Statuta oraz akta i protokoły zgromadzeń Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim*. Barycz Henryk (przyg. do druku). Wrocław ; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1972

¹⁴⁵ Tomkowicz, S. *Metrica nec non liber nationis Poloniae Universitatis Lipsiensis ab anno 1409 usque ad 1600*, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, 2, 1882, s. 409–467. Skaitmenizuotos: *Liber Nationis Polonicae I 1557–1647* <https://www.archiv.uni-leipzig.de/recherche/Dokument/anzeigen/235298>

¹⁴⁶ Žr. Schrauf, K. *Die Matrikel der Ungarischen Nation an der Wiener Universität 1453–1630*, Vienna, 1902.

¹⁴⁷ Gelumbeckaitė, J. Philippo Hainhoferio ryšiai su DLK ir lietuviškas eilėraštis jam skirtoje knygoje "Carmina gratulatoria amicorum in felicissimum iter" (1617), *Archivum Lithuanicum*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002, t. 4, p. 21.

¹⁴⁸ Pietrzyk, Z. Sztambuchy jako źródło do peregrynacji studenckich na przykładzie Polaków studiujących w Strasburgu, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1999, t. 43, s. 139–150.

¹⁴⁹ Bauer, H. *Alt-Elbinger Stammbücher in der Stadtbücherei Elbing. I. Biographische Beiträge aus Stammbüchern der kryptokalvinischen Zeit um 1600*, *Elbinger Hefte*, Elbing, 1929, p. 178–188.

¹⁵⁰ Bernardus Palundanus *Album Amicorum* yra saugomas Hagos karališkojoje bibliotekoje : KB Ms 133 M63 http://www.europeana.eu/portal/record/92065/BibliographicResource_1000056108450.html

¹⁵¹ Urban, W. Polonica w „Liber Amicorum“ Konrada Gesnera, *Res Historica*, tom 10 (2000), s. 217–219.

arba jiems mecenuojant, arba siekiant prisikviesti didikų giminės atžalą į savąją akademiją. Dėl luominei sąmonei būdingų nuostatų (egzistavo nuostata kilmingiems studentams nesiekti akademinio laipsnio, taigi ir viešame gynime nesiginti tezių) žinoma nedaug tezių, kurias būtų sukūrę jaunieji didikai. Yra išlikusios K. Druckio–Sokolinskio¹⁵², dvi M. Zenavičiaus disputų tezės¹⁵³, A. Naruševičiaus¹⁵⁴ ir A. Chodkevičiaus plunksnai priskirtinos tezės¹⁵⁵.

Akademių vidaus gyvenimui priskirtiniems šaltiniams dažniausia akademijos studentų vardu buvo kuriami proginiai leidiniai. Tai bene išsamiausias šaltinis Vilniaus akademijoje studijavusių studentų identifikavimui, tačiau tokio pobūdžio leidiniai, skirti svarbiausiems vietos suvereno gyvenimo įvykiams, vietinio vyskupo ingresso, kilmingo studento atvykimo į akademiją ar akademijos bendruomenės nario netekties proga sudaryti leidiniai, kuriuose tiek akademijos profesūra, tiek studentai dedikuodavo savo lotynų ar graikų kalba sukurtą poeziją. Nedaugelis akademių (pvz., Ingolštato) turėjo ir savo analų tipo leidinius, kuriuose pažymėdavo pagrindinius metų įvykius bei kilmingiausius studentus¹⁵⁶.

Problematiškiausias ir tuo pat metu informatyviausias šaltinis apie ankstyvąjį lavinimą yra **laiškai ir korespondencija**, siųsti bajorijos luomo atstovams studijuojant užsienio akademijose, arba laiškai, kurių turinys tiesiogiai susijęs su jauno bajoro lavinimu. Nepakeičiamas XVI a. 5–7 dešimtmečių LDK diduomenės santykių su Prūsijos kunigaikštyste, jos kunigaikščiu Albertu Hohencolernu šaltinis buvo Slaptajame valstybiniame Prūsijos paveldo archyve išlikę ir publikuoti laiškai¹⁵⁷. Svarbūs buvo ir Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyriuje

¹⁵² Christoph[orus] Drucki Sokolinski *Has Conclusiones iuridicas de legatis publicè tueri conabitur* ex Typographia Nicolai Mutii Romae, 1598.

¹⁵³ *Theses de spontaneo et invito, quas faventa Deo O. M. ex Secreto et autoritate Academiae Basiliensis, senatus philosophici sub praesidio Doctissimi et Ornatissimi viri D. Balthasaris Crosnievicii Lituani, Phil. M. ad publicam disputationem exercitii causa proponit Nicolaus Zenovicus, palatinides Bresciensis Lituanus. Die (3) Februarii hora locoque solitis*. Basileae, typis Johannis Schroeteri, 1601; *Theses Politicae De Rervm Publicarum Mutatione Ac Interitv Quas Ex Decreto Amplissimi Senatvs Philosophici Celeberrimae Academiae Basiliensis, Svb Praesidio Doctissimi Et Ornatissimi Viri. D. M. Balthasaris Crosnievicii Litvani, Ad Publicam disputationem exercitij causa proponit, Nicolavs Zenovicivs, Palatinides Bresciensis. Capitanevs Czerścensis Et Propoyscensis Litvanvs. Ad 21. Maij in auditorio Medico hora solita*. Basileae, Typis Johannis Schroeteri, 1601.

¹⁵⁴ Naruševičius, A. *Oratio de munitioibus publice habita in inclyta et celeberrima Academia Marpurgensi die anno MDCIX*, Marpurgi Hessorum, 1609 (22. Martii, Anno 1609).

¹⁵⁵ *Philosophica De Communibus Naturalium Rerum Principiis Respondente ... Alexandro Chodkiewicz ... Praeside Michaele Eiselin ...*, Ingolstadii, ex officina ty pographica Wolfgangi Ederi Univ., 1588.

¹⁵⁶ Rotmar, V. *Annales Ingolstadiensis Academiae*, Ingolstadii, 1580.

¹⁵⁷ *Elementa ad fontium editiones (Toliau – EFE)*. 35, *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia V pars H B A, B 2, 1531–37*, ed. Carolina Lanckorońska, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1975; *EFE*. 37, *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia VII pars H B A, B 2, 1543–47*, ed. Carolina Lanckorońska; Institutum Historicum Polonicum Romae, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1976; *EFE*. 38, *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia VIII pars H B A, B 2, 1548–49*, ed. Carolina Lanckorońska, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1976; *EFE*. 40, *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia X pars H B A, B 2, 1554–59*, ed. Carolina Lanckorońska, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1976; *EFE*. 41, *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XI pars H B A, B 2, 1560–66*, ed. Carolina Lanckorońska, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1977; *EFE*. 42, *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XII pars H B A, B 2, 1567–72*, ed. Carolina Lanckorońska, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1977; *EFE*. 43, *Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XIII pars H B A, B 2a, 1534–65*, ed. Carolina Lanckorońska, Romae:

esantys Jonušo Radvilos (1596–1602 m.) laiškų nuorašai¹⁵⁸, Vyriausiam senųjų aktų archyve Varšuvoje Radvilų archyvo fonde saugoma Radvilų giminės atstovų korespondencija¹⁵⁹ bei Zenavičių giminės dokumentų nuorašai iš Branickių archyvo¹⁶⁰, Antonio Prochaskos daryti Sapiegų giminės atstovų laiškų nuorašai iš Sapiegų Krasičino Archyvo, saugomo V. Stefanyko vardo bibliotekoje Lvove¹⁶¹ bei šio istoriko publikuotas Sapiegų giminės atstovų laiškų rinkinys¹⁶².

Specialiai kurtos **lavinimo instrukcijos** yra išlikusios daugiausiai iš Radvilų giminės aplinkos – M. K. Radvilos Našlaitėlio lavinimo instrukcija savo sūnams *Admonitorium*,¹⁶³ Kristupo II Radvilos instrukcija, skirta sūnui Jonušui Radvilai ruošiantis į Vilniaus evangelikų gimnaziją¹⁶⁴, Jonušo Radvilos peregrinacijos instrukcijos¹⁶⁵, publikuota yra ir kiek vėlesnė Boguslavo Radvilos instrukcija jo dukters Liudvikos Karolinos lavinimui.¹⁶⁶ Panašus savo intencija šaltinis yra ir poleminis Adomo Rasijaus plunksnai priskiriamas pamfletas, kuriame

Institutum Historicum Polonicum Romae, 1978; *EFE. 52, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXII pars Ostpr. Fol., vol. 42, 43, 48, 49, 1529–1531*, ed. Carolina Lanckorońska, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1981; *EFE. 53, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXIII pars Ostpr. Fol., vol. 42, 49, 1532–1534*, ed. Carolina Lanckorońska, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1981; *EFE. 60, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXVIII pars Ostpr. Fol., vol. 43, 44, 52, 1543–1544*, ed. Carolina Lanckorońska, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1984; *EFE. 62, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXX pars Ostpr. Fol., vol. 45, 53, HBA, B, K. 1170, 1171, 1172, 1547–1548*, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1985; *EFE. 66, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXXIII pars Ostpr. Fol., vol. 43, 45, 54, 83, HBA, B, K. 1175, 1176, a. 1553–1554*, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1987; *EFE. 68, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXXV pars Ostpr. Fol., vol. 45, 55, a. 1557–1558*, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1988; *EFE. 69, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXXVI pars Ostpr. Fol., vol. 45, 55, a. 1559–1560*, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1988; *EFE. Vol. 73. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 38 (a. 1563–1564)* ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1989; *EFE. Vol. 75. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 40 (a. 1567–1568)*, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1991.

¹⁵⁸ Vilniaus Universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius VUB RS f. 3 (Traktatai ir mokslo darbai) b. 273 (1596–1602 m.).

¹⁵⁹ Vyriausiasis Senųjų Aktų Archyvas Varšuvoje (toliau – AGAD), Archiwum Warszawskie Radziwiłłów 1190–1945: Dział XI, Dział V.

¹⁶⁰ AGAD Zbiór Branickich z Suchej 39/53.

¹⁶¹ Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiehów z Krasiczyna, VI, Teki materiałów sapieżyńskich (Teki 557), Teki Prochaski (Teki 557), Teki Prochaski III. *Materiały z lat 1614–1623, Nr.346* Teki materiałów sapieżyńskich (155), Teki Prochaski IV. *Materiały z lat 1623–1627* Teki Prochaski V. *Materiały z lat 1627–1633*, Teki Prochaski VI. *Materiały z lat 1634–1735* Teki 154) Teki Prochaski I. *Materiały z lat 1572–1606*.

¹⁶² *Archivum domu Sapiehów = Archivum domus Sapiehanae*. T. 1, Listy z lat 1575–1606, red. A. Prochaska, Lwów, 1892.

¹⁶³ Radziwiłł, M. K. *Admonitorium, Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 8, 1885, s. 58–70.

¹⁶⁴ Sokolowski, W. Instrukcja pedagogiczna dla Janusza Radziwiłła do szkoły zborowej w Wilnie, *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1989, s. 261–273.

¹⁶⁵ Zachara, M. Majewska-Lancholc, T. Instrukcja Krzysztofa II Radziwiłła dla syna Janusza, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* T. XVI, 1971, s. 171–184. Originalas: AGAD AR dz. XI, nr. 37, l.318–325. Vėlesnė instrukcija tos pačios peregrinacijos metu duota Aleksandrui Pšypkovskiui: ten pat, l.336–344.

¹⁶⁶ Augustyniak, U. Instrukcja Bogusława Radziwiłła dla opiekunów jego córki, Ludwiki Karoliny (Przyczynek do edukacji młodej ewangeliczki w końcu XVII wieku). *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 36, 1992, s. 215–235.

diskutuojama apie teigiamas ir neigiamas peregrinacijos kelionės puses¹⁶⁷. Atskirą, specifinę šaltinių grupę sudaro **testamentai** – U. Augustyniak publikavo LDK evangelikų reformatų testamentų rinkinį, kuriame yra užfiksuotos diduomenės vaikų lavinimo instrukcijos tam atvejui, jei testatorius nesulauktų to laiko, kai daromi sprendimai apie vaikų lavinimą¹⁶⁸.

Viešajam gyvenimui rengiami jaunuoliai XVI a. antroje pusėje retai rašydavo dienoraščius, tačiau būdinga, kad atsiminimuose ar memuaruose ankstyvasis lavinimas yra bent trumpai aptariamas (pvz., Petro Viesolovskio)¹⁶⁹ arba tiriama grupei priklausę asmenys buvo aprašyti kitų asmenų dienoraščiuose, pvz., Heinricho Bullingerio¹⁷⁰, Heinricho Wolffo¹⁷¹.

Specifinis šaltinis, kuriuo buvo remtasi nesant tiesioginių studijų įrodymų, buvo laidotuvių kalbos. Jau XVII a. pradžioje LDK susiklostė gana struktūruotas žanras – laidotuvių kalbos arba tokiai progai skirti poezijos kūriniai, kuriuose senatorių rango pareigūnų gyvenimai buvo aprašomi pagal gana stereotipinę formulę – aprašant giminės kilmę, nuopelnus tėvynei, tėvų ir protėvių nuopelnus tėvynei, teigiamas charakterio savybes, valstybinę veiklą bei, retkarčiais, ir tai, kas susiję su šio darbo tema – išsilavinimą. Nors tai nebuvo detalus šaltinis, turint „baltų dėmių“ kai kurių LDK valstybės veikėjų ankstyvosios karjeros biografijose, su deramu tokio pobūdžio šaltiniams skepsiu, buvo remiamasi ir šia šaltinių grupe¹⁷². Taip pat šiame darbe naudotas ir Alberto Vijūko-Kojelavičiaus *Nomenclator*, kuriame atsispindi jėzuitiškos LDK visuomenės dalies santykis su diduomenės išsilavinimu ir pateikiamos žinios apie tai, kaip studijos užsienyje buvo vertinamos.¹⁷³

¹⁶⁷ *Konsyderacyje strony wysłania księcia Janusza do cudzej ziemi*. Originalas: AGAD AR dz. XI, nr. 37 l.310.

¹⁶⁸ Augustyniak, U. *Testamenty ewangelikow reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim*, Warszawa, 1992.

¹⁶⁹ Wiesiołowski, P. Zapiski Litwina, sługi i wychowanca Zygmunta Augusta, *Biblioteka Ossolińskich*. Poczet nowy, Lwów, 1868, t. II, s. 278–280. Įrašai daryti Jano Stadiuso darbe *Ephemerides Novae, Auctae Et Repurgatae [...]* *Secundum Antverpiae Longitudinem Ab Anno 1554 usque ad Annum 1600* kaip marginalijos: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=10583>.

¹⁷⁰ Heinrich Bullingers Diarium (Annales vitae) der Jahre 1504–1574: Zum 400. Geburtstag Bullingers am 18. Juli 1904, Quellen zur schweizerischen Reformationgeschichte 2 hg. von Emil Egli, Basel: Basler Buch- und Antiquariats-Handlung, 1904.

¹⁷¹ Wolf, H. *Polskie przypadki Henryka Wolfa z Zurychu. Dziennik podróży z lat 1570–1578*, L. Kiniewicz, Warszawa, 1996.

¹⁷² Venclovo Agripis-Lietuvio laidotuvių kalba apie Joną Radvilą / iš lotynų kalbos vertė Ramunė Dambrauskaitė-Muralienė, *Literatūra*, Vilniaus universiteto leidykla, 2009, t. 51 (3), p. 126; Volanas, A. Laidotuvių kalba pagerbiant kilmingą ir šlovingą poną Joną Abramavičių, Smolensko vaivada, Lydos ir Vendo seniūną, *Raštai*, Vilnius, 1996, Neugebauer, S. *Exequiae Funebres Illustris ac generosi Domini, Domini Stanislai Wolowiczii, Capitan. Socoloviensis &c. Basileae in vera agnitione & Fide indubitata Filii Dei, magno suorum cum dolore & Moerore, (heu premature nimis) peste extincti, 29. Ianuarii, Anno ... 1597*, Basileae, 1597, Lilia Pacowska *Jaśnie Wielmożnego godney pamięci Jego Mci Pana Piotra Paca Trockiego Dawgielskiego Starosty pokazana z ambony w Kościele S. Franciszka OO. Bernardynow na pogrzebie nieboszczykowskim dnia 21, octobra, roku 1642. przez X. Thomasza Dygonia, Zakonu Braciny Mnieyszy de Obseruantia, Kaznodzieie na ten czas Wileńskiego*, Wilno, 1642; Sluška, A. *Epicedium na pogrzeb... Mikolaia Paca, podkomorzego Brzeskiego, stryia swego. Pisane przez Alexandra Sluszkę, studenta Acad. Wileńskiej*, Vilnius, 1596.

¹⁷³ A. Vijūko-Kojelavičiaus kūrinys „Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas“ publikuotas vėliau, nei buvo vykdytas tyrimas. *Nomenclator* tekstas ir jo nuorodos naudotos iš Lvovo V. Stefaniko bibliotekoje saugomo 1844 metais atlikto nuorašo (Alberti Wiiuk Kojalowicz nomenclator familiarum et stemmatum magni ducatus Lithuaniae et provinciarum ad eum pertinentium. Ex unico,

Atskirai reikėtų paminėti ir skaitmeninės eros suteiktas galimybes atlikti tyrimą. Pirmiausia svarbų indėlį darbui atlikti padėjo universitetų metrikų duomenų pagrindu vykdomi duomenų skaitmenizavimo ir vizualizavimo projektai, pvz., Bolonijos universitete vykdomas projektas ASFE, kurio tikslas sukurti universitetų studentų, studijavusių nuo 1500 m. iki 1800 metų duomenų bazę (joje yra bent 130000 įrašų), leidusių lengviau ir giliau pažvelgti į itališką peregrinaciją atlikusių bajorijos luomo atstovų iš LDK imatrikuliaciją Italijos universitetuose¹⁷⁴.

Aptarta istoriografija ir surinktų šaltinių masyvas tapo šio darbo atrama.

qui nunc in Caesarea bibliotheca Petropolitana exstat, codice Henrici principis Lubomirski nutu et auspiciis descriptus Petropoli a. d. 1844). Toliau – Nomenclator.

¹⁷⁴ Projekto puslapis <http://asfe.unibo.it/>, pagrindiniai dalyviai: Gian Paolo Brizzi, Andrea Daltri, Maria Teresa Guerrini, Ilaria Maggiulli.

1. Tiriama grupė: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasauliečiai aukštieji pareigūnai, ėję pareigas tarp 1544 ir 1648 metų

Šiame skyriuje pristatoma darbe tiriamų asmenų grupė – asmenys, kuriuos mes įvardiname valdančiuoju LDK elitu. Jį įvardiname kaip aukščiausias pasaulietines valstybinės valdžios pareigas (vaivadų, kaštelionių ir ministrų) ėjusių asmenų grupę. Šių asmenų korpusas priimdavo svarbiausius valstybės vykdomosios valdžios sprendimus, formulavo nuostatas užsienio politikos klausimais bei diktavo valstybės politikos darbotvarkę.

Kaip galimus svarbiausius asmens priklausymo LDK politinei tautai kriterijus J. Kiaupienė įvardijo: 1) darbas viešojo valstybės valdymo, administracijos ir teisingumo vykdymo aparate, diplomatinėje tarnyboje, nes nuo šių pareigų priklausė visuomenės gyvenimas; 2) sistemingas dalyvavimas valstybės ir pavietų viešajame gyvenime; 3) įvairialypė kūrybinė veikla, kurios rašytiniai ir žodiniai produktai formavo vertybę politinės bendruomenės orientaciją ir valstybinę-pilietinę savimonę¹⁷⁵. Šiame darbe tiriama viena svarbiausių LDK politinės tautos išraiškų – valstybės viešojo valdymo ir administracijos aparate pareigas ėję pareigūnai. Tiriama grupė šiame darbe apibrėžiama kaip asmenys, aptariamam laikotarpiu užėmę aukščiausias pareigas valstybinėse valdžios institucijose, konkrečiai – asmenys, užėmę LDK žemės ir dvaro maršalų, kanclerio, pakanclerio, žemės ir dvaro išdininkų, vaivadų, kaštelionių ir Žemaitijos seniūno pareigas.

Egzistuoja tam tikras naudojamų terminų neapibrėžtumas. Pirmasis simboliškai išskirtas aukščiausiose Ponų Tarybos ir Abiejų Tautų Respublikos Senato pozicijose buvo LDK katalikų dvasininkų – vyskupų korpusas: LDK priklausiusių katalikų vyskupijų vyskupai ordinarai – Vilniaus, Lucko (iki 1569 m.), Žemaitijos, Kijevo (iki 1569 m.), Smolensko (nuo 1613 metų), iki Liublino Unijos – Lucko bei Kijevo vyskupai. Šie dignitoriai užėmė simbolines, pačias garbingiausias vietas tarp LDK pareigūnų Ponų Taryboje bei susirinkus bendram Abiejų Tautų Respublikos Seimui ir Senatui. Šie aukštieji pareigūnai nėra įtraukti į šio tyrimo ribas, nes tirta pasaulietinė LDK bajorijos išsilavinimo kultūra. Be to, egzistavo specifinis geografinis mobilumas, būdingas Katalikų bažnyčiai, kaip universaliai institucijai, bei vidinė šios institucijos dinamika, reikalaujanti visiškai kitokio pobūdžio tyrimo.

Buvo nuspręsta į šio darbo tyrimo imtį neįtraukti po Livonijos karo (1558–1583 m.) prie Abiejų Tautų Respublikos prijungtų buvusių Livonijos Ordino teritorijų, tapusių prezidentūromis, o vėliau (1602 m.) vaivadijomis (Tartu, Vendeno ir Piarnu), nes, šių teritorijų valdymo klausimas buvo ginčų tarp Karūnos ir LDK dalis, ir šios teritorijos aptariamam laikotarpiu turėjo iki galo

¹⁷⁵ Kiaupienė, J. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos politinė tauta. Lietuviškoji perspektyva, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicijos ir tautiniai naratyvai, Vilnius, 2009, p. 42–49.

neapibrėžtą priklausomybę. Dalis pareigas šiose teritorijose užėmusių asmenų neabejotinai save laikė LDK politinės tautos nariais, tačiau geografinis dalies šių asmenų mobilumas ne visada leidžia tiksliai apibrėžti, kuriai politinei tautai ir kuriam politiniam projektui – Karūnos ar LDK (ar tik monarchui tiesiogiai) šie asmenys buvo ištikimi. Šios pareigybės buvo suteikiamos paeiliui LDK ir Karūnos atstovams, todėl nėra aišku, ar galima priskirti šias pareigybes LDK. Asmenys, savo politinės karjeros metu ėję pareigas šiose vaivadijose, o po to gavę pareigas neabejotinai LDK priklausiusiose vaivadijose, į tyrimo imtį įtraukti.

Tiriamą grupę sudaro asmenys, kuriuos galima kvalifikuoti tiek kaip įsitvirtinusio politinio elito atstovus, tiek ir „*homo novus*“ – socialiai mobilius žmones, savo gebėjimais, talentu bei naudingais ryšiais pasiekusius padėtį visuomenėje. Kaip teigia Rimvydas Petrauskas, jau XIV–XV a. LDK egzistavo neformalios Didžiojo kunigaikščio ir kilmingųjų politinės struktūros: kasdienė dvaro taryba ir platesnis kilmingųjų suvažiavimas valdovo dvare, kurie ilgainiui patyrė reikšmingas transformacijas – kasdienė dvaro taryba Vytauto laikais tapo institucine Didžiojo kunigaikščio taryba, o nuolat šalyje nerezidavusio Kazimiero Jogailaičio valdymo metu virto Ponų Taryba¹⁷⁶. Ponų Tarybos nariai sudarė atskirą, stabilią, atviros struktūros socialinę grupę, kuri užėmė pagrindines pareigas valstybinės valdžios institucijoje – besiinstitucionalizuojančioje Ponų Taryboje ir valdovo dvare¹⁷⁷. Šios socialinės grupės prigimtis buvo sudėtingesnė nei vien valdovo suteiktų pareigybių užėmimo faktas – tai tapo konsoliduota korporatyvine grupe, savo išskirtinį visuomeninį statusą perdavusia kelioms kartoms. Pagrindinis skirtis tarp XIV a. pabaigos ir XV a. pabaigos situacijos buvo giminės struktūros užsidarymas ir turto bei valdžios konsolidacija pagrindinėse, svarbiausias pareigas užėmusiose giminės šakose¹⁷⁸.

Šis įsitvirtinęs LDK politinis elitas koegzistavo su veikiančiais šalutinių Jogailaičių ir Gediminaičių šakų atstovais, kurių valdžios kilmė buvo tradicinė, nulemta giminystės ryšių su valdančiąja dinastija bei didesnės ar menkesnės žemėvaldos. Ilgainiui įtakingų kunigaikštiškos kilmės šeimų atstovų valdovo įtaka menkėjo, ir buvo stebimas fenomenas, kai valstybės vidinės integracijos proceso metu iki tol vasalais arba valdančiosios dinastijos giminaičiais save laikę kunigaikštiškos giminės atstovai buvo integruojami į valstybės valdymo aparatą kaip tarnaujantys valdovui, tačiau ne kaip vasalai ar suverenai, o kaip kunigaikščių luomo atstovai, užimantys pareigas (pvz., Alšėniškiai nuo XV a. paskutinio dešimtmečio). Tuo tarpu kitos, savo tariamą aukštesnį statusą išlaikiusios giminės (pvz., Olelkaičiai) išlaikė konfliktišką santykį su dinastija ir tarnyba valdovui institucijose. Iki II LDK Statuto (1566 m.) kunigaikštiškos kilmės asmenys

¹⁷⁶ Petrauskas, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: Didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a., *Parlamento studijos*, 2005, t. 3, p. 9–32.

¹⁷⁷ Petrauskas R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, p. 210–211.

¹⁷⁸ Ten pat, p. 212–213.

turėjo išskirtinį statusą valstybėje ir atskirų privilegijų, kurių panaikinimas leidžia teigti, kad šis luomas LDK nustojo egzistuoti ir buvo integruotas į plačiai suprastą bajorijos luomą. Kita vertus – priverstieji atsisakyti pretenzijų į suverenitetą buvo atlyginti galimybe dalyvauti bajoriškos savivaldos institucijoje ir užimti pareigas Ponų Taryboje ir Senate.

LDK periferijos elito integravimo į centrą procesą atskleidę Jeržis Suchockis (Jerzy Suchocki)¹⁷⁹, Marzena Liedke ir kiti autoriai parodė, kad tarpusavyje matrimonialiniais ryšiais susieto diduomenės sluoksniu integracija tuo pat metu leido šiam elitui būti lanksčiam bei įsileisti ir „Lietuvos Rusios“ bajorijos atstovus. Jau XV a. paskutiniame trečdalyje matoma tendencija, kai stačiatikybę išpažinę periferijos elito atstovai (pvz., Pacai, Sapiegos ir kiti) per matrimonialinius ryšius buvo įtraukti į antraeilės diduomenės gretas¹⁸⁰. XVI a. 7 dešimtmetyje vykdytų valstybės administracinių reformų metu buvo įgyvendintos racionalizuojančios ir valstybės valdymą sutvarkiusios reformos. Teisminė ir administracinė reforma iš principo atskyrė teisminę ir administracinę valdžią tiek, kiek ji lietė valdantįjį bajorijos luomą, be to, reikšmingai išplėtė valstybinės vykdomosios valdžios nomenklatūrą ir ją susistemino. Valstybė buvo suskirstyta į vaivadijas, vaivadijos į pavietus, sumažintos anksčiau šalyje dominavusių Vilniaus ir Trakų vaivadijų ribos. LDK reforma buvo atlikta interpretuojant Lenkijos karalystės teritorinį suskirstymą, tiesa, neįsteigiant „mažųjų kaštelionijų“. Administracinė reforma nepalietė seniūnijų, kurios išliko vienu pagrindinių LDK diduomenės pajamų ir galios šaltinių už savo domeno ribų.

Aukščiausias vietinės (teritorinės) valdžios pareigūnas buvo vaivada, skiriamas valdovo, tik Polocko, Vitebsko vaivadas ir vaivada prilygintą Žemaitijos seniūną rinkdavo vietos bajorai, o valdovas patvirtindavo. Iki XVI a. septinto dešimtmečio reformos vaivada buvo ir aukščiausias vaivadijos administratorius ir teisėjas, bei, kol nebuvo pavietų maršalų, vadovaudavo seimeliams, dalyvaudavo diplomatiniam užsienio pasiuntinių priėmimo ceremoniale¹⁸¹. Pagrindinės vaivadų funkcijos valstybės aparate apėmė karines, administracijos ir teisminės valdžios sritis. Vaivada, kaip jau liudija šių pareigų įvardijimas, buvo, bent jau nominaliai, vaivadijos šaukstinės kariuomenės karo vadas. Pagrindinės administracinės vaivados funkcijos buvo valstybinės žemėvaldos administravimas, viešosios taikos užtikrinimas. Vaivada taip pat turėjo didesnę įtaką vaivadijos tituliarinio pavieto seimelyje, be to, buvo vaivadijos tituliarinio pavieto teismo seniūnas. Vaivados taip pat turėjo įtakos renkant pavieto teisėjus, palaikydavo santykius ir

¹⁷⁹ Suchocki J. Formiowanie się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnegośredniowiecza, *Zapiski historyczne*, T. 48, d. 1-2, Toruń, 1983, s. 31 – 78.

¹⁸⁰ Liedke, M. Rody ruskie w elicie politycznej Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku, *Spoleczeństwo Staropolskie. Seria nowa*, nr. 1, 2008, s. 137–164.

¹⁸¹ Kiaupienė, J. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės kaitos laikas 1529–1588 metai, *Lietuvos istorija*, T. V, Vilnius: Baltos lankos, 2013, p. 165.

sprendavo magdeburginių miestų, esančių vaivadijos ribose, reikalus bei turėjo teisminę valdžią sprendžiant teismines bylas, liečiančias žydų paraluomą¹⁸². Vaivadų, kaip ir apskritai beveik visų LDK administracijos pareigūnų funkcijos nebuvo griežtai teisiškai apibrėžtos, todėl gana komplikOTOS¹⁸³.

Kašteliono pareigybė LDK susiformavo XV a. Vilniaus ir Trakų vaivadijose. XVI a. šaltiniuose kaštelionas dažnai vadintas tiesiog ponu, pavaduodavo vaivadą administravimo, teismo, karo reikaluose, po XV a. septinto dešimtmečio reformos turėjo teisę nesant vaivados šaukti centrinio vaivadijos pavieto seimelį, telkti pavieto bajorus į šauktinę kariuomenę¹⁸⁴. Kaštelionams suteiktų kitų formalių funkcijų beveik nebuvo¹⁸⁵, tačiau neformaliai jie veikdami kaip valstybės pareigūnai, galėjo imtis įvairiausių funkcijų ir veikti *ad hoc*. 1569 metais, po Liublino Unijos, Lietuvos vaivados ir kaštelionai tapo Abiejų Tautų Respublikos senato nariais.

Šiame darbe tiriamu laikotarpiu išsiskiria du etapai. Tarp 1544 ir 1566 metų tiriamieji pareigas užimantys asmenys buvo Ponų Tarybos nariai. Ponų Taryba XVI a. tapo greta didžiojo kunigaikščio veikiančiu centrinės vykdomosios valdžios organu, bendradarbiaujančiu su valdovu. Ponų Tarybos narių skaičius nebuvo griežtai reglamentuotas, svarbesnė, lemianti narystę buvo pareigybių nomenklatūra¹⁸⁶. Vadinamąją didžiąją tarybą sudarydavo kelios dešimtys centrinės ir vietos valdžios pareigūnų bei Katalikų bažnyčios hierarchų¹⁸⁷. Ponų Tarybai beveik be išimčių priklausydavo aukščiausi valstybės administracinių vienetų pareigūnai – vaivados ir kaštelionai.

Iki 1566 metų II LDK Statuto buvo būdinga praktika vienose rankose sukaupti keletą pareigybių, pvz., Trakų vaivados ir Žemaičių Seniūno. Po 1566 metų reformos kelių „teritorinių“ (turinčių teritorines pareigų vykdymą apribojančias ribas – vaivados, kašteliono, Žemaičių seniūno) aukščiausių valstybės pareigybių laikymą apribojo teisiniai apribojimai, tačiau būdinga praktika, kad aukščiausių valstybės pareigų, kanclerio ar etmono, pareigų derinimas su vaivados ar kašteliono pareigomis išliko. Šie pokyčiai po II LDK Statuto įvedimo vienu metu išplėtė LDK aukščiausių pareigūnų skaičių ir sukūrė precedentą, kad kašteliono, vaivados ir kitos pareigos buvo apibrėžtos teisiškai, ir bent jau teoriškai galėjo būti suteiktos bet kuriam bajorui-nobiliui. Tad tam tikra prasme tai buvo prieigos prie valstybinės valdžios pareigų išplėtimas. 1566 metais 17 asmenų buvo paskirti arba perkelti į aukštesnes teritorinių vaivadų, kaštelionų pareigas.

Didžiausi pokyčiai elite LDK Ponų Taryboje, vyko 1544 metais ir 1566 metais. 1544 metais į LDK sostą įžengus Žygimantui Augustui, šis turėjo didelį politinį kapitalą paskyrimu

¹⁸²Avižonis, K. *Rinktiniai raštai*, T. 1, Roma, 1975, p. 191–192.

¹⁸³Ten pat, p. 191.

¹⁸⁴Kiaupienė, J. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės kaitos laikas..., p. 166.

¹⁸⁵Avižonis K. *Rinktiniai raštai*, T. 1, Roma, 1975, p. 193.

¹⁸⁶Kiaupienė, J. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės kaitos laikas..., p. 169.

¹⁸⁷Ten pat, p. 168–169.

atžvilgiu ir 1544 metų Bresto Seime paskyrė naują dvaro maršalą – Mikalojų Radvilą Juodąjį bei septynis vaivadas bei kaštelionus. Lietuvos istoriografija, bandžiusi apibrėžti Brastos Seimo padarytus pakeitimus Lietuvos politinio elito nomenklatūroje, mėgino išskirti dvi po šio Seimo atliktų paskyrimų į Ponų Tarybos grupuotes ar stovyklas – tai Radvilų grupuotė (kurią aprašo Raimonda Ragauskienė)¹⁸⁸ ir Chodkevičių grupuotė (apibrėžta Genutės Kirkienės monografijoje)¹⁸⁹.

Prieš tai vykęs kai kurių Ponų Tarybos pozicijų vakavimas („butelio kaklelio“ efektas) kartais net po dešimtmetį dėl atskirų pozicijų vienu metu kėlė įtampą ar net priešišką grupuočių tarpusavio solidarumą. Mikalojus Radvila Juodasis ir Trakų vaivadas (1550) Mikalojus Radvila Rudasis sukūrė iki tol LDK nebūtą situaciją, kai valstybėje dominuoti pradėjo nebe tarpusavyje susigiminiavę diduomenės atstovai, o vienos giminės atstovai. Sukūrus šį dominavimą (ir dėl to prasidėjus neišvengiamiems konfliktams tarp tų pačių Radvilų ir Žygimanto Augusto), Žygimantas Augustas stengėsi kurti atsvarą šiai pusbrolių Radvilų sukurtai konjunktūrai ir nuo 1554 metų kūrė atsvarą jiems didindamas Chodkevičių giminės atstovų galią

Jau prasidėjus Livonijos karui, XVI a. 5–6 dešimtmečiais LDK seimuose stebėtas pasipriešinimas bet kokiems naujiems mokesčiams ar bet kokių naujų valstybės institutų kūrimui išgaravo. Ypatingai ryškiai taip pasijautė po karo pradžios bei, ypač, po 1563 metų tragedijos – po pralaimėjimo, kurio metu buvo prarastas Polockas. Ilgai atidėliotas ir vilkintas II-tojo LDK statuto priėmimas atrodė nebeišvengiamas, ir diduomenės atstovai, skatinę šį vilkinimą, sušvelnino poziciją. Statuto kūrėjų tikslas buvo sumažinti valdovo kompetencijai tenkančių bylų skaičių, sutvarkyti teismų geografinės kompetencijos ribas, apibrėžiant teismų pareigūnų kompetencijas bei faktiškai įtvirtinant pavieto ribose renkamų teisėjų instituciją. Dariaus Vilimo atlikti tyrimai LDK Žemės teismų reformos klausimais parodė, kad teismų reforma bent jau iki 1600 metų reikšmingai nepakeitė iki tol veikusią žemės teismų personalinės sudėties. Šioje sistemoje stebimas žemės teismų teisėjų korpuso stabilumas ir dažnais atvejais veikianti nauja „senovės“ ar tradicijos interpretacija – teismų teisėjų pareigos dažnai „perduodamos“ giminystės ryšiais – tėvo sūnui, iš uošvio žentui¹⁹⁰.

Daug didesni pokyčiai įvyko LDK Ponų Tarybos sudėtyje. Pertvarkius savivaldą per teismines apygardas (pavietus), 1566 metais atsirado ir nauja aukščiausių teritorinių pareigūnų nomenklatūra. LDK buvo performuotos dabartinėje Baltarusijos teritorijoje buvusios Brastos, Minsko ir Mstislavlio vaivadijos, taip perskirstant LDK į 12 vaivadijų ir Žemaitijos seniūniją (tai

¹⁸⁸ Ragauskienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*, Vilnius: Seimo leidykla Valstybės žinios, 2002.

¹⁸⁹ Kirkienė, G. *Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

¹⁹⁰ Vilimas, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius, 2006.

veikė 1566–1569 m. laikotarpiu). Liublino Unijos rezultatas buvo LDK praradimai – Palenkės, Kijevo, Braclavo ir Voluinės vaivadijos buvo atskirtos nuo LDK, tad po to LDK veikė 8 vaivadijos ir Žemaitijos seniūnija. Tuo pat metu, LDK veikiant kariniam statutui, veikė ir viena įsivaizduojama, neteritorinė Smolensko vaivadija, kurios vaivados ir kaštelionai, prasidėjus Livonijos karui su Maskva, vėl pradėti nominuoti – diplomatinis gestas, patvirtinantis LDK pretenzijas į XVI a. prarastas Smolensko žemes. Lygiai dėl tų pačių priežasčių, net Polocko vaivadijos okupacijos periodu ir toliau buvo skiriami Polocko vaivados ir kaštelionai. LDK teritorinė administracinė struktūra išsivystė iš Vilniaus ir Trakų kunigaikštysčių, o šioms XV a. tapus vaivadijoms sukūrė netolygią valstybės administracinę struktūrą. Vilniaus ir Trakų vaivadijose po administracinės reformos buvo sukonzentruoti 9 iš 22 pavietų: Vilniaus, Ašmenos, Lydos, Vilkmėrgės, Braclavo ir Trakų, Kauno, Gardino, Upytės. Administracinės reformos metu iš Trakų vaivadijos atskirtos teritorijos buvo perduotos Naugarduko bei naujai suformuotai Brastos vaivadijai.

Dėl 1566 m. naujai sukurtų 14 Ponų Tarybos (taigi ir būsimų Senato narių) pareigybių (11 kaštelionijų, 3 naujai sukurtų vaivadijų vaivada), į Ponų Tarybos teritorinių pareigūnų elitą įsiliejo banga žmonių, savo kilme bei karjera niekada nesutiktų ikireforminėje LDK valstybės administracijoje. Iš viso 1566 metais buvo paskirti arba pozicijas nomenklatūroje pakeitė net 18 iš 26 teritorines Ponų Tarybos pareigas užėmusių pareigūnų. 1566 m. iš tradiciškai įsitvirtinusios diduomenės atstovų Vilniaus vaivada paskirtas Mikalojus Radvila Rudasis, o Jurgis Chodkevičius paskirtas Trakų Kaštelionu. Kitų įsitvirtinusios diduomenės atstovų galia blėso – Jurgis Astikas paskirtas Mstislavlio vaivada. Šioje margoje grupėje žmonių galima aptikti Voluinėje ir Pietinėje ikiunijinės LDK dalyje įsitvirtinusių kunigaikščių sluoksnio atstovų (Romanas Sanguška paskirtas Braclavo vaivada, Mykolas Kosinskis – Lucko kaštelionu, Andrius Kapusta – Braclavo kaštelionu, Jurgis Tiškevičius – Brastos vaivada). Naujai sukurtų kaštelionų postuose atsidūrė Merkelis Šemeta (Žemaitija), Mikalojus Tolvaiša (Minskas), Povilas Pacas (Vitebskas), Jurgis Zenavičius (Polockas), Jonas Hajka (Brasta), Povilas Sapiega (Kijevas), Grigalius Valavičius (Naugardukas), Ivanas Solomoreckis (Mstislavas), Grigalius Tryzna (Palenkė). Dauguma šių naujai sukurtų kaštelionų buvo pirmieji istorijoje savo giminės nariai Ponų Taryboje (išskyrus Pacų ir Sapiegų giminių atstovus).

Pakeista administracinė struktūra sukūrė ir aiškią Ponų Tarybos narių hierarchiją. Anksčiausiai susiformavusios Vilniaus ir Trakų vaivadijos buvo hierarchiškai aukščiausios, šių administracinių vienetų pareigūnai buvo išskirtiniai, nes dažniausiai Vilniaus ir Trakų vaivados tuo pat metu ėjo ir kitas pareigas (kanclerio ar etmono). Trečioje ir ketvirtoje hierarchijos vietoje buvo Vilniaus ir Trakų kaštelionai. Žvelgiant į praktinį pareigūnų hierarchijos veikimą po šių keturių svarbiausių pareigybių galima teigti, kad pareigybių nomenklatūra veikė kaip sistema su

vidine logika. Nuo penktosios hierarchijos vietos iki pačios žemiausios teritorinių pareigūnų hierarchijos pozicijos (Mstislavlio kaštelionijos), valstybės pareigūnų karjera veikė hierarchijos laiptų principais. Likusių LDK vaivadijų ir Žemaitijos kunigaikštystės pareigūnai, užėmę kaštelionų postus, kildami karjeros laiptais kilo į aukštesnes hierarchijos pozicijas, turinčias kaštelionijas arba vaivadų postus. Judėjimas vyko tik viena kryptimi, nėra nei vieno atvejo, kai Ponų Tarybos ar Senatoriaus pareigas užėmęs asmuo būtų buvęs pažemintas hierarchijoje. Skyrėsi ir pareigybių gavėjai, pvz., įsitvirtinusio politinio elito giminės¹⁹¹ pareigas gaudavo aukščiausiose hierarchijos pozicijose, taigi, jie savo karjerą Mstislavlio ar Minsko kaštelionų pareigose nepradėdavo.

2. lentelė.

*Neįsitvirtinusio politinio elito giminių karjeros struktūros*¹⁹²

Vaivadija	1 laiptelis	2 laiptelis	3 laiptelis	4 laiptelis	5 laiptelis
Mstislavlis	22	3	-	-	-
Minskas	15	3	2	-	-
Brasta	12	5	1	-	-
Polockas	9	2	-	-	-
Vitebskas	7	4	1	-	-
Smolenskas	9	11	3	-	-
Žemaitija	6	4	1	-	-
1569 Lenkijai perduotos vaivadijos	12	1	-	-	-
Trakai	1	3	2	-	1
Naugardukas	4	2	1	1	-
Vilnius	2*	-	1		

Remiantis šiais duomenimis, bent jau teoriškai, kuo vėlesnis karjeros laiptelis turėtų nurodyti aukštesnį statusą, o kuo didesnis kiekis asmenų, užėmusių pareigas kaip pirmąsias, tuo žemesnis pareigų statusas pareigybių hierarchijoje. 1569 metais Lenkijos prisijungti administraciniai vienetai niekaip netelpa į bandymus pateikti juos hierarchinėje struktūroje.

Taigi įvertinus praktiškai veikusią judėjimo karjeros laiptais sistemą, galima siūlyti šį hierarchijos modelį:

¹⁹¹ Šiame tyrime pasirinkta „įsitvirtinusių“ elitu laikyti giminės, kurių atstovai tiriamu laikotarpiu užėmė dvi aukščiausias teritorines LDK Ponų Tarybos/Senato pareigybes. Radvilų, Sapiegų, Chodkevičių, Pacų, Kiškų, Hlebavičių, Valavičių, Alšėniškių-Dubrovickių, Zbaražskių, Skuminų-Tiškevičių giminės laikomos „įsitvirtinusių“ politinio elito atstovais.

¹⁹² Šioje lentelėje rodoma neįsitvirtinusių elito giminių atstovų karjeros struktūra. Ši asmenų grupė buvo pasirinkta, nes įsitvirtinusių elito atstovai dažnai buvo skiriami tik į aukščiausias pareigybes ir atsisakydavo užimti žemiau pareigybių hierarchijoje esančias pozicijas. Kiekviena Ponų Tarybos ar senatorių rango pareigybė čia suvokiama kaip karjeros laiptelis. Siekiant nustatyti hierarchiją kaštelionų ar vaivadų pareigybių skirtis nėra svarbi, svarbesnė praktiškai veikusi hierarchija ir kaip toje hierarchijoje judėjo pareigūnai.

3. lentelė

LDK vaivadijų hierarchinė pozicija

Vieta hierarchijoje	Administracinis vienetas
1	Vilniaus vaivadija
2	Trakų vaivadija
3–4	Žemaitijos kunigaikštystė Naugarduko vaivadija
5–8	Smolensko vaivadija Vitebsko vaivadija Polocko vaivadija Brastos vaivadija
9–10	Minsko vaivadija Mstislavlio vaivadija

Tiriamai grupei apibrėžti buvo naudota istoriografijos klasika tapusi Juzefo Volfo (Józef Wolff) studija „Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795“¹⁹³. Šioje studijoje pateikti Ponų tarybos narių sąrašai tapo „masinių“ darbo duomenų – pareigūnų paskyrimo į pareigas ir jų veiklos laikotarpio datų – šaltiniu, be to, iš šios studijos perimta nuostata laikyti Voluinės maršalą, Lucko ir Braclavo seniūną senatorių lygio pareigybėmis. Kadangi šios studijos informacija yra iš dalies pasenusi, kai kurių pareigūnų veiklos faktai buvo tikslinti naujausiomis publikacijomis, skirtomis atskirų LDK vaivadijų pareigūnų sąrašams¹⁹⁴. Šiame darbe skaičiuojamos oficialios, valdovo suteiktos nominacijos į vaivados ar kašteliono pareigas, nes žinomi atskiri atvejai, kada nominantai atsisakydavo jiems suteiktų pareigų¹⁹⁵.

Surinkus šiose publikacijose pateiktus duomenis nustatyta, kad 1544–1648 metų laikotarpiu teritoriniai aukščiausio rango pareigūnai keitėsi 256 kartus. Iš jų Brastos vaivados – 10, Minsko vaivados – 14, Mstislavo vaivados – 16, Naugarduko vaivados – 11, Polocko vaivados – 5, Smolensko vaivados – 13, Trakų vaivados – 9, Vilniaus vaivados – 12, Vitebsko vaivados – 10, Žemaičių seniūnai – 9 kartus. Iš viso asmenys į vaivadų rango postus buvo skirti 109 kartus. Kaštelionų pareigas užėmę asmenys keitėsi 133 kartus: Vilniaus kaštelionai – 15 kartų, Trakų kaštelionai – 18, Brastos kaštelionai – 12, Minsko kaštelionai – 14, Mstislavlio kaštelionai – 16, Naugarduko kaštelionai – 6, Polocko kaštelionai – 8, Smolensko kaštelionas – 17, Vitebsko kaštelionai – 12, Žemaičių kaštelionai – 10 kartų. 19 kartų keitėsi asmenys 1544–1569 metais užėmę LDK valdytų Palenkės, Kijevo ir Voluinės vaivadų ir kaštelionų pareigas atitinkančias

¹⁹³ Wolff, J. *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, 1855.

¹⁹⁴ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy.*, t. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, Warszawa, 2003; t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, Warszawa, 2004; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Województwo trockie*, red. A. Rachuby, Warszawa, 2009.

¹⁹⁵ P.vz.: A. S. Radvila 1652 metais nepriėmė Vilniaus vaivadijos; 1642 m. Radvila Zigmantas Karolis nepriėmė Naugarduko vaivadijos; Boguslovas Radvila 1654 m. nepradėjo eiti Polocko vaivados pareigų.

pareigybes. Į Braclavo vaivados pareigas skirtas 1, Lucko seniūno – 2, Lucko kašteliono – 2, Braclavo kašteliono – 1, Voluinės maršalo – 3, Kijevo vaivados – 3, Kijevo kašteliono – 1, Palenkės vaivados – 5, Palenkės kašteliono pareigas – vieną kartą. Vien šio tyrimo labui Lucko seniūnas ir Voluinės maršalas buvo priskirti prie vaivados lygio pareigybių, taigi iš viso vaivadų pareigas užėmę asmenys keitėsi 123 kartus.

Senatoriškąsias pareigybes užėmusius asmenis galima skirstyti į dvi dalis. Pirmąją reikėtų laikyti „įsitvirtinusių“ elitu, R. Petrausko įvardytos diduomenės „tęsinium“, taigi tai asmenys, kuriems įvardyti lyginamosios istorinės sociologijos atstovas Paul D. Mclean naudojo superelito terminą. Antrąją dalį reikėtų vadinti tiesiog elitu arba neįsitvirtinusių elitu. Istoriniuose elitų tyrimuose¹⁹⁶ išskiriami pagrindiniai superelito bruožai yra aukščiausių galios ir valdžios pozicijų bei pareigybių užėmimas ir tarpusavio integracija – susigiminiavimas. Superelito statusas buvo „amžinas“ – superelito atstovų galia nesunykdavo; vienintelis pastebimas kelias, kuriuo superelito giminių atstovai pasitraukdavo iš superelito – kai giminė fiziškai išmirdavo.

Plačią ir nekonvencinę studiją apie Respublikos politinio elito sudėtį atliko Paul D. Mclean¹⁹⁷. Pagrindinis autoriaus siekis buvo bandyti paaiškinti tendenciją, kodėl XVIII a. pabaigoje ATR buvo stebimi du prieštaringi procesai: vis platesnis didikų giminių atstovavimas politiniuose postuose ir tvirtesnis superelito sluoksnio įsitvirtinimas pačiuose aukščiausiuose valstybės hierarchijos sluoksniuose. Paul D. Mclean Respublikos superelito apibrėžimui naudojo žymaus genealogo ir istoriko Vladimiro Dvoržačeko (Włodzimierz Dworzaczek) darbą „Genealogia: Tablice“, kuriame buvo sukurtos 85 svarbiausių Respublikos istorijai diduomenės giminių genealoginės lentelės. Neneigiant neabejotinos V. Dvoržačeko darbų mokslinės vertės, galima aiškiai pasakyti, kad šiame darbe sukurtos genealoginės lentelės nepadedą išspręsti Paul D. Mclean superelito apibrėžimo klausimo, nes jų sukūrimo motyvacija buvo subjektyvi, kaip ir nurodo pats lenkų genealogas. Nepaisant šio nesklandumo, amerikiečių lyginamosios istorinės sociologijos atstovo intencija buvo aiški – kvantifikuoti socialinį mobilumą Respublikoje ir jo lygį bei politinio elito stabilumą ilguoju laikotarpiu. Paul D. Mclean atliko lyginamosios istorijos sociologijos ir kliometrijos žanrui priskiriamą studiją, kurioje, remdamasis biografiniais duomenimis apie 3000 Abiejų Tautų Respublikos senatorių rango pareigūnus ir duomenimis apie

¹⁹⁶Istorijos mokslui veikiausiai svarbiausi „elitologijos“ darbai, susiję su JAV tyrėju – sociologu ir politologu „spiečiumi“, kurie pradėjo daugiausia taikyti kiekybinius metodus, kuriais siekė tirti politinių elitų kaitą ar stabilumą. Šie tyrėjai siekė „suskaičiuoti“ politinių elitų kaitos vektorius, naudodami masinių duomenų masyvus. Pagrindinės šių tyrimų temos ir naratyvai buvo skirti politinių elitų konsolidacijai ir stabilumui. Svarbesni tyrimai: John F. Padgett, Christopher K. Ansell Robust Action and the Rise of the Medici, 1400–1434; *American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 6 (May, 1993), p. 1259–1319; Paul D. Mclean Widening Access while Tightening Control: Office-Holding, Marriages, and Elite Consolidation in Early Modern Poland, *Theory and Society*, Vol. 33, No. 2 (Apr., 2004), p. 167–212 ir t.t.

¹⁹⁷ Mclean, Paul D. Widening Access while Tightening Control: Office-Holding, Marriages, and Elite Consolidation in Early Modern Poland, *Theory and Society*, Vol. 33, No. 2 (Apr., 2004), p. 167–212.

valstybės elito sluoksnio atstovų vedybas (3100 atveju), sistemiškai užfiksavo Respublikos elito struktūros pokyčius tarp 1500 ir 1795 metų. Autorius naudojo daugiatainkle (angl. Multiple-networks) tyrimo priegai¹⁹⁸. Šioje studijoje buvo atkreiptas dėmesys į patekimo į senatorių rango pareigas datą, regioninę politinio elito integraciją, elito dominavimo laipsnį. Autorius taip pat siekė atrasti pareigų užėmimo bei santuokos politinio elito tinkle persidengimo modelį skirtingais ATR istorijos laikotarpiais. Respublikoje buvo stebimi du prieštaringi procesai: vis platesnis didikų giminių atstovavimas politiniuose postuose ir vis tvirtesnis superelitosluoksnio įsitvirtinimas pačiuose aukščiausiuose valstybės hierarchijos sluoksniuose – procesas, kurį autorius įvardijo kaip „*Widening Access while Tightening Control*“ (Prieigos plėtimas sutvirtinant kontrolę). Paul D. Mcleano metodas vertas kritikos¹⁹⁹, tačiau pati priegai yra nauja ir atverianti galimybes komparatyvistikai, be to, leidžianti į istorijos mokslą įtraukti politikos mokslų ir lyginamosios istorinės sociologijos taikomus įrankius, atskleisti politinio elito kaitą bei naujų asmenų įsiliejimą į politinius elitus²⁰⁰. Šis fenomenas atsispindi ir LDK atveju – tiek aukščiau minėtu 1564–1566 metų reformos atveju, tiek XVII a. viduryje, vadinamojo „Tvano“ laikotarpiu, kai į valdantįjį elitą buvo įtraukiami vis naujų giminių atstovai, taip veikiausiai liudijantys

¹⁹⁸Tyrime autorius naudojo 173 postų ir pareigų užėmimo bei laikymo tarp 1500 m. ir 1795 m. duomenis iš XIX a. išleistos K. Niesieckio kompiliacijos „Herbarz Polski“, o jo įvardytam „super-elitui“ apibrėžti naudojo V. Dvoržačeko „Genealogia: Tablice“. Šiame darbe nubrėžtos 85 šeimų, užėmusių aukščiausią padėtį ATR, genealoginės lentelės. Genealoginės lentelės buvo naudotos santuokų ryšiams nustatyti. Nepaisant to, kad K. Niesieckio ir vėlesnių autorių genealoginės kompiliacijos ir pareigūnų sąrašai yra gerai žinomi ir plačiai naudojami istorikų, bet tai veikiausiai pirmas tokio tipo duomenų kodavimo ir statistinės analizės pavyzdys LDK ir Respublikos historiografijai skirtuose darbuose. Svarbu pabrėžti paties V. Dvoržačeko pripažinimą, kad šis savo genealoginių tyrimų objektą pasirinko visiškai subjyviai Žr. W. Dworzaczek, Tablicy... s. 1. Iš LDK XVI–XVII a. Aktyviai politiniame gyvenime dalyvausių giminių, Paul D. Mclean darbe „super-elitui“ priskirtos Nr. 161 Olekaičių, Nr. 162 Goštautų, Nr. 164 Radvilų, Nr. 165 Ostrogiškių ir Zaslavskių, Nr. 166 Chodkevičių, Nr. 168 Hlebavičių, Nr. 167 Kiškų, Nr. 169 Sapiegų, Nr. 170–171 Sapiegų, Nr. 172 Pacų, Nr. 173 Sanguškų, Nr. 175 Zbaražskių, Nr. 176 Višniaveckių, Nr. 177–178 Tiškevičių, Nr. 179–180 Oginskių, Nr. 181 Čartoriskių, Nr. 182 Pocięjų, Nr. 183 Masalskių giminės. Mclean, Paul D. *Widening Access while Tightening Control: Office-Holding, Marriages, and Elite Consolidation in Early Modern Poland/Theory and Society*, Vol. 33, No. 2 (Apr., 2004), p. 167–212.

¹⁹⁹Tiesa, atrodo, kad šioje analizėje galimai yra tokį judėjimą imituojančių kitų procesų pavyzdžių ženklų. Paul D. Mclean analizei naudojo ir katalikų bei stačiatikių vyskupų karjeras, o šiose pareigose egzistavo sava karjeros dinamika – ambicingi ir gabūs vyskupai iš savo startinių pozicijų periferijoje karjeros eigoje judėdavo į centrą (Gniezno ar Lvovo arkivyskupiją). Be to, teisinis reguliavimas, nustatęs kad LDK pareigybes gali užimti tik LDK indigenai, galiojo ir LDK buvusioms katalikų vyskupijoms. Ši vidinė ATR daugialypumo dinamika šiame darbe neatspindėta.

²⁰⁰Autoriaus buvo išryškintas ir LDK kaštelionių prestižiškumo klausimas. Iš autoriaus pateikto grafiko galima matyti, kad daugiau nei 50 % Polocko, Smolensko, Minsko, Naugarduko kaštelionių postus užėmusių asmenų šis postas buvo pirmas senatoriaus rango postas ir tuo pat metu paskutinė jų karjeros stotelė, o Mstislavlio kaštelionijos atveju šis skaičius viršija 60 %. Labiausiai prestižiškose LDK kaštelionijose – Trakų ir Vilniaus šis skaičius atitinkamai siekia apie 15 % ir virš 20 %. Šiame grafike taip pat pateiktos ir kaštelionijos, kurių, kaip posto, užėmimas buvo ilgos karjeros rezultatas. Respublikos mastu čia išsiskiria Krokuvos kaštelionija. Šį postą užėmusiems pareigūnams tai buvo ketvirtoji ar vėlesnė „karjeros stotelė“. LDK išsiskiria Vilniaus kaštelionija, kurios užėmimas daugiau 20 % posto laikytojų buvo trečioji, ir daugiau nei 20 % kaštelionių tai buvo ketvirta arba vėlesnė karjeros stotelė. Trakų kaštelionijoje šie skaičiai atitinkamai – apie 10 % ir apie 5 %. Grafike nepateikti tikslūs procentai, todėl procentų nusakymas yra apytikslis. Ten pat, p. 181, grafikas Nr. 1. Grafike Nr. 2 Paul D. Mclean pateikė naujų asmenų patekimo į senatorių rango pozicijas chronologinį grafiką. Šiam grafike atsispindi didžiausi naujų asmenų (ne iš elito grupės) patekimo į senatorių rangą „pikai“ 1569 ir 1739 metais, o smulkesni – 1650, 1655 metais.

Respublikos valdovo dvaro siekius sukurti sau ištikimų senatorių sluoksnį ir funkcionuojančias diduomenės klientūras.

Jei bandytume pritaikyti Paul D. Mcleano priegą, įsitvirtinusio elito arba superelito atstovais galima būtų laikyti 12 giminių atstovus, kuriems šiame darbe tiriamu periodu buvo bent kartą suteiktos Vilniaus ir Trakų vaivadų bei LDK kanclerio ar LDK didžiojo etmono pareigos. Vilniaus vaivados pareigas 1544–1648 m. laikotarpiu ėjo Hlebavičių, Hornostajų²⁰¹, Radvilų, Chodkevičių, Sapiegų, Tiškevičių giminių atstovai. Trakų vaivados pareigas 1544–1648 m. laikotarpiu ėjo Alšėniškių-Dubrovickių, Radvilų, Zbaražskių, Hlebavičių, Tiškevičių ir Slušų giminių atstovai, LDK didžiojo kanclerio pareigybę 1544–1648 m. užėmė Hlebavičių, Radvilų, Valavičių ir Sapiegų giminių atstovai. LDK didžiojo etmono pareigybę šiuo laikotarpiu užėmė Radvilų, Chodkevičių, Sapiegų ir Kiškų giminių atstovai.

²⁰¹ Šio lygmens pareigas Hornostajų giminės atstovas ėjo laikinai, niekada nebuvo oficialiai tituluoti.

4. lentelė

LDK įsitvirtinusio elito atstovų užimtos aukščiausios pasaulietinės LDK valdžios pareigybės

Giminė	Asmenų skaičius	Ministrų pareigybių skaičius	Užimtų vaivadų pareigybių skaičius ²⁰²	Užimtų kaštelionų pareigybių skaičius	Pareigybių skaičius asmeniui
Sapiegos	18	1 kancleris 3 pakancleriai 2 dvaro maršalai Viso – 6	16	10	1,77
Radvilos	16	3 kancleriai 2 pakancleriai 3 dvaro maršalai 5 didieji maršalai Viso – 13	12	8	2.06
Chodkevičiai	11	1 didysis maršalas	11	10	2
Tiškevičiai	10	3 dvaro išdininkai 1 dvaro maršalas Viso – 4	11	3	1,8
Pacai	9	1 dvaro išdininkas 1 žemės išdininkas 1 pakancleris Viso – 3	5	4	1,33
Kiškos	8	1 žemės išdininkas	7	2	1,25
Valavičiai	6	3 dvaro išdininkai 1 žemės išdininkas 3 pakancleriai 1 kancleris Viso – 8	2	4	2,33
Hlebavičiai	3	1 kancleris 1 žemės išdininkas Viso – 2	4	3	3
Hornostajai	2	1 dvaro maršalas 1 žemės išdininkas Viso – 2	4	0	3
Sluškos	2	1 dvaro išdininkas	3	2	3
Zbaražskiai	1	0	2	1	3
Alšėniškiai- Dubrovickiai	1	0	1	0	1
Iš viso	87	41	78	47	2,74

²⁰² Į šią sampratą šio darbo rėmuose įtraukiame Žemaitijos seniūnus.

Visos įsitvirtinusio elito grupės atstovams aptariamam laikotarpiui buvo skirta 125 iš 256 nominacijų į vaivadų ir kaštelionų pareigas, taigi apytiksliai – 49,6 %. Šios grupės atstovai užėmė 79 iš 123 vaivadų pareigybių, taigi apytiksliai – 64,2 %, 31 iš 33 Vilniaus ir Trakų kaštelionų pareigas užėmusių asmenų, taigi 93,9 %, ir tik 17 iš 100, taigi 17 % kitų kaštelionų postus užėmusių asmenų. Superelito grupėje vidutiniškai vienam asmeniui teko 2,74 karjeros laiptelio.

Iš šių duomenų akivaizdžiai išsiskiria gryną superelito grupę – Radvilų, Sapiegų, Chodkevičių, Kiškų, Hlebavičių, Valavičių giminės, kurių atstovai, dalyvavę viešajame pasaulietiniame gyvenime, vidutiniškai per savo valstybinę karjerą užimdavo 1–2 senatorių rango pareigybes. Chodkevičių, Radvilų ir Kiškų atveju matome, kad nė viena užimtų pareigybių nebuvo ne itin prestižiniai kaštelionų postai LDK periferijoje. Taip pat pastebimi ir penki atvejai, kai į superelito grupę patenka po vieną ar du asmenis iš giminės. Alšėniškių–Dubrovickių atveju tai yra vienas beišmirstančios kunigaikščių giminės atstovas. Savo ruožtu Zbaraškių, Slušų, Tiškevičių ir Hornostajų giminių atstovai išsiskiria didesniu nei superelito grupės karjeros laiptelių vidurkis asmeniui skaičiumi. Didesnis nei vidutinis karjeros teritorinėse pareigybėse skaičius turėtų liudyti didesnę socialinę mobilumą luomo viduje, todėl šiuos atvejus verta juos tyrinėti atskirai, kaip „iškilusius“ asmenis, po ilgos karjeros pasiekusius aukščiausius postus valstybėje.

Vadinamųjų „ministrų“ pareigas ėjo 19 giminių atstovų. Iš viso tiriamam laikotarpiui į kanclerio, pakanclerio pareigas asmenys buvo skirti 64 kartus. Tiriamu periodu kanclerio pareigas ėjo 7 asmenys iš 5 giminių (tarp jų – 3 Radvilų giminės atstovai), Didžiojo maršalo pareigas ėjo 10 asmenų iš 5 giminių (5 Radvilų ir 2 Viesiolovskių giminių atstovai), 11 dvaro maršalų iš 7 giminių (3 Radvilų, 2 Sapiegų, 2 Viesiolovskių giminių atstovai), 12 pakanclerių iš 6 giminių (2 Radvilų, 3 Valavičių, 2 Sapiegų giminių atstovai), 15 žemės išdininkų iš 12 giminių (2 Valavičių, 2 Tryznų giminių atstovai) ir 13 dvaro išdininkų iš 8 giminių (3 Valavičių, 2 Vainų giminių atstovai).

Asmenys, kurie buvo iš giminių, neužėmusių aukščiausių Ponų Tarybos ir LDK Senatorių pozicijų (remiantis Vilniaus ir Trakų vaivadų pareigomis, kaip skirstymo pagrindu), buvo gausesni, ir užėmė žemesnes hierarchinės pozicijos vietas tarp LDK Ponų Tarybos narių ir Senatorių. Tai buvo 102 asmenys, užėmę 153 senatorių rango pareigybes. Aptariamam periodu teritorinių senatorių pareigybes LDK užėmė 32 asmenys, kurie buvo vieninteliai savo giminės atstovai tokio rango pareigose. Likę 69 asmenys priklausė 26 giminėms ir užėmė 103 senatorių rango pareigybes iš 153. Neįsitvirtinusio elito tarpe 87 asmenys buvo skirti į kaštelionų pareigas, 42 – į vaivados, 1 – Žemaitijos seniūno, 2 – pakanclerių, 3 – dvaro išdininkų, 7 – žemės išdininkų, 5 – dvaro maršalų, 3 – didžiųjų maršalų pareigas.

Tarp šių giminių atstovų aiški aukščiausių valstybės pasaulietinių pareigybių (tiesa, nebūtinai tų pačių) perimamumo giminėje tendencija. Abramovičių, Dorohostaiskių, Druckių-Sokolinskių, Gonsevskių, Hornostajų, Kopecų, Narbutų, Pronskių, Sanguškų, Šemetų, Tiškevičių, Tolvaišų, Zavišų ir Zenavičių giminių atveju matomi senatorių pareigas užimančių „tėvo“ ir „sūnaus“ atvejai. Įdomūs yra Holovščinskių, Masalskių, Oginskių, Rudaminų-Dusėtiškių, Stravinskių ir Vainų giminių atvejai. Šiais atvejais „tėvas“ teritorinių senatorių rango pareigų neužėmė, bet sutinkami bent du sūnūs, pasiekę senatorių rango pareigybes. Naruševičių, Tryznų, Polubinskių, Korsakų ir Astikų giminių atvejais, senatorių rango pareigybės užimtos arba su didesniu nei vienos kartos pertrūkiu, arba tolimesniu nei mažosios šeimos giminaičių.

25 senatorių pareigybes užėmę asmenys priklausė kunigaikščių sluoksniui priskiriamoms giminėms²⁰³. Iš šių 25 asmenų, 24 buvo Riurikaičių arba Rusioje apsigyvenusių Gediminaičių kunigaikščių palikuonių atstovai, sutinkamas tik vienas išimtinis Martyno Giedraičio atvejis. Šis kunigaikščių kilmės elitas atstovavo rusėnišką LDK dalį. Iš šių 26 asmenų, 11 į teritorines senatorių pareigas buvo paskirti iki 1588 metų, kada Trečiojo Lietuvos Statuto tekste buvo faktiškai panaikinta kunigaikščio teisinė kategorija. Iš 10 iki 1588 metų paskirtų senatorių, 7 užėmė senatorių lygio pareigas teritorijose, kurios Žygimanto Augusto valia buvo atplėštos iš LDK ir prijungtos prie Karūnos (Voluinės ir Kijevo žemėse). Voluinėje ir Kijevo žemėje atsispindi Ostrogiškių, Sanguškų, Višniaveckių giminių dominavimas. Kita vertus, iš likusių kunigaikščių kilmės senatorių lygio pareigūnų net 13 savo karjeras senatorių lygmenyje pradėjo Zigmanto Vazos valdymo metu. Kunigaikščių kilmės asmenys sudaro itin didelę dalį ilgas karjeras (po tris karjeros laiptelius) pasiekusių asmenų – 4 iš 11 tyrimo metu pastebėtų atvejų. Taip pat sutinkami 4 dviejų karjeros laiptelių atvejai.

Norint tirti bajorijos rengimą viešajam gyvenimui, kurio viena iš dalių galėjo būti tarnyba valstybei užimant vienas ar kitas pareigas valstybėje, svarbi aplinkybė buvo amžius, kada asmuo galėjo būti laikomas pakankamai subrendęs užimti pareigas. Susidurta su objektyvia problema: didžiosios dalies asmenų, patenkančių į šio darbo tyrimo ratą, gimimo datos nėra nustatytos. Dar didesnę problemą sudaro tai, kad atskiriems, įsitvirtinusiems elitui nepriklausiusiems asmenims sukurtose biogramose buvo dažnai naudotasi mokymosi akademijoje faktu, kaip prielaida nustatyti pareigūno gimimo datą²⁰⁴. Biogramose tiesiog daroma prielaida, kad į akademijas siųsti

²⁰³ Išskirta pagal Wolff, J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895.: Kristupas Druckis-Sokolinskis, Mykolas Druckis-Sokolinskis, Martynas Giedraitis, Konstantinas Holovščinskis, Ščiasnis Holovščinskis, Aleksandras Holovščinskis, Andrius Kapusta, Fridrichas Lukomskis, Aleksandras Masalskis, Andrius Masalskis, Aleksandras Oginskis, Jonas Oginskis, Konstantinas Ostrogiškis, Aleksandras Polubinskis (I), Aleksandras Polubinskis (II), Aleksandras Pronskis, Fridrichas Semionas Pronskis, Andrius Sanguška, Romanas Sanguška, Teodoras Sanguška, Simonas Sanguška-Kovelskis, Mikalojus Leonas Solomoreckis, Ivanas Solomoreckis, Andrius Višnioveckis, Steponas Andrius Zbaražskis, Mykolas Dolskis.

²⁰⁴ *Polski Słownik Biograficzny* (toliau – PSB) (nuo 1935 m.) PSB t. 1 (1935): Abramowicz Mikołaj (zm. 1651) (Wacław Lipiński, s. 14–15); Abramowicz Jan (zm. 1602) (Kazimierz Tyszkowski, s. 13); Agryppa Wacław (zm.

13–16 metų amžiaus jaunuoliai. Tačiau, nors tikslių duomenų apie tyrimui išskirtos bajorijos grupės gimimo datas nėra, iš nepilnų duomenų – 33 asmenų biogramų – galima daryti sąlyginį apibendrinimą, kad šie asmenys pirmąsias senatorių rango pareigas dažniausiai užimdavo 35–50 metų amžiaus.

Tokiu būdu apibrėžus tyrimo objektą – daugiau nei šimtmetį LDK politiniame gyvenime dominavusius asmenis, keliamas klausimas: koks buvo formalus šios asmenų grupės išsilavinimas ir kiek išsilavinimas lėmė patekimą į šį uždara visuomenės sluoksnį.

1597) (Kazimierz Tyszkowski, s. 32–33); t. 5. (1939–1946) Dorohostajski Mikołaj (zm. 1597) (Ryszard Mienicki, s. 333–335); Dorohostajski Piotr (zm. 1611) (Stanisław Herbst, s. 335) T. 9 (1960–1961) Hajko Jan (ok. 1510–ok. 1580) (Jan Małecki, s. 241); Haraburda Michał (zm. 1586) (Kazimierz Lepszy, s. 288–290); Hornostaj Gabriel Iwanowicz (zm. 1587) (Aleksander Markiewicz, s. 626–627); Hornostaj Iwan Ostafjewicz (zm. 1558) (Aleksander Markiewicz, s. 627–628); Hołowczyński Aleksander (ok. 1570–1617) (Zdzisław Spieralski, s. 596–597); t. 12 (1967–1967) Kapusta Andrzej (ok. 1510–1572) (Zdzisław Spieralski, s. 5–6); t. 13 (1967–1968) Kmita Filon Czarnobyłski (ok. 1530–1587) (Jan Eberle, s. 88–89); t. 14 (1968–1969) Korsak Jan Hołubicki (zm. 1625) (Tadeusz Wasilewski, s. 105) Korsak Józef Głębocki (zm. 1643) (Tadeusz Wasilewski, s. 108); Korecki Bohusz (ok. 1510–1576) (Jarema Maciszewski, s. 58–59); t. 22 (1977) Naruszewicz Aleksander (zm. ok. 1653) (Tadeusz Wasilewski, s. 561); Naruszewicz Mikołaj (ok. 1560–1603) (Jan Dziegielewski, s. 569–571); Naruszewicz Stanisław (zm. 1589) (Jan Dziegielewski, s. 572–573); Narbutt Mikołaj (zm. między 1555 a 1557) (Jerzy Wiśniewski, s. 536–537); t. 23 (1978) Ogiński Jan (ok. 1582–1640) (Henryk Lulewicz, s. 611–613); Ogiński Aleksander (ok. 1585–pocz. 1667) (Henryk Lulewicz, s. 594–597); t.27 (1982–1983) Pocij Adam Hipacy (1541–1613) (Jan Dziegielewski, s. 28–34); t. 28 (1984–1985) Proński Aleksander Fryderyk (ok. 1550–ok. 1595) (Roman Żelewski, s. 507–509); Proński Semen (zm. 1555) (Halina Kowalska, s. 509); t. 30 (1987) Rajecki Gedeon (ok. 1589–1654) (Andrzej Rachuba, s. 471–472); Rakowski Jan Wojciech (ok. 1594–1639) (Miroslaw Nagielski i Tadeusz Wasilewski, s. 517–519); t. 34 (1992–1993) Sanguszko Andrzej Michałowicz (zm. 1560) (Mariusz Machynia, s. 469–471); Sanguszko Fiodor (zm. 1547/8) (Mariusz Machynia, s. 480–482) Sanguszko Roman (ok. 1537–1571) (Mariusz Machynia, s. 500–505); t. 39 (1999–2000) Snowski Malcher (zm. 1587) (Henryk Lulewicz, s. 408–410), t. 40 (2000–2001) Sołomerecki Iwan Wasylewicz (zm. 1578) (Tomasz Kempa, s. 327–329); Sołomerecki Mikołaj Lew (zm. 1626/7) (Tomasz Kempa, s. 329).

2. Bendrosios studentų studijų Vakarų Europos akademijose tendencijos XVI a. viduryje–XVII a. viduryje

Šiame skyriuje pristatome tiriamai grupei priskiriamų asmenų rengimo bendrąsias tendencijas, būdingas visam tiriamam periodui.

Teisė LDK bajorams be apribojimų vykti į užsienį fiksuojama jau 1447 m. Kazimiero privilegijoje, kuria bajorams leidžiama keliauti „lavintis riteriškuose menuose“ į svetimus kraštus su kuriais nevyksta kariniai konfliktai su sąlyga, kad nenukentės karo tarnyba. Vėliau tai atkartojama Aleksandro privilegijose ir visuose Lietuvos Statutuose²⁰⁵. Kai 1573 m. Henrikas Valua buvo išrinktas Lenkijos karaliumi, į vadinamuosius „Henriko artikulius“ buvo įtrauktas punktas, kuriuo išrinktasis monarchas pasižada savo lėšomis Prancūzijoje išmokslinti 100 bajorų sūnų ir pavesti juos globoti garsiausioms prancūzų didikų šeimoms, tačiau apie šio pažado vykdymą duomenų nėra²⁰⁶. Taigi bajorijos luomo atstovų išsilavinimo siekis XVI a. 8 dešimtmetyje jau tapo Respublikos politinės darbotvarkės dalimi.

LDK diduomenės atstovai iki XVI a. 4–5 dešimtmečio nebuvo entuziastingi peregrinacinių kelionių šalininkai. Formalus akademinis išsilavinimas nebuvo laikomas tinkamu kilmingųjų luomo atstovams, turime ir šio skepticizmo liudijimų. Pavyzdžiui, 1507 m., įžangoje į Jono Dunso Skoto gamtos filosofijai skirtą veikalą „*Parvulus philosophie naturalis*“, jo autorius, Krokuvos akademijos dėstytojas Jonas Stobnickis dedikacijoje Krokuvos akademijoje studijavusiam kunigaikščiui Pauliui Alšėniškiui teigė, kad jo mokinys yra iš kilmingos giminės, puikiai išsilavinęs ir pažinęs scholastinį mokslą/meną, o tai, anot J. Stobnickio, daugelio kilmingųjų nuomone, nėra laikoma tinkama savybe jo luomui²⁰⁷.

LDK politinio elito narių tarpe prasidėjusį *laisvųjų menų* išpopuliarėjimą sunku apibrėžti chronologiškai. Pirmieji asmenys, kurie neabejotinai domėjosi naujai atrastų antikinių autorių kūryba, tuo pat metu buvę politikais LDK, buvo XVI a. pradžios katalikų bažnyčios vyskupai – Paulius Alšėniškis, Jonas Žygimantaitis, Jonas Andruševičius. Vis dėlto bendroje bažnyčios dignitorių ir Ponų Tarybos narių tinklaveikoje *laisvieji menai* pradėjo keisti nuostatas – be kario, riterio ar administratoriaus įgūdžių politinio elito pasaulio meninis pažinimas, klasikiniai autoriai ir bent rudimentinės mokslų žinios tapo dalimi to, ką besikeičiančios politinio elito nuostatos įsileido į jaunųjų didikų lavinimą. Venclovas Agripa 1553 metais išleistoje Jono Radvilos

²⁰⁵ Šapoka, A. Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo?, *Lietuvos studentai...*, p. 23.

²⁰⁶ Ten pat.

²⁰⁷ Jonas Stobnickis, *Parvulus philosophie naturalis cum expositio[n]e textuali ac dubiorum magis necessariorum dissolutione ad intentionem Scoti co[n]gesta in studio Cracoviensi a Joanne Stobnicensi [...]* Cracovie, 1507.

laidotuvių kalboje palietė šį konfliktą tarp „neturtingiesiems“, „nekilmingiesiems“ skirto akademinio išsilavinimo ir sprendimų, kuriais šios nuostatos buvo keičiamos:

„Nuo vaikystės pamaldžiai išauklėtas ir išmokytas kilniųjų menų, tėvo jis buvo auklėjamas griežta ir rūščia drausme. Kadangi daugelis Didvyrių klysta matuodami mokslus ne tiek kilnumu, kiek nauda, ir mano, kad nei jiems, nei jų vaikams netinka studijuoti tuos dalykus, kurių neturtingieji mokosi pragyvenimui. [...] Bet doras ir išmintingas šito Kunigaikščio tėvas visai kitaip manė. Nes matė, kad Valstybės valdymas daugiausia remiasi protingais sprendimais. Dėl to pasirūpino išmokyti sūnų geriausių humanitarinių mokslų, o šis vėliau, mirus tėvui, pats savo noru nuvyko į Italiją, nes troško mokytis; būdamas iš prigimties gabus mokslui, ten uoliai išmoko tų dalykų, kurie reikalingi Valstybės valdymui. Jis ypač atsidavęs studijavo iškalbos meną ir istoriją, tuos mokslus, kuriuos manė esant naudingiausius Valstybei, o kadangi turėjo įgimtą polinkį oratorystės menui, su didžiausia šlove tuomet tiek pasiekė, kad tėvynėje visus pralenkė iškalba. Išties verta ne tik susižavėjimo, bet ir didžiausio pagyrimo tai, kad nuo studijų jo neatitraukė jokių troškimų pagundos nei blogi pavyzdžiai. Vėliau sugrįžęs į tėvynę visų buvo garbingai priimtas, nes į jį buvo dedamos didelės viltys“²⁰⁸.

Matrikuliacijos knygos yra patogus ir bet kurį istoriką gundantis šaltinis, nes jis lengvai kvantifikuojamas bei leidžiantis daryti statistinių tyrimų bandymus. Tačiau atskirų akademijų ir mokslo centrų pavyzdžiai leidžia klausti klausimą – ką tokio pobūdžio statistika apskritai duoda? Ką reiškia matrikuliacijos aktas?

Nuo pirmojo universiteto Bolonijoje įsteigimo XI amžiuje iki XVI a. 8 dešimtmečio įvairiose Europos šalyse susikūrė daugiau nei 100 aukštojo mokslo įstaigų. Studentai iš LDK daugiausiai rinkosi artimiausių regionų akademijas (kol nebuvo įkurta Vilniaus akademija), dažniausiai tai buvo Krokuvos akademija bei Vyslos žiotyse, Dancigo įlankoje XVI a. viduryje susikūrusios akademijos – Karaliaučiaus, Gdansko, Elbingo, Braunsbergo ir Torunės. Būtent šis regionas visą laikotarpį buvo gausiausiai lankomas studentų iš LDK. Krokuvos akademija, po Vladislovo Jogailos atlikto jos atnaujinimo, tapo pagrindine LDK katalikų bažnyčios veikėjų lavinimo vieta. Ši akademija XVI a. viduryje išgyveno krizę, kuri atsispindėjo ir LDK diduomenės pasirinkimuose: tarp XVI a. 5 ir XVII a. 2 dešimtmečio Krokuvos akademijoje būsimų LDK pareigūnų nesutinkama, o XVII a. 2–3 dešimtmečiais sutinkami būsimi LDK valstybės veikėjai Krokuvos akademiją veikiausiai rinkosi dėl prasidedančių konfliktų tarp jėzuitiškos Vilniaus akademijos ir jėzuitų dominavimui aukštajame mokslesiekiančios išvengti ir alternatyvą siūlančios Krokuvos akademijos.

²⁰⁸ Venclovo Agripas Lietuvos laidotuvių kalba apie Joną Radvilą / iš lotynų kalbos vertė Ramunė Dambrauskaitė-Muralienė. *Literatūra*, Vilniaus universiteto leidykla, 2009, t. 51(3), p. 126.

Tarp Dorotos Žoładź-Strzelczyk išskirto 4651 įrašo XVI a.–XVII a. vidurio Vokietijos akademijų metrikose buvo identifikuoti 2608 įrašai, kuriuos atliko 2153 asmuo iš Lenkijos Karalystės ir LDK. Ši autorė 599 asmenis identifikavo kaip kilusius iš LDK²⁰⁹. Kvantifikavusi studentų kiekius autorė gavo šiuos duomenis:

5. lentelė

*Dorotos Žoładź-Strzelczyk pateikti duomenys apie studentus iš LDK vokiečių žemių akademijose*²¹⁰

Metai	Viso studentų iš LDK	Protestantiškose akademijose									Katalikiškose akademijose			
		Kr	He	Le	Vi	Al	FO	Tu	St	Ma	In	Vu	Di	Fr
1531–1540	4			1	3									
1541–1550	28	19		4	5									
1551–1560	40	20		1	3		3	13						
1561–1570	58	20	1	20	10		2	2	1					
1571–1580	54	28		2	1	3	1				14			3
1581–1590	44	26	6	2	5						3			
1591–1600	92	47	12			14	3		6		9	1		2
1601–1610	98	41	14	4	1	3	1			3	10	6	6	3
1611–1620	90	34	12	3		3	4	4		1	16	5	2	
1621–1630	42	16		4		1	6	1	3		7		1	1
1631–1640	27	18			1						6		1	
1641–1650	22	20									2			
Iš viso:	599	289	45	41	29	24	20	20	10	4	67*	12	10	9

*Į lentelės nebuvo įtraukti kitų vokiškų žemių universitetų duomenys. Lentelėje neišskirtuose universitetuose, anot autorės, studijavo 18 asmenų.²¹¹

Vokiečių žemių akademijos XVI a. viduryje–XVII a. pradžioje išliko viena pagrindinių studijų kelionių krypčių. Nuo XVII a. 4 dešimtmečio stebimas studentų iš LDK skaičiaus kritimas,

²⁰⁹Galima kelti abejones apie autorės taikytą metodologiją priskiriant asmenis iš LDK, nes atskirose akademijose sutinkame daug didesnius kiekius studentų, kurie buvo neabejotini LDK indigenai. Žr. Žoładź-Strzelczyk D. *Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i I poł. XVII wieku*, Poznań, 1996, s. 151.

²¹⁰Lentelė sukurta pagal Dorotos Žoładź-Strzelczyk lenteles 15–17, s. 161–162. Naudojami sutrumpinimai: Kr – Karaliaučius, He – Heidelbergas, Le – Leipcigas, Vi – Vitenbergas, Al – Altdorfas, FO – Frankfurtas prie Oderio, Tu – Tubingenas, St – Strasbūras, Ma – Marburgas, In – Ingolštatas, Vu – Viurtenbergas, Di – Dilingenas, Fr – Breisgau Freiburgas.

²¹¹Į lentelių duomenis nėra įtraukti Augsburgas, Greifsvaldas, Giesenas, Graco, Helmštatas, Herbornas, Jenos, Kelno, Miunchenas, Niurnbergas, Olomoucas, Prahos, Vienos akademijų matrikuliacijos duomenys, kuriuos autorė pateikė atskirai, grafoje „Kiti“.

jį būtų galima aiškinti geopolitinėmis aplinkybėmis: konfesiniu pagrindu kilę geopolitiniai konfliktai istoriografijoje vadinami Trisdešimties metų karu. Šie konfliktai tiesiogiai palietė studijų kelionių tikslus, pvz., Heidelbergo ir Ingolštato akademijas, kurios kaip institucijos buvo paliestos konfesinių priešininkų kariuomenėms užėmus šiuos miestus ir laikinai sustojus šių akademijų darbui. Vokiečių žemių akademijos pasižymėjo konfesiniu daugialypumu ir traukė tiek Reformacijos adeptus tiek katalikus. Dorota Źoładź-Strzelczyk pabrėžė, kad studentų iš LDK tarpe evangelikų akademijos dominavo beveik visą laikotarpį, tačiau nuo XVII pirmojo dešimtmečio skirtumas tarp evangelikų universitetuose ir katalikų universitetuose įsimatrikuliavusių asmenų nebebuvo toks ryškus. Italijos universitetai išlaikė savo populiarumą visą tyrimo laikotarpį. Dėl šaltinių – Bolonijos ir Padujos akademijų Lenkų ar vokiečių nacijų knygos, kurios yra pagrindinis šaltinis tirti studentų iš Respublikos akademinį mobilumą, išlikusios tik nuo XVI a. paskutinio dešimtmečio, todėl *Iter italicum* tyrimai turi remtis kiek prasčiau išlikusia korespondencija ir akademiniais leidiniais. Italijoje, nors visos akademijos buvo katalikiškos, Padujos ir Bolonijos akademijos buvo laikomos „tolerantiškomis“, taigi jos pritraukė studentų iš visų tiriamuoju laikotarpiu veikusių konfesijų. XVI a. ir XVII a. sandūroje atsiranda nauja populiarų peregrinantų iš LDK kryptis – Nyderlandai. Leideno, Utrechto, Groningeno ir kitos akademijos traukė daugiausia evangelikų studentus ir būsimus LDK evangelikų bažnyčios veikėjus, tačiau nuo XVII a. 3–4 dešimtmečių išaugo ir katalikų studentų skaičius, nes Nyderlandų akademijoms buvo būdinga sąlyginai didelė konfesinė tolerancija. Prancūzijos karalystėje buvusios akademijos turėjo ribotą trauką – diduomenės atstovus labiau traukė Prancūzijos karaliaus dvaras bei šios valstybės galia ir sugebėjimas kurti intelektualines ir kitas madas. Gausiausiai lankoma šiame regione (nors aptariamam laikotarpiui – dar ne Prancūzijos karalystės dalis) buvo Strasbūro gimnazija, kurioje humanistas Johanas Šturmas įgyvendino humanistinės gimnazijos modelį. Juo remdamiesi evangelikai įkūrė panašaus pobūdžio akademinės gimnazijas Vyslos žemupyje, o taip pat tokio pobūdžio lavinimo įstaigos XVII a. buvo įkurtos ir LDK (Kėdainiuose ir Slucke). Z. Pietrzyk savo tyrime identifikavo 37 studentus iš LDK 1540–1619 metų laikotarpiu besimokiusių J. Šturmo įkurtoje akademijoje Strasbūre (1540–1549 m. – 1, 1560–1569 m. – 1, 1570–1579 m. – 6, 1580–1589 m. – 2, 1590–1599 m. – 1, 1600–1609 m. – 1, 1610–1619 m. – 5 asmenys)²¹².

Atstumas iki mokslo įstaigos nebuvo toks svarbus, kaip konfesinė ar politinė/geopolitinė konjunkštūra. Pavyzdžiui, XVII a. pradžioje LDK pašonėje įkurta Tartu akademija nesulaukė

²¹² Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga : z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej Polsko-Litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków, 1997, s. 252.

studentų iš LDK, kaip ir Švedijos ar Danijos akademijos²¹³. Nors akademiniai ir konfesiniai kontaktai su Britų salų akademijomis yra fiksuojami tiriamu periodu, tačiau tiriamu laikotarpiu nėra rasta nei vienos matrikuliacijos į Britanijos salose buvusias akademijas. Ispanijos/Portugalijos bei Vengrijos akademijos nepatraukė scholarų iš LDK, yra žinomi tik pavieniai peregrinacijų kelionių į šiuos kraštus atvejai, kuriuos veikia reikėtų laikyti pažintinio pobūdžio.

Palyginus su ankstesniu, R. Subotkevičienės tirtu XV–XVI a. periodu, studentai aptariamam laikotarpiu nebebuvo fiksuoti Erfurto universitete, tačiau reikšmingai prasiplėtė įsirašymų į universitetus geografija šv. Romos Imperijos ribose (naujai įkurtuose evangeliškuose ir katalikiškuose universitetuose).

Vertinant luominę Vakarų Europos akademijose studijavusių studentų iš LDK priklausomybę galima pastebėti, kad, jei LDK artimiausiose akademijose didžiąją studentų dalį sudarė didžiausių LDK miestų (Vilniaus, Kauno) gyventojai, tai didesniu atstumu nuo LDK studijavo daugiau bajorų luomo atstovų. Evangelikų reformatų akademijose (Heidelbergas, Marburgas, Bazelis, Franekeris, Utrechtas) scholarus iš LDK galima priskirti arba LDK evangelikų reformatų bažnyčios – Visetos stipendijantams, ruoštiems tapti dvasininkais, arba LDK evangelikų bajorijos atstovams. Bajorijos luomo atstovai dominavo ir katalikiškose Italijos akademijose (Padujos, Bolonijos), tik, šiuo atveju, Italijos akademijos išsiskyrė būsimų LDK katalikų dvasininkų arba katalikų bažnyčios veikėjų skaičiumi. Nuo XVI a. 8 dešimtmečio būdinga tendencija, kad jėzuitų auklėtiniai, lankę Vilniaus akademiją Lietuvoje, savo peregrinacinę kelionę už LDK ribų tęsė to paties, jėzuitų tinklo akademijose – čia labiausiai išsiskiria Ingolštato ir Dilingeno akademijos Vokietijoje, gausiai lankytos scholarų iš LDK XVII a. pirmaisiais dešimtmečiais.

Alternatyva tradicinei akademijai, būdinga Vakarų Europos bajorijos luomo atstovams, buvo Riterių akademijos. Riterių akademijų užuomazgos buvo luominiu (bajorijos luomo) pagrindu kurtos mokslo įstaigos, derinusios laisvųjų menų mokymą su karo meno ir kitų menų (pvz., šokio ar muzikos) mokymu. Riterių akademijos tapo vietomis, kur bajorijos luomo atstovai buvo rengiami daugiausia karo tarnybai ir tarnybai valstybės administracijoje²¹⁴. Šios akademijos, buvo tikimasi, turėjo ištaisyti egzistavusius trūkumus privilegijuotų luomo atstovų lavinime, tačiau nekartojant to išsilavinimo modelio, kuris buvo siūlomas universitetuose. Pirmoji ir pati

²¹³ Studentų iš LDK nerandama nei Tartu Universiteto matrikuluose. Beise, T. *Matricula Academiae Dorpatensis, Beitrag zur Geschichte der ältesten Universität Dorpat (mit Matrikel 1632–1665), Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der russischen Ostsee-Provinzen: Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, Achter Band, Nicolai Kymmels Buchhandlung, Riga, 1857, s. 147–188, nei Švedijos ar Danijos karalysčių akademijose.*

²¹⁴ Bush, M. L. *The European Nobility*, t. 1, Manchester University Press, 1983, p. 122.

žymiausia riterių akademija buvo įkurta Antuano de Pluvinelio (Antoine de Pluvinel) Prancūzijoje. Iki XVII a. pabaigos buvo įkurtos 7–8 riterių akademijos Paryžiuje bei 18–20 kituose šios šalies regionuose. Šiose akademijose buvo koncentruojamasi į jojimo, šokio, fechtavimosi, karo matematikos bei judesių ir povyzos lavinimą. Riterių akademijos iš principo siekė atkartoti tą išsilavinimą, kurį jaunieji įsitvirtinusio bajorijos elito atstovai galėjo gauti valdovo dvare tarnaudami pažais²¹⁵.

Tiriamu laikotarpiu riterių akademijos nevedė nuoseklių matrikulų knygų, arba jos neišliko²¹⁶. Riterių akademijos nebuvo gausiai lankomos LDK diduomenės atstovų, tačiau praktinis atskirų disciplinų mokymas (labiausiai išskirtinas – (dailusis) jojimas) pritraukė tokių asmenų kaip K. M. Dorohostaiskį į Neapolyje ar Sapiegų giminės atstovus į Briuselyje veikusias riterių akademijas. Čia, jei ne formaliai įsimatrikuliavę į šias įstaigas, tai bent jau naudodamiesi jose teikiamu mokymu ar mokytojų paslaugomis, šie didikai suprato tokio specializuoto mokymo naudą ir bandė tas žinias perteikti platesnei vietos bajorijai. Siūlymų įkurti riterišką akademiją buvo ir Abiejų Tautų Respublikoje. Praktiniai siūlymai susieti akademinės disciplinas su kariniu lavinimu buvo išsakyti 1594 m. Kijevo vyskupo Juzefo Vereščinskio (Józef Wereszczyński) kalboje, kuria buvo siūlyta steigti akademiją Podolėje ir naudoti riterių akademiją lankančius kilminguosius praktiškai – ginant Pietinės Respublikos teritorijas nuo nuolatinių totorių ir kazokų įsiveržimų, su pretenzijomis tam tikslui įkurti kryžiuočių ordiną²¹⁷. Šie siūlymai nebuvo įgyvendinti veikiausiai dėl to, kad buvo siūloma kurti ne pasaulietinę instituciją, nors Vakarų Europoje tokio pobūdžio institucijos dažniausiai siekė būti pasaulietinės.

2.1. Tinklaveika – XVI–XVII a. bajorijos rengimo viešajam valstybės gyvenimui *modus operandi*

LDK Renesanso ir Reformacijos istoriografijai reikšmingiausios istorikės Ingė Lukšaitė ir Dainora Pociūtė savo darbuose pateikė du Reformacijos plėtros Vidurio Rytų Europos regione naratyvus, kuriuose atsispindi skirtingi tinklaveikos veikimo aspektai. Ingė Lukšaitė pademonstravo, kaip Prūsijos kunigaikštystėje kunigaikštis Albertas Hohencolernas, kurdamas naujas aukštojo mokslo institucijas (Karaliaučiaus akademiją) ir įtraukdamas naujuoju Reformacijos mokymu susižavėjusius intelektualus bei LDK bajorijos atstovus sukūrė paskatą šiam mokymui skliti bei taip įgauti įtakos politinius sprendimus dariusiems asmenims LDK. Dainora Pociūtė, nagrinėjusi daugialypę Itališkosios radikaliosios Reformacijos įtaką

²¹⁵ Parker, D. *The Nobility: hegemonic tour de force, Class and State in Ancien Regime France– The Road to Modernity?*, Routledge, 2002, p. 147.

²¹⁶ Matrikulai yra išlikę vėlesnio laikotarpio Lauenburgo riterių akademijoje Lax. A. *Die Matrikel der Ritterakademie zu Lüneburg 1656–1850*, 1979.

²¹⁷ *Pisma polityczne*, K. J. Turowski, Kraków, 1858, *Biblioteka Polska*, seria III, zeszyt 4–6, s. 1–34.

Reformacijai LDK pabrėžė Reformacijos veikėjų, LDK politinio elito atstovų ir Šv. Romos Imperijos kunigaikščių tarpusavio bendradarbiavimą siekiant savų tikslų.

Akademių matrikulų knygos viso labo parodo tik dalį egzistavusių išsilavinimo praktikų. Kita, reikšminga XVI a. vidurio–XVII a. vidurio praktika buvo naudoti atskirais intelektualais, kaip būsimos bajorijos kartos mokytojais. Šie intelektualai užmegzdavo įvairaus tvarumo santykius su LDK politinio elito atstovais – nuo laikinos samdos iki per kelias kartas besitęsiančios tarnystės, kuri savo ruožtu buvo atlyginama tiek finansiškai, tiek ir mecenuojant intelektualų kūriniais. Tuo pat metu intelektualai neveikė po vieną. Istoriografija, skirta Apšvietos epochai šį intelektualų tinklaveikos būdą vadina *respublica litteraria* („laiškų respublika“) – transnacionaliniu ir universaliu intelektualų kontaktų tinklu, jungiamu diskusijų – žodžiu, raštu ir spausdintoje medijoje. Šios tinklaveikos funkcija buvo peržengti institucinius apribojimus, kilusius iš atskirų valstybių ar akademijų. Nors išvystytas „laiškų respublikos“ modelis labiau atitinka XVII a. vidurio–XVIII a. tendencijas, savarankiškai veikę intelektualų tinklai, pvz., „Hartlibo ratas“, veikė ir LDK erdvėje²¹⁸. Taip veikę intelektualai, siekdami vidurinio ir aukštojo mokslo reformos, norėjo turėti prieigą prie sprendimų priėmėjų atskirose valstybėse (pvz., J. Comeniusas siekė reformuoti Švedijos karalystės vidurinio mokslo sistemą) ir tokiu būdu įtraukdami diduomenės atstovus siekė savo propaguotų visuomenės reformų idėjų palaikymo.

Monarchai ir reikšmingiausi Šv. Romos imperijos kunigaikščiai siekė kurti ir naudoti akademijas ir aplink jas besiburiančius intelektualus praktinei administracijos veiklai ir kaip kultūrinio prestižo kūrimo priemone. Šiems, daugiausia Prūsijos, Saksonijos, Viurtemburgo, Palatinato ir kitų, smulkesnių Šv. Romos Imperijos valstybių suverenams, santykis su diduomene iš Respublikos leido megzti naudingus ryšius bei veikti kultūrinius ir konfesinius procesus Vidurio Rytų Europoje. Tai taip pat galėjo būti suvokiama kaip politinio kapitalo kaupimo priemonė, siekiant savų politinių tikslų. Akademinės institucijos tokioje tinklaveikoje buvo remiamos vietos monarchų, kurie naudojosi galimybe turėti įtakos užsienio diduomenei ir propaguoti konfesines monarcho nuostatas bei tuo pat metu tapo stabilia intelektualų darbovieta. Vis dėlto svarbiausias šios tinklaveikos elementas buvo akademijų „personalas“ – intelektualai.

Šioje tinklaveikoje, šio darbo rėmuose, svarbiausias yra santykis tarp įsitvirtinusio LDK elito atstovų ir intelektualų, kurie buvo samdomi atlikti preceptorių (asmenų, atsakingų už jaunuolio mokymą ir lavinimą) rolę. Akademijas įkūrė ir patronuojantys Šv. Romos imperijos kunigaikščiai naudojosi galimybe rekomenduoti būsimus preceptorius.

²¹⁸ Šedvydis L. *Eleazaro Gilberto (Eleazar Gilbert) „Žinios iš Lenkijos“ – šaltinis apie 1639–1640 metų konfesinius konfliktus Vilniuje* Lietuvos istorijos metraštis. 2012 metai, 1. Vilnius, 2013 p. 149-150.

Būdingas preceptorių iš už LDK ribų pavyzdys galėtų būti Henrikas Volfas (Henryk Wolff), intelektualas evangelikas iš Ciuricho, 1570 metais studijavęs Tiubingeno akademijoje, o 1571 m. pradėjęs studijas Leipcige. 1572 m. rugpjūčio 19 dieną, tarpininkaujant tuo metu Leipcige studijavusių Radvilų dvaro maršalui Kristupui Karsnickiui, intelektualas su dvaro maršalu sutarė kad šis bus nusamdytas, kelias į LDK ir mokys tuo metu taip pat Leipcige buvusį LDK sekretoriaus sūnų Albertą Savickį kalbų. Volfui buvo pažadėtas 36 florenų metinis atlyginimas bei visapusiškas išlaikymas. Jau atvykęs į LDK, 1572 metais jis buvo pakviestas pas Lucko vyskupą Viktoriną Virbickį, aptarti jaunojo pono Alberto mokymo (nepaisant to, kad minimu laikotarpiu tiek Albertas Savickis, tiek Henrikas Volfas buvo evangelikai)²¹⁹. 1572 m. gruodį su Albertu Savickiu ir jo tėvu atvyko į Vilnių, kur gruodžio 20 dieną klausė Vilniaus Akademijoje vykusio Jėzuitų disputo apie dešimt Dievo įsakymų. 1573 m. vasario 6 dieną, norėdami kartu su ponu Albertu Savickiu patekti į Vilniaus akademijos paskaitas ir disputus, buvo susitikę su rektoriumi Stanislovu Varševickiu, kuris nenorėjo jokių būdu to leisti, nebent jei paskaitų lankytojai atsiverstų į katalikybę, tačiau po aršių ginčų leido dalyvauti paskaitose. Vėliau nusprendė klausytis filosofijos paskaitų, vedamų škoto Džono Hėjaus (John Hay), vykusių 1573 m. vasario 8 dieną²²⁰. Henrikas Volfas savo dienoraštyje užrašė pastabą, kad Džonas Hėjus dėsto scholastiškai, diktuoja ir skaito iš užrašų. Jėzuitų paskaitų Volfas klausėsi 6 savaites, o jėzuitai, akivaizdžiai siekdami jaunojo didiko palankumo, mokinį kviesdavo privatiems disputams²²¹. Henrikas Volfas ir toliau palaikė gerus santykius su jaunaisiais kunigaikščiais Radvilomis²²². Tarnybą Savickiams jis baigė 1574 m. kovą po konflikto su Motiejumi Savickiu ir perėjo tarnauti Dudičių giminei, o galiausiai pradėjo dėstyti naujai įkurtoje Levartavo gimnazijoje Lenkijos karalystėje²²³. Henriko Volfo pavyzdys rodo, kad preceptorius vaidmuo buvo daugialypis – tiek asmeninis mokytojas, tiek studijų vadovas, orientuojantis scholarą studijose, kartu lankantis paskaitas. Tai savo ruožtu rodo LDK įsitvirtinusio elito galimybes turėti įtakos mažiau ryšių turintiems LDK bajorijos atstovams pasirenkant vieną ar kitą preceptorių.

²¹⁹ Wolf, H. *Polskie przypadki Henryka Wolfa z Zurychu. Dziennik podróży z lat 1570–1578*, L. Kieniewicz, Warszawa 1996 s. 60. Su Albertu Savickiu jis keliavo į LDK ir jau rugsėjo 17 dieną atsidūrė Melnike, Motiejaus Savickio, LDK sekretoriaus, Drohičino ir Bielsko vietininko dvare.

²²⁰Ten pat, s. 61–62. Džonas Hėjus (John Hay) Vilniaus akademijoje dėstė Jono Dunso Škoto Aristotelio komentarus, plačiau: Piechnik, L. *Początki Akademii Wileńskiej 1570–1599*, t. 1, Rzym, 1984, s. 124, 127.

²²¹Wolf, H. *Polskie przypadki Henryka Wolfa...*, s. 62.

²²² 1573 m. spalio 6 d. Atsisveikinant su kunigaikščiais Radvilomis Černiavcuose, Stanislovas Radvila jam padovanojo Simono Simonio komentarą Aritotelio Analitikai (Veikiausiai: *Aristoteles Analyticorum priorum libri duo, ex diligenti cum dictionis Graecae, tum sententiae observatione, summa fide, Latinè redditi. Adiectae sunt ab eodem singulis propè capitibus annotatiunculae aliquot, ad versionis rationem, atque obscuriorum sententiarum illustrationem pertinentes*. Leipcigas, Petrus Valgrisius, Hans Steinmann, 1573).

²²³ Wolf, H. *Polskie przypadki Henryka Wolfa...*, s. 65–66.

XVI a. pirmoje pusėje preceptorių iš LDK lydėjusių vietos bajorijos atstovus peregrinacinėse kelionėse buvo nedaug dėl vietinių intelektualų trūkumo²²⁴. Nuo XVI a. pusės jų skaičius didėjo. Visą tiriamą laikotarpį daugiau preceptorių buvo iš Lenkijos karalystės žemių²²⁵ ir Prūsijos²²⁶. Peregrinacinės kelionės metu buvo įprasta atsisakyti vieno preceptoriaus paslaugų ir pasirinkti kitą arba, pagal tėvų ar globėjų instrukcijas, naudotis kelių preceptorių paslaugomis. Būdinga praktika atvykus į reikšmingą akademiją (pvz., Leipcigą²²⁷, Liuvoną²²⁸ ar Bazelį²²⁹) samdyti universiteto profesorius ir dėstytojus, kad šie dėstytų privačiai. Tokiu atveju kartu su bajoru atvykę preceptoriai patys pradėdavo/tęsdavo studijas akademijose, užleisdavo savo vaidmenį studijų laikotarpiu. Taip užmegztos pažintys su akademijų dėstytojais galėjo tapti nuolatiniais kontaktais, kaip M. Vernulėjus, E. Puteanus atvejais, kai šių Liuvono akademijoje užmegzti ryšiai su Sapiegų giminės atstovais tęsėsi dešimtmečiais, arba Jono Haslerio, K. M. Dorohostaiskio įtikinto iš Strasbūro akademijos persikelti į LDK, atveju²³⁰. Pradedant paskutiniiais dviem XVI a. dešimtmečiais, galime stebėti preceptorių „profesionalizacijos“ procesą. Keli preceptoriai, kilę arba siekdami pragyvenimo apsigyvenę LDK (Danielius Chojnovskis, Stanislovas Skorulskis), dalyvavo ne vieno diduomenės atstovo peregrinacijos kelionėje.

LDK diduomenės atstovai peregrinacinės kelionės metu galėjo organizuoti keliais būdais. Marianas Chachajus išskyrė palydą arba „keliaujantį dvarą“ (*orszak*) – Respublikos diduomenės atstovai į peregrinacijos kelionę buvo išsiunčiami su didele palyda²³¹. Tokioje palydoje svarbiausią vaidmenį vaidino dvaro maršalo, moderatoriaus ar ochmistro titulą turintis asmuo, atsakingas už fizinį jaunojo didiko saugumą, lavinimo instrukcijų vykdymą, discipliną keliaujančiame dvare bei kelionės finansus. M. Chachajus šiame darbe tiriamu periodu išskyrė diduomenės atstovų Jono Kiškos, M. K. Radvilos Našlaitėlio ir jo sūnų Jono Jurgio, Alberto, Vladislovo ir Kristupo Mikalojaus, Jonušo Radvilos, Jono Kazimiero Chodkevičiaus, Jono Daugėlos Zavišos „keliaujančius dvarus“. Kaip pastebi M. Chachajus, „keliaujančių dvarų“ preceptoriai galėjo būti pasauliečiai ir dvasiškiečiai, tačiau bent jau LDK diduomenės katalikų tarpe

²²⁴ Vietiniais intelektualais, lydėjusiais peregrinacijos kelionėse laikytini: Jurgis Zablockis (Jonas ir Juozapas Valavičiai, Jonas ir Petras Viesiolovskiai), Lukas Brzostovskis (Andrius Stanislovas Sapiega), Maksimas Smotrickis (Mikalojus Abramovičius), Motiejus Kanickis (Eustafijus Serafinas Tiškevičius) ir kt.

²²⁵ Pvz. Jonas Branickis, Maciej Przybyło (Jonas/Stanislovas Radvila).

²²⁶ Pvz. Jurgis Veigelis ir Kristupas Alzunijus (Petras Kiška).

²²⁷ Joachim Camerarius (Konstantinas Chodkevičius).

²²⁸ Erikas Puteanus/ Mikalojus Vernulėjus (Kazimieras Leonas Sapiegas, Sapiegų giminės atstovai, studijavę Liuvone), Johanas ir Kornelijus Mylijus (Juozapas Valavičius, Jurgis Sapiega, Andrius, Aleksandras Chodkevičius).

²²⁹ Saliamonas Neugeuberis (Samuelis Naruševičius, Andrius Naruševičius).

²³⁰ Jonas Hasleris (K. M. Dorohostaiskis).

²³¹ M. Chachajus šį terminą naudojo „pažintinėse kelionėse“ veikusiam keliaujančiam dvarui apibrėžti, skirdamas pažintines keliones, kuriose lavinamasi akademijose, nuo riteriškų kelionių, kuriose buvo lankomasi riterių akademijose. Žr. Chachaj, M. Orszak magnata odbywającego podróż edukacyjną (wiek XVI–XVIII), *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas–Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 165.

labiau būdingi buvo dvasiškiai – jėzuitų arba kitų katalikų vienuolių ordinų nariai. M. Chachajus aptarė pačius skaitlingiausius „keliaujančius dvarus“, tačiau toks peregrinacinių kelionių organizavimo būdas nebuvo paplitęs. Prie Mariano Chachajaus aptartų atvejų galima pridėti vienalaikes, 1580–1583 m. vykusias Aleksandro, Jurgio ir Jono Simono Olelkaičių peregrinacijas, kurių metu vien tik Aleksandro Olelkaičio „keliaujančiame dvare“ buvo 15 asmenų. Jonas Karolis Hlebavičius 1635 m. birželį įsimatrikuliavo Leidene lydintas 10 asmenų, Jonušą ir Jurgį Radvilą lydėjo 9 asmenys. „Keliaujančio dvaro“ terminas yra problemiškas, nes jei didelės apimties žmonių grupei (beveik visi M. Chachajaus aprašyti atvejai yra liudijami 10 ir daugiau asmenų, įsimatrikuliavusių universitetų metrikose), lydinčiai vieną didiką, šis terminas tinka beveik intuityviai, tai mažesnės asmenų grupės, atliekančios tą pačią funkciją, įvardijimas lieka problematiškas. Pavyzdžiui, Joną Jeronimą Chodkevičių 1547 m. lydėjo nuo 2 iki 6 įsimatrikuliavusių asmenų, Jurgio, Alberto ir Stanislovo Radvilų palydoje 1570 m. buvo 6 asmenys, K. M. Dorohostaiskį 1574 m. lydėjo 4 asmenys, Aleksandrą ir Jurgį Naruševičius 1601–1612 metais lydėjo 2-4 asmenys, Mikalojų Zenavičių 1598–1600 m. lydėjo 2 asmenys. Galų gale, ne visi kartu keliaujantys peregrinacinės kelionės dalyviai įsimatrikuliavdavo į akademijų metrikas.

Veikiausiai „keliaujantis dvaras“ turėjo daugiau visuomeninio prestižo funkciją, tačiau buvo siejamas ir su peregrinacinės kelionės pobūdžiu. Pavyzdžiui, Sapiegų giminės atstovai savo palikuonis lavindavo brolių poromis ir, dėl kiek sėslesnės, labiau susietos su konkrečia vieta – Liuvono akademija, lavinimo strategijos bei ilgesnio laikotarpio, praleisto peregrinacijos kelionėje, nematė reikalo kartu siųsti „keliaujančią dvarą“. Juo labiau – senatorių sūnūs galėjo į tolimas keliones susiruošti praktiškai be palydos, kaip, pvz., Torunės gimnazijoje, Franekerio ir Leideno akademijose 1636–1638 metais įsimatrikuliavęs Samuelis Abramovičius, kurį lydėjo tik asmuo, kurį galima laikyti jo preceptoriumi. Darytina prielaida, kad „keliaujantis dvaras“ buvo laikomas reikalingesniu keliaujant po vietas, kurios neturėjo tiesioginių komunikacijų su Respublika. Taigi Italijoje, Saksonijoje bei akademijose, kuriose buvo gausios studentų iš Respublikos bendruomenės, kur buvo įmanoma komunikuoti nuolatiniu pašto tinklu, „keliaujantis dvaras“ buvo mažiau reikalingas. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad šis „keliaujančio dvaro“ peregrinacijų fenomenas buvo labiau būdingas Radvilų, Olelkaičių, Hlebavičių giminių atstovams, kurie neapsistodavo vienoje akademijoje ilgesniam laikui.

Keliaujantis dvaras turėjo vidinę hierarchiją ir buvo peregrinacinę kelionę organizavusios giminės politinės grupuotės konsolidavimo priemonė. Dalyvavimas peregrinacinėje kelionėje, „keliaujančio dvaro“ palydos dalyje, turėjo ribotą įtaką tolimesnei politinei karjerai. Tyrimo metu iš 189 tyrimo grupės atstovų 5 asmenys veikė „keliaujančiuose dvaruose“: Kristupas Zenavičius (Jono Kiškos dvaras 1563 m.), Leonas Sapiega, Vaclovas Šemeta (Jurgio, Alberto ir Stanislovo

Radvilų), Jonas Oginskis (Jonušo ir Jurgio Radvilų 1596–1598 m.), Aleksandras Grigalius Masalskis (Jonušo Skumino-Tiškevičiaus 1590–1592 m.).

2.2. Magnatiškasis lavinimosi modelis

Voicechas Sokolovskis savo studijoje apie Jonušo ir Kristupo Radvilų bei Sapiegų giminės atstovų peregrinacijas ir studijas bandė apibrėžti jų keliones, kaip „magnatų“ sūnų išsilavinimo modelį²³². Šiam modeliui buvo būdingas privataus ir institucinio mokymosi formų derinimas. Didelis dėmesys buvo skiriamas ankstyvam mokymui namie, po to – studijinei kelionei į užsienį, užsienio kalbų mokymuisi. Daug dėmesio būdavo skiriama ir jaunojo magnato ryšių su monarchais ar užsienio diduomene užmezgimui. Iš išlikusių instrukcijų galima konstatuoti, kad tai buvo jaunuolį disciplinuojantis ir patriarchalinis modelis, kuriame šis turėjo nedaug valios rinktis. Šis modelis pirmiausia buvo išskirtinis vien dėl savo kaštų (faktiškai, tai buvo geriausias išsilavinimas, kurį galėjo nupirkti pinigais), trukmės ir dėl to, kad jį galėjo sau leisti tik nedidelė dalis LDK diduomenės atstovų. Universitetuose, kurių matrikuluose fiksuoti diduomenės palikuonių studijuoti dalykai, vyrauja laisvųjų menų studijos (itin dažnai – retorikos) bei politikos kursai. Suintensyvėjus karo veiksams su Maskva ar paaštrėjus vidiniams konfliktams valstybėje, peregrinacijos kelionė buvo laikyta saugiu būdu lavintis.

Formalaus lavinimo institucijos, remiantis šiuo modeliu, dažnai buvo laikomos tik dalimi to, ką būsimas politikas ar valstybės veikėjas turėjo išmokti. Pvz., Kristupo Radvilos instrukcijoje Jonušui II Radvilai, mokytis vykusiam į Vilniaus evangelikų reformatų bažnyčios mokyklą mokytis, akivaizdžiai matomas itin griežtas siekis kontroliuoti aštuonmečio aplinką bei rūpinamasis jo asmeniniu saugumu²³³. Saliamonas Risinskis ir Adomas Stetkevičius – jo mokytojai ir prižiūrėtojai mokymosi Vilniuje metu – turėjo rūpintis jo pamaldumu bei dievobaimingumu skatinimu ir lavinimu. K. Radvila lavinimo tikslą apibrėžė taip: „*Aš nenoriu, kad jis taptų mokslų daktaru, bet [noriu], kad taptų geru politiku ir geru tėvynės sūnumi*“²³⁴. Tam tikslui K. Radvila liepė daug bendrauti – tiek lotynų, tiek vokiečių kalbomis su iškiliais žmonėmis, jo giminaičiais ir tėvo draugais. Instrukcijoje daug dėmesio skirta rūpinimuisi vaiko sveikata, rekomenduojamas fizinis lavinimas, pvz., jojimas ar šaudymas iš lanko. Mokykloje nurodyta bendrauti su kilmingaisiais, K. Radvilos „draugų“, taigi giminaičių bei klientų vaikais. Dėmesys skirtas ir galimiems konfliktams – raginta vengti jėzuitų ir jų lavinimo įstaigų, bet, kaip teigė K. Radvila, kadangi „ten [Vilniaus akademijoje] dabar yra nemažai ponų, kaip ponai Hlebavičius,

²³² Sokołowski, W. Studia i peregrynacje Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów w latach 1595–1603 : model edukacji syna magnackiego na przełomie XVI i XVII w., *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1992, tom 35, s. 3–35.

²³³ Sokołowski, W. Instrukcja pedagogiczna dla Janusza Radziwiłła do szkoły zborowej w Wilnie, *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. 1989, p. 261–273.

²³⁴ Ten pat, s. 266. „Gdyż ja go szkolnym doktorem mieć nie chcę, ale dobrym politykiem i dobrym ojczyzny synem“.

Stadnickis, Ponaičiai Valavičiai, ponas Naruševičius, ponai Zavišos, mano draugų vaikai, galima su jais susitikti²³⁵. Patį artimiausią Jonušo Radvilos ratą sudarė vaikai ir paaugliai, atskirai paminėti instrukcijoje, kuriems buvo siekta parūpinti vienodą aprangą. Beje, ši instrukcija XVII a. pabaigoje buvo laikoma verta nuorašo, ir Aleksandras Hilarijus Polubinskis siekė pritaikyti ją savo sūnui. Taigi pagrindinis modelio, kurį, remiantis V. Sokolovskiu, galima įvardyti magnatiškuoju, principas buvo nepriklausomo žemvaldžio, politiko ir smulkaus „suvereno“ ugdymas.

U. Augustyniak, naudodamasi Biržų-Dubingių Radvilų pavyzdžiu parodė, kad šiam modeliui buvo svarbus jaunojo didiko charakterio ir santykių su kitais, skirtingo socialinio statuso žmonėmis užmezgimas bei socializacija (o tiksliau – tinkamo savo socialinei padėčiai santykio su kitais žmonėmis palaikymas). Taigi jau 12 metų amžiaus Jonušas II Radvila lankėsi greta vykusiame seimelyje, kad susipažintų bei supažindintų kitus savo tėvų politinius sąjungininkus su savimi bei šiame seimelyje sakė trumpą kalbą²³⁶. Kaip teigia U. Augustyniak, XVII a. pradžioje lavinimo tiek tėvynėje, tiek kitose šalyse tikslas buvo parengti „universalų žmogų“ – išsilavinusį, tačiau tuo pat metu ir parengtą viešajam gyvenimui. Senatoriaus pareigoms atlikti svarbiausiomis laikytas savos šalies istorijos ir teisės išmanymas, o kitų menų – fechtavimasis ir mokėjimas naudoti ginklą, jojimo menas bei kai kurie karo inžinerijos elementai, tarp jų ir geometrija²³⁷. Peregrinacijos kelionė šiame modelyje buvo laikoma itin svarbia, netgi vertybe pati savaime²³⁸.

2.3. Bajoriškasis lavinimosi modelis

Išskirtinių pozicijų LDK politiniame elite neturėjusių giminių karjeros struktūros kardinaliai skiriasi. Pirmiausia, XVI a. LDK aukščiausių pareigūnų elitą pirmą kartą prasimušusių giminių atstovai (pavyzdžiui, Naruševičiai, Hajkos, Haraburdos) veikė kaip žmonės, atėję iš institucijų (LDK kanceliarijos, izdo, profesionalūs diplomatai, valdovo dvaro). Nuolatinio valdovo dvaro nefunkcionavimas LDK reiškė, kad socialinės galimybės ir avansas kylant karjeros laiptais LDK valstybės institucijose labiau priklausė nuo ištikimybės ir priklausymo vienai ar kitai klientinei sistemai, kuri suteikdavo avansą patekti į valdovo dvarą ar užimti pareigas. Socialinis mobilumas luomo viduje nebuvo dažnas reiškinys ir pagrindinės valstybės pareigybės (kanclerio, etmonų, Vilniaus ir Trakų vaivadų ir kaštelionų) visą aptariamą laikotarpį buvo užimtos įsitvirtinusio elito giminių atstovų. Kiek galima matyti iš asmenų, kuriems buvo suteiktos senatoriaus rango pareigybės ir kurie nebuvo įsitvirtinusio Ponų Tarybos ar Senatorių luomo

²³⁵ Ten pat, s. 269.

²³⁶ Augustyniak, U. *Dwór i klientela* Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu, Warszawa, 2001, s. 275–276.

²³⁷ Ten pat, s. 276.

²³⁸ Ten pat, s. 258.

giminių tarpo, šių kelias į aukščiausias valstybinės valdžios pareigybes buvo daug ilgesnis ir komplikuotesnis. Pagrindinė skirtis tarp lavinimo modelių buvo rolė, kuriai buvo ruošiami bajorijos luomo atstovai savo jaunystėje – vietoj nepriklausomo, savo tėvynės interesams (kad ir kaip jie būtų suprasti) atstovaujančio didiko, mes turime tarną, prisirišusį prie valstybėje veikiančių institucijų.

Modelis, kurį galima išskirti kaip turintį kitas socialines prielaidas nei magnatiškasis, šiame tyrime įvardijamas kaip bajoriškasis lavinimosi modelis. Šį modelį liudijančių šaltinių nėra gausu. Lavinimo instrukcijų arba testamentų pobūdžio nurodymų vaikams dėl būsimo lavinimo vidutinės bajorijos tarpe išliko mažiau nei magnaterijos tarpe. Tarp jų žinomiausias – vėlyvas (XVII a. 5 dešimtmečio) ir visapusiškai problematiškas (nes asmuo buvo kilęs iš Karūnos žemių ir nėra aišku, kiek jo pozicijos atstovauja tipiškas LDK pozicijas) Petro Kochlevskio „memorialas“²³⁹. Petras Kochlevskis, Biržų – Dubingių Radvilų tarnautojas ir tam tikra prasme dvaro „pilkasis kardinolas“, be studijų Torunės gimnazijoje savo vyriausiajam sūnui nurodė dalyvauti teismų posėdžiuose, stebėti viešąjį gyvenimą, dalyvauti seimeliuose ir užsirašinėti sakomas kalbas, metams ar porai vykti į užsienį išmokti kalbų (arba vykti į užsienį pablogėjus padėčiai valstybėje). Jaunesniems sūnums nurodoma mokytis rašto bei kanceliarijos praktikos. Būtent praktikos paieškos išskiria šį modelį. P. Kochlevskis savo sūnus siekė inkultūruoti į institucijas ir plačiai suprastą politinį gyvenimą, nes iš nedidelės turimos žemėvaldos visi jo sūnūs išgyventi nesugebės. Taigi tai yra rengimo viešajam gyvenimui modelis, kuris akcentuoja tarnybą, kaip išgyvenimą. Esminis skirtumas tarp „magnato“ modelio ir tai, kas šiame tyrime yra įvardijama kaip „tarnybinis“ modelis, yra principas, kad vidurinės bajorijos palikuonys buvo rengiami santykiui su institucijomis (įskaitant ir klientūrą, kaip neformalią, bet vis dėl to instituciją), institucinėms praktikomis bei tarnybai kitiems asmenims.

Taigi, pirmoji skirtis tarp lavinimo modelių buvo visuomeninis vaidmuo, kuriam asmuo buvo ruoštas – jei diduomenės palikuonys galėjo būti sąlyginai ramūs dėl savo ekonominės padėties, vidutinės bajorijos atstovai turėjo rasti būdų išlaikyti savo visuomeninį statusą. Tam tikrą variantiškumą įnešė ir konfesija: katalikų, unitų bei stačiatikių konfesijomis sekančios giminės be viešosios pasaulietinės tarnybos turėjo galimybę orientuoti savo palikuonius į dvasiško karjerą, tuo tarpu kilmingų (ar bent jau iš giminių, užėmusių senatoriškojo rango pareigas) evangelikų reformatų, pasirinkusių dvasininko kelią, nesutinkama.

Čia, bent jau LDK kontekste, slypėjo tam tikri apribojimai – siekiant praktikuotis teisminėse institucijose arba kanceliarijose buvo reikalingi ryšiai ir prieiga prie šių institucijų. Čia bene geriausiai tiko giminystės ryšiai – kaip parodo D. Vilimas, LDK paviėtų žemės teismų

²³⁹ Trawicka, Z. Memorial Piotra Kochlewskiego, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. T. XX, s. 180–188.

pareigūnai neretai tarpusavyje buvo susiję giminystės ryšiais²⁴⁰. Tokį kelią savo memoriale pabrėžia P. Kochlevskis – jis nurodo sūnams mokytis įstaigose, kuriose pareigas užima jo giminaičiai. Tai tam tikru laipsniu apribojo karjeros kelio pritaikymo galimybes.

Kitas aspektas, išsiskiriantis nuo XVI a. II pusės, buvo kalbinis. LDK buvo valstybė, kurios valdantysis luomas buvo daugiakalbis. LDK politinis elitas XVI a. I pusėje jau tarpusavio susirašinėjime daugiausia naudojo lenkų kalbą, tačiau luominės teisinės institucijos formaliai naudojo rusėnų/LDK kanceliarinę kalbą. Iki XVII a. 5 dešimtmečio LDK neveikė akademinės institucijos, rengusios teisininkus, žinoma tik tai, kad Vilniaus akademijoje buvo dėstoma kanceliarinė slavų kalba. Tirtose lavinimo instrukcijose kanceliarinė LDK valstybės kalba arba jos mokymasis nebuvo paminėti nė karto. Reikalavimas LDK teisminėms institucijoms naudoti rusėnų kalbą buvo reikalingas apriboti prieigą prie šių institucijų asmenims iš už LDK ribų, bei skatino praktinį teisės mokymąsi per praktiką – dalyvaujant ir stebint teisinius procesus. Nuo LDK teisminės administracinės reformos XVI a. 7 dešimtmetyje tarp luominių teisminių institucijų teisėjų nėra įsitvirtinusio politinio elito atstovų. Tai suponuoja prielaidą, kad įsitvirtinusio politinio elito lavinimo instrukcijose nefunkcionuojanti rusėnų kalba gali reikšti, kad ši kalba ir su ja susietos pavieto bajorijos institucijos buvo suvokiamos kaip nereikalingos įsitvirtinusio politinio elito atstovams.

Galima numanyti, kad egzistuoja ir „interesų skirtumų“ tarp „magnatiškojo“ ir „bajoriškojo“ modelio prielaidos. Asmenų, kurie į senatoriškojo rango pareigas pateko per tarnybą institucijose, užsienio akademijose nerandama, tokie asmenys retai atlikdavo peregrinacijos keliones. Pirmiausia vidurinės bajorijos atstovai bene daugiausia laimėdavo iš vietoje besikuriančių gimnazinio ar kolegijos tipo įstaigų. LDK jėzuitų kolegijų plėtra nuo XVI a. paskutinio trečdalis išplėtė sąlyginai prieinamo gimnazinio pobūdžio mokslo prieinamumą vidurinei bajorijai, o į tai atsakydami evangelikų reformatai kūrė panašaus tinklo užuomazgas. Anoniminiame traktate „Consideracje strony wysłania księcia Janusza do cudzej ziemi“ siūlomas būdas, kaip sumažinti brangių „magnato“ pobūdžio studijų kainą. Traktato autorius siūlė Radvilų valdose įkurti vietines švietimo įstaigas, vienu metu galinčias lavinti diduomenės, Radvilų ir jų klientų vaikus²⁴¹.

Pagrindinis naudojamų modelių skirtumas buvo ne lavinimo ar rengimo viešajam gyvenimui turinys, bet visuomeniniai vaidmenys, kuriems buvo rengiami asmenys. Todėl būdinga, kad socialinėmis kopėčiomis pakilę asmenys, savo jaunystėje neturėję galimybių atlikti peregrinacijos kelionės, įsitvirtinę valdančiajame elite pakeičia savo rolę. Taigi „magnatiškojo“

²⁴⁰ Vilimas, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius, 2006, p. 121–123.

²⁴¹ AGAD AR XI, Nr. 57. *Consideracje strony wysłania księcia Janusza do cudzej ziemi*.

modelio uždavinys buvo išlikti elite ir inkultūruotis į valdančiojo elito rolę. Rolės, kurioms buvo rengiami bajorai, kito keičiantis socialinei padėčiai. LDK politiniam elitui būdinga, kad į Ponų Tarybos/Senatorių pareigas iškilusių asmenų, užsitarnavusių savo padėtį visuomenėje anksčiau minėtose institucijose, sūnūs buvo siunčiami į peregrinacijos kelionę, taigi „magnatiškasis“ lavinimosi modelis tokiu atveju tapo socialinės padėties įtvirtinimo įrankiu.

2.4. Vilnius –valstybės institucijų ir lavinimo centras

Dar iki Vilniaus akademijos įkūrimo Vilnius traukė mokslo ieškojusius žmones. To priežastis buvo Vilniuje susitelkusios atskirų konfesijų atstovų mokyklos ir valstybinės institucijos – LDK kanceliarija, Vyriausiasis tribunolas, pavieto teismai, LDK katalikų bažnyčios institucijos bei Vilniaus vyskupijos kapitula. Iš vienos pusės šioms institucijoms reikėjo išsilavinusių asmenų, iš kitos – jos pačios atliko lavinamąją funkciją asmenims, kurie siekė dalyvauti viešajame gyvenime.

Iki Reformacijos sąjūdžio Vilniaus mieste funkcionavo Vilniaus katedros mokykla bei vienuolių ordinai, pvz., Dominikonai, partikuliarinėje mokykloje dėstę filosofiją ir kitas akademijoms būdingas disciplinas.²⁴² Jau 4–5 XVI a. dešimtmečiais Vilniuje buvo jaučiamas reikšmingas susidomėjimas naujomis humanizmo idėjomis. Abraomas Kulvietis, kurį D. Pociūtė įvardija „evangelinės minties pradininku Lietuvoje“, po studijų Krokuvos akademijoje susiviliojo naujojo, laisvaisiais menais ir *Trijų kalbų kolegija* paremtu mokymu ir 1533 m. su Jurgiu Eišiškiečiu įsimatrikuliavo į tuo metu klestėjusią trikalbę Liuvono akademijos kolegiją. Šią trikalbės kolegijos, orientuotos į bajorų luomo jaunimo auklėjimą, programą 1539 m. Vilniuje bandė įgyvendinti Jurgis Eišiškietis, o, dėl veikiančios kolegijos, 1542 m. Abraomas Kulvietis tapo pirmuoju žinomu asmeniu, prieš kurio reformacinius veiksmus buvo panaudota valstybinė prievarta²⁴³. Naujo tipo J. Šturmo gimnazija Strasbūre, propagavusi trikalbį humanistinį mokymą, buvo įkurta 1537 metais, o jos pirmasis mokinys iš LDK, bajoras, vardu Mykolas, vokiečių reformatoriaus Martino Bucerio *famulus* (šeimynykščio) rolėje randamas jau 1540 metais²⁴⁴. Šis naujasis mokymas buvo populiarus valstybės institucijose dirbančių bajorijos luomo atstovų tarpe, nes 1541–1542 metais veikusioje Abraomo Kulviečio *Trijų kalbų* mokykloje studijavo ir LDK kanceliarijos sekretoriaus Pauliaus Naruševičiaus sūnūs²⁴⁵.

Nuo XVI a. 6 dešimtmečio vidurio besikūrusi Lietuvos evangelikų bažnyčia pradėjo kurti paralelines struktūras katalikų bažnyčiai. Viena jų buvo prie Vilniaus evangelikų liuteronų ir

²⁴² Plečkaitis, R. The Rise of philosophy in Lithuania, *Studies in East European thought*, 2009, Vol. 61, No. 1, p. 3–13.

²⁴³ Pociūtė-Abukevičienė, D. *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų...*, p. 55–50.

²⁴⁴ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*

²⁴⁵ Pociūtė-Abukevičienė, D. *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų...*, p. 99.

reformatų maldos namų įsikūrusios mokyklos, iš kurių išsiskyrė evangelikų reformatų mokykla, XVI a. pabaigoje išsiplėtusi į gimnazijos lygio mokyklą. 1569 m. jėzuitams įkūrus kolegiją Vilniuje ir prasidėjus pirmiesiems aktyviems Kontrreformacijos veiksams, galima pradėti kalbėti apie aktyvesnį konfesionalizacijos procesą LDK. Katalikiškajai Kontrreformacijai LDK politinio elito tarpe svarbiausią vaidmenį suvadino jėzuitų ordinas ir jo kurta akademijų ir kolegijų sistema. Vilniaus kolegija (1569 m.) ir akademija (1579 m.), o taip pat ir Vroclavo, Braunsbergo ir kitos jėzuitiškos akademijos tapo Kontrreformacinės strategijos sustabdyti Reformacijos plėtrą bei kovoti su „eretikais“ ir schizmatikais dalimi. Vilniaus akademijos įkūrimo byloje visai ne epizodinį vaidmenį suvaidino Krokuvos akademija, kuri, siekdamas išsaugoti savo monopolinę Universiteto privilegiją Lenkijoje, sustabdė jėzuitų ordino užmojus Lenkijos karalystėje įkurti universitetą. Jėzuitų švietimo sistema LDK turėjo tinklo pobūdį²⁴⁶, kurio tikslas buvo tiek įtvirtinti katalikybę ten, kur prieš tai nebuvo išvystyta mokyklų sistema, bei skleisti katalikišką tikybą vietovėse, kuriose buvo įsitvirtinę protestantai ar stačiatikiai. Jėzuitų ordinas aktyviai rėmė ir rėmėsi diduomenės atstovų partikuliarizmu – giminės šlovei padidinti įkurtos Jėzuitų kolegijos kartais prisiimdavo mecenatų vardą²⁴⁷. Vilniaus kolegijos bei akademijos istorijoje reikšminga „balta dėmė“ yra platesnės apimties studentų sąrašų nebuvimas. Vilniaus akademijos laipsnių suteikimo knyga buvo XVII a. vidurio kūrinys²⁴⁸. Jėzuitų ordinas, siekdamas kontrreformacinių tikslų, siekė kuo platesnės prieigos prie švietimo ir dažnai savo akademijose naudodavo nemokamą ar pigų mokslą, siekdamas konkuruoti su kitų konfesijų bei kitų katalikiškų ordinų valdomomis mokslo įstaigomis.

L. Piechnikas ir kiti tyrėjai remiasi jėzuitų ordino Lietuvos provincijos metinėmis ataskaitomis ir tokiu būdu pateikia duomenis apie Vilniaus akademijos studentų skaičių. Jėzuitų ordinas vedė plačią savo narių, užėmusių reikšmingą vietą Vilniaus akademijos gyvenime, dokumentaciją, tačiau pasauliečių didikų-valstybės pareigūnų statusas su buvimo dvasiškių ordino nariu buvo nesuderinamas. Tokiu atveju bene vieninteliai šaltiniai, galintys mums suteikti panašių duomenų, yra Vilniaus akademijos leidiniai, dažniausiai proginiai, kuriuose atskiros bendruomenės išskirtinėmis Vilniaus akademijos progomis kurdavo eiles. Tačiau tokio pobūdžio šaltiniai veikia liudija palankumą asmeniui ar draugystės/klientūros santykius, nes juose beveik neatsispindi miestiečių luomo atstovai: neaišku, ar šias eiles kūrė šie asmenys, neaišku, ar jie studijavo kolegijoje ar akademijoje, bei ar išvis studijavo, ar jų vardai buvo prirašyti dėl

²⁴⁶ 1580 m. įkurta kolegija Polocke, 1581 m. – Rygoje, 1584 m. – Nesvyžiuje, 1585 m. – Dorpate (Tartu), 1616 m. – kolegija Kražiuose. 1621 m. – Gardine, 1630 m. – Bobruiske, 1631 m. – Naugarduke ir Daugpilyje, 1639 m. – Vitebske.

²⁴⁷ Pvz., Chodkevičių įkurta kolegija Kražiuose.

²⁴⁸ *Akademijos Laurai, arba Laipsnių teikimo ir daktaro, licenciato, magistro ir bakalauro laipsnių siekiančiųjų Vilniaus Jėzaus Draugijos Akademijoje knyga, surašyta ir sudaryta 1650 metais*, par. M. Svirskas ir I. Balčienė, Vilnius, 1997.

palankumo leidiniu išsakomiems tikslams. XVI a. 8–9 dešimtmečiais jėzuitų ordino atstovai motyvuotai siekė paveikti žymiausių diduomenės giminių atstovus, siekdami, kad šie grįžtų arba atsiverstų į katalikų tikėjimą. Jėzuitų akademija Vilniuje veikė kaip tinklo dalis ir nuo XVI a. 8 dešimtmečio pabaigos asmenys, kurie, galima spėti, studijavo Vilniaus akademijoje, atliko gana būdingą prasadėjusios Kontrreformacijos periodu kelionę. Joje, naudojantis Vilniaus akademijos preceptoriais ar jėzuitais iš, pvz., Lenkijos, daugiausia būdavo lankomos jėzuitiškos akademijos Braunsberge, Ingolštate (pirmasis studentas iš LDK diduomenės – Eustachijus Tiškevičius, 1577 m.), Dilingene (Jonas Kmita, 1603 m.) bei Grace (1614 m., Kavečinskis).

Greta LDK gimnazijų ar kolegijų lygmens, mokslo įstaigos kūrėsi ekonomiškai LDK svarbiame Vyslos žemupio regione. Įkurtos Elbingo (1538 m.), Dancigo (1558 m.), Torunės (1568 m.), trumpai veikusi Chelmo (1554 m.) gimnazijos, besirėmusios Melanchtono „protestantiškos gimnazijos“ modeliu tapo patrauklia lavinimosi vieta dažniausiai evangelikų konfesijos atstovams, o LDK atveju – Kauno ir Vilniaus miestiečiams. Šios mokymo įstaigos dar XVI a. išsivystė į vadinamąsias „akademinės gimnazijas“ (besiremiančias J. Šturmo Strasbūro akademijos modeliu), kurių aukščiausios klasės (11–12 metai) programa iš principo atspindėjo ankstyvųjų Naujųjų laikų akademijos lavinimo lygį. Šios lavinimo įstaigos negalėjo teikti akademinį laipsnių, tačiau, kaip ir Strasbūro akademinėje gimnazijoje, tai buvo ne mokymo kokybės ar turinio, bet politinių aplinkybių dalis, nes šios mokslo įstaigos buvo protestantiškos šalyse ar vietovėse, kuriose teisė suteikti Universiteto privilegiją priklausė katalikui suverenui (Šv. Romos Imperija ar Respublika). Akademinės gimnazijos pobūdžio mokslo įstaigos LDK plėtėsi XVII a. I pusėje – pretenziją į tokį statusą galėjo turėti Biržų-Dubingių šakos Radvilų globotos Biržų mokykla bei Kėdainių ir Slucko akademinės gimnazijos. Reikšmingas skirtumas tarp Vyslos žemupio ir LDK akademinį gimnazijų buvo jų steigėjas – jei Torunėje, Gdanske ar Elbinge akademinės įstaigos egzistavimo priežastis buvo stipri ir turtinga evangelikų miestiečių bendruomenė, tai „šviesiausias“ Kėdainių ar Slucko gimnazijos buvo atskirų magnatų projektas privačiuose, jiems priklausančiuose, miestuose. Atskirą reikšmingą švietimo veiklą vykdė ir stačiatikių konfesinė bendruomenė, įkūrusi Šv. Dvasios broliją, turėjusią savo mokyklą bei spaustuvę²⁴⁹.

Šis mokslo įstaigų koncentravimasis Vilniaus mieste lėmė bajorijos atstovų siekius lavintis. Vienas atvejų, kai galima rasti tiesioginį, „pirmo asmens“ liudijimą apie ankstyvąjį išsilavinimą LDK yra Teodoro Jevlašauskio, gimusio 1546 metais, atsiminimai. Jis teigė: „...penktaisiais metais imta mane mokyti rusų kalbos, nes tais laikais mūsų krašte kitokių mokslų

²⁴⁹ Baronas, D. Stačiatikių Šv. Dvasios brolijos įsisteigimas Vilniuje 1584–1633, Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė, sudarė L. Jovaiša (=Bažnyčios istorijos studijos, t. 5), Vilnius: LKMA, p. 47–97.

nebuvo. Tad turėjau tenkintis rusų ir lenkų kalbos mokymusi. Aš ir žydiškai mokėjau rašyti, bet tam raštui reikia išmanyti hebrajų arba bent jau vokiečių kalbą, nes dabar yra išleista žydiška Biblija vokiečių kalba, bet žydų rašmenimis, to lenkų kalba nebūtų galima padaryti dėl [žydų] ortografijos, kurios nėra kitose kalbose. O vėliau, pradėjus tarnauti, vis papildavo man tokie ponai, kurie paskirdavo mane rūpintis algų ir mokesčių rinkimu bei sąskaitų skaičiavimais. [Darydavo taip] supratę, jog tam esu gabus iš prigimties²⁵⁰.

Jis, 1564 metais kovėsis prie Ulos, 1566 metais Vilniuje, būdamas 19–20 metų amžiaus, buvo paskirtas mokesčių rinkėju, ir, kaip pats liudija – gavo patarimų ir apmokymą iš Vilniaus kapitulos narių:

„1566 metais gyvenau Vilniaus mieste, rinkdamas vadinamąjį pagalvės mokestį. Turėjau ten didelį džiaugsmą, klausydamasis krikščioniškam sambūry Dievo žodžio, kurį skelbė mokyti ministrai Vendrogorskis ir Kostenickis. Patyriau ir priešingo tikėjimo žmonių malonę, būtent atminties verto vyro kunigo Jono Makoveckio, Varšuvos arkidiakono, Vilniaus kanauninko ir kasininko, Jo Didenybės karaliaus išdo raštininko, kuris mane dar daugiau skaičiavimo pamokė, tuo didesnės naudos suteikdamas, ir su daugeliu žmonių susipažinti man padėjo ir patarė“²⁵¹.

Taigi gabus jaunuolis, su tinkamomis protekcijomis naudodamasis valdovo ar didikų dvarais, ir asmeniniais santykiais su asmenimis, turinčiais trokštamų įgyti sugebėjimų, galėjo mokytis už institucijų ribų. XVI a. viduryje didėjo poreikis tiek valstybei tiek atskiriems didikams turėti asmenų, turinčių administravimo sugebėjimų. Būtent šias savybes Jono Abramovičiaus laidotuvių kalboje pabrėžė Andrius Volanas, parodydamas šį senatorių kaip atitinkantį jo pasaulėžiūrinės nuostatos apie asmens talento ir savybių viršenybę prieš jo kilmę, kaip jam imponavusį socialinio mobilumo pavyzdį. **J. Abramovičius**, formalaus išsilavinimo akademijoje nebuvo gavęs, tačiau karjerą pradėjo M. Radvilos Rudojo dvare, o A. Volanui imponavo jo gabumai:

„Šis garsusis vyras [J. Abramovičius – L.Š.] nuo pat pirmų paauglystės metų per visą savo amžių su manimi gyveno, ir tiek meilės bei nuoširdumo man padovanojo. <...> Pirmiausia reikėtų priminti jo kilmę, <...> jis gimė bajoro namuose, bet ne tokioje šlovingoje ir turtingoje šeimoje. Pirmiausiai dar paauglys būdamas, pas šviesiausiajį didvyrį Mikalojų Radvilą – Biržų kunigaikštį, Vilniaus vaivadą ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės didįjį etmoną stojo tarnybon ir, eidamas pareigas, kokias kunigaikščių rūmuose jaunuoliai atlieka, nepaprastą ištikimybę ir uolumą parodė. Per neilgą laiką tokią svarią padėtį šalia šio kunigaikščio įgijo, kad dvarų pelnu jų turtą padidino, o vėliau į aukštesnes pareigas buvo pakeltas. Paskyrė jį [Radvila] visų savo

²⁵⁰ Jevlašauskis, T. *Atsiminimai / LLTI*; parengė ir paaiškinimus parašė D. Vilimas; iš senosios gudų kalbos vertė N. Pranckevičiūtė-Lūžienė, Vilnius: LLTI, 1998.

²⁵¹ Ten pat.

*turtų apyskaitos ir viso savo kunigaikščiško dvaro vyriausiuoju prižiūrėtoju, idant jo rūpesčiu būtų patikėti visi kunigaikščio ištekliai bei visi – ir pajamų, ir išlaidų – klausimai su juo būtų derinami*²⁵².

Kaip teigia A. Volanas, formalaus išsilavinimo stoka šiam savo sugebėjimais iškilusiam asmeniui nereiškė, kad šis nesidomėjo literatūra, teologija ar istorija, juo labiau kai žinoma, kad jis laikomas vieno pirmųjų (tiesa, neišlikusių) LDK veikalų ekonomine tematika (*Zdanie Litwina, o kupczy taniej zboża*) autoriumi²⁵³.

²⁵² Volanas, A. Laidotuvių kalba pagerbiant kilmingą ir šlovingą poną Joną Abramavičių, Smolensko vaivada, Lydos ir Vendo seniūną, *Raštai*, p. 301.

²⁵³ Abramowicz, Jan. *Zdanie Litwina o kupczy taniej zboża* (1595).

3. XVI a. I pusės bajorijos elito lavinimosi tendencijos

Šiame skyriuje pristatome tiriamos grupės narių santykį su rengimu viešajam gyvenimui ankstyviausiu tiriamo laikotarpio etapu – nuo XV ir XVI a. sandūros iki XVI a. vidurio.

Valdovų ir diduomenės dvarai buvo viena vietų jaunų diduomenės atstovų inkultūracijai. Valdovo dvaras vidaus politikos atžvilgiu atliko reprezentacinę funkciją bei kūrė mechanizmus susikurti vėlyvųjų Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų administracijai. Valdovai asmeninių dvarų formavime turėjo daug diskrecijos ir dažnai stengdavosi prieigą prie dvaro ar prie valdovo išnaudoti kaip įrankį, siekiant palankumo iš valstybėje funkcionuojančių politinių grupuočių.

Kaip nurodo S. C. Rowell, Kazimiero Jogailaičio dvare tiesioginis ryšys buvo tarp dvaro tarnybos valdovo ir jiems suteiktų suteikčių valdymo, tokiu būdu atsilyginant tarnaujantiems bajorams²⁵⁴. Savo valdovo dvaras arba rezidavimas kitų suverenų dvaruose buvo patrauklus diduomenės atstovams, siekiant lavinti jaunąją kartą. Dažniausiai valdovui tokie jaunuoliai keletą metų tarnaudavo pažais, jie būdavo išmokomi dvaro etiketo ir kai kurių akademinių disciplinų. Ši garbinga laikoma tarnyba, pvz., Habsburgų valdose buvo prieinama tik ribotam skaičiui diduomenės atstovų. Valdovo dvare buvo kaupiamas socialinis ir simbolinis kapitalas, socialinių ryšių ir patronažo tinklų išlaikymas. Dvaras taip pat tapdavo luomo išskirtinumo ženklų (manierų, skonių, mados ir prestižo) kultivavimo vieta²⁵⁵. LDK situacija buvo specifinė. Tarp 1507 ir 1544 metų LDK politinė tauta kovojo už teisę į atskirą didįjį kunigaikštį ir didesnę savarankiškumą. Žygimanto Senojo laikais didžiojo kunigaikščio dvaras LDK nefunkcionavo kaip nuolatinė, stabilią rezidenciją turinti institucija. Tokia padėtis buvo naudinga įsitvirtinusios diduomenės atstovams, kurie galėjo kontroliuoti likusios bajorijos dalies prieigą prie valdovo. Lenkiškajame valdovo (pvz., Žygimanto Augusto, Zigmanto Vazos) dvare beveik nuolatos rezidavo dvarionys (lot. *aulicus*) – bajorai iš LDK, tačiau jie bendrame bajorų iš Lenkijos kontekste sudarydavo mažumą. Dvarionio tarnyba su žirgu valdovo apsaugoje ar vėliavoje karo metu, valdovo pavedimų vykdymas, korespondencijos gabenimas bei plačiau suprasta tarnyba tapo būdu siekti karjeros – žinoma, kad Mikalojus Dorohostaiskis, Gabrieliūs Hornostajus, Jurgis Astikas, Stanislovas Pacas, Andrius Sapiega, Mikalojus Tolvaiša ir Laurynas Vaina, prieš tapdami senatorių rango LDK pareigūnais, tarnavo Žygimanto Augusto dvare²⁵⁶. Tarnybą Žygimanto Augusto dvare su žirgu

²⁵⁴ Rowell, S. C. Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro: neeilinė kasdienybė tarnauja valstybei, *Lietuvos istorijos metraštis* 2004/1, p. 30.

²⁵⁵ MacHardy, K. *War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction, 1521–1622*, Palgrave Macmillan UK, 2003, p. 125–150.

²⁵⁶ Ferenc, M. *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Oświęcim, 2014, s. 62–63.

atliko ir būsiami senatorių rango pareigūnai Merkelis Snovskis (1564 m.)²⁵⁷, Merkelis Zaviša (1563 m.)²⁵⁸, Jonas Zenavičius (1571 m.)²⁵⁹, Stanislovas Narbutas (1562 m.)²⁶⁰, Andrius Višniaveckis (1562 m.)²⁶¹, Laurynas Vaina (1562 m.)²⁶², Grigalius Valavičius (1562 m.)²⁶³, Mikalojus Sapiega (1562 m.)²⁶⁴ ir Petras Viesiolovskis (1562 m.)²⁶⁵.

M. Chachajus studijoje apie Radvilų giminės atstovų studijas užsienyje atkreipė dėmesį, kad aktyvią akciją lavinti savo palikuonis vykdė Goniondo-Raigardo šakos Radvilų giminės atstovas, Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Mikalojus Radvila. Pirmiausia trys Vilniaus vaivados sūnūs mokėsi Lenkijoje, du iš jų – Jonas ir Stanislovas Radvilos, kartu su Lenkijos Primo brolienu (ir būsimu Reformacijos veikėju) Jonu Laskiu mokėsi Vienoje, jų auklėtojas/prižiūrėtojas buvo Jonas Branickis, vėliau paskirtas Gniezno kanauninku, be to, juos mokė privatus mokytojas Maciej Przybyło. Vienoje jų buvimas nėra patvirtintas matrikuliacija akademijoje. Čia Radvilaičiai susipažino su Imperatoriaus dvaru, mokėsi vokiečių kalbos. Vilniaus vaivadaičiai 1514 metais keliavo į Romą, kur galėjo lydėti Joną Laskį, dalyvauti Laterano bažnytiniame susirinkime, vėliau pasuko į Boloniją, kur lankėsi 1515 metų sausį. Bolonijoje jie su palyda buvo privačiai mokomi Bolonijos akademijos dėstytojų. Mikalojus Radvila, veikiausiai motyvuotai rengtas bažnytinei karjerai, 1515 metais studijavo Bolonijoje, vėliau keliavo į Prancūzijos valdovo dvarą (jis siekė išsigydyti *morbis scrophularum* (skrofuliozę), kurią išgydyti esą galėjo Prancūzijos valdovai), o 1518 metų sausį įsirašė į Orleano akademijos Vokiečių nacijos knygą ir užsienyje buvo bent iki 1521 metų²⁶⁶.

Greta savo valdovo dvaro XVI a. pradžioje LDK diduomenės atstovai tarnavo ir mokėsi užsienio monarchų dvaruose. Nuo XVI a. 4 dešimtmečio pradžios Albertas Hohencolernas vykdė aktyvią politiką, siekdamas įgauti daugiau įtakos ir palankumo LDK diduomenės tarpe, be to,

²⁵⁷ *Snowski Malcher (zm. 1587)*, PSB, t. 39, 1999–2000, Henryk Lulewicz, s. 408–410. Merkelis Snovskis šaltiniuose pirmą kartą minimas 1546 metais, nuo 1555 metų valdovo dvariškis. Tomkowicz, S., *Materiały do historii stosunków kulturalnych w XVI wieku na dworze królewskim polskim*, Krokua, 1915, s. 43. Andreas Sapieia in equis 8. Conscripti Vilnae die 17 Ianuary 1566 ad cedulam D. Nicolai Laski incisoris i t. d., s. 44. Melcher Snowski in 8. Conscriptus in Bielsko die 7 Iuly 1564. Ad cedulam Magn. D. Cancellarii Regnii.

²⁵⁸ 1563 m. vasario 3 d. Vilniuje 6 žirgai Malchier Zauischa. Conscriptus Vilnae die 3 Februarii A. 1563 ad caedulam G. D. Nicolai Laski incisoris Curiae Majestatis Regiae, ten pat, s. 52.

²⁵⁹ 1571 m. rugpjūtį Ioannes Zenowicz. Conscripti equi illius Warschowiae die 15 Augusti 1571 ad cedulam Magnifici D. Valentini Dąbenski Cancellarii Regni in absentia D. Marschalcorum ex mandato S. M. R. proprio, ten pat, s. 53.

²⁶⁰ Stanislaus Narborth. Conscriptus Wilnae die 22 Nouembris A. 1562 ad caedulam G. D. Laski incisoris Curiae M. Regni (sic). Occisus a suo seruitore. Ten pat, s. 54.

²⁶¹ Andreas knias Wissniewieczki. Conscriptus Grodnae die 3 Nouembris 1562 ad cedulam Magn. Magistri Curiae. Ten pat, s. 64. Andreas kniasz Wiszniewieczki. Conscriptus Grodnae Ten pat, s. 55. Die 3 Nouembris 1562 ad caedulam Magn. domini Magistri Curiae.

²⁶² Lawrin Woyna. Factus thesaurarius Curiae Ducatus Litwanici (sie). Ten pat, s. 55.

²⁶³ Gregorius Wolowicz, alicus et dapifer. Conscriptus. Ten pat, s. 60. Equos 5 die 27 Aprilis, Warschowiae ad cedulam Magn. D. Stanislai arzi Curiae S. M. Regiae Marschalci.

²⁶⁴ Ten pat, s. 62. Michał Sapieia. Conscriptus Vilnae die 15 Iuly anno Domini 1562 ad coedulam Magistri Curiae (5).

²⁶⁵ Ten pat, s. 66. Petrus Wyessyolowski. Inventes inter aidicos equorum.

²⁶⁶ *Chachaj M. Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 14–16.

naudojo valstybine Prūsijos kunigaikštystėje tapusia evangelikų konfesija, kaip svertą užmegzti ryšius su šios konfesijos simpatikais ir naudoti ryšius su jais, siekiant savų interesų. LDK politinio elito atstovai patikėdavo savo palikuonis, kad šiems įdiegtų tinkamų luomui vertybių bei suteiktų kai kurių įgūdžių. 1531 m. liepą vienas Žygimanto Senojo sekretorius Andrius Mackevičius Albertui Hohencolernui siuntė laišką, kuriame teigė, kad atiduoda savo sūnų į Prūsijos kunigaikščio dvarą mokytis vokiečių kalbos, rašto ir darbo valdovo kanceliarijoje subtilybių²⁶⁷. 1531 m. rugsėjį, Aleksandro Chodkevičiaus prašymu, Aleksandras Hohencolernas į tarnybą dvare priėmė šio sūnų **Grigalių Chodkevičių**²⁶⁸, iš tarnybos šis tėvo buvo atšauktas 1532 m. pavasarį. Ta proga Albertas Hohencolernas išsiuntė rekomendacinius laiškus Žygimantui Senajam, Bonai Sforzai ir Žygimantam Augustui, išdėstydamas dvare lavinto jaunuolio dorybes²⁶⁹. Grigalius Chodkevičius iš Alberto Hohencolerno dvaro atsigabeno ten lavintą kilmingą jaunuolį iš Holšteino, be to Prūsijos kunigaikštis savo dvare kurį laiką išlaikė Grigaliaus Chodkevičiaus „ministrą“, veikiausiai mokytoją²⁷⁰. Apie Aleksandro Chodkevičiaus ankstyvąjį lavinimą duomenų nerasta.

Būdinga, kad santykiams su Alberto Hohenzolerno dvaru užmegzti reikėjo galingesnio valstybės pareigūno užtarimo, ir, LDK atveju, asmenys, teikę rekomendacijas patekti į Alberto Hohenzolerno dvaro tarnybą, dažniausiai buvo Ponų Taryboje aukščiausias pareigas ėję asmenys. Pavyzdžiui, Jonas Hlebavičius 1534 metais pateikė rekomendaciją Žemaitijos seniūno sūnui Mikalojui Stankevičiui Bilevičiui, kad šis galėtų stoti į Alberto Hohencolerno tarnybą²⁷¹. LDK diduomenės atstovų tarnyba Alberto Hohencolerno dvare dažniausiai būdavo trumpa, nuo kelių mėnesių iki poros metų. Asmeniniai gyvenimo įvykiai taip pat galėdavo nutraukti tarnybą dvare, pvz., 1534 m. paauglį Mykolą Masalskį (*Michaelem Mosseltzky*), kuris dėl motinos mirties

²⁶⁷Andrius Mackavičius Albertui Hohencolernui, Panemunė, 1531 m. liepos 14 d. EFE. Vol. 35. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 5 (a. 1531–1537), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1975, N. 259, p. 26–27.

²⁶⁸Albertas Hohencolernas Aleksandrui Chodkevičiui, Kartena, 1531 m. rugsėjo 6 diena, EFE. Vol. 52. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 22 (a. 1529–1531), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1981, IX, 284 S N 640, p. 241.

²⁶⁹Albertas Hohencolernas Žygimantui Senajam, Karaliaučius 1532 m. kovo 8 d.; Albertas Hohencolernas Žygimantui Augustui, Karaliaučius 1532 m. kovo 8 d.; Albertas Hohencolernas Bonai Sforzai, Karaliaučius 1532 m. kovo 8 d.; Albertas Hohencolernas Aleksandrui Chodkevičiui EFE. Vol. 53. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 23 (a. 1532–1534), Ed. C. Lanckorońska, Romae, 1981. VIII, 272, II S. III, N. 700, p. 12, N 701, 702,703, p. 13.

²⁷⁰Kirkienė, G. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 113.

²⁷¹Prašymas: Jonas Stanislovas Bilevičius Albertui Hohencolernui *Roszczyne* 1543 08 18, EFE. Vol. 37. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 7 (a. 1543–1547), N 797, p. 28; Albertas Hohencolernas Jonui Stankevičiui Bilevičiui, Žemaitijos Seniūnui, Karaliaučius, 1543 m. rugsėjo 13 d., EFE. Vol. 60. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 28 (a. 1543–1544), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1984. VIII, 191 S N 2294, p. 63.

pasitraukė iš tarnybos, Albertas Hohencolernas rekomendavo Žygimantui Senajam, Žygimantui Augustui, be to, atskirą laišką išsiuntė jo įtėviui Vasilijui Bagdonaičiui Čyžui²⁷².

Albertas Hohencolernas savo liuteroniškos konfesijos sklaidai 1544 metais Karaliaučiuje įkūrė akademiją. Ji iš karto patraukė reikšmingą kiekį LDK politinio elito atstovų ir nukonkuravo iki tol LDK diduomenės atstovų retai lankytą Krokuvos akademiją. Krokuvos akademijoje iš tiriamos grupės XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje studijavo vos keletas asmenų: 1502 metais – Ivanas Sapiega, vienas svarbiausių asmenų LDK rusėniškojoje kanceliarijoje ir didžiosios kunigaikštienės Elenos kancleris, siuntė savo sūnus **Povilą** ir Petrą Sapiegas į Krokuvos akademiją²⁷³.

Karaliaučiaus akademija pritraukė žmones, jau studijavusius Krokuvos akademijoje, pvz., 1542 metais Krokuvoje fiksuojamas **Mikalojus Sapiega**, 1547 metais sutinkamas Karaliaučiaus akademijos matrikuluose²⁷⁴. 1548 metų korespondencijoje tarp Alberto Hohencolerno su Jonu Tenčinskiu minima, kad Karaliaučiaus akademijoje studijuoja Pauliaus Sapiegos sūnūs **Jonas ir Mikalojus**²⁷⁵. Tais pačiais metais Prūsijos kunigaikštis susirašinėjo su Jeronimu Chodkevičiumi dėl šio sūnaus **Jono Jeronimaičio Chodkevičiaus** išsilavinimo, konkrečiai dėl to, kad šis turėtų išmokti vokiečių kalbos ir laisvųjų menų²⁷⁶. Po šio laiško Jeronimo Chodkevičiaus sūnus įsimatrikuliavo Karaliaučiaus akademijoje²⁷⁷ su palyda, kurioje buvo tarp dviejų ir 6 asmenų²⁷⁸, Jonas ir Mikalojus Sapiegos galėjo juos lydėti šioje kelionėje²⁷⁹. 1550 metų žiemos semestrą Jonas Jeronimas Chodkevičius įsimatrikuliavo Leipcige su Jurgiu Jundzila²⁸⁰. Iš Šv. Romos Imperijos

²⁷² Albertas Hohencolernas Žygimantui Senajam, Karaliaučius, 1534 m. liepos 5 d.; Albertas Hohencolernas Žygimantui Augustui Karaliaučius 1534 m. liepos 5 d.; Albertas Hohencolernas Vasilijui Bogdanaičiui Čyžui, LDK didžiajam žirgininkui, Karaliaučius 1534 m. liepos 5 d., EFE. Vol. 53. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 23 (a. 1532–1534), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1981. VIII, 272, II S. III, N1010, 1011, 1013, p. 192–193.

²⁷³ Subotkevičienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų edukacinės kelionės XIV a. pabaigoje–XVI a. 8-ajame dešimtmetyje*, daktaro disertacija, 2015, p. 108.

²⁷⁴ Ten pat, p. 285, Nr. 415, R. Subotkevičienė priskiria būtent šiam Sapiegų giminės atstovui įrašą Ulysses Aldrovandus albume, bet tai veikiausiai neįmanoma, nes šis albumas buvo pildomas 1567 m. spalio–1644 kovo mėnesiais.

²⁷⁵ Jonas Tenčinskis Albrectui Hohencolernui, Liublinas, 1548 07 05, EFE. Vol. 38. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 8 (a. 1548–1549), N 1108, p. 58.

²⁷⁶ Albertas Hohencolernas Jeronimui Chodkevičiui, Karaliaučius 1548 01 07, EFE. Vol. 62. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 30 (a. 1547–1548), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1985 N 3085, p. 131.

²⁷⁷ Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 8. Johannes a Cotkawitz Dominus et Castelanus Trocensis.

²⁷⁸ Greta Chodkevičiaus yra įrašyti Klebek Boski Ruthenus bei Johannes Sroka Ruthenus; tikėtina, kad kartu galėjo keliauti ir kauniečiai Mathias Purzik, Valentinus Tworianouitz. Vėliau kartu su Chodkevičiumi keliavo Vilniečiu įvardytas Stanislaus Musa. Ten pat, p. 8.

²⁷⁹ Ten pat, p. 7. Johanes Sophia Litanus; Nicolaus Sophia Lithuanus.

²⁸⁰ Erler, G. *Die Matrikel der Universität Leipzig 1409–1559 (Codex diplomaticus Saxoniae regiae 16/17/18)*, Leipzig 1895–1902. 684, Joannes Chodkowiec comes Asklow castalanides Trozensis, capitaniides generalis Samoitensis 2 fl ung Georgius Jundzil Liduanus ann 11.

Imperatoriaus Karolio V laiško žinoma²⁸¹, kad vėliau jis iki 1554 metų sėkmingai tarnavo Imperatoriaus dvare, už šią tarnybą imperatorius kanceliarija surašė padėką. Taigi neatmestina, kad Prūsijos kunigaikščio protekcija ir rekomendacija padėjo užmegzti kontaktus ir gauti tarnybą Imperatoriaus dvare. Taip pat neatmestina galimybė, kad matrikuliacija Leipcigo akademijoje gali liudyti ir galimus kontaktus su Saksonijos kunigaikščio Mauricijaus dvaru. G. Kirkienė, sekdamą V. Biržiška, teigia, kad šioje peregrinacinėje kelionėje Jonas Chodkevičius galėjo lankytis ir Vitembergo akademijoje²⁸². Jo palydoje buvo Deltuvos evangelikų kunigas Stanislovas Marcijonas-Musa ir Jonas Šeduikonis, kuriuos reikėtų laikyti asmenimis, atlikusiais preceptoriaus vaidmenį²⁸³. G. Kirkienė taip pat pabrėžė glaudų Alberto Hohencolerno patronuojamo liuteronų pamokslininko Jurgio Veigelio (aktyviai dalyvavusio Kiškų ir Radvilų giminių palikuonių konfesinių nuostatų formavime) ryšį su Chodkevičių giminės atstovu organizuojant antitrinitorišką akciją ir išleidžiant veikalą nukreiptą prieš antitrinitorius. Akcijoje taip pat dalyvavo Andrius Volanas ir tuometinis Kijevo vyskupas Mikalojus Pacas. Jurgis Veigelis, kaip teigia G. Kirkienė, buvo ir Jono Jeronimaičio Chodkevičiaus „ministras“ 1566 metais²⁸⁴. Jonas Jeronimaitis Chodkevičius buvo chronologiškai ankstyviausias LDK įsitvirtinusios diduomenės atstovas, jaunystėje suderinęs lavinimąsi akademijose su tarnyba užsienio monarchų dvaruose.

B. Paprockis savo heraldiniuose darbuose mini, kad **Jonas II Hlebavičius** tėvo, LDK kanclerio Jono I Hlebavičiaus mirties metu buvo penkerių metų amžiaus (gimė 1544 metais) ir paauglystėje buvo išsiųstas lavintis į užsienį. 1560 metais buvo Šv. Romos Imperijos imperatoriaus dvare, iš kur persikėlė į Žygimanto Augusto dvarą, ir, galiausiai, 1563 metais dalyvavo karo prieš maksvėnus veiksmuose²⁸⁵.

1558 metais Albertas Hohencolernas laiške Mikalojui Radvilai Juodajam minėjo, kad nemažai žymių ir kilmingų giminių atstovų studijuoja Karaliaučiaus akademijoje, ir žadėjo juos globoti ir jiems teikti malonių²⁸⁶. 1558 m. Ostapas Valavičius savo tarnybiniame susirašinėjime naudojosi proga atkreipti dėmesį į savo sūnėnus, kurie iš pradžių mokėsi Karaliaučiaus gimnazijoje²⁸⁷, o vėliau – Karaliaučiaus akademijoje, be to, siekė įtaisyti juos į Alberto

²⁸¹ Karolis V Jeronimui Chodkevičiui, Briuselis 1554 m. rugsėjo 18 d. Šis laiškas pirmą kartą publikuotas Naruszewicz, A. *Historja Jana Karola Chodkiewicza Woiewody Wilenskiego Hetmana Wielkiego W. X. L. Warszawa*, 1781, T. 1, s. 8–10.

²⁸² Kirkienė, G. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 115.

²⁸³ Ten pat, p. 171.

²⁸⁴ Ten pat, p. 172–173.

²⁸⁵ Paprocki, B. *Herby rycerstwa polskiego*, Krakow, 1585, s. 843.

²⁸⁶ Albertas Hohencolernas Mikalojui Radvilai, Vilniaus Vaivada, Kancleriui, Karaliaučius 1558 m. lapkričio 23 d., EFE. Vol. 68. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 35 (a. 1557–1558), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1988, N. 4758, p. 153.

²⁸⁷ Ostapas Valavičius Albrechtui Hohencolernui, Piotrkavas, 1558 m. gruodžio 2 d., EFE. Vol. 40. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 10 (a. 1554–1559), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1976, N. 1671, p. 167.

Hohencolerno tarnybą²⁸⁸. Ostapo Valavičiaus sūnėnai Petras Viesiolovskis ir Jonas Valavičius Karaliaučiaus akademijoje studijavo laisvuosius menus (*bonarum litterarum studia*), o kunigaikštis Albertas žadėjo jiems malonę²⁸⁹.

Albertas Hohencolernas naudojosi savo, kaip leninio valdovo teise turėti prieigą prie Lenkijos ir LDK valdovo, tad bandydavo teikti rekomendacijas asmenims, pabrėždamas jų asmenines savybes bei tinkamumą tarnybai. Taip jis Žygimantui Augustui rekomendavo **Mikalojų Tolvaišą**, kuris 1554 metais mokėsi ir tarnavo Prūsijos kunigaikščio dvare²⁹⁰. Vėliau, 1558 metais, Albertas Hohencolernas Mikalojui Radvilai Juodajam rekomendavo savo dvariškį Joną Bogdanaitį Kopecą²⁹¹. Prūsijos kunigaikštis 1559 metais rekomendavo paauglį Mikalojų Narbutą, kuris „ištikimai jam tarnavo“, rekomendaciją siuntė ne tik valdovui Žygimantui Augustui, bet ir Mikalojui Tržebuchovskiui, Stanislovui Myškovskiui ir Ostapui Valavičiui, siekdamas, kad šie jį padėtų priimti į Žygimanto Augusto dvarą²⁹². 1567 metais Albertas Hohencolernas dėl Mikalojaus Radvilos Rudojo rekomendacijos pas save tarnauti priėmė Jokūbą Abramovičių²⁹³.

Artimi santykiai tarp LDK politinio elito atstovų ir Alberto Hohencolerno tęsėsi iki pat Prūsijos kunigaikščio mirties, ir veikiausiai galėjo turėti tęstinumą, jei ne šio monarcho sūnaus psichinė liga. Žinomas susirašinėjimas tarp jaunojo Prūsijos kunigaikščio Alberto Fridricho Hohencolerno (Alberto sūnaus, Prūsijos kunigaikštis iki 1618 m.) su Vilniaus vaivadaičiu Mikalojumi Kristupu Radvila, kuriame Prūsijos sosto paveldėtojas siūlė LDK didikui draugystę²⁹⁴. 1560 m. Mikalojaus Radvilos Rudojo tarnybininko Petro Oborskio sūnus buvo lavinimas su Alberto sūnumi Albertu Fridrichu, rekomenduotu jo patrono²⁹⁵. 1571 metais Ostapas

²⁸⁸ Ten pat, N. 1718, p. 200, Vilnius, 1559 m. spalio 6 d.

²⁸⁹ Albertas Hohencolernas Ostapui Valavičiui Karaliaučius 1558 m. lapkričio 28 d., EFE. Vol. 68. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 35 (a. 1557–1558), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1988. VIII, 185 S N. 4759, p. 153.

²⁹⁰ Albertas Hohencolernas Žygimantui Augustui, S. I., 1554 m. gruodžio 29 d. EFE. Vol. 66. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 33 (a. 1553 – 1554), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1987, N. 4193, p. 226.

²⁹¹ Albertas Hohencolernas Mikalojui Radvilai, Vilniaus Vaivada, Kancleriui, Karaliaučius, 1558 m. sausio 4 d., EFE. Vol. 68. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 35 (a. 1557–1558), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1988. VIII, 185, S Nr. 4632, p. 96.

²⁹² Albertas Hohencolernas Žygimantui Augustui Karaliaučius, 1559 m. kovo 31 d.; Albertas Hohencolernas, Karaliaučius 1559 03 31, EFE. Vol. 69. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 36 (a. 1559–1560), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1988, N 4825, N 4826, p. 26.

²⁹³ Albertas Hohencolernas Mikalojui Radvilai Rudajam, S. I, 1567 m. birželio 2 d., EFE. Vol. 75. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 40 (a. 1567–1568), N 6073, p. 34.

²⁹⁴ Albertas Fridrychas Hohencolernas Mikalojui Kristupui Radvilai, Karaliaučius, 1561 m. sausio 24 d., EFE. Vol. 72. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 37 (a. 1561–1562), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1989, N. 5171, p. 9.

²⁹⁵ Albertas Hohencolernas Mikalojui Radvilai Rudajam, S. I. 1560 m. vasario 14 d. Albertas Hohencolernas Petru Oborskiui S. L. 1560 m. vasario 14 d. EFE. Vol. 69. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 36 (a. 1559–1560), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1988, N. 4990, p. 103–104; N. 4991, p. 104.

Valavičius pateikė laišką, kuriame Bogdaną Chreptavičių rekomendavo kunigaikščiui Albertui Fridrichui²⁹⁶.

Aleksandras Polubinskis, antrasis Ivano Polubinskio sūnus pirmą kartą šaltiniuose sutinkamas su broliu Mikalojumi Polubinskiu 1546 metais²⁹⁷. Apie Aleksandro Polubinskio išsilavinimą tiesioginių duomenų nėra, tačiau vyresnis jo brolis 1533 metais iš Alberto Goštauto išsirūpino rekomendaciją Albertui Hohencolernui, kurioje Prūsijos kunigaikščiui rekomenduota į kunigaikščio dvarą priimti Mikalojų Polubinskį²⁹⁸. Prūsijos kunigaikštis tarnauti jį priėmė 1534 m., o jo tarnyba tęsėsi iki 1534 metų vasario²⁹⁹, kada šis pasiprašė išvykti kariauti į prasidėjusį karą su Maskva, tad šiame dvare veikiausiai praleido vos porą mėnesių³⁰⁰. Ne visiems dvare tarnavusiems asmenims pavyko gauti rekomendacijas, netgi atvirkščiai – dėl netinkamo elgesio dvare 1563 metais Stanislovas Hornostajus buvo viešai apkaltintas, kaip rodo šio laiškas jo globėjui Gabrieliui Hornostajui³⁰¹.

Be savo ar užsienio monarchų dvarų būsimi LDK pareigūnai galėjo būti lavinami svarbiausių LDK didikų dvaruose. Čia išsiskiria Mikalojaus Radvilos Rudojo ir Mikalojaus Radvilos Juodojo dvarai, kuriuose gabiems jauniems bajorams buvo sudarytos sąlygos parodyti savo sugebėjimus. Juose besibūrę patronuojami intelektualai lavino ne tik dvaro savininkų palikuonis, bet ir diktavo intelektualines ir konfesines madas. Remiantis atliktais tyrimais galima išskirti ir katalikų bažnyčios hierarchų, išlaikiusių formalias dvaro institucijas, kurios tapo intelektualų darbovietėmis.

Mikalojus Jurgaitis Pacas 1508 metais pradeda dalyvauti viešajame gyvenime, apie jo išsilavinimą nerasta jokių duomenų³⁰². Jis turėjo keturis sūnus – **Mikalojų, Stanislovą, Dominyką ir Paulių**, kurie skirtingu metu tapo senatorių rango pareigūnais. Mikalojų Jurgaitį Pacą, po 1514 metais įvykusių vedybų su Aleksandra Alšėnaite, siejo svaininiai ryšiai su Lucko ir Vilniaus vyskupu Pauliumi Alšėniškiu. Pauliaus Alšėniškio dvare veikė ne vienas „magistras“

²⁹⁶ Ostapas Valavičius Albrechtui Fridrichui Hohencolernui, Varšuva, 1571 m. gegužės 11 d. EFE. Vol. 42. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 12 (a. 1567–1572) Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1977, N. 2152, p. 106.

²⁹⁷ Wolff, J. *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 376.

²⁹⁸ Albertas Goštautas Albertui Hohencolernui, Vilnius, 1533 m. lapkričio 13 d. EFE. Vol. 35. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 5 (a. 1531–1537), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1975, N 358, p. 77.

²⁹⁹ Albertas Hohencolernas Albertui Goštautui, Karaliaučius 1532 m. vasario 14 d.; Albertas Hohencolernas Jurgiu Olelkaičiui, Karaliaučius, 1534 m. vasario 14 d. EFE. Vol. 53. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 23 (a. 1532–1534), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1981. VIII, 272, II, S. III, N. 941, p. 152; N. 946, p. 155.

³⁰⁰ Albertas Hohencolernas Žygimantui Senajam, Karaliaučius, 1534 m. balandžio 16 d.; Albertas Hohencolernas Albertui Goštautui, Karaliaučius, 1534 m. balandžio 16 d., EFE. Vol. 53. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 23 (a. 1532–1534), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1981. VIII, 272, II, S. III; N 970; N 971, p. 167.

³⁰¹ Albertas Hohencolernas Gabrieliui Hornostajui, S. I, 1563 m. spalio 29 d., EFE. Vol. 73. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 38 (a. 1563–1564), N 5655, p. 139.

³⁰² Wolff, J. *Pacowie: materyjaly historyczno-genealogiczne*, Petersburg, 1885, s. 9.

bei „bakalauras“ – taigi neatmestina galimybė, kad, kaip ir Lenkijos karalystėje, vyskupai savo dvaruose išlaikė neformalią mokyklą. Pauliaus Alšėniškio „bakalauras“ Mikalojus Dobratickis atstovavo Pacų interesams teismuose³⁰³. K. Gudmantas, bandydamas apibrėžti Alberto Goštauto kultūrinę aplinką, kaip vieną bendros su Pauliumi Alšėniškiu kultūrinės aplinkos pavyzdžių, nurodė Martyno Turo asmenį³⁰⁴. Martynas Turas 1531 m. liepos 24 d. dokumente buvo įvardytas kaip Alberto Goštauto sekretorius ir Pauliaus Alšėniškio bakalauras.³⁰⁵ K. Gudmantas bandė „bakalaurą“ įvardijimą aiškinti kaip (parapinės) mokyklos mokytoją, tačiau linkstama prie prielaidos, kad šie asmenys buvo Pauliaus Alšėniškio dvaro mokyklos mokytojai. Stanislovas Pacas 1548 metų spalį stojo į Žygimanto Augusto dvaro tarnybą³⁰⁶.

Pauliaus Alšėniškio kelionė į Italiją 1508–1512 metų laikotarpiu galėjo įkvėpti rekomenduoti siųsti savo giminaičius peregrinacijai į Italiją. Jonušas Alšėniškis Dubrovickis pirmą kartą minimas 1528 metais, 1530 metais dalyvavo karinėje kampanijoje prieš totorius, duomenų apie jo išsilavinimą nėra³⁰⁷. Gabrielius Tarla 1546 m. laiške Prūsijos Kunigaikščiui Albertui Hohencolernui rekomendavo Trakų vaivados Jonušo Alšėniško-Dubrovickio sūnų, kuris, kaip teigiama laiške, rengėsi kelionei į Italiją³⁰⁸, šio jaunuolio vardas istoriografijai nėra žinomas³⁰⁹. Pauliaus Alšėniškio klientai Motiejus Dobratickis ir Juozapas Jasinskis 1545–1546 metais keliavo į Romą, tai žinoma iš tarp jų vykusio konflikto aprašymo 1546 metais Žygimanto Augusto laiške popiežiui Pauliui III³¹⁰. Istoriografijoje yra suformuota tradicija laikyti antitrinitorių Petrą Gonezijų vienu iš asmenų, kurių mokslus mecenavo Paulius Alšėniškis. ir apie 1551 metus Petras Gonezijus atvyko studijuoti į Padujos akademiją, kur vėliau dėstė sofistika³¹¹. Taigi neatmestina galimybė, kad keturi Pacų giminės atstovai, užėmę senatoriškojo rango pareigybes XVI a. 7–9 dešimtmečiais, savo išsilavinimą galėjo gauti savo dėdės, Lucko ir Vilniaus vyskupo dvare, arba mokomi vieno iš jo dvaro pareigūnų, bei galėjo dalyvauti kelionėse su vyskupo patronuojamais būsimais katalikų bažnyčios dvasininkais, mokslo ieškojusiais Krokuvos akademijoje ir Italijoje.

³⁰³ Šedvydis, L. *Vyskupo Pauliaus Alšėniškio (~1492–1555 m.) dvaras ir klientūra*, Magistro darbas, VDU, 2011 m., p. 44–45.

³⁰⁴ Gudmantas, K. Vilnius ir Krokua. Keletas XVI a. pirmosios pusės LDK literatūrinio gyvenimo štrichų, in: *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: Straipsnių rinkinys*, Vilnius: VU leidykla, 2005, p. 290.

³⁰⁵ *Archiwum księżąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*. T. 3. 1432–1534. Lwów, 1890, Gorczak Bronisław, Nr. CDXX, s. 390.

³⁰⁶ Tomkowicz, S., *Materiały do historii stosunków kulturalnych w XVI wieku na dworze królewskim polskim*, Krokua, 1915, s. 50. Stanislaus Pacz. *Conscriptus Piotrcoviae die 28 Octobris anno Domini 1548*.

³⁰⁷ Wolff, J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 109–110.

³⁰⁸ Gabrielius Tarla Albertui Hohencolernui, Vilnius, 1546 08 20, EFE. Vol. 43. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniae spectantia. T. 13 (a. 1534–1565), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1978, N. 35, p. 23.

³⁰⁹ Wolff, J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 110.

³¹⁰ Theiner, A. *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, Romae, 1861, Nr. 622, p. 553–554.

³¹¹ Pociūtė-Abukevičienė, D. *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų...*, p. 428–429; Daugirdas, K. Petras Gonionzietis. Tradicinių dogmų kritikos pradžia XVI a. LDK ir jos atgarsiai Europoje. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2013, p. 54.

Istoriografijoje yra susiformavusi paini diskusija³¹² apie tai, kuris iš pusbrolių Radvilų – Mikalojus Radvila Juodasis ar Mikalojus Radvila Rudasis įsimatrikuliavo į Krokuvos akademiją 1534 metais. Įrašas matrikulų knygoje neleidžia lengvai priskirti (*Nicolaus Radzyvil de districtu Przelagensi Lithuanus dioc. Vilnensis*)³¹³, tačiau įvertinus, kad 1534–1535 metais M. Radvila Rudasis, kiek anksčiau už pusbrolių dalyvavo Starodubo karinėje kampanijoje. bei vėlesnį jo skepticizmą aukštojo mokslo bei dvaro gyvenimo atžvilgiu, beveik nekyla abejonių, kad M. Radvila Juodasis buvo asmuo, įsimatrikuliavęs į Krokuvos akademijos matrikulų knygą.³¹⁴ Tiesa, šių studijų trukmė veikiausiai buvo trumpa. Abu pusbrolius vienijo panašus lavinimas namie – abu be lenkų, mokėjo ir kanceliarinę LDK rusėnų kalbą bei šiek tiek lotyniškai. Abu pusbroliai jaunystėje tam tikrus etapus praleido valdovo dvare Krokuvoje.

LDK Rusios žemių kunigaikščiai sudaro reikšmingą dalį ankstyvojo mūsų tiriamos grupės asmenų kontingento. Kaip teigia Tomasz Kempa, veikiausiai stačiatikių konfesija bei vėlesnė „naujojo mokymo“ idėjų skvarba į pietines LDK žemes nulėmė tai, kad **Konstantinas Vosylius Ostrogiškis**, kaip ir kiti šio regiono LDK diduomenės atstovai, nesiuntė savo sūnų į aukštąsias mokyklas. Jau 16 metų tapęs savarankišku, dalyvavęs karinėse kampanijose Pietiniame ir Rytiniame LDK pasienyje Konstantinas Ostrogiškis neturėjo laiko ar progos net ir gilesniam namų mokymui – nors jį mokė lotynų kalbos, jo žinios buvo prastos, daug geriau jis rašė lenkiškai ir, kaip spėja T. Kempa, namų aplinkoje K. Ostrogiškis galėjo bendrauti lenkiškai.³¹⁵ Veikiausiai panašus lavinimo modelis buvo būdingas ir kitiems daugiausiai Voluinėje ir Rytiniuose LDK pakraščiuose susitelkusiems Riurikaičių ir šalutinių Gediminaičių šalių palikuonims. Galima daryti prielaidą, kad šios, XVI a. pradžioje daugiausiai stačiatikiškos LDK elito dalies lavinimas išliko LDK stačiatikių bažnyčios institucijų globoje. Tiesioginių duomenų apie absoliučios daugumos XVI a. I pusės stačiatikių lavinimą nėra. Iš biografinių duomenų aiškėja, kad bent jau Pietinėje LDK dalyje įsitvirtinusiems kunigaikštiškos kilmės didikams buvo būdinga ankstyva karinė karjera, kurią lėmė nuolatinės įtampa ir konfliktai su Maskva ir Krymo chanatu.

³¹² R. Subotkevičienė disertacijoje *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų edukacinės kelionės XIV a. pabaigoje–XVI a. 8-ajame dešimtmetyje* teigia, kad „nesimokė“ – p. 112; „galimai mokėsi“ – p. 218, bei „mokėsi“ – p. 220. R. Subotkevičienė remiasi Dainoros Pociūtės pozicija, kurioje autorė teigia, kad M. Radvila Juodasis, nors ir nesimokė akademijose, konversijos į protestantizmą kelyje buvo įkvėptas kelionių užsienį: Vieną, Čekiją ar Moraviją. Nei vienam iš pusbrolių šio įrašo nepriskyrė M. Radvilos Juodojo biografas J. Jasnowskis, žr. Jasnowski J. *Mikolaj Czarny Radziwill (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1939. *Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, t. 22. (reprint – Oświęcim: Napoleon V 2014), s. 9.

³¹³ Chmiel, A. *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis*, Tomus II. (ab Anno 1490 ad annum 1551), Cracoviae 1892, s. 274.

³¹⁴ Šios nuomonės laikosi ir PSB biogramos autorius H. Lulevičius: *Radziwill Mikolaj zw. Czarnym (1515–1565)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom, XXX (1987), s. 335–347.

³¹⁵ Kempa, T. *Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525–1608): wojewoda kijowski i marszałek Ziemi Wołyńskiej*, Torun, 1997, s. 27–28.

Pavyzdžiui, pirmieji žinomi ir dokumentuoti Teodoro Sanguškos³¹⁶, Romano Sanguškos³¹⁷, Andriaus Sanguškos³¹⁸, Bogušo Koreckio³¹⁹, Filono Kmitos³²⁰ veiksmai buvo dalyvavimas karinėse kampanijose. Negalima teigti, kad valdovo dvaras buvo užvertas šio LDK elito posluoksniu atstovams. Pavyzdžiui, pirmasis žinomas dokumentuotas Vosylius Tiškevičiaus veiksmas buvo vedybos 1517 m. ir tarnyba valdovo dvare 1520 m.³²¹. Andrius Kapusta minimas kaip valdovo dvarionis 1536 m.³²². Steponas Zbaražskis 1543 metais – valdovo dvariškis³²³, Ivanas Solomoreckis minėtas valdovo dvariškiu 1538 metais³²⁴. Stanislovas Davaina³²⁵ buvo Čerkasų seniūno Jono Nemiraičio globotinis, su savo globėju Jonu Nemiraičiu ir Kijevo vaivada Andriumi Nemiraičiu dalyvavo 1536 metais vykusioje nesėkmingoje Sebežo apsiaustyje karinės kampanijos prieš Maskvą metu. 1540 metais Jonas Nemiraitis už ilgametę, nuo jaunystės besitęsiančią tarnybą, įsisūnijo Stanislovą Davainą.³²⁶ Pirmi nepriklausomi Semiono Fridricho Pronskio veiksmai jo karjeroje buvo 1533 metais, nuo 1539 metų jis jau užėmė seniūno pareigas.³²⁷ Andrius Višniaveckis pirmą kartą minimas 1554 metais.³²⁸ Jonas Hajka, kuris veikė kaip Radvilų klientas, savo karjerą pradėjo 1546 metais kaip valdovo dvariškis³²⁹.

LDK valdovo kanceliarija ir besikuriantis centrinės administracijos aparatas tapo vieta, kur, kaip galima įtarti, per institucinių praktikų mokymąsi išsilavino administratoriai ir diplomatai. Iš jų Ivanas Hornostajus pirmą kartą 1508 metais minimas, kaip valdovo kanceliarijos raštininkas³³⁰, kurio sūnus Gabrielius tarnavo Žygimanto Augusto dvare³³¹ (pirmą kartą minėtas 1561 m.³³²), Michailas Haraburda – diplomatas, nuo 1560 minimas LDK kanceliarijos dijoko pozicijoje³³³. Jurgis Tiškevičius buvo diplomatas, pirmą kartą šaltiniuose minimas 1550 m. kaip

³¹⁶ Teodoras Sanguška nuo 1524 metų šaltiniuose veikė su tėvu. Wolff, J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 429.

³¹⁷ Romanas Sanguška anksti, apie 18 metų amžiaus (1555 m.) pradėjo karinę tarnybą. Wolff, J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 433.

³¹⁸ *Sanguszko Andrzej Michałowicz (zm. 1560)* Mariusz Machynia), PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 469–471.

³¹⁹ Bogušas Koreckis – karinė karjera, pirmosios pareigos 1539 metais, *Korecki Bohusz (ok. 1510–1576)*, Jarema Maciszewski, PSB Tom XIV (1968–1969), s. 58–59.

³²⁰ *Kmita Filon Czarnobylski (ok. 1530–1587)*, Jan Eberle, PSB Tom XIII (1967–1968), s. 88–89.

³²¹ Gudas, E. *Keturios Tiškevičių giminės šakos XVI a. II p.–XVII a. I p.: genealogija ir karjera*, Magistro darbas, Vilniaus Universitetas, 2015, p. 30.

³²² *Kapusta Andrzej (ok. 1510–1572)*, Zdzisław Spieralski, PSB Tom XII (1966–1967), s. 5–6.

³²³ Wolff, J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 613.

³²⁴ *Solomerecki Iwan Wasylewicz (zm. 1578)*, Tomasz Kempa, PSB Tom XL (2000–2001), s. 327–329.

³²⁵ Ryszard Mienicki atskyrė su tuo pačiu vardu ir pavarde besivadinusius asmenis – Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės dvariškį ir gydytoją bei Merkinės seniūną ir Stanislovą Davainą – Polocko vaivadą. Mienicki, R. Stanisław Dowojno wojewoda połocki, *Ateneum Wileńskie*, 1937, r. 12, p. 404–481.

³²⁶ Ten pat, p. 437–438.

³²⁷ *Proński Aleksander Fryderyk (ok. 1550–ok. 1595)*, Roman Żelewski, PSB Tom XXVIII (1984–1985), s. 507–509.

³²⁸ Wolff, J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 567.

³²⁹ *Hajko Jan (ok. 1510–ok. 1580)*, Jan Małecki, PSB Tom IX (1960–1961), s. 241.

³³⁰ *Hornostaj Iwan Ostafjewicz (zm. 1558)*, Aleksander Markiewicz, PSB Tom IX (1960–1961), s. 627–628.

³³¹ Marek Ferenc *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Oświęcim, 2014, s. 62–63.

³³² *Hornostaj Gabriel Iwanowicz (zm. 1587)* Aleksander Markiewicz, PSB Tom IX (1960–1961), s. 626–627.

³³³ *Haraburda Michał (zm. 1586)*, Kazimierz Lepszy, PSB Tom IX (1960–1961), s. 288–290.

valdovo dvarionis, 1552 metais – LDK pasiuntinys į Krymą³³⁴. Merkelis Šemeta buvo įtrauktas į II LDK Statuto svarstymą, tad veikiausiai turėjo būti ėjęs bent kiek sudėtingesnius teisės mokslus, tačiau tai galėjo būti praktika kanceliarijoje arba LDK teismų sistemoje³³⁵.

Bene įspūdingiausią socialinį mobilumą savo karjera pademonstravusį LDK politiką Ostapą Valavičių išskiria iki galo neaiškios jo lavinimosi aplinkybės. Ostapo ir Grigaliaus Valavičių tėvas Bogdanas XVI a. 4 dešimtmetyje dirbo Bonos Sforzos dvarų administracijoje, akademijų matrikuluose jo nėra, o pirmieji žinomi veiksmai daugiau nei keturis dešimtmečius trukusioje karjeroje – 1545 m. fiksuojama jo tarnyba Vilniaus vaivados Jurgio Hlebavičiaus sekretoriumi, vėliau tarnyba didžiojo kunigaikščio dvare raštininko ir sekretoriaus vaidmenyse ir aktyvus darbas Valakų reformos baruose³³⁶. Dalis istoriografijos spekuliuoja, kad jis galėjo studijuoti Vokietijoje ar Padujos akademijoje, tačiau nėra to patvirtinančių šaltinių. Galima prielaida, kad jo tėvo pareigos ir prieiga prie karalienės Bonos Sforzos dvaro galėjo leisti lavintis toje aplinkoje, o administracinio profilio karjera gali liudyti ir institucinį lavinimąsi LDK kanceliarijos aplinkoje.

Du asmenis, savo lavinimąsi pradėjusius XVI a. I pusėje ir vėliau tapusius senatoriais, reikėtų išskirti dėl jų intelektualinės veiklos. Tai **Vaclovas Agripa**³³⁷, XVI a. 5–6 dešimtmečiais veikiausiai studijavęs Krokuvoje, 1545 metais Leipcige bei 1551 metais įsimatrikuliavęs į Vitembergo akademiją³³⁸. Jis, kaip Radvilų aplinkos žmogus, žinomas dėl savo „Gedulingos kalbos“, skirtos savo patronui Jonui Radvilai. Antrasis – **Mikalojus II Pacas** jau 1549 metais buvo teisnus ir teisėsi dėl žemės valdų, vėliau, ne be savo dėdės Vilniaus vyskupo pagalbos, buvo paskirtas Vilniaus kapitulos prelate dekanu, Naugarduko klebonu, nuo 1554 metų – valdovo sekretoriumi, nuo 1557 metų – Kijevo vyskupu nominatu³³⁹. Visame pasaulietinio elito tarpe jis yra vienintelis, kuris iš dvasiškių senatorių tapo pasauliečiu senatoriumi, 1584 metais paskirtas Smolensko kaštelionu, o tai įvyko dėl to, kad jis XVI a. 6–7 dešimtmečio sandūroje tapo evangeliku. Be to, savo pastangomis jis parašė ir išleido knygas, skirtas religinei polemikai bei lotyniškos poezijos³⁴⁰. Tikėtina, kad jo lavinime įtakos turėti galėjo jo dėdės Pauliaus Alšėniškio

³³⁴ Gudas, E. *Keturios Tiškevičių giminės šakos XVI a. II p.–XVII a. I p.: genealogija ir karjera*, Magistro darbas, Vilniaus Universitetas, 2015, p. 83.

³³⁵ Viskantaitė-Savisčienė, S. Šemetų genealogija XV–XVI amžiuje, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 14, 2004, p. 30–49.

³³⁶ Wasilewski, T. Testament Ostafiego Wołłowicza., *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. VII, 1962, s. 165.

³³⁷ Ročka, M. Vaclovas Jonas Agripa – kultūros veikėjas ir literatas, *Rinktiniai raštai*, p. 169–190; Rimša, E. A., Venclovas Agripa ir jo giminė, (1. Kilmė ir pirmtakai), *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, 1986, t. 1 (94), p. 63–75; Venclovas Agripa ir jo giminė. (2. Agripų giminė), *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, 1986, t. 2 (95), p. 72–83.

³³⁸ 1551 m. balandžio 1 d., *Album Academiae Vitebergensis : ab a. CH. MDII usque ad a. MDLX. I*, Universitāt Wittenberg; Förstemann, Karl Eduard; 1841, p. 274.

³³⁹ Lietuvos Katalikų Dvasininkai XIV–XVI a., red. Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Vilnius : Aidai, 2009, (toliau – LKD), Nr. 1537, p. 266.

³⁴⁰ *Orthodoxa fidei confessio de una eademque Dei Patris, Filii, et Spiritus Sancti divinitate, ac tribus personis, tam e Scriptura Sacra, quam vetustissimis Ecclesiae doctoribus summam collecta* / [Nicolaus Pacz] ; iudicium d. Georgii

dvaras. Apie dalies tiriamosios grupės asmenų ankstyvasias karjeras arba lavinimą patikimos informacijos nėra.³⁴¹

XV a. paskutiniaisiais dešimtmečiais–XVI a. pradžioje stebimi pokyčiai LDK diduomenės rengime viešajam gyvenimui. Pirmiausiai – iki šiol gerai neištirtos XV a. tendencijos ir prielaidos apie politinio elito raštingumo augimą tęsėsi. Nesvarbu, ar lavinti namie, konfesijos, kuriai priklausė, dvasininkų, ar lankę formalaus lavinimo įstaigas, LDK diduomenės atstovai šiuo periodu jau buvo raštingi, be to, tiriamos grupės tarpe analfabetų nesutikta. Antra – absoliuti dauguma asmenų kažkuriuo gyvenimo etapu tarnavo valdovo arba diduomenės atstovų dvaruose. Nuo XVI a. 4 dešimtmečio stebima tendencija – Alberto Hohencolerno dvaras tapo tarpine inkultūracijos stotele jauniems diduomenės atstovams. Gebantys gauti protekciją ar rekomendaciją aukščiausias pareigas LDK užėmusių diduomenės atstovų palikuonys galėjo stoti laikinai tarnybai Šv. Romos Imperijos imperatoriaus dvare ar kituose kaimyninių valstybių monarchų dvaruose. Šios tendencijos liudija Europinio bajorijos elito integraciją ir bendraeuropinės bajoriškos kultūros kultivavimą, kai, naudojantis prestižinėmis monarchų institucijomis, kasdienybės bei ritualinės praktikos plito iš galingiausių Europos monarchų dvarų į sąlyginę periferiją.

Pirmojoje tiriamo laikotarpio dalyje peregrinacijos kelionės nebuvo dažnos. Peregrinacijos keliones su įsimatrikuliacija akademijose bei užsienio monarchų dvarų lankymu atliko vos keli asmenys (Jonas ir Stanislovas Radvilos, Jonas Jeronimas Chodkevičius). XVI a. I pusėje LDK bajorijos luomo atstovų lavinimasis akademijose buvo retas, tačiau nuo XVI a. 5 dešimtmečio ir LDK politinio elito atstovų susidomėjimo Reformacijos idėjomis – dažnėjantis reiškiny. Svarbi ir kita tendencija: patys pirmieji, akademijose sutinkami tiriamos grupės atstovai buvo artimi LDK kanceliarijos aplinkai. Tai rodo LDK kanceliarijos pareigūnų imlumą naujovėms, veikiausiai iššauktą poreikio išlaikyti savo palikuonių pozicijas LDK kanceliarijoje, suteikiant jiems formalų išsilavinimą.

Galima stebėti LDK bajorijos atstovų nuostatų kaitą – tarp XVI a. I dešimtmečio ir XVI a. 5 dešimtmečio, iš bajorų luomui netinkamo ar nebūdingo lavinimo būdo, akademijos tapo labiau pripažįstamos, o įsitvirtinusio politinio elito atstovai jau XVI a. 4–5 dešimtmečiais savo pavyzdžiu, įsimatrikuliuodami ir studijuodami akademijose, pradėjo keisti šias nuostatas.

Weigelii theologi de hoc scripto ... Regiomonti Borussiae [Karaliaučius] : in officina Iohannis Daubmanni, 1566. Epistola ad veros Christi fideles, ut ad sanctum Ewangelii mandatum concordiam ineant et teneant. Authore Nicolao Pacio. 1579.

³⁴¹ Jokių platesnių žinių apie: Jurgį Zenavičių, Mykolą Kosinskį, Stanislovą Kišką, Petrą Kišką, Grigalių Astiką, Paulių Sapiegą (Teodoro sūnų), Grigalių Tryzną.

4. Lūžio taškas: diduomenė XVI a. 6-7 dešimtmečiais „atranda“ peregrinaciją

Šiame skyriuje pristatomas dviejų dešimtmečių trukmės periodas XVI a. viduryje, kurio metu tiriamos grupės atstovai reikšmingai pakeitė savo nuostatas dėl akademinio lavinimo suderinamumo su privileijuota luomine padėtimi.

XVI a. 6 dešimtmečio pabaigoje–8 dešimtmečio pradžioje galima stebėti peregrinacijos kelionių iš LDK į Vakarų Europos akademijas bumą, kuris, galima manyti, suformavo ir įtvirtino peregrinaciją, kaip įsitvirtinusi diduomenės elitui būdingą institutą. Šią tendenciją suformavo Ostapo Valavičiaus, Mikalojaus Radvilos Juodojo, Mikalojaus Radvilos Rudojo, Grigaliaus Chodkevičiaus bei Jono Jeronimo Chodkevičiaus daryti sprendimai apie savo palikuonių bei globotinių studijas. Paveikti tuo metu LDK beįsitvirtinančios Reformacijos, veikiami konkuruojančių šio judėjimo srovių, šie LDK politinio elito atstovai savo palikuonis bei globotinius formavo nauju būdu – parinkdami jiems įtakingų Reformacijos veikėjų bei akademijų intelektualų globą Tiubingene, Strasbūre, Leipcige ir Bazelyje.

Atrodo, kad studijos vien Karaliaučiuje nebepatenkino diduomenės poreikių, siekiant prestižo bei pažinčių tinklo. 1560 m. gruodį Albertas Hohencolernas, susirašinėdamas su Kristina Komajevska (Vilniaus vaivados J. Hlebavičiaus dukterimi), reagavo į šios prašymą rekomenduoti jos sūnų Jurgį į Karaliaučiaus mokyklą, kad jis studijuotų literatūrą bei būtų tinkamai išauklėtas religine prasme³⁴². Jonas Komajevskis Karaliaučiuje matrikuliavosi jau 1561 sausio 17 dieną su Kasparu Simonaičiu³⁴³. Savo ruožtu Albertas Hohencolernas teigė, kad Komajevskos sūnus Jurgis Komajevskis gerai įsisavins laisvųjų menų pagrindus, tai studijas galės tęsti nebūtinai Karaliaučiuje, bet kitur Vokietijoje³⁴⁴.

Platėjančius peregrinacinių kelionių horizontus liudija Ostapo Valavičiaus giminaičių auklėjimo pasirinkimai. 1558–1566 metų laikotarpiu plačią peregrinaciją atliko jo sesers vaikai Jonas ir **Petras Viesiolovskiai** bei jo brolio sūnūs Jonas ir Juozapas Valavičiai. Jono ir Petro Viesiolovskių tėvas, Petras Viesiolovskis mirė 1556 m., todėl jų dėdė, Ostapas Valavičius, prisiėmė atsakomybę už šių jaunuolių auklėjimą³⁴⁵. 1558 m. Ostapas Valavičius, valdovo dvaro

³⁴² Kristina Hlebavičiūtė Komajevska Albrechtui Hohencolernui, Kamajai, 1560 m. gruodžio 13 d., EFE. Vol. 41. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 11 (a. 1560–1566), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1977, N 1782, p. 42.

³⁴³ Erler G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 27. Johannes Comaiunski Magnificus nobilis Lithuanus, filius Marschalci magni Ducatus Lithuaniae/ Casparus Simonides nobilis Lithuanus pro vtroque numerati sunt 1 talerus cum dimidio.

³⁴⁴ Albertas Hohencolernas Kristinai Hlebavičiūtei Komajevskai, Karaliaučius, 1563 m. balandžio 13 d., EFE. Vol. 73. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 38 (a. 1563–1564), N 5528, p. 29.

³⁴⁵ Žr. Wróbel W. Fundacje kościelne białostockiej linii rodu Wiesiołowskich w XVI i XVII wieku, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie; Zeszyty Historyczne*; T. 10 (2009), s. 165–215.

maršalas ir sekretorius, tarnybiniais reikalais, susirašinėjantis su Albertu Hohencolernu, bandė išgauti palankumą, malonių bei rekomendacijų savo sūnėnams, kurie iš pradžių mokėsi Karaliaučiaus gimnazijoje³⁴⁶, o vėliau Karaliaučiaus akademijoje, be to jis siekė juos įsiūlyti į Alberto Hohencolerno tarnybą³⁴⁷, Į Karaliaučiaus akademiją Jonas Valavičius ir Petras Viesiolovskis įsimatrikuliavo tą pačią dieną, kaip ir du broliai, Gabrielius ir Mykolas Zahorovskiai (*Saharouski, Rutteni frates*)³⁴⁸, o tai reiškia kad jie čia atvyko kartu, tikėtina patronuojant arba koordinuojant Ostapui Valavičiui. Pusbroliai Karaliaučiaus akademijoje studijavo laisvuosius menus (*bonarum litterarum studia*), o Albertas Hohencolernas žadėjo jiems dėmesį ir malonę³⁴⁹. 1559 metų liepą Albertas Hohencolernas laiške minėjo, kad išleidžia Karaliaučiaus akademijoje studijavusį Joną Viesiolovskį namo, pas motiną³⁵⁰. Z. Pietrzyk teigė, kad vėlesnėje peregrinacijoje Jono ir Petro Viesiolovskių studijoms vadovavo Stanislovas Paklepka, 1562 metais perėjęs į antitrinitorių tikybą³⁵¹.

Dainora Pociūtė, nagrinėjusi Piero Paolo Vergerijaus sąsajas su LDK evangelikų bažnyčia, atskirą skyrių skyrė pirmosioms studentų iš LDK matrikuliacijoms Tiubingeno akademijoje. Pieras Paolas Vergerijus siekė skatinti ryšius tarp Viurtembergo hercogo Kristupo ir LDK politinio elito atstovų. Būtent Vergerijus ir paskatino Ostapą Valavičių planuoti savo giminaičių studijas Tiubingeno akademijoje.³⁵² O. Valavičius savo laiške Viurtemburgo hercogui Kristupui teigė, kad jis „*nori, kad jie apsistotų tame pagarsėjusiame mokslų židinyje, kuris labai visų giriamas, įgytų dorybių ir išsilavintų moksluose, išmoktų ir lotynų ir vokiečių kalbas, ypač dėl mums artimų ir bendrų su vokiečiais bei būtinų ryšių, o pirmiausia, kad garbingas studijas ir kultūringą išsilavinimą sujungtų su nuoširdžiu dievobaimingumu, nesuterštu jokia popiežiška stabmeldyste bei ankstesnių laikų prietarais <...> kad ateityje galėtų būti naudingi šiai respublikai piliečiai*“³⁵³.

1560 m. rugpjūčio 14 d. Valavičiaus laiške minėti anūakai ir giminaičiai – Jonas ir Juozapas Valavičiai, Jonas ir Petras Viesiolovskiai, Petras Korsakas Poločėnas ir **Teodoras (Fridrichas) Skuminas-Tiškevičius**, kurių preceptoriumi buvo Jurgis Zablockis, įsimatrikuliavo į Tiubingeno akademiją. Be jų į akademiją įsimatrikuliavo ir Merkelis Giedraitis, Martynas Heynas, Stanislovas

³⁴⁶ Ostapas Valavičius Albertas Hohencolernui, Piotrkavas, 1558 12 02, EFE. Vol. 40. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 10 (a. 1554–1559), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1976, N 1671, p. 167.

³⁴⁷ Ostapas Valavičius Albrechtui Hohencolernui, Vilnius, 1559 m. spalio 6 d., ten pat, N. 1718, p. 200.

³⁴⁸ Erler, G, *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 23.

³⁴⁹ Albertas Hohencolernas Ostapui Valavičiui, Karaliaučius, 1558 11 28, EFE. Vol. 68. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 35 (a. 1557–1558), Ed. C. Lanckorońska, Romae, 1988, VIII, 185 S N. 4759, p. 153.

³⁵⁰ Albertas Hohencolernas Ostapui Valavičiui, 1559 07 18, S. I, EFE. Vol. 69. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 36 (a. 1559–1560), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1988, N. 4871, p. 48; N 4874, p. 49.

³⁵¹ Pietrzyk Z. *W kręgu Straszburga...*, s. 68.

³⁵² Pociūtė-Abukevičienė, D. *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų*, p. 511.

³⁵³ Ten pat.

Klementis ir *Thomas Rescht*³⁵⁴. S. Kmita ir M. Heynas prie Tiubingene įsimatrikuliavusių studentų prisijungė po studijų Frankfurte prie Oderio³⁵⁵. 1560 metais Teodoras Skuminas-Tiškevičius įsimatrikuliavo Bazelyje. Jo įrašymą į matrikulų knygas po to papildyti nusprendė, veikiausiai, jo sūnus Jonušas ar kažkas iš jo aplinkos, kai šis 1590 metais įsimatrikuliavo į tą pačią akademiją³⁵⁶. Greta jo matrikuliacijos knygoje įrašytas Laurynas Vinkleris iš Vroclavo (*Laurentius Winklerus Vratislaviensis*). Veikiausiai jis įsimatrikuliavo Bazelyje po matrikuliacijos Tiubingene, ir buvo apsistojęs Bazelyje. Teodoras Skuminas-Tiškevičius taip pat sutinkamas ir Konrado Gesnerio, Ciurichiečio gamtininko ir bibliografo *Liber Amicorum*, kur didikas iš LDK įsirašė greta Lauryno Zemlino (*Laurentius Zemlinus*) ir minėto Lauryno Vinklerio, prie kurio minima 1561 m. gegužės 23 dienos data. Remiantis šiais įrašais galima teigti, kad Konradas Gesneris Teodorą Skuminą-Tiškevičių rekomendavo žymiam Šveicarijos ir Badeno žemės Reformacijos veikėjui, be to, tikėtina, kad Skuminas-Tiškevičius tą patį mėnesį susitiko ir su Henriku Bulingeriu³⁵⁷.

Vienas iš retų atvejų XVI a. vidurio LDK, kai galima rasti tiesioginį, paties peregrinacijos dalyvio liudijimą apie peregrinacijos kelionę, yra Petro Viesiolovskio dienoraštinio ar atmintinio pobūdžio įrašai³⁵⁸. Juose teigiama, kad į Tiubingeną jie atvyko 1560 m. gegužės 25 d. (*die Ascensionis Domini*) ir ten buvo apsistojęs iki 1563 m. gruodžio 6 d. (*festum S. Nicolai*). Pakeliui į Tiubingeną būrys studentų iš LDK viešėjo Vitemberge³⁵⁹, ir vienas iš veikiausiai kartu keliavusių arba prie jaunuolių iš LDK grupės prisijungęs Merkelis Giedraitis įsimatrikuliavo Vitembergo akademijoje³⁶⁰. Dienoraštyje 1561 m. rugsėjį Petras Viesiolovskis mini išvyką į Strasbūrą pėsčiomis, kur gyveno keturias dienas (nuo rugsėjo 27 d.), tada iki Bazelio, kur jis buvo apsistojęs iki spalio 3 dienos, palaikydamas kompaniją kelionėje atgal iki Bazelio keliavusiam Teodorui

³⁵⁴ 1560 m. rugpjūčio 14 d. *Die Matrikel der Universität Tübingen. Im Auftrag der Württembergischen Kommission für Landesgeschichte herausgegeben von Heinrich Hermelink. Bd. 1: Die Matrikel von 1477–1600*, s. 413.

³⁵⁵ M. Heynas su *Erardus Caterla* įsimatrikuliavo 1556 m., Stanislovas Kmita 1557 m. *Matr. Frankfurt = Aeltere Universitäts-Matrikeln I: Universität Frankfurt a. O., 1. Bd. (1506–1648)*, Ernst Friedlaender, Georg Liebe, Emil Theuner, Leipzig, 1887, p. 141, 143.

³⁵⁶ Basel, Universitätsbibliothek / AN II 3 – Matriculation Register of the Rectorate... / f. 206r <http://www.e-codices.unifr.ch/en/ubb/AN-II-0003/206r/0/Sequence-1072> 206R *Lege 'Theodorus'. Hic autem primum thesaurarium magni ducatus Lithuaniae egit; nunc autem est palatinus Novogrodensis et capitaneus Grodensis et Olicensis; ac ei visum est anno 1590 generosum filium d[ominum] Johannem in hanc Academiam mittere, qui virtute tuetur personam*“

³⁵⁷Urban, W. Polonica w „*Liber Amicorum*“ Konrada Gesnera, *Res Historica* 10 (2000), s. 218. „*Fridericus Skumin Rhutenus 1561 Mai, Nobilis a d(omino) Sulcero mihi commendatus.*“

³⁵⁸ Wiesiołowski, P. Zapiski Litwina, sługi i wychowanca Zygmunta Augusta, *Biblioteka Ossolińskich*. Poczet mowy, Lwów, 1868, t. II, s. 278–280. Įrašai daryti Jano Stadiuso darbe *Ephemerides Novae, Auctae Et Repurgatae [...]* Secundum Antverpiae Longitudinem Ab Anno 1554 usque ad Annum 1600 kaip marginalijos: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=10583>.

³⁵⁹ Ten pat, s. 276. „*Tegosz roku bylem w Wittemberku kiedy Philip Melanthon umarl Aprilis 19 hora 6 post meridiem*“.

³⁶⁰ *1560 m. vasario 14 d. Melchior Goderitz Lituanus Nobilis, Album Academiae Vitebergensis : ab a. CH. MDII usque ad a. MDLX. I Universität Wittenberg*; Förstemann, Karl Eduard; 1841, p. 370.

Skuminui-Tiškevičiui, kuris iš Bazelio buvo atvykęs aplankyti Tiubingene studijuojančių didikų iš LDK³⁶¹.

Taip pat šis jaunuolis 1563 m. gegužę dalyvavo Štutgarte vykusiose vestuvėse tarp Viurtembergo hercogo Kristupo dukters Jadvygos ir Heseno grafo sūnaus Liudviko. Tų pačių metų birželį Petras Viesiolovskis buvo Ženevoje, kur matė Žaną Kalviną bei keliavo po Šveicarijos miestus³⁶². Iš Tiubingeno išvykęs gruodžio 5 dieną, keliavo per Niurnbergą, kur apsistojo savaitei, tada vyko į Varšuvoje veikusį Seimą, kur spėjo į jo pabaigą³⁶³. Veikiausiai jis keliavo su pusbroliu Jonu Valavičiumi. Buvę Tiubingeno akademijos studentai Juozapas Valavičius, Jonas Viesiolovskis, Merkelis Giedraitis, Petras Korsakas ir Stanislovas Klementis vėliau tęsė savo studijas Leipcigo akademijoje³⁶⁴. 1563 metais Leipcigo akademijos rektorato knygoje kartu įsimatrikuliavo Merkelis Giedraitis, Laurynas Vinkleris ir Teodoras Skuminas-Tiškevičius³⁶⁵. Šiai aplinkai veikiausiai priskirti galima tuo pat metu Leipcige studijavusius Stanislovą Vydrą ir Dominyką Valadkevičių. 1561 m. kovo 12 dieną į Karaliaučiaus akademiją įsimatrikuliavo keturi asmenys, tarp kurių buvo trys Kauno pavietui priskirtini bajorai – Stanislovas Vydra, Damianas (Dominykas) ir Jonas Valadkevičiai (Valatkos), o su jais įsirašė pauperiu (beturčiu) įvardytas Mikalojus Hamarovičius (Nicolaus Hamarouuitz)³⁶⁶. 1563 metais Stanislovas Vydra sutinkamas Leipcigo akademijoje³⁶⁷, kur studijavo ir 1564 metais. 1565 metų balandžio–gegužės mėnesiais Stanislovas Vydra su Petru Leonovičiumi sutinkami Vitemberge³⁶⁸. Paskutinis Juozapo Valavičiaus peregrinacijos tikslas, apie kurį žinoma, buvo Vitembergo akademija, kur jis įsimatrikuliavo su Grigaliumi Sapiega³⁶⁹ ir Johanu bei Kornelijumi Mylijais (*Iohannes Mylius Libernrodensis poeta laureatus creatus a Maximiliano secundo imperatore Romano, Cornelius Mylius Kelbaren*)³⁷⁰. Tolesnius Teodoro Skumino-Tiškevičiaus žingsnius

³⁶¹ Wiesiowski, P. Zapiski Litwina, s. 276. „Tego roku byłem w Argentinie, przissedłem tam piechotą 21 Septembris a miesskałem tam iedno ctiezi dni, potem byłem w Baziley 27 miesskałem ass do 3 dnia Octobris. Tę drogę podiałem był, pomagając towaristwa panu Fridrichowi Skuminowi ktori tess był do nas do Tubingu piesso przissedł“.

³⁶² Ten pat. „Tegoss roku in Junio byłem u Caluina w Geneuie, stamtąd iezdziłem po miesciecg Szwaicarskich“.

³⁶³ Ten pat.

³⁶⁴ Nors nėra tiesioginių įrodymų, kad visi jie keliavo kaip organizuota grupė. Tačiau tai kad didžioji dauguma Tiubingene besimatrikuliavusių studentų iš LDK tęsė savo studijas Leipcige veikiausiai leidžia daryti šią prielaidą. Juozapas Valavičius čia įsirašė 1563 žiemos semestrą su šeimynykščiu Dovydu Vinkleriu (famulo Davido Winckler Reochenbach), 1563 žiemos ir 1564 žiemos semestrą, 1562 m. žiemos semestrą – Merkelis Giedraitis, 1563 m. vasaros semestrą – Petras Korsakas (*Petrus Korsak Ruthenus dns generosus*) bei 1564 m. vasaros semestrą – Stanislovas Klementis.

³⁶⁵ 1563 m. vasaros semestras: Melchior Godritz, Fridericus Schumin, Lithuani, Laurentius Winkler Reichenbach Žr. <http://recherche.archiv.uni-leipzig.de/Dokument/anzeigen/763395>.

³⁶⁶ Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 28.

³⁶⁷ Tomkowicz, S. *Metrica nec non liber nationis...* p. 440. Nob. Dnus Stanislaus Widra Lithuanus gr. 2.

³⁶⁸ Wotchke, T. Polnische studenten in Wittenberg, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* 2,2, 1926, p. 191.

³⁶⁹ Tikėtina, kad 1567 metais į Leipcigo ir Vitembergo akademijas įsimatrikuliavo Leono Sapiegos brolis Grigalius Sapiega. žr. Subotkevičienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų edukacinės kelionės...* Nr. 278, p. 279.

³⁷⁰ 1567 m. liepos 11 d. *Album Academiae vitebergensis Band 2 (1602)*, 1894. Carolus Eduardus Foerstemann:

sekti galima 1564 metų birželį, kai šis stojo į Žygimanto Augusto dvaro tarnybą (6 žirgų), prie jo prisijungė ir šio bendražygis Jonas Valavičius (5 žirgai, tų pačių metų rugsėjį)³⁷¹.

1563 metais Bazelio akademijoje įsimatrikuliavo Vitebsko vaivadaitis **Jonas Kiška** su gausia 9 asmenų palyda³⁷², kurią sudarė **Kristupas Zenavičius**, Mikalojus Deltuviškis³⁷³, Jonas Svierčiskis, Motiejus Vorpučanskis, Jonas Lisovskis³⁷⁴ ir Jurgis Veigelis (!), įvardyti kaip lietuviai bajorai (nobilis Lituanus), Kristupas Alzunijus (*Christophorus Halczenius*) ir taip pat *Stanislaus Wlieuucky nobilis* bei *Mathaeus Pucko* kaip bajorai iš Lenkijos. Mikalojus Kristupas Radvila, skirtingai, nei nurodo I. Štikonytė, tų metų matrikuluose nerandamas. Jurgį Veigelį ir Kristupą Alzunijų Irena Štikonytė įvardijo kaip Kiškos palydos preceptorius³⁷⁵. J. Kiškos palyda Bazelyje apsigyveno italų humanisto Caelio Secundo Curione namuose, į kuriuos juos atvedė pradėjęs didėti LDK susidomėjimas antitrinitoriais, ir čia gyveno keturis mėnesius, iki čia prasidėjo epidemijos protrūkis³⁷⁶. Bazelyje J. Kiškai buvo dedikuotas Cicerono raštų leidimas³⁷⁷. 1563 metų rugpjūčio 26 dieną Mikalojus Radvila Juodasis parašė du rekomendacinius laiškus Jonai Kiškai: vienas buvo skirtas Ciuricho miesto tarybai, antrasis – Reformacijos veikėjui Henrikui Bulingeriui³⁷⁸. Tikėtina, kad H. Bulingeriui rekomendaciją įteikė su J. Kiška įsimatrikuliavęs Jurgis Veigelis, užfiksuotas evangelikų teologo dienoraštyje³⁷⁹. 1564 m. pavasarį Jonas Kiška išvyko į Ciurichą, kur nuo balandžio iki rugsėjo mėnesio buvo mokomas privačiai,

³⁷¹ Tomkowicz, S., Materiały do historii stosunków kulturalnych w XVI wieku na dworze królewskim polskim, Kr. 1915, s. 49–50. „Fridericus Skomin. Za opowiedzeniem Jego Mości Pana Ostaffieia Kotowicza, Podskarbiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, s. 60. „Ioannes Wolowicz. Conscripsit equos in Knischin die 16 Septembris anno Domini 1564. ziemskiego marssalca dwornego, starosthi mohilowskiego etc. popissalem do rejestru dworskiego thei (sic) niżej napissane konie w Bielsku dnia 10 ksiadzicza Czerwca roku 1564.”

³⁷² 1563 m. Ionnes Kisska, palatini Witepscensis, F comes in Iuuia et Losko, liber baro in czechonouuierz Christophorus Zienouuic Capitanei Ceceriensiis Ioannes Lissouusky, Mathaeus Pucko Mathias Worpuczansky Nicolaus Dzieuualtouusky Christophorus Halczenius Basel, Universitätsbibliothek / AN II 2 – Matriculation Register of the Rectorate... / f. 206r 212R <http://www.e-codices.unifr.ch/en/ubb/AN-II-0003/206r/0/Sequence-1072>.

³⁷³ Albertas Vijūkas Kojelavičius *Nomenclator*, p. 91, teigia, kad Mikalojus Dzievaltovskis (Deltuviškis) buvo Stanislovo, vadinto Skošeko (Skošeko) sūnus, o šis yra buvęs peregrinacijoje Italijoje ir keletą metų buvo Padujoje.

³⁷⁴ J. Lisovskio peregrinacijos faktas buvo žinomas jau Vijūkui-Kojelavičiui *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego, tak zwany Compendium czyli o klejnotach albo herbach, których famile stanu rycerskiego w prowincyach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zazywaja*, Krokua, 1897.

³⁷⁵ Štikonaitė, I. Lietuvos kultūriniai ir akademiniai ryšiai su Šveicarija XVI–XX amžiuje, *Archivum Lithuanicum*, Wiesbaden, 2004. Nr.6, p. 205.

³⁷⁶ Kot, S. Polacy w Bazylei za czasów Zygmunta Augusta, *Reformacja w Polsce*, Nr. 2, 1921, s. 121.

³⁷⁷ Cicero, Marcus Tullius, *De claris oratoribus liber, qui dicitur Brvtvs, & in eum Coelii Secvndi Cvrionis commentarij, verbis breues, sententijs densi & copiosi, in quibus tum Ciceronis ipsius, tum aliorum loci non pauci & corriguntur & enodantur. Accessit P. Cornelii Taciti eiusdem argumenti Dialogvs elegantissimus*, Basileae, M. D. LXIII, 1564.

³⁷⁸ 1563 m. rugpjūčio 26, Vilnius, Mikalojus Radvila Juodasis Ciuricho miesto tarybai; Tą pačią dieną – Mikalojus Radvila Juodasis Henrikui Bulingeriui. Wotschke T. *Der Briefwechsel der Schweizer mit den Polen*, Leipzig, 1908, Nr. 304–305, p. 210.

³⁷⁹ 1563 m. Heinrich Bullingers Diarium (Annales vitae) der Jahre 1504–1574: Zum 400. Geburtstag Bullingers am 18. Juli 1904, Quellen zur schweizerischen Reformationgeschichte 2 hg. von Emil Egli, Basel: Basler Buch- und Antiquariats-Handlung, 1904, p. 72.

be to, su trimis bajorais įsimatrikuliavo į Ciuricho mokyklą³⁸⁰. Z. Pietrzykas teigia, kad Kiška taip pat galėjo studijuoti ir Strasbūro Johano Šturmo akademijoje, be to jo studijas Bazelyje įgalino (patikėjo jam būstą Bazelyje) Viurtembergo kunigaikštis Kristupas, su kuriuo Kiška veikiausiai susitiko prieš studijas. Po to lankėsi Bolonijoje, Padujoje, Romoje ir Neapolyje³⁸¹, į LDK grįžo tik 1567 metais³⁸².

Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis savo tėvo Mikalojaus Radvilos Juodojo valia buvo auklėjamas evangelikų tikėjimo dvasia Vilniuje, Lukiškėse, mokytojų Šalėjaus ir Zacharijaus Tencho iš Zytavos³⁸³. T. Kempa teigė, kad jis buvo rengiamas užimti po tėvo, evangelikų lyderio vietą LDK, todėl dar septynmečiui vaikui P. P. Vergerijus dedikavo J. Valdeso katekizmą vaikams³⁸⁴. Į peregrinacijos kelionę jis išsirengė 1562 metų pabaigoje ir jos pirmojo etapo tikslas turėjo būti Strasbūro Johano Šturmo akademija. Jį lydėjo 12 palydovų, tarp jų ochmistras Baltazaras Levartas-Jezierskis ir Jeronimas Makovieckis, tarnai Rajsckis, Smolskis, Stamo ir Vientkovskis, kurie užtikrino nuolatinį susirašinėjimą tarp Radvilos Juodojo ir jo sūnaus Tiubingene, o jo palydos dalimi buvo Zaleskis, Orzechovskis, Vaitiekus Oborovskis ir Vlošekas Kaviečinskis³⁸⁵. Kaip teigia M. Chachajus, iš pradžių Mikalojus Radvila Juodasis rengėsi išsiųsti į peregrinaciją nuosaikaus liuteronizmo atstovą, intelektualą iš Niurnbergo Jurgį Veigelį, tačiau jo patronas, Albertas Hohencolernas teigė, kad šis turi tęsti savo teologijos studijas ir negali prisijungti prie M. K. Radvilos³⁸⁶. Tai veikiausiai tiesa tik iš dalies, nes kaip minėta, Jurgis Veigelis buvo Jono Kiškos palydos dalimi. Jonas Menčinskis, M. Radvilo Juodojo sekretorius jau buvo studijavęs Strasbūre, be to, nuo Strasbūro iki Štutgarto, pagrindinės Viurtembergo kunigaikščio rezidencijos, buvo ne itin didelis atstumas³⁸⁷.

Vilniaus vaivados pradinis sumanymas buvo lavinti savo vyriausiąjį sūnų Strasbūre, Johano Šturmo įkurtoje akademinėje gimnazijoje, o vėliau tęsti studijas Bazelio akademijoje³⁸⁸. Toks studijų krypties pasirinkimas buvo nulemtas M. Radvilos Juodojo lėto judėjimo link

³⁸⁰ Ten pat. p. 75 cituojamas Ciuricho mokyklos mokinių albumas: *Magnificus et illustris princeps Ioannes Kisca Palatinus Vitebliensis et Lituanus mit drei polnischen Baronen.*

³⁸¹ 1565 m. liepos 13 d., S. L. Johanas Volfas Jonui Kiškai. Wotschke, T. Der Briefwechsel der Schweizer mit den Polen, Leipzig, 1908, p. 241.

³⁸² Pietrzyk Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 89–90.

³⁸³ Chachaj M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku.*, Lublin, 1995, s. 17. Anot T. Kempas, Z. Tenchas buvo M. Radvilos Juodojo sekretorius ir 1571–1572 m. prižiūrėjo jaunesnius M. K. Radvilos Našlaitėlio brolius studijų Leipcige metu. Kempa, T. *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka 1549–1616: Wojewoda wileński*, Semper, 2000, s. 29.

³⁸⁴ Kempa, T. *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka 1549–1616: Wojewoda wileński*, Semper, 2000, s. 29.

³⁸⁵ Ten pat, p. 17–18.

³⁸⁶ 1562 m. gegužės 12 d. Elementa ad fontium editiones. 72, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXXVII pars Ostpr. Fol., vol. 46, HBA, B, K. 1182, 1184, a. 1561–1562, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1989, s. 164–165.

³⁸⁷ Kempa, T. *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka 1549–1616: Wojewoda wileński*, Semper, 2000, s. 31.

³⁸⁸ Pietrzyk, Z. „Tylem się w Strazburku nauczyłem...” Studia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki w Strasburgu w latach 1563–1564 *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* T. 41, 1997, s. 160.

evangelikų tikėjimo ir nusivylimo liuteronų tikyba³⁸⁹. M. K. Radvila Našlaitėlis į Strasbūrą su palyda atvyko 1563 m. rugpjūčio 13 dieną. Jeronimas Kavovieckis 1563 m. grįžo į Lietuvą, parvežė šios mokyklos mokymo programą, kuria M. Radvila Juodasis buvo patenkintas, tik jo nuomone, ši buvo kiek per sudėtinga. Radvilą Našlaitėlį jo tėvas skatino palaikyti draugiškus santykius su tuo metu ten taip pat besimokusiais lenkais. Tėvo laiške taip pat minimi kažkokie kritikuotini poelgiai, kuriuos atliko Jonas Kiška, ir Radvila-Našlaitėlis ragintas elgtis garbingai³⁹⁰. Jį Strasbūre globojo akademijos rektorius Johanas Šturmas, teisę dėstęs ir Radvilai-Našlaitėliui knygą dedikavęs profesorius Laurynas Tupijus, bei Konradas Dasypodius, jam dedikavęs dvi knygas apie Euklido geometriją. Studijų procesą koordinavo pats akademinės gimnazijos rektorius Johanas Šturmas, kurio vaidmuo jaunųjų didikų auklėjime jam teikė reikšmingos įtakos bei kėlė jo įkurtos gimnazijos prestižą. Jo tėvas siekė, kad jis skelbtų žinią apie Lietuvą užsienyje, ir jo valia buvo skelbiami propagandiniai leidiniai apie 1564 metų pergalę prieš Maskvėnus. M. K. Radvila mezgė kontaktus su užsienio didikais ir dignitoriais, pvz., su grafu de Monteferratu iš Elzaso, Jonu Fridrychu de Vidame³⁹¹. 1564 m. rugpjūtį M. K. Radvila dėl prasidėjusios epidemijos paliko Strasbūrą ir pradėjo derinti galimybes persikelti į Tiubingoną. Vergerijus rugpjūčio pabaigoje išsiuntė laišką su leidimu atvykti perėjus karantiną ir pasiūlė išsinuomoti gretimą jam namą gyventi visai M. K. Radvilos palydai. Jezierskis su Radvila-Našlaitėliu ruošėsi Tiubingone apsistoti vos keletą mėnesių ir pasibaigus epidemijai keliauti į Prancūziją, tačiau jis liko Tiubingone dvejus metus, vėliau keliavo į Šveicariją ir Italiją. Viena šio sprendimo priežasčių buvo grėsmė, kad Švedijos karalius Erikas XIV siekė pagrobtį M. K. Radvilą ir panaudoti jį kaip svertą išpirkti iš Lenkijos karaliaus nelaisvės kunigaikštį Kristupą Meklemburgietį³⁹². Tiubingone M. K. Radvila studijavo pas akademijos profesorius, tačiau neįsimatrikuliavo į akademijos metriką. Čia M. K. Radvila mokėsi lotynų ir vokiečių kalbų bei civilinės teisės, tai liudija išlikę šios akademijos paskaitų užrašai³⁹³. Tiubingone jo mokytojais buvo Steponas Culingas ir Martynas Krusius, pastarasis buvo akademijos laisvųjų menų fakulteto dekanas. Tik po tėvo mirties M. K. Radvila Našlaitėlis pradėjo judėti link katalikybės, tam reikšmingos įtakos turėjo kardinolas J. F. Commendonis³⁹⁴. Iš Tiubingono 1566 metų vasarą M. K. Radvila keliavo į Šveicariją, kur jis susitiko su teologu Henriku Bulingeriu, o vėliau tęsė kelionę į Italiją, kur buvo jo

³⁸⁹ 1597 metais rašytame laiške Vilniaus vaivada Kristupui Radvilai M. K. Radvila teigė, kad pagrindinė priežastis, kodėl jo tėvas jį išsiuntė į Strasbūro gimnaziją, buvo tai, kad „evngliškosios“ konfesijos krypties mokslą tuo metu buvo galima gauti tik Heidelberge ir Ciuriche. Laiške M. Radvila teigė, kad „jau geriau jis [M. K. Radvila] popiežininku būna nei liutერიu“. Tačiau jau nuvykus į Strasbūrą paaiškėjo, kad evangelikus reformatus išvijo iš miesto, be to – prasidėjo epidemija, todėl tėvas jam parašė, kad jis išvažiuotų iš ten. Ten pat, p. 159–160.

³⁹⁰ Ten pat, s. 161.

³⁹¹ Kempa, T. *Mikolaj Krzysztof Radziwill Sierotka 1549–1616: Wojewoda wileński*, Semper, 2000, p. 29–40.

³⁹² Pietrzyk, Z. „Tylem się w Strazburku nauczył...“, s. 165.

³⁹³ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwillów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 21.

³⁹⁴ Kempa, T. *Mikolaj Krzysztof Radziwill Sierotka 1549–1616: Wojewoda wileński*, Semper, 2000 p. 38.

Padujuje ir Romoje, Popiežiaus Pijaus V ir kitų katalikų bažnyčios dignitorių pastangomis atsivertė į katalikų tikėjimą. 1566 m. lapkritį palikęs Romą jis 1567 m. vasarį grįžo namo ir jau 1569 m. buvo paskirtas Žygimanto Augusto dvaro maršalu.

Testamentu M. K. Radvilos brolių lavinimas buvo paskirtas globėjo, Mikalojaus Radvilos Rudojo nuožiūrai. Iš pradžių broliai **Jurgis, Albertas ir Stanislovas Radvilos buvo** izoliuoti nuo M. K. Radvilos Našlaitėlio įtakos jiems. Siekdamas įgauti įtakos jaunesiems didikams, savo finansuojamus mokytojus siekė išsiūlyti Albertas Hohencolernas, be to, prie trijų didikų kelionės bandė derintis kiti didikai. Anot M. Chachajaus, nėra lengva suprasti motyvus, dėl kurių evangelikas M. Radvila Rudasis išrinko savo globotiniams liuteronišką akademiją Leipcige, nors tam veikiausiai įtakos turėjo Saksonijos elektoriaus asmuo. Leipcige jaunųjų didikų studijoms vadovavo dvaro ochmistras Kristupas Karsnickis bei Zacharijus Tenchas. Tikėtina, kad jų palydoje buvo Albertas Savickis, Stanislovas Grajevskis, Jeronimas Piekarskis ir **Leonas Sapiega**. Studijų metu didikai lankė kai kurias paskaitas ir privačias pamokas, gilino lotynų ir vokiečių kalbų žinias, Radvilos artimai Leipcige bendravo su akademijos profesoriumi, Saksonijos elektoriaus gydytoju Simone Simonius bei Reineriu Reineccius³⁹⁵. Arkadiuszas Czwołekas, tyręs Leono Sapiegos politinę veiklą, darė prielaidą, kad Leonas Sapiega dar prieš studijas mokėsi ir lavinosi M. Radvilos Rudojo dvare, o šio teisės žinios, nepaisant to, kad galėjo studijuoti teisę Leipcige, buvo praktinės, jo lotynų kalba buvo silpna, kitas užsienio kalbas jis mokėjo prastai³⁹⁶. Tais pačiais metais vasaros semestre Leipcige dokumentuoti Jonas Merkelis Šemeta, **Vaclovas Šemeta**, Martynas Jakubovskis³⁹⁷. 1573 m. pavasarį, artėjant valdovo rinkimams, Radvilos buvo atšaukti iš Leipcigo, trumpai buvo Poznanėje, kur galimai turėjo kažkokių ryšių su ten įsikūrusia jėzuitų kolegija, bei galiausiai grįžo namo į LDK. Jurgis Radvila su broliu M. K. Radvila jau 1573 m. buvo įtraukti į delegaciją asmenų, vyksiančių oficialiai pranešti Henrikui Valua apie jo išrinkimą, tad jis atsidūrė Paryžiuje, kur susipažino su miestu, dvaro gyvenimu bei brolio ir Petro Skargos įtakos dėka oficialiai perėjo į katalikybę ir iš karto gavo Vilniaus vyskupijos koadjutoriaus poziciją. 1575 m. pavasarį jis išvyko į Romą su broliu Albertu, kuris taip pat perėjo į katalikybę. Praleidę keletą mėnesių Padujuje ir pasimokę italų kalbos jie keliavo į Romą.

Aleksandras Pronskis vaikystėje neteko tėvo ir jo globėjais buvo Andrius Tšebuchovskis ir Mykolas Dzjalinskis. Iki 1565 metų vidurio jis mokėsi Johano Šturmo akademijoje Strasbūre – Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis 1565 metais laiške L. Grempiusui dėkojo už jo globą.

³⁹⁵ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 24.

³⁹⁶ Czwołek, A. *Piórem i buławą. Działalność polityczna Lwa Sapiehy, kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń, 2012, s. 21–23.

³⁹⁷ 1570 m. Joannes Molcheroioyz Semoth, Tomkowicz S. *Metrica nec non liber nationis...*, s. 434.

Veikiausiai 1567 metais lankėsi Londone su savo globėjo sūnumi Feliksu Dzialinskiu, lydimi dviejų gdanskiečių ir vieno asmens iš Prūsijos. Tarp šių kelionių ir 1572 metų Henriko Valua elekcijos į Respublikos sostą, Aleksandras Pronskis ilgą laiką rezidavo Prancūzijos karaliaus Karolio IX dvare³⁹⁸. Po Liublino Unijos ir pirmosios ne Jogailaičių dinastijos valdovo elekcijos metu Aleksandras Pronskis tapo itin naudingu įtakos agentu, leidusiu LDK atstovams veikti atskirai ir efektyviai diplomatinės misijos metu pranešti naujai išrinktam valdovui Henrikui Valua apie jo išrinkimą³⁹⁹. Aleksandras Pronskis – pavyzdys, kodėl lavinimas užsienio valdovų dvaruose buvo vertinamas ir naudingas – užmegzti neformalūs ryšiai ir taip sukauptas politinis kapitalas leido esant tam tikromis sąlygoms atlikti reikšmingas diplomatinės misijas. Biogramos autoriai jam priskyrė dalyvavimą vadinamojoje Babinsko Respublikoje (*Rzeczpospolita Babińska*) – literatūrinėje ir satyrinėje XVI–XVII a. bendruomenėje⁴⁰⁰. Iš tiesų 1621 metais datuotame įrašė⁴⁰¹ minimas Aleksandras Pronskis yra jo sūnus⁴⁰².

Išdėstyti atskiri naratyvai, kurie sudaro absoliučią daugumą žinomų diduomenės palikuonių studijų pavyzdžių XVI a. 6 dešimtmečio pabaigoje–7 dešimtmetyje, nurodo kelias tendencijas, kurios istoriografijoje yra nepastebėtos. Pirma – studijų kryptis akademijose apspresdavo giminės „patriarchai“ ir šie sprendimai turėjo įtakos ne tik jų giminių atstovams, bet ir sukurdavo masę žmonių, sekusių diduomenės atstovais į šių pasirinktas akademijas, kaip keliaujančio dvaro narius. Antra – XVI a. 6 dešimtmečio pabaigoje akivaizdžiai pasikeitė diduomenės viršūnių skonis savo vaikų lavinimui – smuko Karaliaučiaus akademijos prestižas, be to, siekdami savo politinių tikslų bei įtakos, viliodami į savo kunigaikštystėse ar greta jų įsikūrusias Akademijas pradėjo veikti liuteronai Viurtembergo ir Saksonijos kunigaikščiai. Jie įgalino jų valdose esančias akademijas (Tiubingeno, Leipcigo) ir ten dirbančius intelektualus veikti LDK diduomenės atstovus. Aiškiai išsiskiria skirtingų LDK didikų giminių kontaktų tinklai. Chodkevičiai tęsė nuo XVI a. 4 dešimtmečio jiems būdingą bendradarbiavimą su Alberto Hohenzolerno dvaru ir Karaliaučiaus akademija, tačiau XVI a. 7 dešimtmetyje net trys giminės atstovai studijuoja ar mokomi privačiai Leipcige (čia išsamesnių duomenų trūksta, bet tikėtina, kad paveikti Saksonijos elektoriaus Augusto). Tuo tarpu M. K. Radvila Našlaitėlis ir Jonas Kiška

³⁹⁸Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 85.

³⁹⁹ *Proński Aleksander Fryderyk (ok. 1550–ok. 1595)* Roman Żelewski, PSB Tom XXVIII (1984–1985), s. 507–509.

⁴⁰⁰ Ten pat.

⁴⁰¹ 1621 m. gegužės 30 d., aktas, kuriuo Aleksandras Pronskis paskiriamas Babinsko respublikos pareigūnu. Windakiewicz, S. Akta Rzeczypospolitej Babińskiej, Kraków, 1894, s. 74.

⁴⁰² Wolff, J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 402–403. Aleksandras ir Julius Pronskis, Aleksandro Pronskio sūnūs 1609 m. įsimatrikuliavo Bazelio akademijoje ir ne be jų mecenavimo buvo publikuoti Aleksandruui Pronskiui dedikuoti Mykolo Lietuvio ir Jono Lasickio išleisti veikalai apie Lietuvą. *Michalonis Litvani De moribus Tartarorum, Litvanorum et Moschorum fragmina X. multiplici historia referta et Iohan. Lasicii Poloni De diis Samagitarum, caeterorum[ue] Sarmatarum et falsorum Christianorum, item De religione Armeniorum et De initio regiminis Stephani Batorij, nunc primum per I. Iac. Grasservm [...] ex manuscripto authentico edita*, Basileae : apud Conradum Waldkirchum, 1615.

buvo globojami Viurtemburgo kunigaikščio Kristupo ir tai, kad beveik tuo pačiu metu studijuojantys jaunuoliai iš dviejų konfliktuojančių giminių nesusitiko vienoje akademijoje, nėra atsitiktinumas.

Į liuteroniškas aukštojo mokslo įstaigas (visos aptartos Vokietijos žemių mokslo įstaigos buvo šios krypties, tik skirtingai dogmatiškos, pvz., Strasbūras XVI a. viduryje laikytas liuteroniška mokslo įstaiga, tačiau joje laikytasi liberalių pažiūrų) siūsti didikų, kurie visi buvo daugiau mažiau palankūs Reformacijai, palikuonys netapo liuteronais. Atvirksčiai – Kontrreformacijos paveikti Nesvyžiaus šakos Radvilos grįžo į katalikų tikėjimą, Bazelyje ir Leipcige studijavęs Teodoras Skuminas Tiškevičius liko stačiatikis, vėliau tapo unitu, visi Ostapo Valavičiaus giminaičiai (Viesiolovskiai ir Valavičiai) perėjo į katalikybę, o Jonas Kiška tapo antitrinitoriumi. Tad istoriografijoje vertėtų atsisakyti schematiško „konfesijos parsivežimo“ iš užsienio akademijų naratyvo.

Svarbi ir kita tendencija – Aleksandro ir Andriaus Chodkevičių lavinimasis pas Johaną Mylijų, Jono Kiškos viešėjimas pas H. Bullingerį, Johano Šturmo asmeninė M. K. Radvilos globa liudija asmeninį, o ne institucinį lavinimosi poreikių primatą. Diduomenės atstovai propagandos, tiesioginių intelektualinių vilionių, pagyrų ir knygų dedikacijų taikiniai, ir akademijos, kaip institucijos, taikėsi prie šios situacijos, siekdamos įtikti, ir žymiausia įtakingiausia profesūra sugebėjo privilioti diduomenės atstovus (žr. J. Mylijaus, J. Camerarijaus ir kitų dedikacijos).

5. Magnatiškasis ankstyvųjų Naujųjų laikų lavinimo modelis: Radvilos, Sapiegos ir Chodkevičiai

Šiame skyriuje pristatomas įsitvirtinusio elito atstovų – Radvilų, Sapiegų ir Chodkevičių rengimas viešajam valstybės gyvenimui.

XVI a. 6–8 dešimtmetyje LDK diduomenės atstovai suformavo praktikas, kurios įsitvirtino ir buvo būdingos šiai socialinei grupei iki pat tiriamo laikotarpio pabaigos: ankstyvąjį lavinimąsi namų erdvėje, kuriojamą samdomų intelektualų arba dvasininkų supažindinimą su politinėmis valstybės valdymo praktikomis ir įtraukimą į viešosios politikos procesą stebint arba jame dalyvaujant (teismuose, seimeliuose), lavinimą perkeltiant į formalaus lavinimo institucijas LDK erdvėje (dažnai, bet ne visada – Vilniuje). Tačiau tai, kas išskyrė įsitvirtinusios elito atstovus nuo likusios bajorijos buvo karta iš kartos besitiesianti nuostata jaunuolius nuo 12 iki 20 metų amžiaus išsiųsti į peregrinacinę kelionę. Šių peregrinacinių kelionių geografiniai horizontai ir trukmė dažniausiai buvo daug platesni nei asmenų iš už įsitvirtinusio elito grupės ribų. Trijų giminių atstovai gali liudyti įsitvirtinusio elito elgsenas, lavinant būsimą šių būsimų atstovų kartą. Iliustruoti lavinimosi praktikas būsimų aukščiausių valstybės pareigūnų tarpe atitinkantį „magnatiškąjį lavinimo modelį“ pasirinkti Radvilų, Sapiegų ir Chodkevičių giminių atstovai, tapę aukščiausiais valstybės pareigūnais. Tokį pasirinkimą lėmė tai, kad šių giminių atstovų rengimasis viešajam gyvenimui yra neproporcingai gerai atspindėtas šaltiniuose, palyginus su likusiais tiriamos grupės atstovais.

Radvilos. Radvilų giminės atstovai, kaip jau minėta, nuo XVI a. II dešimtmečio aktyviai lavino savo palikuonis užsienyje. Tačiau tai nebuvo universali nuostata šiai giminei. Marianas Chachajus ir Voicechas Sokolovskis yra itin išsamiai aptarę **Kristupo Radvilos Perkūno** sūnų išsilavinimą. Kristupas Radvila Perkūnas pats nelankė užsienio akademijų, buvo lavinamas LDK erdvėje (Mikalojaus Radvilos Rudojo dvare) bei karinėse kampanijose, o jo tėvas Mikalojus Radvila Rudasis apskritai buvo skeptiškas aukštojo mokslo bei dvaro kultūros atžvilgiu. Jis lavino savo sūnus daugiausia dvaro aplinkoje ir tiek **Kristupas**, tiek **Mikalojus Radvila** išsilavinimą gavo šioje aplinkoje bei karinėse stovyklose – nuo paauglystės šie didikai dalyvavo Livonijos karo kampanijose⁴⁰³. Kristupas Radvila Perkūnas, patartas Karūnos kanclerio Jono Zamoiskio ir atsispyręs M. K. Radvilos Našlaitėlio pesimizmui protestantiškos Strasbūro akademijos atžvilgiu, savo sūnui ir globotam Mikalojaus Radvilos (Naugarduko vaivados) sūnui Jurgiui suplanavo

⁴⁰³*Radziwiłł Krzysztof zw. Piorunem (1547–1603)* Henryk Lulewicz, PSB Tom XXX (1987), s. 264–276. Mikalojus Radvila savo pirmojoje karinėje kampanijoje dalyvavo vos 15 metų amžiaus.

peregrinacijos kelionę, kurios pagrindiniai tikslai buvo Šveicarijos ir Prancūzijos mokslo įstaigos⁴⁰⁴.

Jonušas ir Jurgis Radvilos į kelionę išsiruošė 1595 metais ir per Drezdeną, Leipcigą, Jeną 1596 m. sausį pasiekė Strasbūrą. Ochmistru – globėju, besirūpinusiu kelionės finansais buvo Julijonas Vengorževskis (Julian Węgorzewski), moderatoriais (mokytojais bei mokymo programos kuratoriais) buvo Danielius Chojnovskis ir Melchioras Reichas iš Silezijos, o palydoje buvo Aleksandras Tryzna, Jonas Šadekas ir Jonas Baltazaras Lutomirskis bei Stanislovas Valavičius⁴⁰⁵. Po kelių mėnesių mokslų didikai atliko trumpą kelionę po aplinkinius Reino regiono miestus – Frankfurtą, Kelną, Špyrą ir Badeną, ir galiausiai susitiko su Fridrichu IV Vitelsbachu, šiuo periodu įtakingiausiu evangelikų kunigaikščiu Šv. Romos Imperijoje⁴⁰⁶. Jaunieji didikai Strasbūre mokėsi, kaip teigė Danielius Chojnovskis, rytais – etikos ir retorikos, o vakarais – istorijos, be to, vienas svarbiausių kelionės tikslų buvo išmokti ir vokiečių kalbos. Strasbūre prie jaunųjų didikų kompanijos prisijungė Vitemberge, Bazelyje ir Orleane Prancūzijoje studijavęs intelektualas Danielius Naborovskis, kuris pasišovė mokyti jaunuosius didikus prancūzų ir vokiečių kalbų⁴⁰⁷. Jonušas ir Jurgis Radvilos įsimatrickuliavo Bazelyje 1596 metų rudenį su palyda, kurioje buvo Aleksandras Trzyna, Danielius Chojnovskis, Jonas Šadekas, **Jonas Oginskis** ir Jonas Baltazaras Lutomirskis, o jų prižiūrėtoju (orig. *moderator*) minimas Melchioras Reichas⁴⁰⁸.

Bazelyje jaunieji didikai mokėsi privačiai, jiems dėstė žymiausi akademijos profesoriai: teologas Jokūbas Gryneaus, Arnas Amandas Polanus von Polansdorf, Ludvigas Lutzas ir žymus juristas Dionisas Godefroy⁴⁰⁹. Bazelyje didžioji dalis palydos praleido vos keletą mėnesių, Jonušui ir Jurgiui Radviloms Jokūbas Gryneaus suteikė rekomendacinį laišką ir šie keliavo į Ženevą, kurioje susitiko su žymiuoju evangelikų reformatų teologu Teodoru Beza, klausėsi šio privačių paskaitų⁴¹⁰. Mokslai Strasbūre ir Bazelyje Jonušo I Radvilos akimis veikiausiai nebuvo tai, ko jis troško – 1596 metų sausį rašytame laiške jis teigė, kad „jeigu man nesuteikė gebėjimų, kad būčiau didžiu filosofu, Dievo nieko daugiau neprašau, kad būčiau tiek protingas <...> ir pasiekčiau tokios šlovės, kokią pasiekė mano protėviai Tėvynei tarnaudami“⁴¹¹. V. Sokolovskis teigia, kad tuo metu septyniolikmečiui Jonušui Radvilai „riteriški“ mokslai imponavo labiau nei

⁴⁰⁴ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 35.

⁴⁰⁵ Ten pat, s. 35–36.

⁴⁰⁶ Sokolowski, W. Studia i peregrynacje Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów w latach 1595–1603: model edukacji syna magnackiego na przełomie XVI i XVII w, *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1992, Tom 35 s. 11.

⁴⁰⁷ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995.

⁴⁰⁸ Basel, Universitätsbibliothek / AN II 4 – Matriculation Register of the Rectorate... / f. 2r. 65v.

⁴⁰⁹ Sokolowski, W. Studia i peregrynacje Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów w latach 1595–1603: model edukacji syna magnackiego na przełomie XVI i XVII w. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1992, tom 35, s. 13.

⁴¹⁰ Ten pat, s. 14.

⁴¹¹ Jonušas Radvila Kristupui Radvilai, Strasbūras, 1596 m. sausio 23 d. VUB RS f.3 b.273 (1596–1602), p. 4.

akademines disciplinos ir, kaip šis nurodo, jau atvykęs į Strasbūrą jis rengėsi kelionei į Prancūziją, kur galvojo lankyti vadinamąją riterišką akademiją. Ypač svarbiu Jonušiui atrodė jojimo meistriškumas, kurį šis norėjo lavinti mokydamasis iš šio amato specialistų. Be to Prancūzijoje 1597 metų gegužės pabaigoje–birželio pradžioje prie Amjeno⁴¹² Jonušas Radvila su beveik visa savo palyda stebėjo karo veiksmus, vykusius tarp Ispanijos karalystės ir Prancūzijos. Čia stebėjo karinių pajėgų organizavimą ir apgulties metodus⁴¹³. Po trumpo apsilankymo Paryžiuje, Prancūzijos karaliaus dvare, 1597 metais Jonušas Radvila buvo atšauktas iš kelionės namo, kur turėjo dalyvauti tvarkant jo ir Slucko kunigaikštystės Sofijos būsimų sužadėtuvių reikalus. Po kelių mėnesių Jonušas Radvila išsirengė į tarnybą arkikunigaikščio Motiejaus Habsburgo kariuomenėje, kuri tuo metu kovojo su Osmanais, taigi karinius veiksmus, karinę tvarką ir inovacijas Jonušas Radvila galėjo stebėti tiek Prancūzijoje, tiek Vengrijoje⁴¹⁴. 1599 metais, po trumpos viešnagės Vienoje, atsisakęs tolimesnių kelionės į Veneciją planų, jaunasis kunigaikštis grįžo namo ir pradėjo savo politinę karjerą, pirmiausia gaudamas LDK taurininko pareigybę⁴¹⁵.

Stanislovas Valavičius 1596 m. Bazelyje įsimatrikuliavo atskirai nuo Radvilų, kartu su preceptoriumi iš Silezijos Jakobu Schicksutzu⁴¹⁶. Jis Bazelyje mirė nuo maro (orig. *pestis*) 1597 metų sausį ir jo atminimui ten buvo išleista laidotuvėms skirtos poezijos knyga⁴¹⁷, dedikuota Jonušiui Radvilai (surinko ir išleido istorikas Saliamonas Neugebaueris, dėstęs Bazelio akademijoje). Joje, be akademijos profesorių sukurtų lotyniškų ir graikiškų kūrinių, yra Andriaus Naruševičiaus (Andreas Narusseuicius de Kupiszki), Samuelio Naruševičiaus (Samuel Narusseuicius de Widzi), Hermogeno Žyžemskio (Hermogenus Zyzemsky de Zyzma), Jono Oginskio (Ioannes Oginsky) ir kitų kūriniai⁴¹⁸. Tai liudija, kad tuo metu Bazelyje buvo nedidelė nuolatinė studentų iš LDK bendruomenė, veikiausiai organizuota susitarimų dėl bendrų studijų kryptių ir bendros kelionės tarp Naruševičių, Valavičių ir Radvilų giminių atstovų.

M. K. Radvilos-Našlaitėlio sūnų išsilavinimas yra plačiai tyrinėtas M. Chachajaus. Šis didikas yra palikęs bene išsamiausią testamentinę instrukciją savo sūnums, kurioje aptaria jų

⁴¹² Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995. s. 42.

⁴¹³ Sokolowski, W. Studia i peregrynacje Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów w latach 1595–1603: model edukacji syna magnackiego na przełomie XVI i XVII w. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1992, tom 35, s. 15.

⁴¹⁴ Ten pat, s. 19.

⁴¹⁵ Chachaj M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 43.

⁴¹⁶ 1596 m. Stanislaus Vuolowitz numeravit duos hungaricos ducatos C.S. Lituanus, Baronjomen suum profissus 24 Januarij, eiusdem mensis d. 29 pesti; Jacobus Scicksutz, Silesius illius precepto (Stanislaus Vuolowitz), Universitätsbibliothek / AN II 4 – Matriculation Register of the Rectorate... / f. 2r <http://www.e-codices.unifr.ch/en/ubb/AN-II-0004/2r/0/Seq>, 66r.

⁴¹⁷ Neugebauer S. *Exequiae Funebres Illustris ac generosi Domini, Domini Stanislai Wolowiczii, Capitan. Socoloviensis &c. Basileae in vera agnitione & Fide indubitata Filii Dei, magno suorum cum dolore & Moerore, (heu premature nimis) peste extincti, 29. Ianuarii, Anno..., 1597*, Basileae, 1597.

⁴¹⁸ Ten pat: Ioannes Lucas Slupetski de Konari, Ioannes Orzelski De Bozeievce, Nicolaus Goluchowsky, Ioannis Vrovviecki, Preadislaus Pakosz.

būsimą išsilavinimą, tarpusavio santykius, pamokymus, kaip tvarkyti ūkio reikalus⁴¹⁹. M. K. Radvila šioje instrukcijoje savo vaikų lavinimą atidavė į jėzuitų ordino rankas. Jo sūnūs tiek namų mokyme (Nesvyžiaus kolegijoje), tiek peregrinacinėje kelionėje turėjo būti prižiūrimi jėzuitų ordino narių, jų lydimi į akademijas vokiečių žemėse (Augsburgo, Dilingeno), mokomi kalbų (lotynų, vokiečių, italų) bei svečių kraštų pažinimo – Prancūzijos, Italijos ir Ispanijos. *Admonitorium* taip pat išskirstė sūnus grupėmis – jauniausieji du turėjo į peregrinaciją keliauti kartu. **Jonas Jurgis, Albertas Vladislovas ir Kristupas Mikalojus Radvilos** pirmiausia mokėsi Nesvyžiaus akademijoje, taip pat Braunsbergo (1599–1601 m.) ir galimai Vilniaus jėzuitų akademijose, o į peregrinaciją iš Varšuvos išsirengė 1604 metų sausį, buvo trumpai sustoję Poznanėje, kur jėzuitų akademijoje jų garbei buvo deklamuojama poezija, ir kovo mėnesį pasiekė Augsburgą⁴²⁰.

Radvilų ochmistru buvo L. F. Masalskis, o vyriausias pedagogas buvo jėzuitas Melchioras Dicius. Juos lydėjo 11 asmenų, tačiau palydoje asmenų skaičius nuolatos keitėsi⁴²¹. Jaunieji Radvilos 1604–1606 metais mokėsi vienoje vietoje – Augsburgo jėzuitų kolegijoje, retkarčiais atlikdami trumpas pažintines keliones. Augsburgo akademija buvo mokymo įstaiga, besirėmusi *Ratio Studiorum* išdėstytais principais, tik joje nebuvo dėstomos vadinamosios aukštesniosios akademinės disciplinos – teologija ir filosofija, todėl šiuo atveju dialektikos kazuistiką jauniems Radviloms dėstė profesorius jėzuitas Petras Bacheris⁴²². Kaip teigia M. Chachajus, ankstesnėse mokymo įstaigose Radvilos buvo baigę žemesniąsias klases ir Augsburgėje pradėjo mokytis retorikos⁴²³, 1605 metais pradėjo studijuoti matematiką ir teisę, kurią dėstė teisės licenciatas Jonas Bayeris.

Taip pat iš Augsburgo jaunieji didikai vykdė trumpas pažintines keliones, pvz., 1604 metų birželį keliavo į Miuncheną, kur tuo metu buvo apsistoję Vitebsko vaivadaičiai Mykolas ir Kristupas Sapiegos, susitiko su Bavarijos kunigaikščiu Maksimilijonu jo pilyje Miunchene bei trumpai apsilankė Ingolštate⁴²⁴. 1606 metais Radvilos keliavo iki Dilingeno ir susitiko su ten studijavusiu pusbroliu Jonu Albertu Radvila. Jonas Albertas Radvila 1606 metų balandžio 14 dieną įsimitrikuliavo Dilingeno akademijoje⁴²⁵, jį lydėjo Kristupas Bobola, Petras Zaltieskis,

⁴¹⁹ Radziwill, M. K. *Admonitorium, Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 8, 1885, s. 58–70.

⁴²⁰ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995. s. 53–54.

⁴²¹ Ten pat, s. 54. Palydoje buvo Kanskis, Motiejus Samuelis Strubičius, Jonas Zienkovičius, Samboržeckis, Šamblovskis, Koreiša, Okunis, Vaina, Fikeniūšas, 1605 metais kelis mėnesius (kovą–rugpjūtį) kartu buvo Osvaldas Dugovius, 1605 m. prie grupės prisijungė Jonas Rudamina Dusiackis, nuo 1606 rugpjūčio – Judickis, palydai vadovavo Olševskis, o piniginiu aprūpinimu rūpinosi Jonas Mogilnickis.

⁴²² Ten pat, s. 54.

⁴²³ Ten pat, s. 55.

⁴²⁴ Ten pat, s. 58.

⁴²⁵ 1606 m. balandžio 14 d. Ioannes Albertus Radziuilus, Illustrisimus Joanus Albertus Radziuilus princeps in Olyka et Niesuisio patruelis eorum trium principum qui hoc tempore Augustae studerunt. Matrum habet viduam consodinam regin Daniae et reginae Angliad adm ad hum. Leidėja iš kitų šaltinių deda prierašą: Acta universitetas Die 20 Jan

Radvilos studijų vadovas, minėta, kad jis čia klausėsi humanistikos ir retorikos paskaitų. 1608 metais Jonas Albertas Radvila ir Petras Minockis įsimatrikuliavo Bolonijos⁴²⁶, o 1609 metų kovo 26 dieną – Padujos akademijos Lenkų nacijos knygoje⁴²⁷. Trys M. K. Radvilos-Našlaitėlio sūnūs Augsburgėje liko iki 1606 metų rugpjūčio, kai, jau vadovaujami Vilniaus kanauninko Martyno Žagielio, tęsė peregrinacijos kelionę į Italiją ir 1606 m. rugsėjį jau buvo Bolonijoje. Italijoje, turistaudami bei lankydamiesi Florencijoje, Milane ar Neapolyje prabuvo iki 1607 metų gegužės mėnesio⁴²⁸.

Mikalojus Kristupas ir **Albertas Stanislovas Radvilos** mokslus pradėjo Vilniaus Akademijoje 1598 metais, kur pabaigė visą žemesniųjų klasių programą iki retorikos kursų. 1604 metais jie savo kūrinius išspausdino proginiame leidinyje, dedikuotame jų globėjui Vilniaus vaivadaui⁴²⁹. 1605 metų lapkritį broliai buvo išsiųsti mokytis į Viurcburgą, kur jie atvyko 1605 gruodį, tačiau neįsimatrikuliavo į akademijos metrikas. Maksimilijonas Sandeus, jėzuitas filosofijos profesorius, „vadovavo“ didikui rašant (veikiau – už jį parašė) logikos tezes apie Aristotelio logikos apibrėžimus, kurias 1606 metais Mikalojus Kristupas gynėsi viešame dispute, ir parašė dedikaciją išspausdintoms tezėms – dažniausiai toks tezių gynimas reiškė mokomojo dalyko užbaigimą. 1609 metais abu Radvilos baigė studijuoti filosofiją Viurcburgėje ir trumpam apsisusto Liuvene, aplankė Amsterdamą, o 1610 metų sausio 18 dieną įsirašė į Orleano akademiją su Stanislovu Konstantinu Levickiu, Adomu Klusockiu ir Jonu Kobylskiu⁴³⁰. Vėliau jie keliavo į Paryžių, kur atsidūrė Henriko IV nužudymo metu ir stebėjo bausmės vykdymą žudikui. Tais pačiais metais jie išvažiavo į Italiją, kur kiek ilgiau buvo Bolonijoje. Čia broliai išsiskyrė ir Mikalojus Kristupas grįžo į Lietuvą, iš kur 1613 metais vėl keliavo Prancūziją, o vėliau 1614 metais buvo Italijoje, kur susirgo ir grįžęs į LDK mirė Olykoje. Šio brolis Albertas Stanislovas įsirašė į Padujos akademijos Lenkų Nacijos knygą, taip pat tikėtina, kad jis lankėsi Romoje, 1612 metų pabaigoje grįžo į Lietuvą, tačiau vėliau beveik nuolatos keliavo po Prancūziją, Italiją, kur rezidavo dvaruose, pvz., Liudviko XIII, ir galutinai savo keliones baigė tik 1617 metais⁴³¹.

1608 hinc discesit illustris princeps Joan Alb Radzuillus etc Polonus quos duos fere annos in academia humanitatem et rhetoricam audierant Abiit Italiam Mailand Familiam habuit 12 personarum; Christophorus Bobolia nob Poloni ad hum; Petrus Minocki nob Poloni ad hum; Sigismundus Paki nobilis Polonus rhet; Gen dns Petrus Zaleski princepis Radziuili preafectus, *Die Matrikel der Universität Dillingen*. Bearbeitet von Thomas Specht (= Archiv für die Geschichte des Hochstifts Augsburg). 3 Bde, Dillingen, 1909, p. 323.

⁴²⁶ 1608 m. Joannes Albertus Radziuilius, Bersohn, M. *Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*, Kraków, 1890, p. 37.

⁴²⁷ 1609 m. kovo 26 d. Ego Ioannes Albertus Radziwill dedi ad publicum bonum duos ung. Die 26 martii anno 1609, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T.1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 41.

⁴²⁸ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwillów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 63.

⁴²⁹ Panegyrica, Illvs[T]Ris[Si]Mo, Domino D. Nicolao Christophoro Radzivilo S. R. I. Pr. Olycen. Et Niesvisien. Dvci..., 1604 *Ioanne Alberto Radziwill, Alberto Stanislao Radziwill*.

⁴³⁰ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwillów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 64.

⁴³¹ Ten pat, s. 66–74.

Aleksandras Liudvikas Radvila, priešingai *Admonitorium* įrašytoms instrukcijoms, būdamas 12 metų amžiaus neišsirengė į peregrinaciją, nes 1606 metais Respubliką sukrėtė Zebžydovskio rokošas ir jis su broliu Zigmantu Karoliu nuo 1604 metų lavinosi Nesvyžiuje, jų mokytoju buvo Janas Alandus, jėzuitas ir religinių veikalų autorius. Nesvyžiuje jie mokėsi iki 1607 metų vidurio, Zigmantas Karolis tipiškuose lotynų kalbos mokymąsi demonstruojančiuose laiškuose tėvui minėjo autorius, kuriuos skaito bei pavyzdinius laiškus, kuriuos nagrinėjo (vienas jų – jėzuito Martyno Žagielio)⁴³². Taip, Mariano Chachajaus nuomone, Zigmantas Karolis rodė daug didesnius akademinis gabumus nei Aleksandras⁴³³. Zigmantas Karolis 1608 metais per Italiją vyko į Maltą, kur susipažino su Joanitų Maltos ordino veikla, prie kurio, nepaisydamas tėvo rezervacijų šiuo klausimu, norėjo prisijungti. Iš šios kelionės Zigmantas Karolis Radvila grįžo 1610 metais ir vėl išvyko 1611 metais, siekdamas tapti Maltos Ordino riteriu ir ten dalyvauti kovose su kitatikiais. Į Lietuvą Zigmantas Karolis Radvila grįžo sužinojęs apie tėvo M. K. Radvilos-Našlaitėlio mirtį⁴³⁴. Aleksandras Liudvikas Radvila į peregrinaciją išvyko tik 1611 metais, 1612 metų kovo mėnesį buvo vokiečių žemėse, 1615 metais – Italijoje, 1616 gruodį – Venecijoje, kur liko ilgam. Šiuo periodu matrikuliuosis Bolonijos Lenkų Nacijos knygoje⁴³⁵.

V. Sokolovskio teigimu, **Kristupo II Radvilos** namų mokytoju galėjo būti Saliamonas Rysinskis. Jaunasis Radvila kaip ir dauguma didikų, pirminio išsilavinimo – kalbų, retorikos ir logikos mokėsi namuose⁴³⁶. Kristupo Radvilos-Perkūno lūkesčiai dėl sūnaus Kristupo II Radvilos lavinimo plačiai atskleidžiami jo testamentiniuose įrašuose, atliktuose 1599 metais. Šiame testamente jis teigė:

„...didžiausia tėviška pareiga yra savo vaikams suteikti gerą išsilavinimą, ir kadangi iš Dievo malonės mano sūnus išmoko lotynų kalbos pagrindus ir jam jau yra tiek metų, kad gali išsirengti į peregrinaciją, tad nurodau šias dvi kalbas: lotynų ir vokiečių, kurių mokėjimas yra reikalingiausias, išmokyti <...> ir po mano laidotuvių išsiųsti jį į Vokietiją, pirmiausiai į Leipcigą, kad ten apsigyventų, kol neišmoks vokiečių kalbos, o po to, kai išmoks lotynų ir vokiečių kalbas, kad toliau keliautų po kitus vokiečių kraštus, mokydamasis apie gerą tvarką ir jų ginkluotę“⁴³⁷.

⁴³²Zigmantas Karolis Radvila Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, 1607 m. birželio 23, birželio 30, liepos 13, AGAD AR dz. IV, 580. 1.1–3.

⁴³³ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 64.

⁴³⁴ Ten pat, s. 65.

⁴³⁵ 1615 (?) Alexander Ludovicus Radziwil, Dux in Olyka et Nieswiez Comes in Kroze S R J Princeps, Bersohn, M. *Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*, Kraków, 1890, s. 42.

⁴³⁶ Sokolowski W. Studia i peregrynacje Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów w latach 1595–1603: model edukacji syna magnackiego na przełomie XVI i XVII w. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1992, tom 35, s. 20.

⁴³⁷ Augustyniak, U. Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim, Warszawa, 1992, s. 91.

Pagrindinis Kristupo Radvilos-Perkūno rūpestis peregrinacinėje kelionėje buvo sūnaus saugumas, pirmiausia saugant sūnų, kad šis nepatektų į karo veiksmų teritoriją, saugotųsi epidemijų, tačiau – Biržų šakos Radvilų ypatybė – būtų saugus religijos prasme. K. Radvila-Perkūnas uždraudė sūnui vykti į Italiją argumentuodamas, kad italų kalbos mokėjimas jam nėra reikalingas, be to, kad reikia apsaugoti sūnų nuo tame krašte vyraujančių papročių – svarbiausia, nuo katalikų bažnyčios atstovų bandymų šį atversti į katalikybę⁴³⁸. Šiai kelionei vadovauti turėjo tam tikra prasme lydėjimo peregrinacinėse kelionėse „specialistas“ Danielius Chojnovskis, jaunojo didiko pedagogo turėjo būti paskirtas Saliamonas Risinskis, o bajoraičiai Grabkovskis, Kochanovskis, Fronckevičius – lydėti didiką šios kelionės metu. Be sūnaus išsilavinimo plano Kristupas Radvila-Perkūnas projektavo ir sūnaus būsimos karjeros apmatus:

„[Kristupui II Radvilai] sulaukus 20 metų amžiaus ir, jei jam grįžus namo, vis dar valdytų tas pats karalius, tegu tęsia tarnybą karalaičiui Vladislovui ir iš jo teišsitarnauja malonių. Jei prasidėtų karas tegu grįžta ir veda savo būrius Tėvynės ir savo šlovei. Ir tegu nesišalina kareiviškos tarnybos Tėvynės labui ir tegu savanoriškai stoja tarnauti kartu savo vyresniuoju broliu“⁴³⁹.

Kristupo II Radvilos kasdiene buitimi kelionės metu rūpinosi Samuelis Filipovskis (dėl neaiškių priežasčių pakeitęs Danielių Chojnovskį), o jo pedagogu buvo Saliamonas Risinskis. 1601 m. K. Radvila įsimatrikuliavo Leipcige⁴⁴⁰ su 13 asmenų palyda⁴⁴¹, kurioje didžiąją dalį sudarė nuo Kristupo Radvilos-Perkūno priklausomų klientų bei tarnybininkų sūnūs⁴⁴². Leipcige K. Radvila su palydovais buvo vos porą mėnesių, čia jis daugiau laiko skyrė žymių prekybinių mugių (Frankfurte prie Oderio, Leipcige) lankymui, viešose paskaitose nesilankė, bet tai jo prižiūrėtojai kompensavo privačiomis paskaitomis, jį mokė bene 30 vietos akademijos dėstytojų, kurie dėstė arba pokalbio forma prie pietų stalo pasakojo apie teisę, matematiką, filosofiją, taip pat tobulino jo vokiečių kalbos žinias, o geresniu oru laikas buvo skiriamas jojimui pratyboms. M. Chachajus, remdamasis vėlesnėmis mokslo darbų dedikacijomis jaunajam kunigaikščiui, teigė, kad tarp jam privačiai dėščiusių mokslininkų buvo Aristotelio specialistas Jan Neldel,

⁴³⁸ Ten pat.

⁴³⁹ Ten pat, p. 91–92

⁴⁴⁰ Pirmas jo išlikęs laiškas iš Leipcigo datuotas 1601 metų spalio 10 diena, Leipcigas. Kristupas II Radvila Kristupui Radvilai-Perkūnui, AGAD AR Dz.IV, Nr. 278 l.1. Jame minima, kad jau rugpjūčio 12 dieną Kristupas Leipcige gavo tėvo siųstą iš Kuoknesės datuotą laišką.

⁴⁴¹ 1601 Christophorus Radziuil Det 6 duca Unga, Leipcigas 2r, „Leipcigo Matrikulai 1601–1627: <https://www.archiv.uni-leipzig.de/recherche/Dokument/anzeigen/763397>

⁴⁴² Ten pat. Saliamonas Rysinskis (Salomo Rischunski de Cobelinsky), Samuelis Filipovskis (Samuel Philippouski de Schekluba), Adomas Tryzna (Adamus Drysna de Oldauu), Albertas Grabovskis (Albertus Grabbouuski de Lugna), Albertas Pekevičius (Alberus Pietkiewisci de Petkouia), Vsemboras Kochanovskis (Essebor Cochouski de Sizina), Joachimimas Borkas (Ioachim Borek de Dobrzyca de Socobna), Jonas Sokolinskis (Ioannes Sololininski de Socobna), Martynas Oborskis (Martin Oborsky de Obor), Petras Piekarskis (Petrus Piekarskij de Tryssin), Stanislovas Voicechovskis (Stanislaus Wociechouuskij de Wociechouuu), Steponas Grybovskis (Stephanus Gribouuski).

gamtos filosofijos profesorius Jonas Fridrichas, dialektikos profesorius Wolfgangas Korvinas, istorijos profesorius Jeronimas Megiseris, teisės profesorius Pranciškus Romanas, anatomijos ir chirurgijos profesorius Joachimas Tanckius, poetikos profesorius Jonas Albinas bei matematikas Kristupas Meueris⁴⁴³.

V. Sokolovskis taip pat pabrėžė reikšmingą kasdienių praktikų įtaką lavinimui – K. Radvila II, rašydamas laiškus savo klientams, be to, susirašinėdamas su aplinkinių valstybių kunigaikščiais – Saksonijos, Anhalto, Pamaro ir Brandenburgo – atliko kanceliarinę praktiką ir tuo pat metu mokėsi užimti tą vaidmenį valstybėje bei visuomenėje, kurį užėmė jo tėvas⁴⁴⁴. 1602 metais iš Leipcigo Kristupas II Radvila persikėlė į Heidelbergą⁴⁴⁵, kur neįsimatrikuliavo į akademijos metrikas, todėl neišdegė jo ir jo aplinkos siekis išrinkti jį tų metų akademijos rektoriumi (Heidelbergo akademijoje rektorius būdavo renkamas ir iš studentų)⁴⁴⁶. Čia keliaujantis dvaras tęsė savo privačias pamokas samdydamasis akademijos profesorius, tačiau jo galutinis tikslas buvo persikelti į Nyderlandus ar Prancūziją ir iš arti stebėti vykstančius karo veiksmus⁴⁴⁷. Pakeliui į Heidelbergą jaunasis Radvila susitiko su keliais vokiečių žemių kunigaikščiais – Veimaro kunigaikščiu Fridrichu Vilhelmu, Eseno kunigaikščiu Mauricijumi, Saksonijos kunigaikščiu Jonu Ernestu⁴⁴⁸. Studijos Heidelberge leido daugiau pabendrauti su Reino Palatinu kunigaikščiu Fridriku IV, su kuriuo Kristupo II Radvilos palyda keliavo bent kelias savaites. Heidelbergas evangelikams Radviloms imponavo tuo, kad tiek aukštoji mokykla, tiek kunigaikštis buvo evangelikai reformatai, ir su jais, skirtingai nei su Saksonijoje įsivyravusia liuteronybe, anot M. Chachajaus, K. II Radvila sutarė geriau, be to, kaip teigė kelionės ochmistras Filipovskis, Heidelberge Kristupas II Radvila daugiau laiko praleido kunigaikščio dvare, o ne akademijoje⁴⁴⁹. Heidelberge jaunasis kunigaikštis buvo iki 1603 m. vasario⁴⁵⁰. Prieš išvyką į Prancūziją dalyvauti karo veiksmuose Kristupas kovo–gegužės mėnesiais įsimatrikuliavo Bazelyje⁴⁵¹, kur šį lydėjo 13 asmenų, bet palydos sudėtis reikšmingai pasikeitė⁴⁵². M. Chachajaus

⁴⁴³ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 45.

⁴⁴⁴ Sokolowski, W. Studia i peregrynacje Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów w latach 1595–1603: model edukacji syna magnackiego na przełomie XVI i XVII w. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1992, tom 35, s. 20.

⁴⁴⁵ Pirmas išlikęs jo laiškas iš Heidelburgo, 1602 metų rugpjūčio 9 diena, Kristupas II Radvila Kristupui Radvilai-Perkūnui, AGAD AR Dz. IV, Nr. 278, l. 23–24.

⁴⁴⁶ *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386–1870*, G. Toepke, bd. II, Heidelberg 1884, s. 215, p. 1. Minima, kad Universiteto senatas gavo rekomendacinį laišką.

⁴⁴⁷ Sokolowski, W. Studia i peregrynacje Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów w latach 1595–1603: model edukacji syna magnackiego na przełomie XVI i XVII w. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1992, tom 35, s. 24.

⁴⁴⁸ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 48.

⁴⁴⁹ Ten pat.

⁴⁵⁰ Kristupas II Radvila Kristupui Radvilai-Perkūnui, Heidelbergas, 1603 m. vasario 7 d. AR Dz. IV, Nr. 278; 1603 spalio 28 d., Kristupas Radvila Jonušas Radvilas, 1603 m. spalio 28 d., AGAD AR dz. IV, t. 278, s. 297.

⁴⁵¹ 1603 m. Christophorus Radzivilius, Basel, Universitätsbibliothek / AN II 4 – Matriculation Register of the Rectorate... / f. 2r: <http://www.e-codices.unifr.ch/en/ubb/AN-II-0004/2r/0/Sequence-1073> l. 85r.

⁴⁵² Samuelis Filipovskis (Samule Philipowski de Siehluka aula prefectus), Adomas Tryzna (Adamus Trizna de Holdoe), Vsemboras Kochanovskis (Eszeborius Kochanowsky de Sieina), Saliamonas Rysinskis (Salomon Rydzinski de Kobilinki), Stanislovas Voicehovskis (Stanislaus Woicelowski), Merkelis Reichas (Melchior Reichius Silesius),

teigimu, Kristupo Radvilos palyda toliau keliavo į Prancūziją, kur trumpai lankėsi Paryžiuje, tada vyko į Angliją, kur dalyvavo Anglijos Karaliaus Jokūbo I karūnacijoje. Ten buvo trumpai ir iš Anglijos karalystės pasiekė Nyderlandus, kur prisijungė prie Mauricijaus Oraniečio kariuomenės ir stebėjo vykstančius karo veiksmus. Pakeliui iš Nyderlandų į Heidelbergą Kristupą II Radvilą pasiekė žinia apie tėvo mirtį 1603 metų lapkričio 20 d., po kurios šis grįžo namo⁴⁵³.

Jonušą II Radvilą iki šešiolikos metų amžiaus lavino Biržuose (nuo 1621 iki 1624 metų su juo dirbo Adomas Rasijus, Vilniaus evangelikų gimnazijos rektorius), Koidanove ir Slucke (nuo 1624 metų jo studijoms vadovavo Paulius Demetrovičius ir Reinholdas Adamas, vėliau – Albertas Dembovskis). Iki peregrinacinės kelionės Jonušas Radvila buvo mokomas lotynų, lenkų kalbų, retorikos, logikos bei religijos pagrindų⁴⁵⁴. Iš instrukcijos jo lavinimui žinoma, kad vyravo dvi nuomonės apie jaunojo Radvilos lavinimą – viena siūlė ankstyvą peregrinacinę kelionę, kita, dėl saugumo bei dėl tarpusavio konkurencijos tarp atskirų Biržų-Dubingių šakos Radvilų intelektualų, siūlė Jonušą Radvilą lavinti vietoje, jei reikia, įsteigiant instituciją, kuri galėtų ne tik lavinti jaunąjį didiką prisiviliojant tuo metu Trisdešimties metų karo kovų siaubiamų akademijų profesūrą, bet ir naudoti tą instituciją savo asmeninės galios bazės konsolidacijai – klientų sūnų ir evangelikų konfesijos atstovų lavinimui. 1628 metais į Leipcigo akademiją Jonušas II Radvila įsimatrikuliavo su savo peregrinacijos dvaru: jį lydėjo dvaro maršalas Aleksandras Pšypkovskis, ochmistras Albertas Dembovskis⁴⁵⁵, asmeninio dvaro pakamariai Petras Pšypkovskis ir Stanislovas Bučinskis, jį lydėję bajoraičiai Jonas Bilevičius, Jurgis Volanas, Kristupas Visgirdas, Otto Rapas, Jonas Tolvaiša, Valentinas Chojnovskis, tarnai Laurynas Hasenfurteris, Adomas Lazarovičius, Paulius Pauffleris, Jonas Višniovskis, Stanislovas Oleksievičius, Martynas Strecevičius ir Stanislovas Fenenbergas. Prieš kelionę į Leipcigą Jonušas Radvila siekė aplankyti prie Štralsundo buvusią imperatoriaus kariuomenės stovyklą, bet prasilenkė su šia kariuomene ir viso labo apžiūrėjęs įtvirtinimus tęsė kelionę į Leipcigą. Čia pakeliui jis buvo priimtas Saksonijos elektoriaus Jono Jurgio, pas kurį viešėjo 8 dienas, kol 1628 metais atvyko į Leipcigą, kur įsirašė į bendrauniversitetinę matrikulų knygą (į Lenkų nacijos knygą nesimatrikuliavo)⁴⁵⁶. Leipcige Jonušas buvo mokomas lotynų, vokiečių ir, veikiausiai, prancūzų kalbos. Čia J. Radvilai taip pat buvo siekiama surasti privatų mokytoją, keliausiantį su juo tolimesnėje kelionėje. Svarstytos įvairios kandidatūros į šią poziciją, bet buvo nuspręsta kartu pasiimti Reinholdą Adamą, kuris

Fraciscus Gilbertus Gall, Georgius Winclerys Budisimus, Mathias Osterfagius, Pauls Vantropski, Paulus Mudeucius, Zacharius Hermanus Silesius.

⁴⁵³ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 50.

⁴⁵⁴ Ten pat, s. 75.

⁴⁵⁵ 1628 m. Illustrissimus et Celsissimus Princeps ac Dominis Janussius Radzivil, Dux Birzarum et Dubincorum, S.R> Imperij Princeps; Alexander de Przupovice Przipkovsky Mareschallus. Adalb *Leipcigo akademijos Rektoriaus Matrikulai*, 1627–1681, 1.24 Rektor M 006: <https://www.archiv.uni-leipzig.de/recherche/Dokument/anzeigen/763397> [žiūrėta 2015 m. lapkričio 14 d.]

⁴⁵⁶ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 76–77.

didikai dėstė retoriką ir istoriją. Leipcige J. Radvila dalyvavo medžioklėse, buvo skatinamas užsiimti fiziniu lavinimu. Dvaro maršalas Pšypkovskis itin aktyviai kontroliavo artimiausią J. Radvilos aplinką studijų metu – jį lydėję bajoraičiai, kurių elgesys ar pastangos moksluose atrodė nepatenkinamos buvo pašalinami iš keliaujančio dvaro. Tarkime, Pšypkovskio nuomone, Jonas Tolvaiša darė neigiamą įtaką jaunajam kunigaikščiui, tad jis buvo atiduotas lavintis į Heseno landgrafo Mauricijaus sūnaus Vilhelmo dvarą⁴⁵⁷.

Leipcige J. Radvila buvo dvejus metus, per kuriuos užmezgė plačius ryšius tarp protestantų kunigaikščių ir diduomenės. 1629 metų vasaros semestrą J. Radvila buvo išrinktas Leipcigo akademijos rektoriumi (1629 m. balandžio 23 d. Leipcigo akademijos metrikoje buvo nupieštas J. Radvilos herbas⁴⁵⁸). Dėl konfesinių skirtumų tarp Saksonijoje vyravusio liuteronų konfesijos ir J. Radvilos, kuris, šių akimis buvo kalvinistas, tai sukėlė protestus. Veikiausiai dėl šių priežasčių K. Radvila nurodė sūnui apleisti Leipcigą ir peregrinaciją tęsti Leidene, tačiau, galimai paklauses R. Adamo, šis persikėlė į Altdorfą, kur 1631 m. sausio 20 dieną įsimatrikuliavo su 16 asmenų palyda⁴⁵⁹. Sulaukęs itin griežto tėvo laiško ir nurodymo tęsti studijas, kur buvo numatyta, J. Radvila pajudėjo į Nyderlandus ir Leidene įsimatrikuliavo 1631 m. balandžio 14 dieną⁴⁶⁰, jį lydėjo 15 asmenų⁴⁶¹. Jonušui Radvilai mokslai akivaizdžiai nebuvo prie širdies – lotynų kalba ir retorika ėjosi sunkiai, jo privatus mokytojas R. Adamas buvo kaltinamas, kad šis už jį rašo lotyniškus laiškus tėvui, tačiau praktiniai mokslai, kaip karo inžinerijoje naudojama matematika, ėjosi lengviau. Karo reikalams J. Radvila skyrė ir laisvą laiką – pvz., 1631 metų vasarą jis porą savaitių praleido Fridricho Henriko Oraniečio stovykloje, siekdamas pažinti karinę

⁴⁵⁷ Ten pat. , s. 78.

⁴⁵⁸ Leipcigo akademijos rektoriaus matrikulai, l. 25.

⁴⁵⁹ Janussius Radziwil, Illiustrissimus ac Celsissimus Princeps et Dominus D. Dux Birzarum ac Dubinkorum, S. R. Imperij Princeps; Jo palydoje fiksuoti Jonas Kornelijus Vinholdas (Johannes Cornelius Vinandus), Laurynas Hasfurteris (Laurentius Hassfurter), Mikalojus Pšypkopvskis (Nicolaus de Przypkowice Przypkowski), Aleksandras Pšypkovskis – dvaro maršalas (Alexander de Przypkowice Przypkowski (Eod. Aulae Mareschallus), Otas Rabas (Otto Rapp), Reinholdas Adamas (studijų vadovas) (Illustrissimo Principi a Sacros et Studijs magister), Stanislovas Tolvaiša (Stanislaus Talwost), Steponas Stanislovas Standzki (Stepanus Stanislaus Standsky), Valentinas Chojnovskis (Valentinus Choynowsky), Adomas Lazarovskis (Adamus Lazarowier), Fabijonas Kurminas (Fabianus Kurmin) Albertas Dembovskis (Adalbertus de Denbowa Gora Denbowsky Eod. Aulae Magister), Kristoforas Visgirdas (Christophorus Wizgierd), Jurgis Volanas (Georgius Wolan), Jonas Honbicas (Johannes Hubriez), *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte, Vierte Reihe, Matrikeln fränkischer Schulen), Erster Teil: Text. Kgl. Universitätsdruckerei H. Stürtz A. G., Würzburg 1912, p. 217.

⁴⁶⁰ Janusius Radzivil Dux Birzarum et Dubincorum S R Imperii Princeps Janusius Radzivil Dux Birzarum et Dubincorum S R Imperii Princeps, *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula Du Rieu*, 1875, p. 234.

⁴⁶¹ Ten pat. Valentinas Chojnovskis (Valentinus Choynosky), Albertas Dembovskis prefektas (Adelberts Debrowa Gora Dembowsky aulae Praefect), Adomas Lazarovičius (Adamus Lazarowytz), Aleksandras Pšypkovskis (Alexander de Przypokowicz Przypkowsky, aulae Mag.), Jurgis Volanas (Georgius Volanus), Fabijonas Korminas (Fabianus Cormyn), Jonas Honbicas (Johannes Honbitz), J. K. Vinholdas (Johannes Cornelius Wyandus), Nikodemus Oborskis (Nicodemus Obosky), Laurynas Hasfurteris (Laurentius Harenphyverus), Mikalojus Pšypkovskis (Nicolaus Przykosky), Otas Rabas (Ottho Rab), Reinholdas Adamas (Reingoldus Alamus Palatnus concianaror aulicus et studiorum Illustrissimi moderator), Stanislovas Tolvaiša (Stanislaus Talbor), Petras iš Leipcigo (Petrus Lypsensis).

organizaciją, be to, Leidene užmezgė pažintį su intelektualu Adomu Freitagu, siūliusiu inovacijas karo architektūros srityje⁴⁶². 1632 metų pradžioje jo palyda įsivėlė į nemalonumus, kai Adomas Lazarovičius naktį vykusio konflikto metu užmušė miestietį, buvo suimtas ir nukirsdintas. 1632 metų gruodį A. Pšypkovskis grįžęs į Leideną atgabeno instrukcijas, kuriomis remiantis Jonušas II Radvila turėjo atlikti diplomatinę misiją naujai išrinkto karaliaus Vladislavo Vazos pavedimu – pasiuntinybes Jungtinėse Provincijose (Hagoje), Ispaniškuose Nyderlanduose (Bruselyje) bei Anglijos Karalystėje (Londone) 1633 metų sausį–vasarį. Į Anglijos karaliaus dvarą jį lydėjo A. Pšypkovskis, Kališo vaivada Petras Samuelis Grudzinskis, Adomas Freitagas ir Vladislovas Dorohostaiskis.⁴⁶³ Po pasiuntinybės J. Radvila dar trumpai keliavo į Prancūziją, gegužės 23 d. įsimatrikuliavo Orleano akademijos Vokiečių nacijos knygoje⁴⁶⁴ ir, gavęs instrukcijas grįžti į tėvynę, pakeliui nusamdęs samdinių karui su maskvėnais baigė savo peregrinaciją.

Sapiegos. Sapiegų giminės atstovai buvo vieni pirmųjų įtvirtinę bajoriškos kilmės giminės atstovų nuostatas nesišalinti akademijų – akademijose už LDK ribų XV a. pabaigoje–XVI a. viduryje stebimos bent trys šios giminės atstovų kartos. Tačiau reikšmingiausias pokytis stebimas XVI a. paskutiniame ketvirtyje, Leono Sapiegos karjeros piku. Leonas Sapiega, kaip valdovo sekretorius, pakancleris, o vėliau – kancleris, naudojosi ne tik savo supratimu, kad reikia lavinti savo giminaičius, bet ir iš valstybės kanceliarijos kylančiu aukštojo mokslo teikiamų gebėjimų ir kompetencijų poreikiu. Sapiegos išsiskiria ir kitu aspektu – XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje tai buvo gausi giminė. XVI a. paskutiniame dešimtmetyje–XVII a. 3 dešimtmetyje visų Sapiegų šakų atstovai kreipėsi pagalbos į *pater familias* statusą Sapiegų klane gavusį Leoną Sapiega.

Čereisko–Ružanų šakoje Ivano, Vitebsko ir Palenkės vaivados, 1541 ar 1542 metais praradusio turėtus urėdus, sūnūs gali būti laikomi pirmaisiais lankiusiais akademijas. 1542 metais Krokuvos akademijoje įsimatrikuliavo Mikalojus Ivanovičius Sapiega (*Michael Johannis Sopia de Litvania dioc. Vilnensis*)⁴⁶⁵, 1547–1552 metais studijose Karaliaučiuje su pusbroliu Mikalojumi Povilaičiu (!) Sapiega⁴⁶⁶ iš Kodenio šakos studijavo Čereisko-Ružanų Sapiegų giminės atstovas Ivanas Sapiega. Galima prielaida, kad šie įsimatrikuliavę asmenys buvo broliai, Ivano Bagdonaičio Sapiegos sūnūs. Ši prielaida tampa kiek problemiška sulyginus biografinius jų duomenis. Remiantis matrikulų duomenimis, Mikalojaus Ivanovičiaus Sapiegos studijos būtų logiška karjeros dalis – 1550 metais Mikalojus dalyvauja teisiniuose procesuose, 1551 metais

⁴⁶² Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 82.

⁴⁶³ Ten pat, s. 83.

⁴⁶⁴ Ten pat.

⁴⁶⁵ Chmiel, A. *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis*, Tomus II. (ab Anno 1490 ad annum 1551), Cracoviae, 1892, s. 310.

⁴⁶⁶ R. Subotkevičienė priskiria šias tris matrikuliacijas vienam asmeniui, Žr. Subotkevičienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų edukacinės kelionės...*

minimas, kaip valdovo dvariškis⁴⁶⁷. Problema veikiau kyla su Ivanu Sapiega, jei jis laikomas Mikalojaus broliu, kurį nuo XIX a. historiografija laiko vyresniu broliu. 1548–1549 metais Ivanas Sapiega yra minimas kaip vedęs Druckių-Sokolinskių giminės kunigaikštę Bogdaną. 1550 metais yra žinoma teisminių procesų, kuriuose Ivanas Sapiega dalyvavo asmeniškai⁴⁶⁸. Iš visoje nagrinėjamoje medžiagoje matomų pavyzdžių akivaizdu, kad vedybos prieš išsirengiant į peregrinacinę arba peregrinacinės kelionės metu buvo nebūdingas veiksmas. Todėl tikėtina, kad šis, matrikuluose minimas Ivanas/Jonas Sapiega gali būti ne Mikalojaus Sapiegos brolis, o Teodoro Bogdanovičiaus Sapiegos sūnus, kituose šaltiniuose pirmą kartą minimas tik 1561 metais kaip Brastos seniūnijos revizorius⁴⁶⁹. Tikslus matrikuluose minimo Ivano Sapiegos identifikavimas laukia tolimesnių tyrimų. Ivano Ivanovičiaus Sapiegos sūnus Leonas Sapiega, kaip jau minėta, studijavo akademijose ir savo pirmuosius žingsnius viešajame gyvenime atliko susisiejęs su abejomis Radvilų šakomis. Leonui Sapiegai pasiekus karjeros aukštumą, jo sūnūs buvo sistemingai lavinami, kad išsaugotų tėvo užtarnautą visuomeninį statusą.

Leono Sapiegos sūnus **Jonas Stanislovas Sapiega** savo mokslus pradėjo Vilniaus akademijoje, 1599 metais pasirodė jo sveikinamoji kalba jo tėvo vestuvių su Elžbieta Radvilaite proga⁴⁷⁰. Po studijų Vilniaus akademijoje, nuo 1603 metų jis mokslus tęsė Braunsbergo jėzuitų akademijoje, kur buvo siūstas mokytis vokiečių kalbos⁴⁷¹. 1605 m. Jonas Stanislovas Sapiega, kartu su Kristupu Steponu Sapiega (1600 metais mirusio Leono Sapiegos brolio Grigaliaus sūnumi), įsirašė į leidinį, kuriame Varmijos vyskupas Simonas Rudnickis sveikintas paskyrimo vyskupu (ingresso) proga⁴⁷². Kristupas Steponas Sapiega lotyniškame laiške dėkojo Leonui Sapiegai už šią globą ir galimybes studijuoti⁴⁷³. Vėliau Jonas Stanislovas ir Kristupas tęsė peregrinacijos kelionę, iš kurios yra išlikę jų laišakai, rašyti Viurcburge (šios akademijos matrikuluose nesimatrikuliavo)⁴⁷⁴. Šie laišakai nurodo, kad Viurcburge Jonas Stanislovas Sapiega pritrūko lėšų, turėjo skolintis iš vieno Gdansko pirklio, ir tik su jo tėvo tarnybininko atgabentais pinigais 1607 m. sugebėjo padengti tas skolas. Iš laiškų žinoma ir tarnybininko, užtikrinusio susisiekimą su LDK, pavardė (*Sypailo*) bei būsimi planai kelionę tęsti po Prancūziją ir Italiją,

⁴⁶⁷ *Sapiehowie: materjały historyczno-genealogiczne i majątkowe. T. 1, Petersburg, 1891, t. 1, s. 73.*

⁴⁶⁸ Ten pat, s. 67–68.

⁴⁶⁹ Ten pat, s. 105.

⁴⁷⁰ Sapiega Jonas Stanislovas *Epithalamivm na wesele Jaśnie Wielmożnego Pana Leona Sapiehi [...] y [...] Elżbiety Radziwiłowny [...] Przez mię Jana Sapiehe [...] syna i slugę Ich Mści uprzeymie napisane*, Vilnius, 1599.

⁴⁷¹ Petras Tylickis, Varmijos vyskupas, Leonui Sapiehai, Krokuva, 1603 liepos 11 d. *Archiwum domu Sapiehów = Archiwum domus Sapiehanae. T. 1, Listy z lat 1575–1606*, red. A. Prochaska, Lwów, 1892, Nr. 447, p. 377.

⁴⁷² In primo felicissimo optatissimoq. [...] Simonis Rvdnicky [...] episcopi Varmiensis in svvm episcopatum aduentu gratulationes Brvnsbergae: excudebat Georgius Schönfels, 1605.

⁴⁷³ Kristupas Sapiega Vitebsko vaivadaitis Leonui Sapiegai Braunsbergas 1605 m. rugpjūčio 16 d. *Archiwum domu Sapiehów = Archiwum domus Sapiehanae. T. 1, Listy z lat 1575–1606*, red. A. Prochaska, Lwów, 1892, N. 560, s. 457.

⁴⁷⁴ Kristupas Steponas Sapiega Halškai Radvilaitei Sapiegienei, Viurcburgas, 1606 m. gegužės 12 d. Ten pat, N. 603, s. 493; Jonas Stanislovas Sapiega Halškai Radvilaitei Sapiegienei, Viurcburgas, 1605 m. gegužės 12 d., N. 604, s. 494.

prieš tai aplankant Frankfurte prie Maino vyksiančią mugę⁴⁷⁵. Iš Viureburgo jaunuoliai pasitraukė dėl maro, ir sekdami Leono Sapiegos nurodymais per Frankfurtą prie Maino išsiruošė į Paryžių⁴⁷⁶, kur buvo jau 1607 metų lapkritį⁴⁷⁷. 1608 metais Leonas Sapiega siekė savo sūnui Jonui Stanislovui Sapiegai mokytoju nusamdyti žymų humanistą, hugenotą Izaoką Casaubonus, tuo metu gyvenusį Paryžiuje. Yra išlikęs susirašinėjimas tarp Jono Stanislovo Sapiegos, tuo metu (1608 m. spalio 8 dieną) buvusio Liuvene ir Izaoko Casaubono⁴⁷⁸. Humanistas tiek Leonui Sapiegai, tiek jo sūnui atsakė renesansiškais laiškais, tačiau netapo jo mokytoju.⁴⁷⁹ Vėliau Jonas Stanislovas Sapiega lankėsi Bolonijoje, kur įsimatrickuliavo Lenkų nacijos knygoje,⁴⁸⁰ po to pasuko atgal namo, susirašinėjo su iš Respublikos į savanorišką tremtį Europoje pasitraukusiu Jonušu I Radvila⁴⁸¹. Po peregrinacijos Jonas Stanislovas stoji tarnauti į Zigmanto Vazos dvarą⁴⁸².

Kiti Leono Sapiegos sūnūs savo mokslus pradėjo jėzuitų lavinimo sistemoje – nors duomenų apie ankstyvuosius Kristupo Mikalojaus ir Kazimiero Leono Sapiegos mokytojus nėra, bet tai, beveik be abejonių, buvo Vilniaus akademijos arba Lietuvos jėzuitai. Vėlesnis Kazimiero Leono Sapiegos akademijos Teisės fakulteto patronavimas buvo būdas paremti savo *alma mater*⁴⁸³. Į peregrinacijos kelionę broliai išsirengė ankstyvo amžiaus – Kazimierui Leonui Sapiegai tuo metu buvo vos 12 metų. 1621 m. lapkritį Kristupas Mikalojus ir **Kazimieras Leonas Sapiegos** tėvą Leoną Sapiegą informavo, kad lapkričio 17 dieną atkeliavo į Leipcigą iš Poznanės⁴⁸⁴, gruodžio 10 dieną rašė jam iš Niurnbergo, kur minėjo, kad juos pakvietė Saksonijos kunigaikštis Jonas Kazimieras, prašęs Leonui Sapiegai perduoti žinią apie tam tikrus savo interesus, kuriuos šis galėtų padėti ginti Varšuvoje, minėjo kad susitiko su Kujavijos Bresto vaivada, keliaujančiu į Lenkiją, ir kitą dieną tikisi išvykti į Augsburgą⁴⁸⁵. Gruodžio 30 dieną iš

⁴⁷⁵ Jonas Stanislovas Sapiega Halškai Radvilaitei Sapiegienei, Viureburgas, 1607 m. birželio 4 d., Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiehow z Krasieczyna (fond 103 VI Teki materialow Sapiezynskich, Teki Prochaski II Materialy z lat 1607–1614 Teka 556), Nr. 48, l. 63–65.

⁴⁷⁶ Kristupas Steponas Sapiega Leonui Sapiegai, Frankfortas prie Maino, 1607 m. rugsėjo 27 d. Ten pat, Nr. 70, l. 88–89.

⁴⁷⁷ Kristupas Steponas Sapiega Halškai Radvilaitei Sapiegienei, Paryžius, 1607 m. lapkričio 26 d. Ten pat, Nr. 85, l. 106.

⁴⁷⁸ Leonas Sapiega Izaokui Casaubonui, Krokuva 1608 m. rugsėjo 2 d., *Les Humanistes polonaise*, red. Joseph Kallenbach, 1891, p. 62–63.

⁴⁷⁹ Izaokas Casaubonas Leonui Sapiegai, tą pačią dieną, Izaokas Casaubonas Jonui Stanislovui Sapiegai, Paryžius, 1608 m. lapkričio 15 d. Ten pat, p. 63–65.

⁴⁸⁰ 1613 (?) Johannes Stanislaus Sapieha ASFE projektas: <http://asfe.unibo.it/it/persona/PL0220>. Bersohn, M. *Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*, Kraków, 1890, s. 31.

⁴⁸¹ Jonas Stanislovas Sapiega Jonušiui I Radvilai, Niurnbergas, 1608 m. lapkričio 26 d., Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiehow z Krasieczyna. Fond 103 VI Teki materialow Sapiezynskich, Teki Prochaski II Materialy z lat 1607–1614, Teka 556, Nr. 85, l. 106.

⁴⁸² *Sapieha Jan Stanisław (1589–1635)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 624–629.

⁴⁸³ Machovenko, J. Vilniaus Universiteto Schola Sapiehana ir jos kūrėjas Kazimieras Leonas Sapiega, *Teisė*, 2012, p. 82.

⁴⁸⁴ Kristupas ir Kazimieras Sapiegos Leonui Sapiegai, Leipcigas, 1621 m. lapkričio 18, Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiehow z Krasieczyna, VI, Teki materialow sapiezynskich (Teka 557), Teka Prochaski III. *Materialy z lat 1614–1623*, Nr. 346.

⁴⁸⁵ Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiegos Leonui Sapiegai, Niurnbergas, 1621 m. gruodžio 10 d., Nr. 353.

Miuncheno rašė, kad pradėjo studijuoti pas „tėvus jėzuitus“ – taigi, galima suprasti, Ingolštato akademijoje. Kristupas studijavo laisvuosius menus, lotynų kalbos stilių (retoriką), istoriją, bei poeziją, o Kazimieras – lotynų kalbos sintaksę. Laiške Sapiegaičiai minėjo, kad susitiko su Bavarijos kunigaikščiais – senuoju, dar 1597 metais sosto atsisakiusiu kunigaikščiu Vilhelmu, kuriam perdavė karalienės laiškus, o vėliau ir kunigaikščiu Maksimilijonu⁴⁸⁶, kuris savo laiške Leonui Sapiegai paminėjo šį susitikimą⁴⁸⁷. Dėl stabilios pašto sistemos nebuvimo (ten kur nebuvo nuolatinių kontaktų, laišakai buvo siunčiami per pasiuntinius arba pirklius), komunikacija laiškais su Lietuva buvo sudėtinga ir kartais laišakai nepasiekdavo jaunųjų didikų kelis mėnesius. Kazimieras ir Kristupas Sapiegos laiškuose minėjo, kad tiek mokyklose, tiek privačiai daugiausia mokėsi lotynų ir vokiečių kalbų bei, kad jų kasdienėmis reikmėmis (pvz., maistu – žvėriena ir žuvimi) rūpinasi „senasis kunigaikštis Vilhelmas“⁴⁸⁸. Laiškuose jaunieji Sapiegos stereotipiškai aprašydavo ką mokosi, kartais pateikdavo ir kasdienybės detalių – pvz., 1622 metų balandį minėjo, kad Ingolštate jie buvo pakviesti į jėzuitų akademijoje pastatytą komediją (pavadinimas nenurodytas). Iš laiško aiškėja, kad dėl kunigaikščio Vilhelmo protekcijos ir kitų, laiške nenurodytų priežasčių, jaunieji didikai nusprendė neperkelti savo gyvenamosios vietos į Ingolštata⁴⁸⁹. Ingolštate didikai įsimatrikuliavo tik 1623 metų sausio 7 dieną⁴⁹⁰, čia pažymėtas jų studijų vadovas – Kasparas Kretneris⁴⁹¹. 1624 metų lapkritį dėl Kazimiero sveikatos problemų Kristupas ir Kazimieras Sapiegos grįžo į LDK⁴⁹². 1625 kovą broliai rengėsi grįžti į savo studijas, balandžio pabaigoje buvo Vroclave⁴⁹³. Iš čia jie rašė laišką su žiniomis apie Imperatoriaus kariuomenės judėjimą iš Kelno⁴⁹⁴, 1625 metų gegužę pasiekė savo kelionės tikslą – Liuvoną, į kur atvyko nuolatos sekami jiems nežinomų raitelių, nes šiuo metu Liuvenas buvo karo veiksmų tarp Ispanijos ir Jungtinių Provincijų zona⁴⁹⁵. Žinoma, kad 1625 metais Leonas Sapiega pavedė Erikui Puteanui išlavinti jo sūnus ir 1625 m. kovo 20 dieną siuntė jam laišką, kuriame paskelbė nusprendęs savo sūnus pavesti Puteano globai. 1626 m. liepos 14 dieną E. Puteanus atsakė jam,

⁴⁸⁶ Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiegos Leonui Sapiegai, Miunchenas, 1621 m. gruodžio 30 d. Ten pat, Nr. 360.

⁴⁸⁷ Bavarijos kunigaikštis Maksimiljonas Leonui Sapiegai, Miunchenas, 1622 m. sausio 3 d., Ten pat, Nr. 366.

⁴⁸⁸ Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiegos Leonui Sapiegai, Miunchanas, 1622 m. balandžio 6 d. Ten pat, Nr. 376.

⁴⁸⁹ Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiegos Leonui Sapiegai, Miunchenas, 1622 m. birželio 3 d. Ten pat, Nr. 426.

⁴⁹⁰ 1624 m. sausio 7 d. Perillis DD Christophorus Nicolaus phil stud et Casimirus Leo Sapieha rhet palatinid Vilnenses, fratres germani *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, s. 49.

⁴⁹¹ Ten pat. Nob Dnus Caspar Cretner inspector.

⁴⁹² Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiega Leonui Sapiegai, Brestas, 1624 m. lapkričio 17 d., Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiehów z Krasieczyna, VI, Teki materiałów sapieżyńskich, (155) Teka Prochaski IV. Materiały z lat 1623–1627, Nr. 152.

⁴⁹³ Kristupas Mikalojus Sapiega ir Kazimieras Leonas Sapiega broliui Jonui Stanislovui, Vroclavas, 1625 m. kovo 26 d. Ten pat, Nr. 174.

⁴⁹⁴ Kristupas Sapiega ir Kazimieras Leonas Sapiega Jonui Stanislovui Sapiegai, Kelnas, 1625 m. balandžio 28 d., Ten pat, Nr. 189.

⁴⁹⁵ Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiegos Jonui Stanislovui Sapiegai, Liuvenas, 1625 m. gegužės 7 d. Ten pat, Nr. 191.

girdamas Leoną Sapiegą už jo nuveiktus darbus, o jo sūnus Kristupą Mikalojų ir Kazimierą Leoną Sapiegas už darbštumą. Kristupas Mikalojus ir Kazimieras Leonas Sapiegos buvo Puteano mokomi trejus metus ir už jų lavinimą šiam buvo sumokėta 400 talerių⁴⁹⁶. Studijų ir kelionės prižiūrėtojas, atsakingas už finansinę jų dalį buvo Jokūbas Šadurskis. 1625 lapkritį broliai Sapiegos laiške tėvui minėjo, kad pertraukos tarp mokslų metu jie rengiasi keliauti į Flandriją, konkrečiai – į Diunkerko uostą, kur tuo metu buvo apsistojęs Austrijos arkikunigaikštis Ferdinandas III, ir apžiūrėti Ispanijos karaliaus karo stovyklų⁴⁹⁷.

Sapiegų tarnybininkas J. Piastreckis 1626 metais savo laiške išdėstė Puteano mokymo programą: jis nurodė, kad Kristupas pas Puteaną studijavo Aristotelio politikos ir etikos darbus, mokėsi retorikos stilių, skaitė Tacito istorijos darbus bei filosofiją, o tuo pat metu Kazimierą mokė M. Vernulėjus, kuris šiam dėstė istoriją, atliko retoriką lavinančius pratimus. Taip pat abu jaunieji didikai klausė paskaitų Liuvono akademijoje. J. Piastreckis teigė, kad atsiradus laisvo laiko po mokslų, jie bandys ištaikyti progą nuvykti į dvarą, kad galėtų susipažinti ir pakalbėti su daugeliu reikšmingų žmonių⁴⁹⁸. Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiegos 1626 lapkričio 26 dieną įsimatrikuliavo Liuvono akademijoje⁴⁹⁹. Jaunieji Sapiegos tarp 1625 ir 1628 metų lankėsi Leidene arba Hardervike (ol. Harderwijk), kur įsirašė į *Bernardus Palundanus* draugų albumą⁵⁰⁰, su *Hieronimus Burszecki* ir *Jacobus Szadurski*. Bernardus Palundanus buvo Enkhuizeno miesto gydytojas, kuris savo studijų bei kelionių po Artimuosius Rytus metu surinko retenybių – tiek gamtinių artefaktų, tiek archeologinių radinių (pvz., mumijų) kolekciją. Šiuos artefaktus iš retenybių kolekcijos pats Palundanus siekė naudoti mokymo procese, kolekcionieriaus siekis buvo identifikuoti ir surinkti visus įmanomus objektus, minimus bibliniuose pasakojimuose – „ilustruoti Bibliją“ materialiais artefaktais⁵⁰¹.

Studijų Liuvone metu jaunieji Sapiegos buvo įtraukti į vadinamojo Orleano sąmokslo įvykius. Opozicijoje Zigmantui Vazai buvęs Kristupas II Radvila 1625 ir 1626 metų sandūroje į Lietuvą pasikvietė savo klientą, daugiausia Nyderlanduose gyvenusį banitą Kristupą Arčiševskį.

⁴⁹⁶ Dambrauskaitė, R. Puteanus' Correspondence With The Dignitaries Of The Grand Duchy Of Lithuania *Humanistica Lovaniensia*, Vol. 49 (2000), p. 205–206.

⁴⁹⁷ Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiegos Leonui Sapiegai, Liuvonas, 1625 m. spalio 7 d., Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiechów z Krasiczyna, VI, Teki materiałów sapieżyńskich, (155) Teka Prochaski IV. *Materiały z lat 1623–1627*, Nr. 252.

⁴⁹⁸ Jeronimas Piastreckis Jonui Stanislovui Sapiegai, Liuvonas, 1626 m. balandžio 6 d., Ten pat. Nr. 383.

⁴⁹⁹ 1626 m. lapkričio 24 s. Illustrissimi et generosissimi domini Christophorus et Casimirus Sapeha, fratres Poloni, facta professione fidei dederunt nemon matriculae universitatis, Schillings A., *Matricule de l'Université de Louvain*, t. V, p. 165.

⁵⁰⁰ Bernardus Palundanus *Album Amicorum* yra saugomas Hagos karališkojoje bibliotekoje: KB Ms 133 M63, skaitmenizuotas foliantas su nedatuotu Sapiegų įrašu: http://www.europeana.eu/portal/record/92065/BibliographicResource_1000056108450.html, iš Nacionalinės Nyderlandų bibliotekos kolekcijos.

⁵⁰¹ Jorick, E. Noah's Ark Restored (and Wrecked): Dutch Collectors, Natural History and the Problem of Biblical Exegesis, *Silent Messengers. The Circulation of Material Objects of Knowledge in the Early Modern Low Countries*, Berlin, 2011, p. 157–167.

Šis 1626 metais, po *incognito* vizito LDK sausio–kovo mėnesiais, išvyko į Vakarų Europą ieškoti galimų kontaktų su Prancūzijos dvaru. Šie kontaktai ir šifruoti laišakai vėliau Respublikos regalistų grupuotės atstovų buvo naudojami bandant kaltinti Kristupą II Radvilą dėl sąmokslu nuversti Zigmantą Vazą ir vietoj jo Respublikos karaliumi paskelbti Henriko IV sūnų, Orleano kunigaikštį Gastoną. 1626 metų liepą Diunkerke buvo sulaikytas pasiuntinys su šifruotais laiškais ir dešifravimo instrukcija skirta Kristupui II Radvilai. Šiuose laiškuose buvo aprašytos Kristupo Arčiševskio derybos su Reino palatinu Fridrichu. Laiškai buvo perimti Ambraziejaus Spinolos. Šis naudojosi tarptautiniu mastu žinomo kriptografijos specialisto Eriko Puteano pagalba, pavedusio lenkiškus laiškus išversti savo mokiniui Kristupui Mikalojui Sapiegai, o vokiškus – Sapiegų prižiūrėtoji Jeronimui Piastreckiui⁵⁰². Anot šios perimtos korespondencijos, vienas planuojamo perversmo elementų turėjo būti pasikėsinimas į tuo metu Liuvene studijavusius Sapiegų giminės atstovus⁵⁰³. Tačiau, kaip teigia šifruotus šios aferos dokumentus tyrė V. Sokolovskis ir U. Augustyniak, šis „sąmokslas“ buvo veikiau naudotas prieš Kristupą II Radvilą nukreiptai propagandai. Laiškų turinys veikiau kalba apie naujo kandidato į valdovus paieškas po Zigmanto Vazos mirties, galiausiai – dalis paviešintos korespondencijos kompromitavo ir Sapiegų giminės atstovus.

Kristupas Leonas Sapiega 1626 m. rudenį jau manė bebaigiąs mokslus, nes tikėjo, kad kai kuriuos mokslus – retoriką, logiką, fiziką – jau išklausė, o kai kuriuos – teisę, politiką jis rengėsi mokytis ne paskaitose, bet privačiai, skaitydamas ir lavindamasis su dėstytojais⁵⁰⁴. Žinoma, kad be akademių disciplinų Kristupas Sapiega mokėsi jojimo meno, inžinerijos, ispanų bei prancūzų kalbų⁵⁰⁵. 1628 vasarį, gavę tėvo nurodymus, Sapiegos savo kelionę tęsė per Prancūziją ir Italiją⁵⁰⁶. Jaunuoliai įsimatrikuliavo Padujoje: Kristupas 1629 m. vasarį⁵⁰⁷, Kazimieras Leonas – rugsėjį⁵⁰⁸,

⁵⁰² „Spisek orleański" w latach 1626–1628, U. Augustyniak, W. Sokołowski, Warszawa, 1990, s. 26–27.

⁵⁰³ Ten pat, s. 35.

⁵⁰⁴ Kristupas Sapiega Jonui Stanislovui Sapiegai, Liuvenas, 1626 rugsėjo 28 d., Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiechów z Krasiczyna, VI, Teki materiałów sapieżyńskich, (155) Teka Prochaski IV. *Materiały z lat 1623–1627*, Nr. 465.

⁵⁰⁵ Kazimieras Leonas Sapiega Jonui Stanislovui Sapiegai, Liuvenas, 1627 m. liepos 13 d. „Pan brat który teraz do Bruxeli dla Kawalkacyjej odjechał“, Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiechów z Krasiczyna, VI, Teki materiałów sapieżyńskich, (155) (Teką 157) Teka Prochaski V. *Materiały z lat 1627–1633*, p. 45; Jokūbas Šadurskis Leonui Sapiegai, Briuselis, 1627 m. lapkričio 26 d. Ten pat, p. 95.

⁵⁰⁶ Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiegos Jonui Stanislovui Sapiegai, Briuselis, 1628 m. vasario 13 d. Ten pat, Nr. 128.

⁵⁰⁷ 1629 m. vasario 10 d. Christophorus Sapieha, Iacobus Szadurskii *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T.I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 78.

⁵⁰⁸ 1629 m. rugsėjo 17 d. Casimirus Leo Sapieha, Hieronimus Piestrzecki, Ten pat, s. 79.

vėliau jie lankėsi Bolonijoje⁵⁰⁹, 1629 metų sausį buvo Parmoje⁵¹⁰, kovą – Florencijoje⁵¹¹. Kazimieras Leonas įsimatrikuliavo Perudžos Vokiečių nacijos knygoje⁵¹², toliau siekė savo kelionę tęsti į Romą ir Neapolį⁵¹³. Amžininkas Albertas Vijūkas-Kojelavičius taip pat žinojo, kad Kristupas Leonas ir Kazimieras Leonas Sapiegos buvo Puteano mokiniai, pas šį Kristupas Leonas apsigynė tezes *Conclusiones Politicas*. A. Vijūkas-Kojelavičius mini, kad iš peregrinacijos broliai grįžo 1631 metais⁵¹⁴. Beje, šios daugiapakopės studijų kelionės išdava buvo ir vėlesnis asmeninio Kazimiero Leono Sapiegos ir jo mokytojo Mikalojaus Vernulėjaus susirašinėjimas laiškais⁵¹⁵.

Leono Sapiegos brolio Grigaliaus sūnus **Aleksandras Deodatas** po tėvo mirties 1600 metais buvo globojamas Leono Sapiegos. Apie 1600 metus mokslus Vilniaus akademijoje ėjo jis⁵¹⁶ ir jo brolis Kristupas Steponas Sapiega⁵¹⁷, kurie buvo siųsti mokytis į Braunsbergo akademiją – tai žinoma iš jų laiškų Elžbietai Radvilaitei-Sapiegienei, kuri su Leonu Sapiega globojo jo tolimesnius giminaičius⁵¹⁸. 1603 metais aštuoniolikmetis prašė savo globėjo lėšų kelionei į užsienį, bet jos taip ir nebuvo suteiktos. Atrodo, kad Aleksandras Sapiega buvo siųstas tarnauti į Zigmanto Vazos dvarą, kur tarnavo pažu (*pacholęta*). Iš 1604 m. balandžio 17 dienos jo laiško iš Krokuvos žinoma, kad skundėsi šia tarnyba, prašė Leono Sapiegos, kad šis parūpintų jam geresnę tarnybą, pavyzdžiui kambarinio⁵¹⁹. Valdovo dvare jis išsitarnavo dvarionio pareigas ir 1606 metais, su Leonu Sapiegos protekcija, gavo Vitebsko pakamario pareigas, 1609–1611 metais

⁵⁰⁹ 1628 m. Casimirus Leo Sapieha, Palatinides Wilnensis, Bersohn, M. *Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*, Kraków, 1890, s. 31.

⁵¹⁰ Kristupas ir Kazimieras Leonas Sapiegos Jonui Stanislovui Sapiegai, Parma, 1629 m. sausio 15 d., Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiehow z Krasieczyna, VI, Teki materialow sapiezyńskich, (155) (Teką 157) Teką Prochaski V. Materiały z lat 1627–1633, Nr. 274.

⁵¹¹ Kazimieras Leonas Sapiega Jonui Stanislovui Sapiegai, Florencija, 1629 m. kovo 3 d. Ten pat, Nr. 298.

⁵¹² Pagal ASFE: *Die Matrikel der Deutschen Nation in Perugia (1579–1727). Ergantz nach den Promotionsakten, den Consiliarwahllisten und der Matrikel der Universität Perugia im Zeitraum von 1489–1791, herausgegeben und erläutert von Fritz Weigle*, Tübingen 1956 *Perugia*, 1102.

⁵¹³ Leonas Sapiega Jonui Stanislovui Sapiegai, Florencija, 1629 m. kovo 31 d., Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiehow z Krasieczyna, VI, Teki materialow sapiezyńskich, (155) (Teką 157) Teką Prochaski V. Materiały z lat 1627–1633, Nr. 275.

⁵¹⁴ Kojelavičius, A. *Nomenclator*, p. 349.

⁵¹⁵ Mikalojus Vernulėjus Kazimierui Leonui Sapiegai, Liuvėnas, 1637 m. rugsėjo 27 d. Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI, Archiwum Sapiehow z Krasieczyna, VI (Teką 156) Teką Prochaski VI. *Materiały z lat 1634–1735*, Nr. 65; Mikalojus Vernulėjus Kazimierui Leonui Sapiegai, 1642 m. liepos 16 d. Ten pat, Nr. 127.

⁵¹⁶ Aleksandro Sapiegos vardas yra prirašytas prie vieno iš eilėraščių (*Gratulatio illustrissimo ac reverendis[si]mo domino d. Benedicto Woynae episcopo Vilnensi / a sodalitate B. V. Mariae Annunciatae S. I. Academica Vilnensi*, Vilnius, 1600), be to, Aleksandras Sapiega įrašytas ir 1604 metų proginiame kurinyje Panegyrica, Illvs[t]ris[si]Mo, Domino D. Nicolao Christophoro Radzivilo S. R. I. Pr. Olycen. Et Niesvisien. Dvci.... 1604.

⁵¹⁷ Aleksandras ir Kristupas Sapiega Leonui Sapiegai, Vilnius, 1600 m. birželio 21 d., *Archiwum Domu Sapiehow = Archiwum domus Sapiehanae. T. 1, Listy z lat 1575–1606*, Nr. 293, p. 243.

⁵¹⁸ Aleksandras ir Kristupas Sapiegos Halškai Radvilaitei Sapiegienei, Kaunas, 1602 m. sausio 29 d. Ten pat, Nr. 371, s. 308; Aleksandras ir Kristupas Sapiegos Halškai Radvilaitei Sapiegienei, Braunsbergas, 1602 m. rugpjūčio 12 d. Ten pat, Nr. 399, s. 331.

⁵¹⁹ Aleksandras Sapiega Leonui Sapiegai, Krokuva, 1605 m. balandžio 17 d. Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiehow z Krasieczyna, VI, Teki materialow sapiezyńskich, (Teką 154) Teką Prochaski I. *Materiały z lat 1572–1606*, Nr. 556.

dalyvavo Smolensko karinėje kampanijoje⁵²⁰. Vietoj peregrinacinės kelionės 1624–1625 metais Aleksandras Deodatas Sapiega prisidėjo prie karalaičio Vladislavo Vazos *Grand Tour* organizavimo – įsimatrikuliavęs į Padujos akademiją, buvo išrinktas Lenkų nacijos kancleriu⁵²¹, sulaukė karalaičio ir per Veneciją grįžo tėvynėn. Iš šio laikotarpio išlikęs 1625 metų Aleksandro Deodato laiškas iš Venecijos⁵²².

Nėra žinoma, kur lavinosi Leono Sapiegos jaunesnis brolis **Andrius Sapiega**, iš jo jaunystės ir ankstyvosios karjeros tėra žinoma, kad 1585 metais jis tapo Stepono Batoro dvariškiu⁵²³.

Pirmieji nepriklausomi Leono Sapiegos dėdės Povilo Sapiegos veiksmai buvo su motina ir broliais gauta privilegija 1546 metais, apie jo išsilavinimą tiesioginių duomenų nėra⁵²⁴, testamente jo vykdytojas Povilas detalesnių instrukcijų dėl sūnaus Jono Petro Sapiegos auklėjimo nedavė⁵²⁵. Povilo Sapiegos anūko **Andriaus Stanislovo Sapiegos** (1592–1646 m.) išsilavinimas istoriografijoje nebuvo pastebėtas. Teigtina, kad Ingolštate 1608 m. balandžio 23 dieną⁵²⁶ įsimatrikuliavęs scholaras įsirašęs kaip *Stanislaus Sapieha, Litanus palatinides Kioviensis cancellarii M D Lituaniae ex fratre nepos* yra Andrius Stanislovas Sapiega, nes Sapiegų giminės atstovų tarpe iki šio laikotarpio Kijevo vaivadų nebuvo, tačiau vienintelis Kijevo kaštelionas nuo 1566 iki 1580 metų buvo Povilas Sapiega, o Andrius Stanislovas Sapiega buvo šio anūkas. Ingolštate šį lydėjo jo moderatorius, bajoras Lukas Bržostovskis⁵²⁷. Žinoma, kad 1615 metais su Leono Sapiegos protekcija jis pradėjo tarnybą valdovo dvare⁵²⁸. Ingolštato akademijos lankymas leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvoje Andrius Stanislovas Sapiega buvo jėzuitų švietimo sistemos auklėtinis.

Jono Petro sūnus **Povilas Jonas Sapiega** gimė 1609 metais ir tapo našlaičiu vos dvejų metų, jo tėvui nuo ligos mirus 1611 m., Maskvos karinės kampanijos metu. Buvo lavinamas motinos, o teisiškai jo globa priklausė jo vyresniam broliui Andriui Stanislovui Sapiegai. 1622 m.

⁵²⁰ *Sapieha Aleksander Dadźbóg (1585–1635)*, Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 556–559.

⁵²¹ 1624 m. lapkričio 7 d. Alexander Deodatus Sapieha, Anno, mense et die eadem Alexander Deodatus Sapieha, capitaneus Orszaniens, divo Stanislao in honorem obt. Ung. 3, Christophorus Sapieha, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 71.

⁵²² Aleksandras Deodatas Sapiega Oršos miesto tarnybininkams, 1625 m. gegužės 10 d., Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiehów z Krasieczyna, VI, Teki materiałów sapieżyńskich, (155) Teka Prochaski IV. *Materiały z lat 1623–1627*, Nr. 194.

⁵²³ *Sapieha Andrzej (zm. 1611)*, Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 574–576.

⁵²⁴ *Sapieha Paweł (zm. 1580)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXV (1994), s. 131–133.

⁵²⁵ *Sapiehowie: materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe. T. 1, Petersburg, 1891, t. 1, s. 84.*

⁵²⁶ 1608 m. balandžio 23 d. *Stanislaus Sapieha, Litanus palatinides Kioviensis cancellarii M D Lituaniae ex fratre nepos, Polacy na studyach w Ingolstacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, s. 40.*

⁵²⁷ Ten pat. Lucas Brzestousky Litanus nob illius domini moderator 2 fl.

⁵²⁸ *Sapieha Andrzej Stanisław (1592–1646)*, Andrzej Rachuba, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 576–578.

studijavo Braunsbergo jėzuitų kolegijoje⁵²⁹, tačiau, kaip pastebi biogramos autorius, jis lenkiškai rašė su daugybe klaidų, lotyniškai, veikiausiai, taip pat nemokėjo. Nuo pat jaunumės siekė karinės karjeros⁵³⁰.

Ružanų šakos atstovo Gardino pakamario Mykolo Sapiegos (mirė 1611 m.) sūnus **Fridrichas Sapiega** savo mokslus pradėjo Vilniaus akademijoje. Peregrinacinę kelionę atliko kartu su **Samueliu Simonu Sanguška**. Samuelis Simonas Sanguška 1599 metais išleido sveikinamąją kalbą Leono Sapiegos ir Elžbietos Radvilaitės vedyboms, kurią sukūrė, tikėtina, Vilniaus akademijoje⁵³¹. Fridrichas Sapiega minimas Vilniaus akademijoje, 1600 metų balandį – Ingolštate⁵³², kur tą pačią dieną įsimatrikuliavo ir Samuelis Simonas Sanguška⁵³³, Aleksandras Tiškevičius ir Mykolas Kalosovskis bei Aleksandras Žoravskis⁵³⁴. Aleksandras Tiškevičius buvo įsirašęs ir Padujos Lenkų nacijos knygoje⁵³⁵, todėl tikėtina, kad ši scholarų grupė atliko šiuo periodu tradicinę peregrinacinę kelionę, kurios vienas tikslų buvo Italija.

Kodenio linijos Sapiėgų pradininkas Povilas Ivanovičius Sapiega siuntė sūnų Mikalojų studijuoti, šis išsiruošė su pusbroliu Ivanu/Jonu Sapiega iš Čereisko – Ružanų giminės šakos. Jis 1545 metų žiemos semestrą įsimatrikuliavo į Leipcigo akademijos metriką kaip *Nicolaus et Joannes Sapie ex Rossa*⁵³⁶, o 1546 metų spalį–lapkritį toje pačioje akademijoje įsivėlė į konfliktą su kitu studentu. 1547 metų žiemos semestrą įsimatrikuliavo Karaliaučiuje⁵³⁷, 1548 m. Karaliaučiaus akademijoje buvo rekomenduotas Albertui Hohencolernui jo giminaičio, Sandomiero vaivados Jono Tenčinskio⁵³⁸. Kodenio šakos Sapiėgoms būdingos nuostatos žinomos iš Mikalojaus Sapiėgos korespondencijos su jo vyriausiuoju sūnumi Jonu, 1596 metais buvusiu

⁵²⁹ Kojelavičius, A. *Nomenclator...* 343 Jo eilės yra Zigmanto Vazos sūnui Jonui Albertui (tuo metu – Varmijos vyskupystės administratoriui) dedikuotame kūrinyje *Manipulus quadruplex Sermi ac Revmi Principis Joannis Adalberti invictiss. Poloniarū, Suetiae, Gothiae regis etc. Sigismundi III. filii D. G. electi sedis Varmiensis administratoris perpetui divina opera collectus coelo delatus ecclesiae Poloniae Prussiae faeliciter illatus natale ejusdem Smi 8 Cal. Jun. celebrando per Joan. Heidenstein a nobili juventute studiosa collegii Braunsbergensis Societatis Jesu in Genesio renion oblatus, anno reperate salutis*, (Brunsborg), 1622.

⁵³⁰ *Sapieha Pawel Jan (1609–1665)*, Andrzej Rachuba, PSB Tom XXXV (1994), s. 138–148.

⁵³¹ Sanguška Simonas Samuelis, *In nuptias Illustris et Magnifici Domini D. Leonis Sapiehae, M. D. L. supremi cancelarij, Slonimen: Parnavien: Mohilovien: [et] c. Capitanei. et Illustrissimae D. Elisabethae Radiviliae, ducis a Bierzie et Dubinki, Illustrissimi principis, Domini D. Christophori Radivili palatini Vilnen: [et] generalis ac supremi M. D. L. exercitus praefecti filiae*, Vilnius, 1599.

⁵³² 1600 m. balandžio 18 d. Fridericus Sapieha, *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego, leidėjas Pawel Czaplewski, 1914*, s. 35.

⁵³³ Ten pat. Samues Sangusko Kowalsky liber baro in Kowal et Smolain.

⁵³⁴ Ten pat. Alexander Tyskowiz palatinides Prestiensis, Alexander Zowawsky, Michael Kalosowsky, Poloni omnes dederunt 6 fl.

⁵³⁵ 1601 m. birželio 30 d. Alexander Tyszkiewicz d. l. Sex., *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 34.

⁵³⁶ Die Matrikel der Universität Leipzig, Hrsg. G. Erler, Leipzig, 1895, Codex Diplomaticus Saxoniae Regiae, XVI, s. 658.

⁵³⁷ 1547 m. Žiemos semestras Nicolaus Sophia, Lithuanus, Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 7.

⁵³⁸ 1548 m. liepos 5 d. Jonas Tenčinskis Albrehtui Hohencolernui, Liublinas, 1548 m. liepos 5 d., EFA. Vol. 38. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 8 (a. 1548–1549), N 1108, p. 58.

Padujose⁵³⁹. Laiške Mikalojus Sapiega teigia gavęs laišką, kuriame šis skundžiasi neturįs pinigų, stebisi, kaip šie nepasiekė sūnaus ir prašo, kad su pinigais elgtųsi atsakingai. Mikalojus Sapiega skeptiškai žiūrėjo į sūnaus užmojų stoti į tarnybą Florencijos kunigaikščio dvare ir mokytis ten dvaro papročių bei grojimo liutnia, teigdamas, kad „itališki papročiai mažai pas mus reikalingi ir nežinia kam gali būti naudingi, o svarbiausia yra mokytis laisvųjų menuų“. Prieraiše sūnų įspėjo, kad elgtųsi garbingai ir nedarytų šiam gėdos.

Jauniausias Povilo Sapiegos sūnus **Andrius** yra žinomas, kaip įsimatrikuliavęs Padujos Lenkų nacijos knygoje⁵⁴⁰ greta įrašų, kurie buvo padaryti XVI a. paskutinį dešimtmetį. Jo biograma rodo, kad šis savo karjerą pradėjo karo lauke, aktyviai dalyvavo Livonijos karo veiksmuose, o minėtas įrašas veikiausiai galėjo būti padarytas vėlesnėse kelionėse po Europą (pvz., 1608 metais)⁵⁴¹.

1600 metais Sapiegų Kodenio linijos atstovo Vitebsko vaivados Mikalojaus sūnūs Jonas, **Mikalojus (Pamaldusis)**, Fridrichas, Aleksandras ir Kristupas testamentu buvo atiduoti Mikalojaus Kristupo Radvilos-Našlaitėlio, Leono Sapiegos, Pauliaus ir Mikalojaus Korčevskių ir Grigaliaus Tryznos globai⁵⁴². **Mikalojus** ir Kristupas **Sapiegos** savo mokslus, tikėtina, pradėjo jėzuitų sistemoje. 1604 metais buvo apsistoję Miunchene, taigi veikiausiai privačiai mokėsi greta buvusioje Ingolštato akademijoje⁵⁴³. 1604 metų birželį jie susitiko su Mikalojaus Kristupo Radvilos-Našlaitėlio sūnumis, tuo metu keliavusiais į Miuncheną⁵⁴⁴, su Bavarijos kunigaikščiu Maksimilijonu jo pilyje Miunchene bei trumpai apsilankę Ingolštate⁵⁴⁵. 1607 metais sutinkami Paryžiuje, kur studijavo⁵⁴⁶. 1607 metų birželį laiške iš Paryžiaus Leonui Sapiegai jie dėkojo už savo globą ir rūpinimąsi bei minėjo besimokantys teisės⁵⁴⁷, padedami profesoriaus Teodoro Marviliuso. 1610 rugsėjį laiške iš Paryžiaus Mikalojus Sapiega minėjo, kad čia su broliu klausio etikos ir politikos paskaitų, o popietėmis mokosi fortifikacijos meno, bei siūlė karui su Maskva iš Prancūzijos pargabenti 10–12 fortifikacijos ir apgulties specialistų⁵⁴⁸. 1611 metais Liuvono

⁵³⁹ Mikalojus Sapiega sūnui Jonui, Čelenė, 1596 rugsėjo 16 d. Čelenė Archiwum domu Sapiehow = Archivum domus Sapiehanae. T. 1, Listy z lat 1575–1606 / A. Prochaska, s. 243.

⁵⁴⁰ *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 25.

⁵⁴¹ *Sapieha Andrzej (zm. 1621)*, Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 572–574.

⁵⁴² *Sapiehowie: materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe. T.1, Petersburg, 1891, t. 1, s. 215.*

⁵⁴³ Chachaj, M. *Zagraniczna edukacja Radziwillów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995, s. 58.

⁵⁴⁴ Ten pat.

⁵⁴⁵ Ten pat.

⁵⁴⁶ Yra problemų su identifikavimu. Vienu metu šiuo periodu veikė keli Kristupai ir Mikalojai Sapiegos. Darytina prielaida, kad tai yra broliai, ir vieninteliai broliai Mikalojus ir Kristupas Sapiegos buvo Vitebsko vaivados sūnūs, Mikalojus – būsimas Vilniaus kaštelionas.

⁵⁴⁷ Mikalojus ir Kristupas Sapiegos Leonui Sapiegai, Paryžius, 1607 m. birželio 17 d., „Nauki nasze codzienne institutiones juris civilis i exercitium styli v[eteris] doktora J. M. pana Theodora Marcilluisa, człowieka uczzonego“ Archiwum Sapiegow z Krasieczyna (fond 103 XV Teki materialow Sapiezynskich, Teka 556, Nr. 53, l. 70.

⁵⁴⁸ 1610 m rugsėjo 30 d. Paryžius. Archiwum Sapiehow z Krasieczyna (fond 103 VI Teki materialow Sapiezynskich, Teki Prochaski II Materiały z lat 1607–1614 Teka 556, Nr. 333, l. 398.

akademijos profesorius E. Puteanus siuntė jiems laišką į Paryžių. Šis laiškas buvo atsakymas mandagumo gestui, kurį padarė šie didikai, rašydami laišką minėtam humanistui po jų studijų Liuvene⁵⁴⁹. 1612 m. sausio 17 dieną Puteanus parašė laišką jaunesniems Sapiegų broliams, Fridrichui ir Aleksandrui Kazimierui Sapiegoms. Šiame Laiške Puteanus rekomendavo studentams skaitinius (Philipus Beroaldus *Eloquentia Ludus*), taip pat gyrė studentus už jų pastangas ir numatė jų ateitį, didžias kalbas, kilnų gyvenimą ir garbę. Teigė, kad jis bus laimingas, kad jo studentai grįžę į Lietuvą bus nuoširdūs, išsilavinę ir elegantiški piliečiai⁵⁵⁰. 1613 metų balandį jaunieji scholarai įsimatrikuliavo Padujos akademijos Lenkų nacijos knygoje⁵⁵¹. Žinoma, kad ši brolių pora lankėsi Vienoje, Trevize, 1612 metais – Madride bei Romoje, 1613 m. – Maltoje, o vėliau grįžo į tėvynę⁵⁵². 1614 m. Aleksandras ir Fridrichas Sapiegos, taip pat lavinti Puteano ir Vernulėjaus, publikavo Mikalojui Sapiegai, Minsko vaivadaui (Kodenio šaka) dedikuotą kalbą⁵⁵³.

Mikalojaus jaunesnio brolio **Bogdano** išsilavinimas šaltiniuose nėra paliudytas, jo ankstyviausi veiksmai fiksuoti dalijantis 1558 metais po bevaikio dėdės Semiono mirties jam su broliais atitekusį turtą⁵⁵⁴. Šio sūnus **Mikalojus Sapiega** 1586 m. rugpjūčio 7 dieną fiksuotas Romoje, kur liudijo M. Rudaminos promocijos akte⁵⁵⁵, įsirašė žymaus gamtininko Aldrovandi albume⁵⁵⁶, o 1587 metais, anot S. Koto, galėjo studijuoti Padujoje⁵⁵⁷, įsirašė į Orleano akademijos Vokiečių nacijos knyga⁵⁵⁸. Mikalojaus Sapiegos sūnūs – Tomas ir Kazimieras buvo vieni pirmųjų po beveik 70 metų pertraukos LDK politinio elito atstovų, „sugrįžusių“ į Krokuvos akademiją. Tomas Sapiega su Kazimieru Sapiega savo mokslus pradėjo Liublino jėzuitų kolegijoje⁵⁵⁹, 1619

⁵⁴⁹ Dambrauskaitė, R. Puteanus' Correspondence With The Dignitaries Of The Grand Duchy Of Lithuania *Humanistica Lovaniensia*, Vol. 49 (2000), p. 201–208; Erikas Puteanus *Eryci Puteani Epistolarum Reliquiae–centuria V & postrema*, Liuvėnas, 1612, p. 35.

⁵⁵⁰ Dambrauskaitė, R. Puteanus' Correspondence With The Dignitaries Of The Grand Duchy Of Lithuania *Humanistica Lovaniensia*, Vol. 49 (2000), p. 205; Erikas Puteanus *Eryci Puteani Epistolarum Reliquiae–centuria V & postrema*, Liuvėnas, 1612, p. 72.

⁵⁵¹ 1613 m. balandžio 6 d. Fridericus et Alexander Casimirus Sapiega, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padevskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padevskim (1592–1745)...*, s. 49.

⁵⁵² *Sapiehowie: materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe. T. 1*, Petersburg, 1891. t. s.

⁵⁵³ *Applausus gratulatorius Illustrissimo et magnifico Domino D. Nicolao Sapieha/ Rhetorvm Collegii Porcensis inclytæ Academiae Lovaniensis orationum tomus primus, Lovanii, 1614*, p. 55–68.

⁵⁵⁴ *Sapieha Bogdan (zm. 1593)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 594–596.

⁵⁵⁵ Barycz, H., Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia, 1440–1600, *Archiwum komisji do dziejow oswiaty i szkolnictwa w Polsce*, t. 4, Krakow, 1938, s. 244.

⁵⁵⁶ Quirini Poplawska, D. I visitatori polacchi del museo di oggetti naturali di Ulisse Aldrovandi in *Commentationes historicae Almae Matri Studiorum Bononiensi novem saeculafeliciter celebranti ab universitate Jagellonica Cracoviensis oblatae*, Krakow, Sumptibus Universitatis Jagellonicae, p. 159.

⁵⁵⁷ Kot, S. La réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie: facteur d'occidentalisation culturelle, Bruxelles, 1953.

⁵⁵⁸ 1587 m. liepos 26 d. Nicolaus Sapia Polonus, *Quatrième Livre des procureurs de la nation germanique de l'ancienne Université d'Orléans 1587–1602: Texte des rapports des procureurs*, Cornelia M Ridderikhoff; Hilde De Ridder-Symoens, Leiden: BRILL, 2015, p. 106.

⁵⁵⁹ *Sapieha, E., Saeed-Kalamajska M. Dom Sapieżyński, Cz. 2.*, Warszawa, 2008, s. 195. Barycz, H., Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia, 1440–1600, *Archiwum komisji do dziejow oswiaty i szkolnictwa w Polsce*, t. 4, Krakow, 1938.

metais įsimatrikuliavo Krokuvoje⁵⁶⁰, juos lydėjo 5 asmenys⁵⁶¹. **Tomas Sapiega** su Gabrieliumi Skorulskiu, *Andreas Schule*, *Georgius Got* 1621 m. liepos 14 d. įsimatrikuliavo Ingolštate, čia Tomas Sapiega studijavo logiką⁵⁶². Tomas Sapiega 1622 m. gruodžio 14 dieną užfiksuotas Padujoje⁵⁶³, kažkuriuo metu studijavo ir Liuvene, veikiausiai jam dėstė Mikalojus Vernulėjus⁵⁶⁴. Albertas Vijūkas-Kojelavičius mini, kad Tomas Sapiega keliavo po Italiją, Prancūziją, Malta, Angliją, Nyderlanduose karo veiksmų metu tarnavo pas generolą Ottavio Piccolomini⁵⁶⁵.

Bogdano jaunesnysis sūnus **Povilas Steponas Sapiega**, remiantis vėlesnėmis Vilniaus akademijų jėzuitų dedikacijomis, veikiausiai mokėsi Vilniaus akademijoje, 1580 metais priimtas tarnybai į Stepono Batoro dvarą, vėliau karjerą išvystė Zigmanto Vazos dvare⁵⁶⁶.

Chodkevičiai. XVI a. 7 dešimtmečio pradžioje Chodkevičių giminės atstovai savo palikuonis ir toliau siuntė lavintis ir inkultūruotis į Karaliaučių. Istoriografijoje egzistuojančios pozicijos priskiria Karaliaučiuje 1560 m. liepos 7 dieną atliktą matrikuliaciją Jeronimui Chodkevičiui, tačiau tai fiziškai neįmanoma, nes painiojami asmenys – Jurgio Chodkevičiaus vedybos su Slucko kunigaikštyte Sofija Sluckaite vyko 1558 metais, o Jeronimas II Chodkevičius gimė veikiausiai tais pačiais, 1560 metais. Tad šį matrikuliacijos įrašą reikėtų interpretuoti kaip matrikuliaciją Jeronimo Chodkevičiaus vardu, jam rekomenduojant savo klientus ar tarnybininkus⁵⁶⁷ Sebastijoną Čerskį (Serski), Joną Olendzkį, Joną Tryzną (Tritzna) ir Joną

⁵⁶⁰ *Quarta pars Matricule (studiosorum) incorporatorum Universitati Cracoviensi ab a. d. 1607–1642; Pars IV Matricule Inclitae Vniversitatis Studij generalis Cracouiensis*, <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=325618&from=publication> l. 53, Casimirus Illtris Dni Nicolai Sapie Palatini Novogrodensis Haynen Capitanei filius, Niemcionin Capitaneus Dioc. Luceor, Tomas eius Illmi D. Nicolai Sapia Palatini filius Dioc. Luceor.

⁵⁶¹ Ten pat. Adriannus Joannis Korzeniowski, Dioc. Luceor.; Melchior Nicolai Ruswiczki, Dioc. Samogit., Georgius Joannes Tonkiel, Dioc. Luceor. Hieronimo Malchior Kienowski, Dioc. Luceor., Batholomeus Martini Rokierski Dioc. Crac.

⁵⁶² Gnosus Dnus Thoma Sapieha paladindes Novogrodiensis capitaneus Korsavien log et inst stud, Gabriel Skerulski eques Pol instit iur st Andreas Schule eques Polonus iurisprud Georgius Gott Sueuues log et instit, *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914. s. 48.

⁵⁶³ 1622 m. gruodžop 14 d., Thomas Sapieha, palatinides Nowogrodensis, in honorem divi Stanislai obt. Ung 14 decembris, *Archivum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*, s. 66.

⁵⁶⁴ Nicolai Vernulaei *Academia lovaniensis... Ejus origo, incrementum, forma, magistratus, facultates, Libri III*, Liuvenas, 1627.

⁵⁶⁵ *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego, tak zwany Compendium czyli o klejnotach albo herbach, których famile stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zazywaja.*, Krakowie, 1897, s. 153.

⁵⁶⁶ *Sapieha Paweł Stefan (1565–1635)*, Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXV (1994), s. 133–138.

⁵⁶⁷ V. Biržiška, R. Subotkevičienė ir kiti, besiremdami matrikulais, interpretavo šią imatrikuliaciją, kaip Hieronimo Chodkevičiaus imatrikuliaciją. Tačiau kiti šaltiniai rodo, kad tai veikiausiai ne paties Hieronimo Chodkevičiaus imatrikuliacija, bet jo vardas nurodomas, kaip įsimatrikuliuosusių scholiarų patrono imatrikuliacija. Šiuo istoriniu momentu veikė tik vienas Hieronimas Chodkevičius, kuris bent teoriškai galėjo įsimatrikuliuoti į šią akademiją, tuo metu užėmęs Vilniaus kašteliono pareigas. Tikėtina, kad ši imatrikuliacija yra Hieronimo Chodkevičiaus draugų/klientų sūnų imatrikuliacija, nurodant jo vardą. Hieronimas Chodkevičius studijuojančius „draugų vaikus“ rekomenduoja Albrechtui Hohencolernui, Žr. Hieronimas Chodkevičius Albrechyui Hohencolernui 1560 m. lapkričio 3 d. *Elementa ad fontium editiones*. Vol. 41. *Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia*. T. 11 (a. 1560 – 1566), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1977, N. 1778, p. 40.

Žižemskį (Ozizenzki)⁵⁶⁸.

1560 metais Grigalius Chodkevičius savo sūnus Andrių ir Aleksandrą atidavė į Alberto Hohencolerno dvarą. Čia jaunieji didikai turėjo mokytis kartu su Alberto Hohencolerno sūnumi, padėti jam išmokti lenkų kalbos⁵⁶⁹. Šiame mokymo procese turėjo dalyvauti bene dešimt jaunuolių⁵⁷⁰. Kaip teigia Žana Nekraševič-Korotkaja, Johanas Mylius iš Libenrodės (Tiuringija) tarnavo Grigaliaus Chodkevičiaus dvaro poetu. Jis 1568 m. su savo Leipcige išleistuose kūrinuose *Cato graecolatinus* ir *Poemata Ioannis Mylii* įterpė savotišką eilėraščių ciklą, atspindėjusį Grigaliaus Chodkevičiaus sūnus, besimokiusius pas jį poezijos⁵⁷¹. Taip, anot Ž. Nekraševič-Korotkojos, didikų vaikai buvo skatinami drąsiau kurti poeziją ir platinti mecenatystę⁵⁷². Tais metais Leipcigo akademijos matrikuluose, kaip ir Vienos akademijoje, Chodkevičių giminės atstovų nesutinkama. 1560 metais J. Mylijus buvo jo Krokuvoje ir akivaizdžiai ieškojo potencialių mecenatų, galėjusių suteikti jam tarnybą⁵⁷³. Johanas Mylijus tęsė Grigaliaus Chodkevičiaus sūnų lavinimą laikotarpiu tarp 1560 ir 1568 metų, mokydamas juos graikų ir lotynų kalbų⁵⁷⁴. 1564 metais mokytojas ir mokiniai išvyko į Vieną, kur veikiausiai lankėsi ir Imperatoriaus dvare. 1565 metų vasario 17 dieną Vienoje J. Mylijus iš Imperatoriaus gavo (greičiausiai ne be Chodkevičių ir kitų LDK diduomenės atstovų palaikymo) poeto-laureato diplomą⁵⁷⁵. Vienoje su Andriumi ir Aleksandru Chodkevičiais J. Mylijus, spėjama, buvo nuo 1564 metų kovo⁵⁷⁶. 1568 metais Johanas Mylijus išleido gausiai LDK polinio elito atstovų vardais

⁵⁶⁸ Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 27.

⁵⁶⁹ Albertas Hohencolernas Gabrieliui Tarlai, 1560 m. lapkričio 13 d., *Elementa ad fontium editiones*. Vol. 69. *Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia*. T. 36 (a. 1559 - 1560), Ed. C. Lanckorońska. Romae, 1988.

⁵⁷⁰ Kirkienė, G. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 176.

⁵⁷¹ Plačiau: Veteikis T. *Meletai versificatoriae generosorum iuvenum Andreae et Alexandri Chodkievitorum – exemplum scholasticae poeseos christianae Europaeae*, *Literatūra*, 2009, t. 51 (3), p. 81–97.

⁵⁷² Nekraševič-Korotkaja, Ž. Kultūrinis ir istorinis mecenatystės fenomeno įprasminimas LDK Renesanso epochos lotyniškai rašiusių poetų kūryboje, in: J. Liškevičienė (sudarytoja), *Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai / Celestial patrons and terrestrial benefactors*, Vilnius 2011 (= *Acta Academiae artium Vlnensis*, 60), p. 32.

⁵⁷³ Pvz. 1561 metais J. Mylijus leido kelis veikalus ir 1561 metais sutinkamas veikalas *Carmen elegiacum in nativitatem et circumcisionem Jesu Christi Salvatoris authore Joanne Mylio Libenrodensi Cracoviae Lazarus Andreae excudebat*. Anno salutis humanae MDLXI (1561), išleistas Krokuvoje, dedikuotas Mikalojui Tėbuchovskiui.

⁵⁷⁴ Mylius, Jan Libenrodensis *Cato graeco latinus. Praecipua christianae pietatis capita. Meletai d. Andreae et d. Alexandri Chodkieviorum, illustrium magni ducatus Lituaniae equitum. Omnia in gratiam studiosae iuventutis publicata*. Lipsiae Joannes Rhamba excudebat, anno MDCXVIII (1568).

⁵⁷⁵ *Poemata Ioannis Mylii Libenrodensis, Poetae Lavreati, ex dioecesi generosorum Comitum de Hoenstein: Eorum, quae sunt in hoc opere, Catalogus versa pagella apparet* [Leipzig], 1568 nepaginuotas. Imperijos poeto-laureatų, taigi poetų, apžodanotų specialia Imperatoriaus privilegija nešioti šį vardą bibliografijoje J. Mylijaus iš Libenrodės gyvenimo epizodas Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje ir Lenkijos karalystėje nėra aptartas. Žr. Flood, J. *Poets Laureate in the Holy Roman Empire A Bio-bibliographical Handbook*, p. 1398–1400.

⁵⁷⁶ *Epitalamiorum liber Andreae et Alex. Chodkiewicz dedikacija iš Poemata Joannis Mylii Libenrodensis, poetae Lavreati, ex dioecesi generosorum Comitum de Hoenstein. Eorum, quae sunt in hoc opere, Catalogus versa pagella apparet*. Cum gratia et priuilegio Caesareo M. D. L. XVIII (1568).

papuoštą ir santykius su atskirais didikais liudijantį eilėraščių, dedikacijų ir epitafijų rinkinį⁵⁷⁷. Prieš tai, 1564 metais, išspausdino 1563 metų data pažymėtus eilėraščius, aprašančius karą su maskvėnais⁵⁷⁸, be to, 1565⁵⁷⁹ ir 1566⁵⁸⁰ metais Vienoje išleido kitų veikalų. Andrius ir Aleksandras mirė jaunystėje ir skambių politinių postų neužėmė.

Jono Jeronimo sūnūs **Jonas Karolis Chodkevičius ir Aleksandras Chodkevičius** buvo lavinti kartu. Jonas Karolis Chodkevičius, kaip nurodo A. Vijūkas-Kojelavičius, mokėsi Vilniaus akademijoje⁵⁸¹, tačiau tai veikiau reikėtų suprasti kaip lavinimą jėzuitų sistemoje – jėzuitai mokytojai, lavinimas Vilniaus kolegijoje, Vilniaus akademijos dėstytojų paslaugos. Mokslai Vilniaus akademijoje veikiausiai vyko prieš studijinę kelionę. L. Piechnik mini, kad Vilniaus jėzuitų kolegijoje mokslus J. K. Chodkevičius pradėjo dar 1573 metais⁵⁸². Po tėvo, Jono Jeronimaičio Chodkevičiaus mirties, Aleksandrą ir Joną Karolį Chodkevičius jų motina Kristina Zborovska buvo atsiėmusi iš akademijos, o tai prieštaravo lavinimo instrukcijai, įrašyti Jono Jeronimo testamente. Testamento vykdytojas Žemaitijos vyskupas Merkelis Giedraitis šį veiksma apskundė valdovui Steponui Batorui, o šis siuntė įsakymą vaikų motinai, nurodantį grąžinti vaikus į Vilniaus akademiją⁵⁸³. 1585 metų gruodžio 9 dieną broliai Jonas Karolis Chodkevičius ir Aleksandras Chodkevičius dar buvo Lietuvos didikijoje kunigaikštystėje⁵⁸⁴. Į peregrinacijos kelionę jie išsirengė 1586 metų pavasarį. Broliai sutinkami Ingolštate 1586 m. liepos 26 dieną, juos lydėjo *Joannes Mailischeuski*, Motiejus Konarskis, Mykolas Konarskis ir *Petrus Bonsannus*⁵⁸⁵. Aleksandras Chodkevičius 1588 metų gegužę dalyvavo viešame dispute Ingolštato

⁵⁷⁷ Šiame rinkinyje dedikuoti kūriniai Ostapui Valavičiui, Mikalojui Radvilai Juodajam, Grigaliui ir Jonui Chodkevičiams, Filonui Kmitai, Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui; Andriui Sapiegai skirti kūriniai; Jeronimui Chodkevičiui, Elžbietai Radvilieni skirtos epitafijos.

⁵⁷⁸ *Mylius Joannes Divina Gratia imperante Sigismundo Augusto Polonorum Rege potentissimo, Magno Lithuaniae Duce etc. Victoria de Moschis reportata a Magnifico Domino Gregorio Chodkievitio Castellano Vilmensi, Capitaneo Grodnensi. stiperidiarii militis supremo gubernatore. Addita est ejusdem Domini ad filios suos de conflictu epistola. His accesserunt elegiae III. I Ad Magnificum D. Georgium Chodkievitium legatione Moschovitica perfunctum. II Ad Magnificum Dominum Joannem Chodkievitium Samogitiae praesidem. III Ad Magnificum D. Philonem Cmitham equitem bellicosum et strenuum. Authore Joanne Mylio Libenrodensi. Viennae in Austria, ex officina Michaelis Zimmermanni anno MDLXV (1565). Viennae Austriae ex officina Michaelis Zimmermanni. Anno MDLXIII (1564).*

⁵⁷⁹ *IEPONIKAI. Admirabiles Sanctorum militum Triumphis sive Victoriae. Ad Invictissimum ac potentissimum Caesarem Maximilianum II Dei Gratia semper Augustum etc. Authore Joanne Mylio Libenrodensi. Viennae in Austria excudebat Michael Zimmermann Anno Dom. 1565.*

⁵⁸⁰ *IEPONIKAI. Sancti Christianorum milites Divinitus Victoriis ornati. Opus plane iucundum et omnibus Christianae militiae ducibus contra infideles peraptum propter illustra bellicae fortitudinis exempla, quae sunt quasi viua praecepta militantium. Ad Invictum et Potentem Principem D. Sigismundum Augustum Serenissimum Poloniae Regem, et Magnum Lithuaniae Ducem etc. Authore Joanne Mylio Libenrodensi Poëta Laureato. Viennae, apud Viduam Zimmermanni anno MDLXIII (1566).*

⁵⁸¹ Kojelavičius, A. Nomenclator p. 54 *post exaetam humanioribus literis in Vilmensi Academia primam aetatem, ad rem militarem animum adiceit.*

⁵⁸² Piechnik L. *Początki Akademii Wileńskiej 1570–1599*, t. 1, Rzym, 1984, s. 115.

⁵⁸³ Kirkienė G. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 175.

⁵⁸⁴ Aleksandras Chodkevičius, Jonas Karolis Chodkevičius, Kristupui Radvilai, Gardinas, 1585 gruodžio 9 diena, Gardinas. AGAD AR dz. V 2042 (I), 1.1.

⁵⁸⁵ 1586 m. liepos 26 d. *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914., s. 29.

akademijoje. Ta proga buvo išleistas proginis leidinys, dedikuotas Vilhelmui, Reino ir Bavarijos kunigaikščiui⁵⁸⁶. Žinoma, kad Aleksandras ir Jonas Karolis Chodkevičiai vėliau, 1589 birželį–1589 metų rugsėjį, buvo Ingolštate, 1589 m. lapkričio 11 d. – Augsburgė, ir, veikiausiai, 1590 metais – Venecijoje, o 1590 m. sausio 6 dieną – Paduje⁵⁸⁷. Istoriografijos tradicija nuo XVIII a. priskiria jiems *Grand Tour* kelionę, kur be Italijos ar vokiečių žemių aplankyti Nyderlandai, Ispanija, Prancūzija, Anglija, minima kelionė į Malta, o po peregrinacijos – Jono Karolio stojimas tarnybai į Zigmanto Vazos dvarą⁵⁸⁸. Jono Karolio Chodkevičiaus sūnus Jeronimas Kristosomas studijavo Vilniaus akademijoje. Jonas Karolis Chodkevičius 1606–1613 metų periodu susirašinėjo su sūnumi, dalijo patarimus ir nurodymus dėl šio mokymosi. Jeronimui Kristosomui Chodkevičiui jau vaikystėje buvo padaryta įtaka ir jis turėjo siekių tapti vienuoliu. Išlikusiame susirašinėjime Jonas Karolis Chodkevičius savo aštuonmetį sūnų bandė perkelti į kitokią aplinką ir atitraukti nuo šių siekių – supažindinti su nauja aplinka⁵⁸⁹. Jono Karolio Chodkevičiaus sūnus mirė jaunas, Vilniaus akademijoje⁵⁹⁰.

Jurgio Chodkevičiaus lavinimasis nėra paliudytas šaltiniuose, jo sūnus Konstantinas studijavo ketverius metus: 1562 metų žiemos semestrą įsimatrikuliavo Leipcige ir į Natio Polonica knygas įsirašinėjo iki pat 1566 metų. Humanistas Joachimas Camerarius jam 1563 m. dedikavo kūrinį *Dialogus de vita decente aetatem puerilem*⁵⁹¹, galima spėti, kad Leipcige buvo asmeninis Konstantino Chodkevičiaus mokytojas.

Jurgis II ir Jeronimas Chodkevičiai, tikėtina, studijavo Vilniaus akademijoje, ryšiai su šia įstaiga liudijami vėlesnės Jurgio II mecenatystės (skyrė tūkstantį kapų grašių Vilniaus akademijos studentų bursai⁵⁹²). Jurgio Chodkevičiaus vedybų su Sofija Radvilaite proga Vilniaus

⁵⁸⁶ *Disputatio philosophica. De communibus naturalium rerum principiis in catholica et celebri academia ingolstadiensi die... Maji, Anno MD.XXCIIIX. (1588) proposita. Respondente Illustri ac generoso Domino Alexandro Chodkiewicz, Comite in Sklovo et Myss. Barone in Bychaw etc. Praeside Michaele Eiselin, Soc. Jes. Philos. Prof. Ingolstadii, Anno domini MDXXCIIIX (1588).*

⁵⁸⁷ Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy. Oddział Rękopisow, F. 116, Papiery Kazimierza Tyszkowskiego (43) Materiały dotyczące Jana Karola Chodkiewicza. Biblioteka Cart 3236, s. 27.

⁵⁸⁸ *Historia Jana Karola Chodkiewicza Woiewody Wilenskiego Hetmana Wielkiego W. X. L, Warszawa 1781, T. 1, s. 8–10.*

⁵⁸⁹ Jokaš Karolis Chodkevičius Sofijai Mieleckai-Chodkevičienei 1606 rugpjūčio 7, Ryga, Nr. 7, s. 38–39. Korrespondencye Jana Karola Chodkiewicza poprzedzone opisem rękopismów z archiwum radziwiłłowskiego, znajdujących się w Bibliotece Ordynacyi Krasieńskich połączonej z Muzeum Konstantego Świdzińskiego.

⁵⁹⁰ Kojelavičius, A. *Nomenclator* p. 60 „Habit filium Hieronymum, qui adolescens Vilnae in literarum studinis mortuus est“; *Schema parentalium adolescenti H. C. Chotkiewicz a studiosa juventute Acad. Vilnen. pridie Calend. Aug. 1613 datorum, Joanni Carolo Chotkiewicz consecratum, Vilnae, apud J. Karkanum, 1614.*

⁵⁹¹ *Dialogus de vita decente aetatem puerilem, quodque hoc studium Deo placeat, cum respondentibus figuris quibusdam germanici et latini sermonis, expositis aliquando a Joachimo Camerario in domestica disciplina editis a Ludovico Camerario, Leipcigas, (1563).*

⁵⁹² Baliński, M. *Dawna Akademia Wileńska – próba jej historyi od założenia w roku 1579 do ostatecznego jęj przekształcenia w roku 1803, Poznań, 1862, s. 91.*

akademijos studentai dedikavo jiems savo eiles⁵⁹³, be to, nemenkas eilių rinkinys buvo sukurtas ir dedikuotas broliui Jeronimui Chodkevičiui, jo laidotuvių proga⁵⁹⁴. **Kristupas Chodkevičius** buvo lavinamas jėzuitų aplinkoje, veikiausiai Vilniuje, Liubline ar Krokuvoje. Karalaičiui Vladislovui Vazai dedikavo kūrinius, kuriuos skyrė vienam pirmųjų palaimintųjų lenkų Jėzuitų Stanislovui Kostkai⁵⁹⁵. Jo sūnus **Jonas Kazimieras** buvo lavinamas Jėzuitų sistemoje. 1631 metais jis sutinkamas Breisgau Freiburge su palyda, kurioje buvo Aleksandras Vadtiezavickis, Danielius Statirou, Pranciškus Prokulėjus, Jonas Fureris, Paulius Dolskis, *Suhardus Plumarro*, kanauninkas Valentinus Vitenas⁵⁹⁶. 1633 metais didikas įsimatrikuliavo į Bolonijos akademijos Lenkų nacijos knygą (su Mikalojumi Bildziukevičiumi, Petru Rapolu Odolinskiu, Valentinu Germanu Vitenu)⁵⁹⁷, o 1635 metais greta Tomo Kazimiero ir Jono Fridricho Sapiegų įsirašė į Padujos Lenkų nacijos knygą⁵⁹⁸.

Radvilų, Sapiegų ir Chodkevičių giminių atvejais galima stebėti išskirtines galimybes, kuriomis naudojosi giminės patriarchai, planuodami savo palikuonių ateitį. Pirmiausia Radvilų ir Sapiegų giminės išsiskyrė galimybe savo palikuonims be didesnių problemų gauti prieigą prie užsienio monarchų dvarų ir ja aktyviai naudojosi planuodami ir vykdydami peregrinacines keliones. Jonušo II Radvilos atvejis parodo, kad peregrinacijoje dalyvaujantis jaunuolis

⁵⁹³ *Epithalamia in nuptias illustris et magnifici domini D. Georgii Chodkiewiczii generalis capitanei Samogitiae etc. et illustrissimae virginis dominae D. Sophiae Radiviliae ducis in Dubingis et Birzis, Palatinidis Novogrodensis. A parthenicis sodalibus academiae Vilnensis S. J. conscripta*, Vilnae, 1594.

⁵⁹⁴ *Parentalia in Obitvm Illvstris et Magnifici Domini D. Georgii Chodkiewiczii Generalis Capitanei Samogitiae, etc. A Sodalibus Congregationis Parthenicae, Academiae Viinensis, Societatis Jesv, mortem sodalis svi et moderatoris qvondam vigilantissimi, deflentibus, conscripta.*, Vilnae, 1595.

⁵⁹⁵ Kristupas Chocevičius *De beato Stanislawo Kostka Soc. Jesu ad nobilitatem Polonam Oratio Protrepitica, dicta Feriis D. Stanislai Magni Episc. Crac. Regni Poloniae tutelaris Patroni. Lublini in templo S. J. Anno MDCVI. Dicata Regi Poloniarum et Sueciae Sereniss. Sigismundo III a Christophoro Chodkiewicz Castellana Vilnensi, Cracoviae, Basilius Skalski impressit. A. D. 1606; O Błogosławionym Stanisławie z Kostkowa Kostce Societatis Jesu Epigrammata. Do Naiśnieyszego Xiążęcia Władysława polskiego y szwedzkiego Królewica, etc. etc. etc. Beatus quem elegisti et assumpsisti, inhabitat in atriis tuis. Psal. 64, w Krakowie, Bazyli Skalski drukował 1606; Błogosławiony Stanisław Kostka z Rostkowa Soc. Jesu z ciała, z czarta, z śmierci szczęśliwie tryumfujący nieniezwyceżonemu monarsze Zygmuntowi III. Polskiemu y Szwedzkiemu Królowi od Krzysztofa Chodkiewicza ofiarowany. Ergo iam non estis hospites et adueni sed estis cives Sanctorum et domestici Dei, W Krakowie, Bazyli Skalski R. P. 1606; Beato Stanislao Kostka e Rostkow ex Societate Jesu Carmen encomiasticon. Sigismundo III. Poloniarum et Sueciae Regi Potentissimo dicatum a Christo phoro Chodkiewicz Castellana Vilnensi. Eccles. 45. Dilectus Deo et hominibus cujus memoria in benedictione est similem illum fecit in gloria Sanctorum. Cracoviae, Basilius Skalski impressit Anno Domini 1606.*

⁵⁹⁶ 1631 m. lapkričio 13 d. Alexander Vadtierzawisk, Daniel Stasisrou Polonus Franciscus Proculi nobilis Polonus Joannes Furer Surseensis Helvet Paulus Dottski comes Polonus Suhardus Plumarro Polonus Valentinus German a Vitten Varniensis canonicus Polonus, Mayer, M *Freiburg: Hermann Mayer (Hg.), Die Matrikel der Universität Freiburg im Breisgau von 1460–1656*, Nendeln 1976, Erstdruck: Freiburg i. Br. 1907–1910, p. 885.

⁵⁹⁷ 1633 m. lapkričio 28 d. Franciscus Prokuley, Nobilis ex Magno Ducatu Lituaniae, Joannes Casimirus Chotkiewicz, Comes in Szklow et Bychow, supremus Magni Ducatus Lituaniae Stabuli Praefectus S R M Vladislai Quarti Camerarius, Anno eodem 28 Novembris, Nicolaus Bildziukiewicz, nobilis Lituanius, anno, die eodem, Petrus Raphael Odolinski Nobilis Lituanius, Valentinus German a Vitten, Protonotarius Aplicus, J V Doctor, Bersohn, M. *Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*, Kraków, 1890, s. 50.

⁵⁹⁸ 1635 m. liepos 13 d. Ioannes Casimirus Chodkiewicz supremus Magni Ducatus Lithuaniae stabuli preafectus s. Stanislao in honore ung unum, Ioannes Fridericus Sapieha, offert divo Stanislao in honorem eiusdem ung 2, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T.I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 87.

susiklosčius aplinkybėms iš karto pradėdavo savo politinę veiklą, todėl galima daryti prielaidą, kad prieiga prie atskirų monarchų dvarų leido įsitvirtinusių LDK politinio elito giminių atstovams vykdyti ne tik diplomatinės valstybės funkcijas, bet ir užsiimti tuo, ką galima būtų įvardyti „asmenine diplomatija“.

Radvilų ir Sapiegų atvejais stebima tendencija, kad šių giminių atstovai neskubėdavo matrikuliuotis akademijų metrikose bei planuodavo savo palikuonių lavinimą naudodamiesi akademijų profesūra, samdydami ją privačioms pamokoms. Tiriamos grupės atstovai Sapiegos ir Radvilos buvo skirtingų akademinų ir intelektualinių gebėjimų asmenys, skirtingai rimtai žiūrėję į galimybes lavintis. Svarbu pažymėti, kad po Mikalojaus Radvilos Rudojo bei jo sūnų Kristupo Radvilos-Perkūno ir Mikalojaus Radvilos, visą šią grupę vienija tendencija lavintis: jei ne leistis į Europinę peregrinaciją, tai bent jau lankyti vieną akademiją Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Netgi karine karjera ir karo žygiais besižavintys diduomenės jaunuoliai (pvz., Kristupas II Radvila) savo korespondencijoje reiškia mintis, kad akademija įsitvirtinusio elito atstovų palikuonių akimis yra suprantama, kaip kažkas būtina jų socialinio statuso asmenims, nepaisant esančių ar nesančių akademinų gabumų.

Sapiegų giminės atstovai nuo paskutinio XVI amžiaus dešimtmečio, nepaisant jų konfesinių nuostatų (dauguma jų buvo stačiatikiai bei vienas evangelikas), savo sūnų auklėjimą paveda jėzuitų ordinui. Nuo XVII a. I dešimtmečio išskirtinę vietą šiame lavinime turėjo Liuveno akademija ir du intelektualai – Erikas Puteanus ir Mikalojus Vernulėjus – iki XVII a. 4 dešimtmečio pradžios šioje akademijoje lavinę Sapiegų giminės atstovus. Sapiegų *pater familias* – Leonas Sapiega – savo politinės karjeros zenite buvo ta figūra, kuri, naudodamasi galimybe proteguoti arba bausti, planavo savo artimiausių bei tolimesnių klanų narių lavinimą. Chodkevičių giminės atstovai, priešingai istoriografijoje pasirodantiems vertinimams, beveik taip pat dažnai siuntė savo palikuonis į peregrinacijas užsienyje – tiesiog šioje giminėje buvo mažiau asmenų, sulaukusių peregrinacijai įprasto amžiaus.

Tarp Radvilų reikšminga skirtimi pasižymėjo Biržų-Dubingių šakos ir Nesvyžiaus šakos lavinimas. Nesvyžiaus Radvilų lavinimui toną davė Mikalojus Kristupas Radvila-Našlaitėlis, po skandalingos konversijos peregrinacinės kelionės metu savo palikuonims pasirinkęs jėzuitų ordino globą – Dilingeno, Ingolštato akademijas. Evangelikų tikėjimo Biržų-Dubingių šakoje tęsėsi ilgalaikiai santykiai su Leipcigo ir Bazelio akademijomis. Biržų-Dubingių šakos atstovai buvo itin disciplinuotai ir griežtai saugomi nuo konfesijos pakeitimo peregrinacinės kelionės metu – tai buvo beveik vienintelė magnatų giminė, kurios atstovams instrukcijose buvo draudžiama keliauti į Italijos akademijas, reaguojant į M. K. Radvilos-Našlaitėlio konversiją. Biržų-Dubingių Radvilų atstovai itin didelį dėmesį skyrė kariniam lavinimui, todėl rinkdamiesi akademijas ir

dvarus, į kuriuos bus siunčiami lavintis, ieškojo erdvių, kuriose praktiškai atsiskleidė Vakarų Europoje veikusios karinės inovacijos (pvz., Nyderlanduose).

Šių giminių atstovai buvo ir peregrinacijų „madų“ kūrėjai – tiek jų keliaujančiuose dvaruose, tiek aptarnaujant šių dvarų reikmes, tiek jų nubrėžtais maršrutais sekė jų klientai, draugai, jų patronuojamų konfesijų bendruomenių dvasininkai. Galiausiai magnatiškojo išsilavinimo modelio atkartojimas arba bent imitacija tapo socialiai mobilių, pirmą kartą į senatorių rango pareigas patekusių giminių atstovų „mada“.

6. Kilmingų studentų studijų pikas evangelikų akademijose

Šiame skyriuje aptarsime tiriamos grupės atstovų studijų piką evangelikų akademijose XVI a. paskutinį dešimtmetį.

Dainora Pociūtė, tyrusi LDK Reformacijos judėjimo santykius su radikalios italų Reformacijos veikėjais pabrėžė, kad jau XVI a. 7 dešimtmečio pradžioje tikėjimo doktrinos požiūriu Šveicariškosios Reformacijos ir LDK Reformacijos adeptų požiūriai išsiskyrė dėl palankaus Mikalojaus Radvilos Juodojo požiūrio į antitrinitorių skelbiamas idėjas bei prasidėjusių represijų šios konfesinės krypties atžvilgiu⁵⁹⁹. LDK evangelikų bažnyčia ir jos lyderis M. Radvila Juodasis parodė savarankiškumą nuo Šveicariškosios Reformacijos krypties, todėl bent jau XVI a. 8 dešimtmetyje vienu aspektu stebimas štilis santykiuose tarp evangelikų reformatų intelektualinio ir ideologinio centro bei LDK evangelikų didikų. Veikiausiai prie šio kontaktų nutrūkimo prisidėjo ir gyvybingos diskusijos dėl LDK evangelikų bažnyčios dogmatikos ir krypties⁶⁰⁰. Šiuos kontaktus LDK evangelikų diduomenės atstovai atkūrė XVI a. 9 dešimtmetyje ir paskutinius du XVI a. dešimtmečius bei pirmuosius XVII a. du dešimtmečius stebimas studentų iš LDK studijų piką Altdorfo, Heidelbergo, Bazelio ir Strasbūro akademijose. Šių scholarų tarpe buvo nemažai būsimų LDK pareigūnų.

Siekį iš naujo užmegzti ir sutvirtinti ryšius liudija prie Jono Hlebavičiaus laiško evangelikų teologui Teodorui Bezai pridėtas LDK evangelikų senatorių ir kitų aukščiausių pareigūnų sąrašas. Korespondenciją įgalino Jonas Lasickis ir Andrius Chšonstovskis, palaikę kontaktus su vienu žymiausių evangelikų teologų Šveicarijoje⁶⁰¹. Šiame laiške buvo išvardyti 18 tuo metu aukščiausias pareigas valstybėje užėmusių pareigūnų evangelikų: ką tik miręs Mikalojus Radvila Rudasis ir du jo sūnūs, Naugarduko vaivada Mikalojus Radvila, Kristupas Radvila-Perkūnas, Ostapas Valavičius, Jonas Kiška, įvardintas kaip „anabaptistų“ – antritrinitorių rėmėjas [*is licet patronus sit Anabaptistarum, tamen nondum est rebaptizatos, nostros pastores libenter audit, abhoret a Trinitatis vocabulo*], Mikalojus Manvydas Dorohostaiskis, „ponas Hornostajus“ (veikiausiai – Gabrielius Hornostajus), Mikalojus Tolvaiša (prierašas – *Augustanae confessionis*), Mikalojus Pacas (prierašas – *Luteri dogmata profitens*), Stanislovas Naruševičius (prierašas – *Augustanae cofessionis*), Jonas Hlebavičius, Merkelis Snovskis, Jonas Volminskis, Aleksandras

⁵⁹⁹Pociūtė-Abukevičienė, D. *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų...*, p. 479.

⁶⁰⁰Plačiau Žr. Petkūnas, D. 1585 metų Vilniaus kolokviumas – kunigaikščio Kristupo Radvilos Perkūno pastangos išsaugoti ekleziastinę bendrystę tarp LDK Liuteronų ir Reformatų bažnyčių. – *Colloquium habitum Vilnae die 14 Junii, anno 1585 super articulo de Caena Domini*. Vilnius, 2006, p. 181–204.

⁶⁰¹1584 m. balandžio 10 d. Jonas Hlebavičius Teodorui Bezai, Théodore De Béze, Correspondance. Tome XXV (1584), Travaux D’humanisme Et Renaissance, CCCLXXX, Société Du Musée Historique De La Réformation, Hippolyte Aubert, Alain Dufour, Béatrice Nicollier, Hervé Genton Genève, 2003, p. 73–85.

Pronskis, Mikalojus Naruševičius, Kristupas Zenavičius, Aleksandras Višniaveckis ir Jonas Abramovičius. Tikėtina, kad naudodamiesi šiomis žiniomis Šveicarijos evangelikų teologai siekė atkurti veikiausiai prablėsusius ryšius LDK evangelikų bažnyčia.

Reaguojant į jėzuitų kontreformacinę akciją, vykusią per Vilniaus akademiją ir kolegijas, į šių didikų palikuonis buvo nukreiptos evangelikų jėgos – ir iš tiesų, Kristupo Radvilos-Perkūno, Mikalojaus Manvydo Dorohostaiskio, Stanislovo Naruševičius, Aleksandro Pronskio, Mikalojaus Naruševičiaus ir Kristupo Zenavičiaus sūnūs buvo siųsti į peregrinacines keliones, kuriose minimas „Šveicariškas“ epizodas – matrikuliacijos Bazelio akademijoje. Į „konfesinę gynybą“ perėjusiems evangelikams padėjo ir Strasbūro akademija, kurios tuometinis rektorius buvo Melchioras Junius (po J. Šturmo mirties, iki 1604 metų)⁶⁰². Dėstydamas retoriką jis naudojo viešas studentų oracijas, kurias spausdino rinkiniuose, o šios spausdintos tezės arba poezijos kūriniai tapdavo įrodymu apie jaunųjų didikų pažangą moksle. Šveicariškoji peregrinacija tapo ir savotiška piligrimyste į vietas, kuriose gyveno ir dirbo žymiausi evangelikų teologai. Būdinga tai, kad skirtingas akademijas jungė profesūra, dėščiusi tose pačiose akademijose, evangelikų bažnyčios veikėjai (J. Lasickis, J. Jonasas), lankęsi Bazelyje, Heidelberge ir Strasbūre, bei, kaip rodo B. Krosnevičiaus atvejis – motyvuota LDK evangelikų bažnyčios politika šiose akademijose lavinti būsimus dvasininkus ir teologus, siekiant suformuoti naują evangelikų intelektualų kartą. Bendrai jaunųjų didikų lavinimo evangelikų akademijose akcijai padėjo ir LDK elito socialinė struktūra – diduomenės giminių vyravimas konfesinėje evangelikų bažnyčios politikoje bei klientūros santykiai, surišę didikus ir bajorijos atstovus. Įtakingiausi LDK evangelikų giminių atstovai nukreipdavo savo klientų, bendražygių ir giminaičių palikuonis studijuoti ir pasirinkti konkrečias akademijas. Jonušas ir Jurgis Radvilos, apsilankę Bazelio akademijoje, sukėlė didesnį LDK bajorijos atstovų domėjimąsi šia mokslo vieta.

Naujai atrastą susidomėjimą ir užmegztus ryšius su Šveicarijos Reformacijos centru liudija ir LDK evangelikų konfesinės ir poleminės literatūros leidybinė akcija Bazelio spaustuvėse, suintensyvėjusi XVI a. 9 dešimtmetyje, piką pasiekusi paskutiniais XVI a. metais ir nuslopusi iki XVII a. 2 dešimtmečio. Plačią leidybinę akciją atliko Naruševičių giminės atstovų labai dirbęs Biržų kunigas Chšonstovskis: 1592–1595 m. periodu Bazelyje išleisti jo poleminiai

⁶⁰² Melchioro Junijaus dalyvavimas skatinant tokias keliones yra kiek ironiškas, nes jo paties organizuotuose disputuose apie peregrinacinių kelionių naudą buvo rasta reikšmingų tokių kelionių trūkumų – jų milžiniška kaina, tai, kad nukreipdavo mintis nuo Dievo į mažiau reikšmingus dalykus, kad kelionės silpnina socialinius ir politinius ryšius ir taip grąšo keliautojo moralumui, elgesiui ir sveikatai, bei skatina naujų idėjų, grąsančių valstybės ir valdžios stabilumui sklaidą. Plačiau Žr. Stagl, J. A History of Curiosity – The Theory of Travel 1550–1800, Routledge, 2006, p. 72.

ir religiniai veikalai dedikuoti Kristupui Naruševičiui⁶⁰³, Jonui Naruševičiui⁶⁰⁴. Bazelio akademijos profesoriai dedikavo veikalus čia studijavusiems studentams: Amandus Polanus 1600 m. dedikavo veikalą Andriui Naruševičiui⁶⁰⁵, Kasparas Bauhinus – Mikalojui ir Kristupui Radviloms⁶⁰⁶ bei Jonuši ir Kristupui Radviloms⁶⁰⁷, Jonas Mikalojus Stupanas – Mikalojui Zenavičiui⁶⁰⁸, Jurgiui ir Jonuši Radviloms⁶⁰⁹, Jan Amplias Soschinius savo kūrinis dedikavo Jonuši Radvilai⁶¹⁰.

⁶⁰³ Chrząstowski, A. *Praxis de Caeremoniis et Canone Missae; Disputatio, in Theses digesta per Andream Chrastovium Polonvm, verbi Dei in Lituania ministrum. Matth. 16. vers. 17. 18. Christus Dominus aicit: Beatus es Simon Barjona, quia dcro et sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui in coelis est: et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc Petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt aduersus eam. Paulus I. Timoth. 3. 15 Domus Dei est ecclesia Dei viui, columna et firmamentum veritatis Dauid Psalm. 110. 4. Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech*, Bazelis, 1594; *Dvo libelli de opificio Missae: quorum prior disputationem contra Jesuitam Robertum Bellarminvm susceptam, et in capita thesesque digestam, continet. Alter Euangelicam et Apostolicam aduersus horrendum Missae sacrificium, in nouem partes distributam, disputationem proponit. Per Andream Chrastovium Polonvm, Verbi Dei in Lituania ministrum*. Bazelis, 1592; *Tas pts: Praxis de Caeremoniis et Canone Missae; Disputatio, in Theses digesta per Andream Chrastovium Polonvm, verbi Dei in Lituania ministrum. Matth. 16. vers. 17. 18. Christus Dominus aicit: Beatus es Simon Barjona, quia dcro et sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui in coelis est: et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc Petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt aduersus eam. Paulus I. Timoth. 3. 15 Domus Dei est ecclesia Dei viui, columna et firmamentum veritatis Dauid Psalm. 110. 4. Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech*, Bazelis, 1594; *Tas pats, Bellvm iesviticvm sive ducentarum et quinque iesuiticarum contradictionum index: nempe De eucharistiae mysterio CXC. De Antichristo XV. Pseudographiae, seu falsò citatorum testimoniorum aliquot loci. Duo libelli de opificio Missae; quorum Prior, Disputationem contra Jesuitam Robertum Bellarminvm susceptam, et in capita thesesq; digestam continet. Alter, euangelicam et apostolicam aduersus horrendum Missae sacrificium, in nouem partes distributam, disputationem proponit. Praxis De cerimonijs et canone Missae δεικτικῶς conscripta. Per Andream Chrastovium Polonvm Verbi Dei in Lituania ministrom*, Bazelis, 1594.

⁶⁰⁴ *Bellvm iesviticvm...*

⁶⁰⁵ Polanus Amandus. *De aeterna Dei praedestinatione didascalica. In qua tum haec augustissima doctrina, breuiter et sincere, pro gratia quam Dominus clementer dedit, est esplicata: tum complura difficillima Sacrae Scripturae loca declarata, atq; à Roberti Bellarmini corruptelis aliorumque depravationibus fideliter asserta: Adjecto eorundem locorum indice. Editio secunda, à mendis repurgata*. Bazelis, 1600; *Tas pats Theologiae D. de Aeterna Dei [...]. Dedykacja: Illustri et Generoso Domino D. Andreae Narussevicio in Kuppisky, etc. Domino gratiosissimo S. P. D. ... Basileae. Die 3. Februarij, Anno 1598*, Bazelis, 1598.

⁶⁰⁶ Bauhinus Kasper, *Anatomes Caspari Bavhini Basil. medici et profess. ordina. Liber primus, externarum humani corporis partium appellationes ex antiquitate depromptas, earum descriptiones, explicationem accuratam et vsum, continens. Et liber secundus, partium similarium spermaticarum tractationem per quatuor causas, ex Hippocrat. Platon. Aristot. Galeni et recentiorum classicorum doctrina, proponit: multaq; noua inuenta exhibet. Cum duplici indice, altero capitum in principio, altero rerum in fine locupletiss. Cum gratia et priuilegio Caes*, Bazelis, 1597.

⁶⁰⁷ *Epicedia in Illustriss. et Magnanimi Principis Dn. Domini Christophori Radziwili Birzarum e Dvbinkis Dynastae Palatini Vilnensis Exercituum Magni Ducatus Lithuaniae Ducis Capitanei Kokenhausensis Solicen. Vrzedoviens. etc. etc. XX. Novemb. Anni M. DC. III. vita pie functi obitum ad Illustriss. Principes et D. D. Dn. Januschium et Dn. Christophorum Magni Herois Magnos Filios scripta a Rectore Magnifico et Professorib. Academiae Basiliensis consolationis obseruantiae et perpetuae memoriae ergo*, Bazelis, 1603.

⁶⁰⁸ Stupanus Joannes. *Partes humani corporis compendiose enarratae... ad disp. propositae a Joanne Nic. Stupano*, Bazelis, 1601.

⁶⁰⁹ *Tas pats. Doctrina De Elementis: Item'que De Doloris & Voluptatis Causis. A Ioan. Nicolao Stypano, in Academia Basiliense, ex Galeni Hipp. Arist. & Platonis sentētia enarrata: summatimq; in propositiones digesta: & pro binis primis huius anni Menstruis Exercitijs, ad disputandum proposita. Adiecta est etiam Paracelsistarum sententia de Elementis: quae illis Principia dicuntur. Respondentibus pro primo Mense, M. Lyca Ivsto. Ad 31. Ianuarij. Pro altero M. Ioan. Henrico Ryhinerio. Ad 28. Februarij*. Bazelis, 1597.

⁶¹⁰ Socinas Jonas. *De natura & viribus Aquarum Acidarum. In Actu Inaugurali proprio habita Basileae 23. Junij. 1597*, Bazelis, 1597.

Šiuo laikotarpiu Bazelyje vykusių disputų bei gynimų tezes spausdino Mikalojus Zenavičius⁶¹¹, tezes gynėsi Baltazaras Krosnevičius⁶¹², Danielius Naborovskis dedikavo kūrinius Andriui Naruševičiui, Samueliui ir Albertui Naruševičiams⁶¹³. Heidelberge tezes gynėsi Baltazaras Krosnevičius, 1599 metais dedikavęs jas Motiejui Krosnevičiui, Dubingių evangelikų kunigui ir Jonui Jonasai, Vilniaus gimnazijos rektoriui⁶¹⁴. LDK evangelikų ryšiai su Heidelbergo akademija buvo žinomi jau XVI a. 9 dešimtmetyje: šios akademijos dėstytojas Danielius Tossanus 1590 m. Heidelberge Andriui Volanui dedikavo poleminį veikalą⁶¹⁵. Į Bazelį ir Strasbūrą studentus iš LDK viliojo ir Pranciškus Junius, Heidelberge dėstęs retorikos profesorius, 1591 metais išleidęs veikalus, dedikuotus Jonui ir Mikalojui Hlebavičiams⁶¹⁶ bei Kristupui Mikalojui Dorohostaiskiui⁶¹⁷, o 1592 metais – Žemaitijos Kaštelionui Mikalojui Naruševičiui⁶¹⁸.

LDK kancleris Ostapas Valavičius Strasbūro miesto tarybai išsiuntė Vilniuje 1583 m. rugpjūčio 31 d. datuotą laišką, kuriame rūpinosi, kad Miesto taryba globotų jaunuolius iš LDK,

⁶¹¹ Mikalojus Zenavičius. *Theses Politicae De Rerum Publicarum Mutatione Ac Interitv Quas Ex Decreto Amplissimi Senatvs Philosophici Celeberrimae Academiae Basiliensis, Svb Praesidio Doctissimi Et Ornatissimi Viri. D. M. Balthasaris Crosnievicii Litvani, Ad Publicam disputationem exercitij causa proponit, Nicolavs Zenovicivs, Palatinides Bresciensis. Capitanevs Czerścensis Et Propoyscensis Litvanvs. Ad 21. Maij in auditorio Medico hora solita.* Bazelis, 1601. *Theses de spontaneo et invito, quas faventa Deo O. M. ex Secreto et autoritate Academiae Basiliensis, senatus philosophici sub praesidio Doctissimi et Ornatissimi viri D. Balthasaris Crosnievicii Lituani, Phil. M. ad publicam disputationem exercitii causa proponit Nicolaus Zenovicivs, palatinides Bresciensis Lituanus. Die (3) Februarii hora locoque solitis,* Bazelis, 1601.

⁶¹² Piperellus Vilhelmus. *Theses logicae de digressionibus a forma syllogismi. Pro quibus Deo O. M. favente sub praesidio Balthasaris Crosnievicii Litvani SS. teol. d. publice respondebit... Rhaetus. In auditorio philosophorum ad diem (1) Octobr,* Bazelis, 1601; Polanus Amandus. *Theses, de Sacramentis in Genere et in Specie, quas ex Decreto, Venerandi Ordinis Theologici. Sub Praesidio Reverendi et Clarissimi Viri D. Amandi Polani à Polansdorf, SS. Theol. D. et Professoris in illustri Academia Basiliensi celeberrimi, ad publicam disputationem, pro Solenni Doctoratus Testimonio proponit, M. Balthasar Crosnievicius Lithuanus. In auditorio Theol. III. Septemb,* Bazelis, 1601.

⁶¹³ Naborovskis Danielius. *Nymine Alexicaeo Dvce Auspice. De Veneris Theoremata haec ιατροφιλοσοφικα, autoritate amplissimi medicorum ordinis, in inclyta Rauricorum Academia, praeside viro clarissimo, D. Johanne Nicolao Stypano, Philosopho et Medico Doctore, theorias apud Basileenses Professore, publice disputanda proponit, Daniel Naborovvius, Polonvs, ad Idus Septembreis, In aula medica, hora consueta,* Bazelis, 1594.

⁶¹⁴ Pareus David. *Theses de Creatione Rerum ex primo aphorismo Mosis: in principio creavit Deus caelum et terram. Quas Praeside Reverendo et Clariss. Viro Dn. Davide Pareo, Sacrae Theologiae D. et Professore Ordinario, ac pro tempore Magnifico Academiae Rectore, Publice tueri conabitur Balthasar Crosnievicius Lituanus, ad diem XVI. Junij, in auditorio Theologico, Horâ 7. Matutinâ,* Heidelbergas, 1599.

⁶¹⁵ Tossanus Daniel. *Contra Laurentium Arturum Iesuitam Posnaniensem Disputationes II, Prior, De S. Caena evangelica, quam Arturus oppugnauit. Altera, De superstitiosa et idololatrica veneratione Sanctorum: quam idem Arturus virulento Scripto contra Tossanum tueri conatus est. Ad Ecclesias Catholicam et Apostolicam doctrinam orthodoxè amplectentes in Polonia. Tertullian. Contra Haereticos: Haeretici tantum veritati obstrepunt [...] coatrariam falsam,* Heidelbergas, 1590.

⁶¹⁶ Junius Franciscus. *Defensio Catholicae Doctrinae de S. Trinitate Personarvm in Vnitate Essentiae Dei, adversus} adversus Samosatonicas interpretationes locorum in Scripturis sacris ad orthodoxam de Deo doctrinam pertinentium, et libello comprehensas. Cuius haec inscriptio: Brevis explicatio in Primum Caput Euangelij Joannis, sine auctoris nomine. Opera Francisci Jvnii Biturigis,* Heidelbergas, 1591.

⁶¹⁷ Tas pats. *Defensio Catholicae Doctrinae de S. Trinitate Personarvm in Vnitate Essentiae Dei, adversus Samosatonicos errores specie auctoritatum Scripturae falso adductarum in Polonia exundantes, et epistola quadam comprehensos, quam ab hinc paucos annos discipulus (vt vocant) Arianus scripsit praeceptoris orthodoxo, et dispersit in vulgi manus. Opera Francisci Junii Biturigis,* Heidelbergas, 1591.

⁶¹⁸ Tas pats. *Defensio Catholicae Doctrinae de S. Trinitate Personarvm in Vnitate Essentiae Dei, adversus Samosatonicos errores specie inanis philosophiae in Polonia exundantes, et libello comprehensos, cuius haec inscriptio. Praecipuarum enumeratio causarum, cur Christiani cum in multis religionis doctrinis mobiles sint et varij, in Trinitatis tamen retinendo dogmate sint constantissimi. Opera Francisci Jvnii Biturigis.* Heidelbergas, 1592.

atvyksiančius studijuoti į Strasbūrą. Iš Z. Pietrzyko surinktų duomenų galima spėti, kad Petras Valavičius, Grigaliaus Valavičiaus, Smolensko kašteliono sūnus su palyda ir F. Slupeckis su preceptoriumi J. Jonasu (būsimu Vilniaus evangelikų kolegijos rektoriumi) studijavo Strasbūro akademijoje⁶¹⁹. Petras Valavičius įsimatrikuliavo Heidelberge 1586 m. lapkritį su šeimynykščiu Adomu Stravinskiu ir preceptoriumi Stanislovu Skorulskiu⁶²⁰. S. Skorulskis tuo pat metu studijavo ir Strasbūro Akademijoje, vadovavo jauniems didikams studijų metu⁶²¹, J. Lasickis laiške J. J. Gryneaus'ui jį įvardijo artimu bičiuliu ir rekomendavo jį šiam intelektualui⁶²². S. Skorulskis studijų vadovo pareigas atliko ir vėliau – 1592 metais jo vadovaujamas Jonušas Skuminas-Tiškevičius ir du broliai Masalskiai (Lukas ir Aleksandras Grigaliaus) įsirašė į Padujos akademijos Lenkų nacijos knygą⁶²³.

Chronologiškai ankstyviausias šio laikotarpio būsimas LDK pareigūnas buvo **Kristupas Mikalojus Dorohostaiskis**. Jo tėvo, Mikalojaus Dorohostaiskio (Manvydo/Kuchmistrovičiaus), ankstyvojo išsilavinimo duomenų nėra – pirmasis užfiksuotas jo gyvenimo etapas buvo valdovo dvare 1563 metais paskyrus jį į stalininko pareigas⁶²⁴, tačiau tam tikrų nuorodų į intelektualinius horizontus bei aplinką gali liudyti dedikacija lenkiškam Andrejaus Fričo Modževskio (išleistas po po šio mirties) *O poprawie Rzeczypospolitej* vertimui, kurį atliko Kiprijonas Bazilikas bei prisidėti galėjo Andrius Volanas⁶²⁵. Tikėtina, kad Brastos spaustuvės bei Mikalojaus Radvilos Juodojo dvaro aplinkoje būtų galima rasti ir asmenų, užsiėmusių ankstyvuojančiu K. M. Dorohostaiskio lavinimu. K. M. Dorohostaiskio brolis **Petras** yra žinomas iš itin skurdžių šaltinių sukurtos biogramos⁶²⁶. Jonas Radvanas „Radviliadoje“ teigia, kad jis 1563 metais dalyvavo kovose prie Polocko su Maskva⁶²⁷.

Mokslus pradėjęs LDK, veikiausiai evangelikų sistemoje, Kristupas Dorohostaiskis 1574 metais pradėjo mokytis Strasbūro akademijoje. Kaip nurodo Z. Pietrzyk, jis ten atvyko su palyda, kurioje buvo Jonas Hasleris – jo preceptorius, Stanislovas Bialozoras, Jeronimas Iržikovičius ir Stanislovas Zaremba – bajorai iš LDK. Jo studijų vadovas ir intelektualas Jonas Hasleris 1565 metais mokėsi Bazelio akademijoje, 1568 metais įsimatrikuliavo Heidelberge ir savo studijų

⁶¹⁹ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 148–149.

⁶²⁰ 1586 m. lapkričio 4 d. S. Skorulskis įvardytas kaip „baronis et nobilium preceptor in scriptorum in Octobri rectore Jurgitzio faelam repetitivit“. Toepke, G. *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II: 1554 bis 1662*, T. 2, p. 130.

⁶²¹ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 168–170.

⁶²² 1597 m. rugpjūčio 4 diena, Varšuva, Jonas Lasickis, J. J. Gryneaus, Der Briefwechsel der Schweizer mit den Polen / Theodor Wotschke. Leipzig: Heinsius, 1908, s. 419.

⁶²³ *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim. T. 1, Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*, s. 24.

⁶²⁴ *Dorohostajski Krzysztof Mikołaj (1562–1615)*, Kazimierz Lepszy, PSB Tom V (1939–1946), s. 331–333.

⁶²⁵ Andrius Fričas Modževskis. *Andrzeia Fricza Modrzewskiego O poprawie Rzeczypospolitey księgi czwore [...] ięzykiem lacinskim napisane*, Praefatio in Fricium Drukowano w Losku : w Drukarni [...] Jana Kiszki : nakladem tegoż Woiewody polocieskiego [i.e. Mikołaj Dorohostajski], 1577.

⁶²⁶ *Dorohostajski Piotr (zm. 1611)*, Stanisław Herbst, PSB Tom V (1939–1946), s. 335.

⁶²⁷ Radvanas, J. *Radviliada*, Vaga, 1997, p. 243.

metais užmezgė draugystę su antitrinitorių intelektualais. 1571 metais jis atvyko į Leipcigą, kur vadovavo jaunuolių iš Lenkijos mokslams. 1574 metais atvyko į Lenkiją, pasamdytas Jono Leščinskio⁶²⁸. Krokuvoje jis disputavo su Krovuvos evangelikų kolegijos rektoriumi dėl Trejybės doktrinos. Siekdamas išvengti persekiojimo už antitrinitoriškas pažiūras, jis nutolo nuo teologijos ir pradėjo medicinos studijas Strasbūre. Susiviliojęs patraukliu pasiūlymu tapti K. M. Dorohostaiskio preceptoriumi, jis lydėjo jaunuolių iš LDK palydą į Strasbūro akademiją, kur atvyko 1574 metų vasaros pabaigoje. Pačioje akademijoje J. Hasleris sugebėjo įsivelti į teologinius konfliktus, nes buvo įtartas arijonizmu, dėl to buvo trumpam įkalintas⁶²⁹. Tęsdami peregrinacijos kelionę, 1575 m. gruodžio 16 d. K. M. Dorohostaiskis, J. Iržikovičius, J. Hasleris ir Stanislovas Zaremba įsimatrikuliavo į Breisgau Freiburgo akademiją⁶³⁰. 1578 metais J. Hasleris dedikavo Augsburge išleistą savo veikalą *De logistika medica* Mikalojui Manvydui Dorohostaiskiui, o šio veikalo įžangoje buvo išspausdintas trumpas K. M. Dorohostaiskio sukurtas eilėraštis. Dedikacijoje taip pat buvo minimas ir S. Bialozoras, kaip daug moksluose pasiekęs bajoras, bei referuojama į LDK istoriją⁶³¹. Ši scholarų kompanija 1576–1578 m. periodu veikiausiai keliavo po Italiją ir Nyderlandus, kur K. M. Dorohostaiskis dalyvavo karo veiksmuose. Jaunasis didikas keliavo po Italiją, gyveno Feraroje, Bolonijoje ir Neapolyje, tapo Venecijos garbės piliečiu, keliaudamas iš Italijos namo lankėsi Imperatoriaus dvare, kur už jo nuopelnus karinėje kampanijoje Nyderlanduose buvo suteiktas Šv. Romos Imperijos barono titulas. Mažiau įprasta, kad M. K. Dorohostaiskio preceptorius J. Hasleris po vadovavimo studijoms kartu su savo mokiniu atvyko į Lietuvą ir čia gyveno iki 1583 metų. Vėliau grįžo į gimtąjį Berną, dirbo gydytoju, tačiau dėl antitrinitoriškų pažiūrų J. Hasleris turėjo nuolatinių nemalonumų, todėl 1593 metais per Leipcigą patraukė į Vilnių. Čia, veikiausiai globojamas ir mecenuojamas savo buvusio mokinio, išleido dvi knygas: *Paradoxus anorum mundi* (1596 m., Vilnius) bei *De fuga et praeclusionione pestilentiae* (1603 m., Vilnius).

Pažintinė kelionė, ir ypač itališkoji jos dalis padarė reikšmingą įtaką K. M. Dorohostaiskio asmenybei. Italijoje susipažinęs su žymiu jojimo mokytoju Antonio Ferraro iš Neapolio, nuoširdžiai besidomėdamas žirgais ir jojimu (žinoma apie jo korespondenciją su M. K. Radvila-Našlaitėliu, taip pat besidomėjusiu šia tema), 1603 jis metais išleido veikalą, tapusį „bestseleriu“

⁶²⁸ Burchill, Christopher. C. *Aristotle and the Trinity: The Case of Johann Hasler in Strasbourg 1574–1575*, Archiv für Reformationsgeschichte Jahrgang 79 (1988), s. 282–310.

⁶²⁹ Ten pat.

⁶³⁰ Mayer, M. *Freiburg: Hermann Mayer (Hg.), Die Matrikel der Universität Freiburg im Breisgau von 1460–1656*, Nendeln 1976, Erstdruck: Freiburg i. Br. 1907–1910, p. 553–554.

⁶³¹ Johann Hasler. *De logistika medica (hoc est & morborum & compositorum medicaminum qualitatum gradus, purgantiumque doses atque proprietates investigandi ratione apodictica) problematis novem ... absoluta, liber unus*, Augustae, Valentinus Schönigk, 1578.

– *Hippica arba knyga apie žirgus*⁶³². Didiko palydos narys Stanislovas Bialozoras prieš šią kelionę 1570 metais įsimatrikuliavo Karaliaučiuje, 1572–1574 metais studijavo Leipcigo akademijoje (Lenkų nacijos knygoje įsimatrikuliavo su Merkeliu Volodkevičiumi)⁶³³, 1593 m. buvo paskirtas Upytės pakamariu, 1605 m. – seimo maršalu, 1605 m. – LDK Tribunolo maršalu. Jeronimas Iržykovičius po peregrinacijos kelionės buvo išrinktas Vyriausiojo Tribunolo deputatu, 1592 m. – Drohičino ir Melniko mokesčių rinkėju⁶³⁴.

K. M. Dorohostaiskis yra puikus pavyzdys, kodėl akademijų nacijų knygas reikėtų naudoti atsargiai: 1608 m. spalio 23 dieną ir 1612 m. rugpjūtį yra padaryti jo vardo įrašai Padujos Lenkų nacijos knygoje⁶³⁵, tačiau tai veikiau įsirašymas norint pasižymėti savo vardą ir paremti studentų iš Respublikos bendruomenę, nes yra žinoma, kad tuo metu K. M. Dorohostaiskis vyko gydytis į mineralines versmes (veikiausiai prie Padujos miesto)⁶³⁶.

K. M. Dorohostaiskio sūnus Vladislovas Dorohostaiskis pagal maždaug 1615 metais sukurtą tėvo testamentą buvo paliktas giminaičių Jonušo ir Kristupo II Radvilų ir vieno įtakingiausių evangelikų Lenkijos karalystėje Rapolo Leščinskio globai⁶³⁷ ir, iki šiam sueis 20 metų, turėtų būti lavinamas su Rapolo Leščinskio sūnumis. Sūnaus išsilavinimo kaštams padengti K. M. Dorohostaiskis užrašė pajamas iš dviejų palivarkų⁶³⁸. Apie Vladislovo Dorohostaiskio lavinimą žinoma iš jo vaikiškų laiškų, parašytų vienam globėjų, Kristupui Radvilai, 1621–1625 metų periodu, kurie liudijo, kad Vladislovas daro pažangą moksluose, pažymi globą ir gerus santykius su savo bendraamžiu Boguslavu Leščinskiu⁶³⁹. 1628 metais jis su Belzo vaivadaičiu mokėsi liuteroniškoje Lešno gimnazijoje Lenkijoje, kur buvo lavinamas Jono Comeniuso (šis vadino jį savo mokiniu), o 1629 metų kovą tapo vieno čekų brolių, intelektualo Jono Rybinskio

⁶³² Dorohostaiskis, K. M. *Hippica, to jest o koniach księgi*, Kraków, 1603. Plačiau apie K. M. Dorohostaiskio įvaizdžius literatūroje: Tarczykowa, M. Krecja Krzysztofa Mikołaja Dorohostajskiego w piśmiennictwie siedemnastowiecznym

Wschodni Rocznik Humanistyczny, 2014, tom X., s. 153–168.

⁶³³ 1574 m. Stanislaus Bialosor, 442; Tomkowicz, S. *Metrica nec non liber nationis Polonicae Universitatis Lipsiensis ab anno 1409 usque ad 1600*, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*. Seria I, t. 2, s. 442, *Liber Nationis Polonicae I 1557–1647*, 154 v.

⁶³⁴ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 111–115.

⁶³⁵ 1608 m. spalio 23 d. Ill-mi et excell-mi dni dni Christophori Monuit Dorostaiski de Dorostaie supremi marescialce Magni Ducatus Lithuaniae [familiares?] obtulerunt sex hispanicos due, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 41, 1612 m. rugpjūčio 1 d. Christophorus Monwid de Dorostaie divo St ung quator. Ten pat, s. 48.

⁶³⁶ *Dorohostajski Krzysztof Mikołaj (1562–1615)*, Kazimierz Lepszy, PSB Tom V (1939–1946), s. 331–333.

⁶³⁷ Augustyniak, U. Testamenty ewangelikow reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim, Warszawa, 1992, s. 136.

⁶³⁸ Ten pat, s. 138.

⁶³⁹ Vladislovas Dorohostaiskis Kristupui Radvilai, Baranovas, 1621 m. lapkričio 21 s.d.; 1623 m. balandžio 2, d., Vladislovas Dorohostaiskis Kristupui Radvilai, Vlodava; 1625 m. vasario 22 d. Vladislovas Dorohostaiskis Kristupui Radvilai, AGAD AR V 3216, l. 1–8;.

dukros Hanusios krikštatėviu⁶⁴⁰. Šio periodo korespondencijoje Kristupui Radvilai Vladislovas Dorohostaiskis siekė savo globėją sužavėti lotyniškai-vokišką „makaronizmą“ pilnais laiškais, liudijančiais kad bent jau evangelikų reformatų tarpe vokiečių kalbos mokymosi aktualumas išliko svarbus⁶⁴¹. 1632 metų pradžioje jis rengėsi kelionei į Nyderlandus, 1632 m. rugpjūčio 30 dieną su Belzo vaivadaičiu Boguslovu Leščinskiu ir Džonu Džonstounu įsimatrikuliavo Leidene, kur jis veikiausiai buvo bent metus⁶⁴², taip pat lankėsi ir Franekeryje. Džonas Džonstounas buvo gimęs Didžiojoje Lenkijoje, protestantų dvasininko Simono Džonstouno šeimoje, kuri buvo kilusi iš Škotijos. 1625–1629 metais jis vadovavo dviejų Kurbacho grafo sūnų studijoms, pats studijavo Franekeryje, Leidene, Londone ir Kembridže. 1629 metais lydėjo Boguslavą Leščinskį ir Vladislovą Dorohostaiskį, su kuriais lankėsi Leideno ir Kembridžo akademijose, čia D. Džonstonui buvo suteiktas medicinos daktaro diplomai. Šio kelionės B. Leščinskio ir V. Dorohostaiskio palydoje tęsėsi iki 1634 metų⁶⁴³. D. Džonstonas Jonušui ir Boguslavui Radviloms, Boguslavui Leščinskiui ir Vladislovui Dorohostaiskiui dedikavo Amsterdame išleistą medicinos veikalą⁶⁴⁴. 1634 metais Vladislovas Dorohostaiskis užfiksuotas grįžęs į tėvynę⁶⁴⁵. Ši trumpa kelionė veikiausiai turėjo tęstis ilgiau, bet pasikeitusios aplinkybės – Vladislovo Vazos išrinkimas ir atsivėrusios didesnės galimybės LDK evangelikams gauti pareigybes, Vladislovo Dorohostaiskio tolesnį buvimą Nyderlanduose padarė neberekalingu. 1634 metais jis išrinktas atstovų į seimą, kariniu komisaru prie Vladislovo Vazos asmens, 1636 metų balandį išrinktas LDK Vyriausiojo Tribunolo maršalu, rugpjūtį paskirtas valdovo dvaro taurininku, tačiau ankstyva mirtis 1638 metais nutraukė tolesnę jo karjerą⁶⁴⁶.

1577 metų birželio 21 dieną Karaliaučiaus akademijoje peregrinacijas pradėjo Naruševičių ir Tolvaišų giminių atstovai. Kaip jau minėta, Naruševičių giminės atstovai, vieno svarbiausių LDK kanceliarijos pareigūnų Pauliaus Naruševičiaus sūnūs 1542 metais mokėsi ir liko skolingi už mokslus Vilniuje bandytoje įkurti Abraomo Kulviečio kolegijoje⁶⁴⁷. Veikiausiai tarp Pauliaus Naruševičiaus sūnų **Mikalojaus ir Stanislovo** buvo beveik dešimtmečio amžiaus skirtumas. Jau

⁶⁴⁰ *Dorohostajski Władysław (1611–1638)*, Stanisław Herbst, PSB Tom V (1939–1946), s. 335; Autobiografia Jana Rybińskiego, seniora Braci Czeskich, A. Danysz, *Reformacja w Polsce*, Nr. 8, Warszawa, 1922, s. 313.

⁶⁴¹ Vladislovas Dorohostaiskis Kristupui Radvilai, 1628 m. gruodžio 27 d. AR AGAD V 3216, l. 9–10.

⁶⁴² 1632 m. rugpjūčio 30 d. Ladislaus baro in Dorestay Mareschallides magni Ducatus Lithuaniae *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula* Du Rieu, 1875, p. 246.

⁶⁴³ Krasinski, V. *Lectures on the religious History of the Slavonic Nations*, Edinburgh, Johnstone and Hunter. 1851, p. 254.

⁶⁴⁴ Jonston, J. *Thavmatographia natvralis, in decem classes distincta, in quibus admiranda I. coeli, II. elementorum, III. meteororum, IV. fossilium, V. plantarum, VI. avium, VII. quadrupedum, VIII. exangvium, IX. piscium, X. hominis*, Amsterdami, 1632.

⁶⁴⁵ Vladislovas Dorohostaiskis Petruui Kochlevskui, 1634 m. gegužės 10 d., Nemėžis, AGAD AR dz. V 3216, l. 26–27.

⁶⁴⁶ *Dorohostajski Władysław (1611–1638)*...

⁶⁴⁷ Pociūtė-Abukevičienė, D. *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų...*, p. 99.

1544 metais Krokuvos akademijos matrikuluose sutinkamas įrašas (Nicolaus Pauli de Lithuanua dioc. Vilmensis), kuriame įvardintą asmenį galima identifikuoti kaip Mikalojų Naruševičių, Pauliaus Naruševičiaus sūnų⁶⁴⁸. Iš paskutinėmis 1544 metų gruodžio dienomis Alberto Hohencolerno parašytos rekomendacijos Karaliaučiaus miestietei Anai Fejerabend, skirtos Pauliui Naruševičiui, veikiausiai galima daryti prielaidą, kad tarp Prūsijos kunigaikščio ir kanceliarijos pareigūno galėjo būti ne tik tarnybiniai santykiai (būtent tokiais, neformaliais ryšiais evangelikų tikybą ir siekė skleisti Albertas Hohencolernas). Taip pat galima prielaida, kad Mikalojus Naruševičius tarp matrikuliacijos Krokuvoje ir stojimo į tarnybą Žygimanto Augusto dvare 1550 metais⁶⁴⁹ galėjo nesimatrikuliudamas mokytis ir Karaliaučiaus akademijoje⁶⁵⁰. Savo ruožtu Mikalojaus brolis Stanislovas žinomas iš 1555 metų matrikuliacijos liuteroniškoje Jenos akademijoje.⁶⁵¹ Tikėtina, kad tai ne vienintelė formalaus lavinimosi įstaiga, kurioje šis lankėsi. Mikalojus Naruševičius turėjo penkis sūnus: Mikalojų, Andrių, Joną, Mikalojų ir Kristupą.

1577 metų birželio 21 dieną Karaliaučiaus akademijoje įsimatrikuliavo **Adomas Tolvaiša**⁶⁵², **Kristupas Naruševičius**, Jonas Naruševičius⁶⁵³ ir Paulius Naruševičius⁶⁵⁴. Adomas Tolvaiša ir Paulius Naruševičius toliau tęsė savo peregrinacijos kelionę kartu, 1579 m. jie veikiausiai buvo Vroclave, kur intelektualas ir proginis poetas A. Celagius jiems dedikavo nedidelės apimties kūrinį⁶⁵⁵. Tų pačių metų pabaigoje jaunuoliai lankėsi Strasbūre⁶⁵⁶, ir, galiausiai, 1580 m. sausio 3 dieną įsimatrikuliavo į Ingolštato akademiją, kartu su *Christoferus Milinski, Johannes Domundns, Petrus Kurnitzcki*.⁶⁵⁷ Kristupas ir Jonas Naruševičiai bei prie jų prisijungęs Mikalojus Valavičius taip pat susitiko su minėtu A. Celagiusu. 1580 m. rugpjūčio 25 diena datuotame proginiame eilėraštyje Andrius Celagius kreipiasi į Joną ir Kristupą Naruševičius

⁶⁴⁸ 1544 m. Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508, 2 volumes and CD, hrsg. v. A. Gásiorowski, Cracow, 2004–2007, s. 67.

⁶⁴⁹ *Naruszewicz Mikołaj (zm. 1575)*, Stanisław Aleksandrowicz, PSB Tom XXII (1977), s. 567–569.

⁶⁵⁰ 1545 m. EFA, Albertas Hohencolernas Pauliui Naruševičiui, *Elementa ad fontium editiones. Vol. 61. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 29 (a. 1545–1546)*, Ed. C. Lanckorońska, Romae, 1985, VIII, 151, N. 2489, p. 5.

⁶⁵¹ 1555 m., Stanislaus Narussouius Lithuanus Mentz G, *Die Matrikel der Universität Jena 1548–1652*, Bd 1, Weimar, 1944, s. 27.

⁶⁵² *Idem fecit Generosus et Magnificus Dominus, filius Generosi et Magnifici Domini Nicolai Talvuosz, Samogithiae Castellani, numeravit; Erler, G. Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, Leipzig, 1910, p. 64.

⁶⁵³ Ten pat. Dominus Joannes et Dominus Christophorus Narussavuitz etc., filij relictis Illustris quondam Generosi ac Magnifici Domini Nicolai Narussavuitz etc. Thesaurarij terrestri Magni Ducatus Lithuaniae, qui nomine inscriptionis numerarunt.

⁶⁵⁴ In prius lectam juramenti scholastici formulam stipulata manu promiserunt Paulus Narussavuitz Illustris, generosi et Magnifici Domini, Dominus Capitaneus Marcoviensis et Mindzelensis, etc. Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 63–64.

⁶⁵⁵ Andreas Calagius *Generosus ac Magnificus D. D. Pavlo Narvsovito, Capitaneo Marcoviensi: etc. et Dn. Adamo Tawois, Castellaniac Samogithiae etc. Lithvanis. Wratislavia in Germaniam ulteriolem se conferentibus: Dominis suis observandis*, Vratislaviae, 1579.

⁶⁵⁶ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 116.

⁶⁵⁷ Adam Talwoisz Lituanus castellanides Samogithiae 2 fl. *Polacy na studyach w Ingolstacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914. s. 25.

bei Mikalojų Valavičių, kurie tuo metu, kaip reikia suprasti, vyko pro Vroclavą ir susitiko su šiuo humanistu. Jame poetas klausia, kur šie vyksta, ar tik ne Prancūzijon (*Cur Datur? Ad Gallos cur aperitur iter?*)⁶⁵⁸. Tų pačių metų spalį (1580 m. spalio 3 d.) Kristupas ir Jonas Naruševičiai bei Mikalojus Valavičius įsimatrikuliavo į Altdorfo akademiją, o šiuos lydėjo *Joachimus Perbanth* iš Karaliaučiaus.⁶⁵⁹ Galiausiai Kristupas Naruševičius ir *Joannes Ligensa* sutinkami įsimatrikuliavę Ingolštato akademijoje 1581 m. gruodžio 13 dieną⁶⁶⁰. 1581 metais Ingolštate išleistame rinkinyje yra išspausdinti eilėraščiai, dedikuoti Pauliui Naruševičiui ir Adomui Tolvaišai.⁶⁶¹ Nesant epistoliarinių šaltinių, nėra aišku, ar šiose peregrinacijos kelionėse buvo A. Celagijaus įtartas Prancūziškas epizodas. K. Naruševičius maždaug 1611 metais perėjo į katalikybę (ir, kaip būdinga Zigmanto Vazos valdymo metu – už tai jam buvo atlyginta politine karjera ir senatoriškosiomis pareigybėmis). Jo sūnus Mikalojus mirė jaunas, studijų metu, 1615 m. gegužės 4 dieną Vilniuje⁶⁶². Kitas sūnus Stanislovas 1618 metais studijavo Vilniaus Akademijoje, o 1622 metų birželio 20 d. metais matrikuliavosi Ingolštate su Motiejumi Hanu, Prūsu, teologijos studentu, Antanu Kryškiu ir Aleksandru Kolontajumi, lietuviu⁶⁶³. Jauniausias Mikalojaus Naruševičiaus sūnus **Mikalojus II** tėvui mirus (1575 m.) buvo nepilnametis ir ankstyviausi žinomi jo veiksmai buvo teisminiai procesai su motina 1579 metais ir dalyvavimas karinėse Stepono Batoro kampanijose prieš Maskvą.⁶⁶⁴

Jono Naruševičiaus sūnūs **Aleksandras ir Jurgis Naruševičiai** 1601 metų vasario 15 dieną įsimatrikuliavo Karaliaučiuje, lydimi Jono Paprockio ir Martyno Vituskio⁶⁶⁵. Reinholdas Egertas (*Eggert, Eckart. Eckert*), 1598–1601 metų laikotarpiu matrikuliavęsis Karaliaučiaus akademijoje⁶⁶⁶, buvo Kauno miestiečių giminės atstovas, preceptorius bei mokytojas. Šios

⁶⁵⁸ *Epigrammatvm M. Andreae Calagii Vratislavien. poetae caesarei et coronati, Centuriae sex*. Francofurti ad Oderam, 1602, p. 12.

⁶⁵⁹ 1580 m. spalio 3 d. *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, p. 13.

⁶⁶⁰ *Polacy na studyach w Ingolstacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, s. 26.

⁶⁶¹ *Almae Ingolstadiensis Academiae Tomus Primus, In septem divisus partes... Inchoatus primum a M. Valentino Rotmaro, P. L. et Eloquentiae Professore Ordinario: Iam vero post immaturum ipsius obitum accurate fideliterque absolutus: A. M. Joanne Engerdo... Ingolstadii*, 1581.

⁶⁶² Stanislaus Dmosicki. *Suprema cura quam familiae ac indolis generosae, speiq[ue] rarae Nicolao Naruszewicz m. d. Christophori Naruszewicz supremi M. D. L. venatoris... filiolo 4 Non. Maias pie ac placide humanis rebus exempto, / Stanislaus Dmosicki s. theol. in Acade[mia] Societatis Iesu Vilnen[si] auditor, discipulo suo merenti moerens inspector impendit*, A. D., 1615.

⁶⁶³ 1622 m. birželio 30 d. Stanislaus Naruszwic filius Illris ac Magci Dni Christophori Naruszwic senatoris et thesaurarii M D Lithuania, Matthias Hannius Borussus s theol stud, *Polacy na studyach w Ingolstacie : Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, s. 49.

⁶⁶⁴ *Naruszewicz Mikolaj (ok. 1560–1603)*, Jan Dzięgielewski, PSB Tom XXII (1977), s. 569–571.

⁶⁶⁵ 1610 m. vasario 15 d., Alexander Narusevicius, Georgius Narusevicius fratres, Magnifici ac Generosi Domini Johannis Narussevicij Sacra Regiae Maiestatis Supremi Magistri venationum filij, Johanes Paprocki, Erler G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 157.

⁶⁶⁶ 1598 m. rugpjūčio 19 d. Reinholdus Eggardt, Franciskus Durrikiowicius, Littvanus, iuratus. Ten pat, p. 142; 1601 m. spalio 12 d. Reinholdus Eckert Caunensis Litvanus. Ten pat, p. 157.

giminės atstovai minimi Karaliaučiaus akademijoje ir anksčiau – Motiejus⁶⁶⁷ ir Kristupas Egertai.⁶⁶⁸ Veikiausiai į Karaliaučių 1600 metų spalį atvykęs Reinholdas Egertas susipažino su didikais ir padarė teigiamą įspūdį Naruševičiams, kurie Karaliaučiuje matrikuliavosi 1601 metų vasarį. Bent nuo 1605 iki 1610 metų neabejotinai tarnavo šiai giminei. Tikėtina, kad Naruševičiai studijas Karaliaučiuje nutraukė dėl prasidėjusio karo, galimai dalyvavo karo veiksmuose Livonijoje. Andrius Naruševičius 1605 metais vedė Kotryną Fronckevičaitę Radziminską, o jų vestuvėms proginį leidinį Lignicoje (Silezija) išleido Reinholdas Egertas⁶⁶⁹. 1605 m. ten pat panašų sveikinimą išleido ir Severinas Konradas Martensas (tikrasis vardas Jonas Markaitis)⁶⁷⁰, kuris 1600 metų lapkričio 22 d. Heidelberge gynėsi medicinos mokslų disertaciją (dedikuotą Jonušui I Radvilai)⁶⁷¹. 1608 m. kovo 22 dieną broliai Naruševičiai įsimatrikuliavo Heidelberge, lydimi Jono Paprockio, šį kartą prie jų prisijungė Jonas Ulmanis ir Reinholdas Egertas⁶⁷². Ta pati palyda įsirašė į Marburgo akademiją 1608 m. rugsėjo 27 dieną⁶⁷³. 1609 metais Marburge išleista Aleksandro Naruševičiaus tezė apie karinę amuniciją⁶⁷⁴. Marburge Naruševičiai gyveno globojami medicinos profesoriaus Mikalojaus Brauno, nuosavame name miesto centre. Dėl iki galo neaiškių priežasčių 1610 metų kovo 7 dieną prieš lietuvių didikus kilo nepasitenkinimas ir riaušės, kai studentų būrys išdaužė langus name, kuriame šie buvo apsistoję. Pradėjus teisminį procesą, riaušinininkai nenusiramino ir jų minia susirinkusi su ginklais grasino, kad studentus iš LDK jie nužudys. Pagrindinės priežastys dėl tokio elgesio galėjo būti kilmingų svetimšalių favoritizavimas ir tai, kad šie nevykdė šioje akademinėje bendruomenėje įprastų papročių – „iššventinimo“ į studentus, kai studentas, tik atkentėjęs tam tikras patyčias galėjo tapti pilnateisiu

⁶⁶⁷ 1562 m. sausio 16 d. Mathias Eckert Caunensis. Ten pat, s. 27.

⁶⁶⁸ 1576 m. spalio 31 d. Christophorus Eggert, Caunensis. Ten pat, p. 62; RO 1577 08, Hofmeister, Bd. II, s. 193.

⁶⁶⁹ Eggerdes Reinhold. *Matrimonio felicissimo a Magnifico ac Generoso Domino Dn. Andrea Naruszewitio, nec non Magnifica atque Generosa Virgine Catharina Fronckovitia de Radzimin solemnib. auspici. celebrand. in Lithuanonum Metrop. Vilna, gratulatur Reinholdus Eggerdes Lithuanus*. Lignicii typia Nicolai Sartori, 1605.

⁶⁷⁰ Martens Seweryn Konrad. *Carmen in Nuptias Magnifici ac Generosi Domini, Dn. Andreae Narussovicii; nec non Magnificae ac Generosae Virginis Catherinae Frontzkievitiae de Radzimin. Scriptum a Severino Conradi Martens, Lignicii Typis Sartorianis, 1605.*

⁶⁷¹ Martens, Severinus Conradi. *Theses medicae de vertigine: quas sub praesidio clarissimi experientissimique viri dn. Luberti Esthii, medicinae doctoris, botanici, anatomici et physiologices profess. praeceptoris sui officiose colendi, in antiquissima ac celeberrima Heidelbergensium Academia / publicae examinandas proponit Severinus Conradi Martens, Lithuanus, ad diem 22 Novemb. loco et hora consueti, Heidelbergas.*

⁶⁷² 1608 m. kovo 22 d. Georgius Narustemvicius, generosus Polonus, frater preadicti Alexandri, Alexander Narustemvicius, generosus Polonus, filius magni venatoris Polonia, Joannes Paprocus, Polonus, Joannes Ulmanus. Polonus, Reinholdus Eggerdes, Polonus. Toepke, G. *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II: 1554 bis 1662*, p. 239.

⁶⁷³ 1608 m. rugsėjo 27 d. Generosi Alexander Narussenvicii fratre Litvani, Generosi Georgius Narussenvicii fratres Litvani, Iohannes Paprotzki Polonus, Iohannes Ulmanus Silesius, Reinholdus Eggert Litvanus praeceptor, *Catalogus studiosorum scholae Marpurgensis*. Nendeln; Liechtenstein: Kraus, 1980 (Nachdruck der Ausgabe 1875–1888), pars. 4, p. 37.

⁶⁷⁴ Naruševičius, A. *Oratio de munitioibus publice habita in inclitya et celeberrima Academia Marpurgensi die anno MDCIX/ an Alexandro Naruszewic, Marpurgi Hessorum, 1609.*

studentų bendruomenės nariu⁶⁷⁵. Prie minėtos scholarų kompanijos tolimesnėje kelionėje prisijungė Felicijonas ir Rapolas Grochovskiai, Jurgis Ciekanovskis, Jeronimas Zychlinskis, kurie kartu tą pačią 1610 balandžio 12 dieną įsimitrikuliuavo Altdorfe⁶⁷⁶. Veikiausiai prie jų prisijungė ir kiek vėliau, birželio 11 d. įsimitrikuliuavęs Kristupas Grochovskis⁶⁷⁷. Galutinis Aleksandro Naruševičiaus kelionės tikslas buvo Italija, kur į Padujos Lenkų Nacijos knygą šis matrikuliuosis 1612 metais⁶⁷⁸. Ilgalaikė tarnyba Naruševičiams Reinholdui Egertui atnešė naudos. XVII a. 3–4 dešimtmečiais jis minėtas kaip Knypavos (Kneiphof, Karaliaučiuje) miesto tarybos narys ir burmistras⁶⁷⁹. Reinholdo sūnus Kristupas tarnavo LDK kariuomenės artilerijoje („*rei machinariae per magnum Lithuaniae ducatum praefectus primarius et centurio*“), tikėtina, kad šias pareigas užėmė su kitos evangelikų giminės atstovo, artilerijos generolo Mikalojaus Abramovičiaus pagalba.

Jonušas Skuminas Tiškevičius buvo Naugarduko vaivados Teodoro sūnus. Studijuodamas jau turėjo Braclavo seniūno titulą ir keliavo su Luku Felicijonu ir **Aleksandru Grigaliumi Masalskiais**, globojamas S. Skorulskio. S. Skorulskis buvo preceptorius, kuris Strasbūre veikė kaip P. Valavičiaus studijų vadovas. 1589 m. spalio 18 dieną Tiškevičius įsimitrikuliuavo Heidelberge su Jonu Markardu iš Rygos ir Luku bei Jurgiu Masalskiais, šių šeimynykščiu ar tarnu Jonu Markardu iš Rygos⁶⁸⁰. Heidelberge J. Skuminui-Tiškevičiui Fortūnatas Crelis dedikavo leidinį apie disputą filosofijos tema⁶⁸¹, kuriame pabrėžė Skorulskio pedagoginius sugebėjimus. 1590 lapkričio 5 dieną Jonušas Skuminas-Tiškevičius, J. ir L. Masalskiai, S. Skorulskis ir K. Franckovičius įsirašė į Bazelio akademiją⁶⁸², nors, kaip teigia Z. Pietrzyk, Bazelyje jau buvo apsistoję ir anksčiau, nes dar spalio 19 dieną D. Tossanus pasakė kalbą Tiškevičiui, kurioje priminė apie puikų jo tėvo išsilavinimą, kurį šis įgijo Bazelyje, ir gyrė

⁶⁷⁵ Hubicki, W. Uczniowie z Polski na studiach chymii w Marburgu w latach 1609–1620, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, 12, (1968), s. 70–103.

⁶⁷⁶ 1610 m. balandžio 12 d. Alexander Naruszevic, Georgius Naruszevic, Generosi Domini et heredes in Osmiani et Vida, Lituani, Felicianus de Grochowsky, Georgius de Chekanou Chekanowski, Hieronymus de Zychlin Zychlinski, Rapheal de Grochowskj, Reinholdus Eggert Lithuanus, Johannes Paproski Polon, *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, s. 109.

⁶⁷⁷ Christophorus Grochowsky a Grochowsce Eq. Polon. Ten pat, p. 110.

⁶⁷⁸ 1612 m. rugpjūčio 1 d. Aleksander Naruszewicz, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 48.

⁶⁷⁹ Gallandi, J. Königsberger Stadtgeschlechter, *Altpreußische Monatsschrift*, Königsberg: Rosbach, Bd. 19 (1882), s. 177–236.

⁶⁸⁰ Ten pat, p. 145. „*Joannes Skumin baro a Szikusky, supremi thesaurarij magni ducatus Lithuaniae filius, fidem bonam dedit, Lucas Masalsky, Georgius Masalsky, nobiles Lituani, Joannes Marquardus Rigensis Liunus ipsorum famulum.*”

⁶⁸¹ Crel, F. *De subiecto hactebys incognito disputatio ad Illustrem et Magnificum dominum Iohannem Skumin Lithuanum Capitaneum Braslaviensem*, Heidelberg, 1590.

⁶⁸² Stanislaus Skorulski, Preceptor, Christophorus Francowiczus, Georgius Mosalski, Lucas Mosalski, Lituanus Lithuanus, Johannes Scumyn Lituanus, p alatinides Nouogrodensis, Capitaneus Braslaluiensis, dedit ducatum ungaricu Basel, Universitätsbibliothek / AN II 4 – Matriculation Register of the Rectorate... / f. 2r, 52 v. <http://www.e-codices.unifr.ch/en/ubb/AN-II-0004/2r/0/Sequence-1073>

S. Skorulskį, kaip išsilavinusį pedagogą⁶⁸³. J. Gryneaus paskyrė savo mokiniui paskutinį laišką *De Cedro* laiškų rinkinyje⁶⁸⁴.

Po Bazelio tolesnis peregrinacijos kelionės etapas buvo Strasbūre, kur pirmasis išsirengė preceptorius S. Skorulskis, turėjęs paruošti butą savo globotiniams. Jaunuoliai Strasbūre lankė D. Godefroy teisės paskaitas. 1591 m. gegužę J. Skuminas-Tiškevičius dalyvavo pirmame viešame dispute *De Feudis, utrum in his conferendis literatorum, an militum maior ratio habenda? Orationes tredecim ab Illustrissimis, Ollustrisibus ac Generosis Dominis*, kurio disputantai buvo Briunsviko kunigaikštis Joachimas Karolis, Solmso grafas Pilypas ir Fridrichas, o pačiame dispute J. Skuminas-Tiškevičius parodė gerą susipažinimą su klasikiniais autoriais, rašiusiais karo tema. 1591 m rugpjūčio 25 dieną įsirašė į Pilypo, Solmso grafo štambuchą. 1592 m. dalyvavo dar viename viešame dispute, kuriame buvo disputuojama kariuomenės organizavimo ir specializuotų kariuomenės dalinių, pvz., medikų klausimais⁶⁸⁵. 1592 m. scholarai pasuko Italijon, kur Padujoje įsirašė į akademiją ir studijavo teisę⁶⁸⁶.

Jono II Hlebavičiaus sūnums Mikalojui ir Jonui II dalis senos istoriografijos, remdamiesi J. Narbutu, mokytoju priskyrė Johaną Riviusą. Ši informacija remiama kronika, kuri yra žinoma kaip klastotė⁶⁸⁷. **Mikalojus Hlebavičius ir Jonas II Hlebavičius** su Jonu Viaževičiumi (Joannes Wiazowecz), Jonu Gadetskiu ir Mikalojumi Potockiu 1591 m. gegužės 5 dieną įsimatrikuliavo Heidelbergo akademijoje⁶⁸⁸. 1591 metais Heidelberge jiems Franciscus Junius dedikavo prieš antitrinitorius nukreiptą veikalą⁶⁸⁹. 1592 metų pavasarį mokėsi Strasbūre, 1592 m. kovo 20 dieną abu broliai įsirašė J. Lucko *Album amicorum*. J. Hlebavičius 1592 m. liepą dalyvavo dispute apie tai, kas yra tironiška valdžia, jos formas ir kovą su tironija, kurioje prisiminė Vladislovo Varniečio kovą prieš „tironišką sultonų valdžią“⁶⁹⁰. 1592 metais Jonas ir Mikalojus Hlebavičiai įsirašė į

⁶⁸³Tossanus, Daniel, *Orationum de variis rebus gravissimis habitarum volumen unum*, 1595; Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 168–169.

⁶⁸⁴ Joannes Jacobus Grynaeus. *Epistolarum selectarum (quae sunt ad pietatem veram innocentium) libri duo ...* Offenbach, 1612, p. 524–526.

⁶⁸⁵Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 169–170. *Dispytatio De Militari Disciplina, Quae Administrationis Belli Primam et praecipuam partem continet: In Inlyta Argentoratensium Academia publici exercitij causa proposita à Georgio Obrechtō, IC. Respondente Illvstri Et Generoso Domino, Domi (sic) Johanne Skumyn, P. N. Capitaneo Braslavviensi, &c. Lithuano*. Argentorati, Excudabat Antonius Bertramus, 1592.

⁶⁸⁶ 1592 m. Georgius Mosalski, Lucas Mosalski, Janusz Skumin wojewodziec nowogrodzki, starosta braslawski, ung 4. *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 24.

⁶⁸⁷ Dubonis, A. Rivijaus kronikos byla, *Lituanistica*, Nr. 4, 1997, p. 3–12.

⁶⁸⁸ 1591 m. gegužės 5 d. Toepke, G. *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II: 1554 bis 1662*, s. 153.

⁶⁸⁹ Defensio Catholicae Doctrinae de S. Trinitate Personarum in Vnitate Essentiae Dei, adversus} adversus Samosatonicas interpretationes locorum in Scripturis sacris ad orthodoxam de Deo doctrinam pertinentium, et libello comprehensas. Cuius haec inscriptio: Brevis explicatio in Primvm Caput Euangelij Joannis, sine auctoris nomine. Opera Francisci Jvni Biturigis. Heidelbergae, M. D. XCI (1591).

⁶⁹⁰ Melchior Junius. *Orationum, quae Argentiniensi in Academia exercitii gratia scriptae ac...*, p. 101–106. Jonas Hlebavičius rengėsi disputui Strasbūre apie karo vedimą ir skaitė kalbą dispute, kuriam vadovavo Jonas Jurgis, Brandenburgo kunigaikštis, Horvardas ir Veihardas, Auersbergo baronai, ir F. Slupeckis. Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 175.

Padujos akademijos Lenkų nacijos knygą⁶⁹¹. Abu broliai minimi įsirašę žymaus gamtininko Uliso Aldrovandžio albume⁶⁹². 1593–1595 metais, kaip nurodo V. Biržiška, broliai lankėsi Romoje. Z. Pietrzyk teigia, kad jie buvo daktaro laipsnio įteikimo V. Fontanie (kuris vėliau tapo Krokuvos akademijos profesoriumi) liudininkais⁶⁹³. Jokūbas Bronieviskis – Mikalojaus Hlebavičiaus preceptorius, prieš 1591 metus studijavo Strasbūre⁶⁹⁴.

Mikalojus Zenavičius veikiausiai pradėjo savo lavinimąsi Lietuvoje, tėvo dvare, ir maždaug 1598 metais jam Vilniuje bendraamžis Kristupas II Radvila dedikavo trumpas lotyniškas eiles. Tai veikiausiai liudija, kad M. Zenavičius tuo metu mokėsi Vilniaus evangelikų gimnazijoje⁶⁹⁵. M. Zenavičius (Nicolaus Jenowiesz) 1598 rugpjūčio 27 dieną įsimatrikuliavo Altdorfe, rugpjūčio 31 dieną ten pat įsimatrikuliavo Jonas Kula Niemsta ir Abraomas Visockis⁶⁹⁶. 1600 metais Mikalojui Zenavičiui iš Gdansko kilęs logikos istorikas ir filosofas Bartolomėjus Keckermanas dedikavo knygą *Praecognita logica*, kurioje išreiškė lūkestį, kad šis, kaip ir jo tėvas, taps kalvinizmo gynėju Lietuvoje. Altdorfe M. Zenavičius privačiai mokėsi pas prof. Filipą Scherbiusą, kuris šiam dėstė Aristotelio darbus. Be to mokėsi retorikos, filosofijos ir istorijos⁶⁹⁷. 1600 m. balandį M. Zenavičius įsimatrikuliavo į Bazelio akademiją⁶⁹⁸ su Raphael Rutter Litanus, kur jam toliau vadovavo Baltazaras Krosnevičius, prisijungęs prie M. Zenavičiaus palydos 1600 m. birželį⁶⁹⁹. Baltazaras Krosnevičius⁷⁰⁰ buvo matrikuliavęsis Heidelberge 1597 liepos 21 dieną⁷⁰¹, Altdorfe 1596 rugsėjo 29 dieną,⁷⁰² o 1599 m. sausio 15 dieną vėl įsimatrikuliavo Heidelberge, kur 1600 m. sausio 31 dieną tapo laisvųjų menu magistru.⁷⁰³ Šio padedamas M. Zenavičius dalyvavo dviejuose disputuose, dedikuotuose K. Zenavičiui, scholaro tėvui.

⁶⁹¹ *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 24.

⁶⁹² Quirini Poplawska D. *I visitatori polacchi del museo di oggetti naturali di Ulisse Aldrovandi in Commentationes historicae Almae Matri Studiorum Bononiensi novem saeculafeliciter celebranti ab universitate Jagellonica Cracoviensi oblatae*, Krakow, 1988, s. 147–165.

⁶⁹³ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 176.

⁶⁹⁴ Ten pat, s. 130.

⁶⁹⁵ AGAD AR Dz. XI, Nr. 33–1.1.

⁶⁹⁶ *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, p. 61.

⁶⁹⁷ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 210.

⁶⁹⁸ 1600 m. balandis, Raphael Rutter Litanus, Nicolaus Zenowicz Palatinides Brestensis Lituania, 76 r, Basel, Universitätsbibliothek / AN II 4 – Matriculation Register of the Rectorate... / f. 2r <http://www.e-codices.unifr.ch/en/ubb/AN-II-0004/2r/0/Sequence-1073>

⁶⁹⁹ 1600 m. birželis. M. Balthasar Crosniewiczus Lituanius, Basel, Universitätsbibliothek / AN II 4 – Matriculation Register of the Rectorate... / f. 2r <http://www.e-codices.unifr.ch/en/ubb/AN-II-0004/2r/0/Sequence-1073>, l. 76r.

⁷⁰⁰ Apie Baltazarą Krosnevičių; Žr. Karvelis, D. *Radvilų Biržų kunigaikštystės visuomenė ir jos komunikacija 1589–1655 metais*, Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kaunas, 2009, p. 370.

⁷⁰¹ 1596 m. liepos 21 d. Balthasar Crosniewiczus Lituanius. *Toepke, G. Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II: 1554 bis 1662*, p. 184.

⁷⁰² 1596 m. rugsėjo 29 d. *Balthasar Crosniewiczus, Lituanius, Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, p. 57.

⁷⁰³ 1599 m. sausio 5 d. Balthasar Cressmoviczus, Lituanius, inscriptionem anno 95 rectore doctore Petro Heymano factam renovavit, 1600 m. sausio 31 d. *Oreatis peragendis artium magistri sunt creati L Balthasar Crosniemiensis, Lituanius*, In auditorio philosophio promotore, M. Baltasar Crosniewiczus discessit 27 Mai. *Toepke, G. Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II: 1554 bis 1662*, p. 196.

Dedikacijoje minėta, kad scholaro studijoms vadovauja kilmingasis Johanas Micronius ir gana išsamiai atsiskaityta, ko mokėsi ar išmoko (trumpais kursais mokėsi logiką, lavina retoriką, skaito Aristotelį, analizuoja Cicerono retoriką), o tezė baigiama Stanislovo Goraiskio eilėmis⁷⁰⁴. 1601 m. gegužės 21 dieną M. Zenavičius dalyvavo tezių gynime, kurių išleidimas taip pat dedikuotas K. Zenavičiui. Šiose tezėse, remiantis šventraščiais, Aristotelium ir Ciceronu aptarta, kodėl valstybės iškyla bei žlunga, be to įvade minėta, kad M. Zenavičius lankėsi Paryžiuje⁷⁰⁵. Baltazaras Krosnevičius Heidelberge susipažino su talentingu filosofu ir polimatu iš Gdansko Bartolomėjumi Keckermanu, pas kurį Gdanske tezes gynėsi Adomas Rasijus⁷⁰⁶.

Rankraštinėje knygoje, kurioje buvo nukopijuoti Zenavičių giminės asmeninio pobūdžio dokumentai⁷⁰⁷ yra išlikusios 1599 metų sausio 2 d. ir vasario 16 d. datuotos Prancūzijos karaliaus Henriko IV kalbos Prancūzijos parlamente apie religiją ir jos statusą valstybėje. Taip pat išlikę 1599 metų liepos 19 dieną Varšuvoje Zigmanto Vazos ir rugsėjo 8 dieną Lenkijos kanclerio Jono Zamojskio pasirašyti pasai, kuriuose nurodoma, kad M. Zenavičius keliaus į Italiją ir Vokietiją, be to pažymėta, kad iš Vilniaus jis išvyko 1600 metų vasario 13 dieną⁷⁰⁸. Tikėtina, kad šie pasai buvo reikalingi antrajai studijų kelionės daliai ir buvo arba perduoti M. Zenavičiui asmeniškai, šiam grįžus į Vilnių iš kurio jis vėliau keliavo į Bazelį (kaip rodo kiti pavyzdžiai – laikinas grįžimas į gimtąją šalį nebuvo retas atvejis), arba siųsti per pasiuntinį. Apie 1600 metus Mikalojus Zenavičius kartu su Jonu Radziminskiu paliko įrašą Hanso von Bodecko *Album amicorum* su nedideliu eilėraščiu, tam tikru būdu atspindėjusiu jų pasaulėvaizdžio horizontus (gero žirgo, mergelės, pinigų ir aistros siekis), veikiausiai įrašytu Strasbūre 1600 metais⁷⁰⁹. Tolimesnė M.

⁷⁰⁴ *Theses de spontaneo et invito, quas faventa Deo O. M. ex Secreto et autoritate Academiae Basiliensis, senatus philosophici sub praesidio Doctissimi et Ornatissimi viri D. Balthasaris Crosnievicii Lituani, Phil. M. ad publicam disputationem exercitii causa proponit Nicolaus Zenovicivus, palatinides Bresciensis Lituanus. Die (3) Februarii hora loquo solitis*. Bazelis, 1601.

⁷⁰⁵ *Theses Politicae De Rerum Publicarum Mutatione Ac Interitv Quas Ex Decreto Amplissimi Senatvs Philosophici Celeberrimae Academiae Basiliensis, Svb Praesidio Doctissimi Et Ornatissimi Viri. D. M. Balthasaris Crosnievicii Litvani, Ad Publicam disputationem exercitij causa proponit, Nicolavs Zenovicivs, Palatinides Bresciensis. Capitanevs Czerścensis Et Propoyscensis Litvanvs. Ad 21. Maij in auditorio Medico hora solita*. Basileae, Typis Johannis Schroeteri, M. D. CI (1601).

⁷⁰⁶ Plačiau: Freedman, J. The Career and Writings of Bartholmew Keckermann, *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol. 141, no. 3 (1997) p. 305–364; Keckerman Bartholomeus. *Cursus philosophici disputatio XXIV De virtutibus moralibus, quae referuntur ad nos ipsos. Instituenda... in Gymnasio Dantiscano ad diem 6. Maij. Praeside ... respondent Adamo Rassio Polono Dantisci*. In: Off. Typ. Martini Rhodi, 1606. Dedikacija Adomui Tolvaišai, Mikalojui Zenavičiui, Martynui Bronievskiui, Jonui Turnovskiui, tėvui Pranciškui Rasijui ir Vilniaus evangelikų senjorams Kornelijui Vinholdui ir Jonui Mejeriui. Pagal L. Jarzębowski, F. Jurewicz Polonika nie umieszczone w Bibliografii Polskiej Estreicherów. Starodruki, wiek XVI. Ze zbiorów Biblioteki Głównej UMK w Toruniu. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*. Z. 11: Nauka o Książce 2, Nr. 235, s. 147.

⁷⁰⁷ Tarp jų ir anksčiau publikuotas Chodkevičių ir Radvilų konflikto dėl vedybų su Slucko kunigaikštyte aprašymas: Tragedya, albo początek upadku znaczego w W. Xięstwie Lithewskim, *Athenaeum*, Oddz. V, tom III, 1845, s. 5–22.

⁷⁰⁸ AGAD, Zbiór Branickich z Suchej 39/53, l. 494–498.

⁷⁰⁹ Ich beger nichts mehr uf dieser ganten welt/ Alse in gut pfert un Libelein, das mihr gefelt./Gelt und Gutt nach Lust, dass ich erwurb/ Und dass ewig paradis wan ich stürb, Bauer H., *Alt-Elbinger Stammbücher in der Stadtbücherei Elbing Biographische Beiträge aus Stammbüchern der kryptokalvinischen Zeit um 1600*, Elbing 1929 [= Elbinger Hefte – 8], p. 178.

Zenavičiaus peregrinacijos kryptis nežinoma – tikėtina, kad antroji peregrinacijos kelionės dalis siekė, kaip ir nurodyta išduotame pase, Italiją. 1606 metais, kaip žinoma iš arijono poeto Jeronimo Morštino (D. Bokačio *Dekamerono* vertėjo į lenkų kalbą bei meilės poezijos autoriaus) dedikacijos, kad po peregrinacijos kelionės M. Zenavičius pradėjo tarnybą karaliaus Zigmanto Vazos dvare⁷¹⁰.

Aleksandras ir Dimitrijus Oginskiai mokslus pradėjo Šv. Dvasios brolijos mokykloje Vilniuje, 1600 m. birželio 28 dieną įsimatrikuliavo Karaliaučiuje⁷¹¹, vėliau Aleksandras įsijungė į karo veiksmus su švedais, kovėsi prie Salaspilio. Aleksandras ir Samuelis Oginskiai 1605 m. kovo 23 dieną įsimatrikuliavo Altdorfe,⁷¹² juos lydėjo Eustachijus Zialovskis. Ta pati grupė sutinkama Ingolštate 1606 m. spalio 23 dieną⁷¹³, Vokietijoje keliavo iki 1610 metų⁷¹⁴. Būsimos kartos Oginskių giminės atstovai liudija naujus, tiriamoje grupėje beveik neatsispindinčius reiškinius – tai ne tik Krokuvos akademijos grįžimas į LDK politinio elito akiratį, bet netgi aktyvus dalyvavimas antijėzuitinėje kampanijoje Krokuvoje. Teodoras Oginskis 1635 metais įsimatrikuliavo Krokuvos akademijoje⁷¹⁵, ten taip pat studijavo Samuelio Oginskio sūnūs Jonas ir Simonas Karolis, įsimatrikuliavę 1639 metais⁷¹⁶. Simonas Karolis ir Jonas Oginskiai įsimatrikuliavo Franekeryje 1641 metais⁷¹⁷, taip pat, kaip ir Aleksandro sūnus Marcijonas Oginskis, mokėsis ne tik Vilniaus akademijoje, bet ir 1647 metais įsimatrikuliavęs Krokuvoje, 1650 m. liepos 14 d. Leidene⁷¹⁸ lydimas Tobiaso Drževinskio.⁷¹⁹ Simonas Karolis Oginskis 1643 metais išleido tėvui Samueliui Oginskiui dedikuotą Baltazaro Kastiljonės veikalo vertimą⁷²⁰, kuriame Franekerio akademijos profesorius Pierius Vinsemius parašė dedikaciją Oginskiui kaip

⁷¹⁰ Morsztyn, H. *Światowa rozkosz z ochmistrzem swoim i ze dwunastą swych służebnych panien* leid. Adam Karpiński, Instytut Badań Literackich, Stowarzyszenie Pro Cultura Litteraria in Warszawa, 1995, s. 13–14.

⁷¹¹ 1600 m. birželio 28 d. Demetrius Oginsky, Alexander Oginsky Nobiles poloni. Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 151.

⁷¹² 1605 m. kovo 23 d. Alexander Bohdanowicz Oginsky Eustratius Iuuanowicz Zialowsky Samuel Bohdanowicz Oginsky, *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, p. 93.

⁷¹³ Alexander Oginsky nob Lituani fratres ingenuarum artium 1 fl Samule Oginsky nob Lituani fratres ingenuarum atrium Eustratius Zialowsky Litanus nob. Phil. *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czapplewski, s. 39.

⁷¹⁴ *Ogiński Aleksander (ok. 1585–pocz. 1667)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXIII (1978), s. 594–597.

⁷¹⁵ Speronius J. *Gratvlatio Perillustri et Magnifico Domino D. Theodato Oginski, Filio Illustrissimi et Magnifici Domini, D. Alexandri Oginski, Signiferi Trocensis, Capitanei Rohaczewiensis, &c. Dum in celeberrima Cracouiensi Academia, ex tota Rationali Philosophia publice disceptaret. A M. Ioachimo Speronowic, Collega Minore, Officij & humanitatis causâ, studiosissimè oblata.*, Krokua, 1635.

⁷¹⁶ *Ogiński Jan Jacek (zm. 1684)*, Andrzej Rachuba, PSB Tom XXIII (1978), s. 613–614.

⁷¹⁷ 1641 m. Carolus ir Johannes Oginski, E. Baginska, Rec. Studenti z Rzeczypospolitej we fryzyjskim universitecie we Franeker, Lietuvos Istorijos Metraštis, 2014/1, p. 149.

⁷¹⁸ 1650 m. liepos 14 d. Martianus Oginski Polonus 19 Pol, *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula Du Rieu*, 1875, p. 406.

⁷¹⁹ Tobias Dzrewinski Polonus 30 L et Pol. Ten pat.

⁷²⁰ Castiglione, N. *Honestus homo sive ars placendi in Aula ex gallico opere Fareti versa in latinum. a Carolo Oginski. Franekeræ, Anno 1643.*

studentui. Tiesa, leidėjas pridėjo pastabą, kad šio veikalo vertime iš prancūzų į lotynų kalbą gausu gramatinių klaidų.

Mikalojus Abramovičius 1605–1606 metų sandūroje įsimatrikuliavo Leipcige, Lenkų Nacijos knygoje. Matrikuliacijos mokestį jis sumokėjo kartu su *Andres Perstenig* ir Bogdanu Solomoreckiu⁷²¹. Tais pačiais metais ten įsirašė Aleksandras Vitkovskis, Adomas Zakševskis, Jonas Chodzynskis, Jonas Zienkevičius ir Maksimas Smotrickis⁷²². Kaip teigia Davidas Frickas, tuo metu Bogdano Solomereckio preceptoriumi galėjo būti Maksimas Smotrickis, tuo metu dar stačiatikių teologas ir bažnytinės slavų kalbos gramatikos kūrėjas⁷²³. Neatmestina galimybė, kad ne vienoje akademijoje studijavęs M. Smotrickis galėjo būti visos šios grupės studentų preceptoriumi. Jo sūnus Samuelis Abramovičius 1636 metais matrikuliuosi Torunės akademinėje gimnazijoje⁷²⁴, 1637 metais – Franekerio akademijoje⁷²⁵, o kartu su Bernardus Claussenius iš Bremeno 1638 m. liepos 1 ir liepos 31 dienomis Leidene⁷²⁶.

Motiejus Mikitiničius Holovščinskis XVI a. I dešimtmetyje buvo kunigaikštienės Elenos dvarų administratorius, Birštono laikytojas, stačiatikis – tai žinoma iš jo testamento, sukurto 1539 metais⁷²⁷. Šio sūnus Jaroslavas buvo Kauno seniūnas, miręs 1571 metais⁷²⁸. Jis turėjo 3 sūnus. Vyriausias buvo Mikalojus Holovščinskis (1547–1571), kuris su įspūdinga titulatura įsimatrikuliavo Karaliaučiaus akademijoje 1561 metais, lydimas Jokūbo Mislianckio.⁷²⁹ 1563 metų vasaros semestrą sutinkamas Leipcigo akademijoje, kur matrikuliuosi iki 1564 m. Žiemos semestro. Čia jį lydėjo Damianas (Dominykas) Valadkevičius kartu su Kauno miestiečiu Fridrichu Bitneriu, ir Merkelis Giedraitis. Trečiasis šio sūnus Jaroslavas Holovščinskis sutinkamas Leipcigo akademijoje 1568 metų žiemos semestrą⁷³⁰, kur jį lydėjo Andrius Drišelis, kaip jo šeimynykštis. Senatoriško rango pareigybes užėmė jo brolis Ščasnis Holovščinskis. Vidurinysis ir jauniausias

⁷²¹ Liber Nationis Polonicae I, 1557–1647, <https://www.archiv.uni-leipzig.de/recherche/Dokument/anzeigen/235298>, l. 126.

⁷²² 1607 m. Bogdan Solomirecky, Christophorus Grochowsky, Io Fieriliouitz Lithuanus, Johanes Chanodzidzky, Johannes Zienkoncz Lithuano, Maxentius Smotrzistcy, Nicolaus Abramovitz 1607 Liber: Ten pat, 129r.

⁷²³ Frick, D. A. *Meletij Smotryc'kyj*. Cambridge/Mass, 1995, p. 57.

⁷²⁴ 1636 m. Samuel Abramowitz nobilis Lithuanus, *Metryka Uczniow Torunskiego Gimnazjum Akademickiego 1600–1817*, Część pierwsza, Torun, 1997, s. 110.

⁷²⁵ 1637 Abramowicz Kot S. La réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie: facteur d'occidentalisation culturelle, Bruxelles, 1953.

⁷²⁶ Matrikuliuavosi du kartus: 1638 m. liepos 1 d. ir 1638 m. liepos 31 d. Samuel Abramowicz Lithuanus; Samuel Abramowicz Lituanus, 21 Pol, *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula Du Rieu*, 1875, p. 297.

⁷²⁷ Wolff, J. *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 116–117.

⁷²⁸ Ten pat.

⁷²⁹ 1561 m. rugpjūčio 17 d. Illustris ac Generosissimus D. Nicolaus Dux Rapoloviensis ex familia priscorum Ducum Roxolaniae, filius illustris et pientissimis Ducis Jaroslai, Scrae Regis Maiestatis Marscalci etc., Jacobus Mislianckzy, thal. 2. Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 29.

⁷³⁰ Tomkowicz, S. *Metrica nec non liber nationis Polonicae Universitatis Lipsiensis ab anno 1409 usque ad 1600*, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*. Seria I, t. 2, s. 434. „Dnus Joralaus Jaroslaides lituanus de Holowczin dni Jarolai Mattidis regis Poloniae marschalci et capitanei Caunensis filius“.

broliai kartu sutinkami 1572 metų byloje, kur kaltinami užgrobę stačiatikių Šv. Trejybės vienuolynui jų giminės atstovų dovanotas žemes, jas išmatavę valakais ir prisiskyrę prie savo dvaro⁷³¹. Tikėtina, kad tai liudija Jaroslavo ir Ščasnio perėjimą prie evangelikų tikybos. Net du Jaroslavo sūnūs buvo senatoriai, tiesioginių duomenų apie jų išsilavinimą nėra.

Adomas (vėliau – Hipatijus) **Pociejus** savo karjerą pradėjo globotas Mikalojaus Radvilos Rudojo, lavintas evangelikų mokykloje, veikiausiai, Lietuvoje ir rengtas praktinei politinei veiklai, buvo Radvilos sekretorius, be to, veikė ir Žygimanto Augusto dvare. 1588 metais paskirtas Bresto kaštelionu, o 1593 metais – stačiatikių dvasininku ir vienu pagrindinių 1596 metų bažnytinės Unijos veikėjų⁷³².

Rajeckių giminė kilo iš Lenkijos. **Gedeonas Rajeckis** nuo jaunystės užsiėmė karo tarnyba. 1617–1618 metais buvo Jono Karolio Chodkevičiaus rotmistras, evangelikas⁷³³. Bogdanas Baranovskis jam priskyrė ekonominio veikalo *Obserwacyje ekonomicke doświadczone*, parašyto lenkiškai, išlikusio Rajeckių giminės *silva rerum*, autorystę. Veikalas nebuvo skirtas spausdinti, tai daugiau ūkinės veiklos, liaudies „meteorologijos“ patarimai saviems, giminės tarnautojams ar giminaičiams⁷³⁴. Daug geriau pažįstamas yra jo vyresnio brolio Aleksandro Rajeckio išsilavinimas. 1589–1593 metais Aleksandras Rajeckis su Abraomu Kševskiu išleido du „studentiškus“ leidinius: Vilniuje, 1589 m., skirtą Zigmanto Vazos atvykimui į Vilnių su Pauliaus Jurgevičiaus eilėmis⁷³⁵, bei 1593 metais Braunsberge⁷³⁶. 1593 metais A. Rajeckis įsimatrikuliavo į Altdorfo akademiją⁷³⁷. Altdorfe mokėsi pas filosofą ir mediką Filipą Šerbą (Philipp Scherbe), šis jį mecenavo ir jo lešomis buvo išspausdintos 1594 metų vasario 22 vykusio disputo tezės⁷³⁸, kurias scholaras iš Lietuvos dedikavo Kristupui Radvilai-Perkūnui. Taigi, kaip būdinga LDK evangelikų reformatų bajorijai, Duninų-Rajeckių giminės atstovai nematė jokių problemų naudotis katalikiškomis akademijomis. Gedeoną Duniną-Rajeckį U. Augustyniak išskyrė, kaip Biržų-Dubingių Radvilų klientą⁷³⁹.

⁷³¹ Wolff, J. *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895.

⁷³² *Pociej Adam Hipacy (1541–1613)*, Jan Dziegielewski, PSB Tom XXVII (1982–1983), s. 28–34.

⁷³³ *Rajecki Gedeon (ok. 1589–1654)*, Andrzej Rachuba, PSB Tom XXX (1987), s. 471–472.

⁷³⁴ Baranowski, B. „Obserwacyje ekonomicke doświadczone” z pierwszej połowy XVII w., *Kwartalnik historii kultury materialnej*, nr. 1, 1966, s. 37–47.

⁷³⁵ *Serenissimo ac potentissimo Principi Sigismundo III. Regi Poloniae, magnoqu; Duci Lithuaniae etc. etc. faelicissimum et optatissimum Vilnam ingressum gratulatur: Abrahamus Krzewski, et Alexander Raiecki. Bonarum artium in academia Vilnensi Societatis Jesu studiosi. Vilnae, M. D. LXXXIX.* (1589).

⁷³⁶ Krzewski Abraham, Rajecki Aleksander. *Enodicon Serenissimo Ac Potentissimo Principi, Sigismundo III. D. G. Poloniarum Regi in Sveciam excurrenti, more dialogismi, Ab Abrahamo Krzewvsky bonarum artium in Lycao. Brunsbergensi S. J. Studioso concinnatum.* Brunsbergae, 1593.

⁷³⁷ 1593 m. gegužės 14 d. Alexander Raetzky, *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, p. 48.

⁷³⁸ Theses philosophicae de universalibus. Quas Deo Opt. Max. favente, praeside clarissimo viro D. Philippo Scherbio, philosophiae et medicinae doctore, et in eadem Academia Altorfina professore ordinario, publice disputando tuebitur Alexander Raiecki. In Acroasi Philosophorum Mensis Februarij 22. die. Altorfii, Excudebat Christophorus Lochnerus, Typographus Academicus. 1594 [rz.]. Altdorf, druk. Christoph Lochner st., 1594.

⁷³⁹ Augustyniak, U. *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej: klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa, 2004, s. 349.

LDK evangelikų diduomenės XVI a. 9–10 vykdyta akcija siųsti savo palikuonis į Bazelio, Strasbūro ir Altdorfo akademijas buvo organizuota ir koordinuojama. Jos dalyviai – Naruševičių, Valavičių, Radvilų ir kitų evangelikų giminių atstovai tuo laikotarpiu užėmė konfesijos „gynybos“ pozą ir, naudodamiesi jau egzistavusiais kontaktais tarp atskirų intelektualų Šveicarijoje ir Strasbūro akademijoje, bandė kompensuoti išskirtinių ar prestižinių evangelikų akademijų, o veikiau net ne institucijų, bet intelektualų, turėjusių pakankamą simbolinį kapitalą, trūkumą savame regione. Evangelikų intelektualų, kaip, pvz., Teodoro Bezos ir Jono Lasickio, tarpusavio ryšiai tapo žiežirba, įžiebusia bene aktyviausią LDK diduomenės ir Šveicarijos bei Strasbūro akademijų bendradarbiavimo laikotarpį. Tai nebuvo bendradarbiavimas, sietas ekonominiais ar politiniais ryšiais tarp šių didelio atstumo skiriamų regionų – pagrindinė šių ryšių priežastis buvo bendrumo ir solidarumo jausmas tarp Sandomiero ir Šveicariškosios konfesijos evangelikų bei LDK evangelikų diduomenės jaustas Kontrreformacijos judėjimo spaudimas. Tačiau nekorektiška būtų teigti, kad XVI a. 8–10 dešimtmečiais jaunuoliai siųsti lavintis į evangelikų akademijas buvo griežtai konfesionalizuoti, taigi kaip nors vengiantys kitos tikybos apraiškų ir institucijų. Priešingai – Tolvaišų ir Naruševičių giminių šakos, buvusios evangelikų tikybos, peregrinacinių kelionių metu lankėsi tiek evangelikų, tiek jėzuitiškose katalikų akademijose.

Pagrindinės žinomos tiriamos grupės atstovų evangelikų XVI a. paskutinių dešimtmečių–XVII a. pradžios peregrinacijų kryptys sutapo su katalikiškos jos dalies – mokslai vokiečių žemių akademijose ir pažintinė kelionė po Prancūziją bei Italiją. XVII a. 2 dešimtmetyje pradėjo silpnėti ir trūkinėti LDK evangelikų didikų kontaktai su Šveicarijos akademijomis, jas pakeitė suklestėjusios Jungtinių Provincijų evangeliškos akademijos. Pagrindinė šio pokyčio priežastis buvo Trisdešimties Metų karas, užkirtęs saugias keliones į Šveicariją, Strasbūrą bei Heidelbergą. Šiuo laikotarpiu evangelikų akademijos traukė ir stačiatikius/dizunitus (Jonušas Skuminas-Tiškevičius, Aleksandras Oginskis).

7. Jėzuitų aukštojo mokslo sistemos įsivyravimas aukščiausių pareigūnų lavinime

Šiame skyriuje aptarsime asmenų, XVI a. paskutiniais dešimtmečiais ir XVII a. pirmaisiais dešimtmečiais atsivertusių į katalikų tikybą, lavinimą bei Kontrreformacijos proceso pasekmę – jėzuitų lavinimo sistemos įsivyravimą būsimo LDK politinio elito lavinime.

Po žymiausios ir savo laikotarpio stebėtojų didelį įspūdį padariusios Mikalojaus Kristupo Radvilos-Našlaitėlio konversijos didžioji dalis būsimų LDK pareigūnų konversiją iš protestantizmo į katalikybę atliko dėl politinių aplinkybių, ypač Zigmanto Vazos valdymo metu, kai karaliaus dvaras atvirai stabdė protestantizmą išpažinusių didikų karjeras. Po Jėzuitų įsikūrimo Vilniuje ir plėtros į kitas LDK vietas istoriografijoje priimta teigti, kad XVI a. 8 dešimtmetyje vyko konversijų į katalikybę banga. Išskirtina yra XVI a. 9–10 dešimtmečiais, mokslų laikotarpiu, įvykusi vadinamosios Kaunietiškos Zavišų šakos⁷⁴⁰ atstovo Andriaus Zavišos konversija. Merkelis Zaviša buvo evangelikas ir savo sūnų siuntė į evangelikų akademijas. **Andrius II Zaviša** 1583 metais, lydimas Danieliaus Chojnovskio, įsimatrikuliavo Altdorfe⁷⁴¹. 1584 metais Jonas Hlebavičius laiške Teodorui Bezai rekomendavo Merkelio Zavišos sūnų Andrių, kad šis priimtų jį mokytis pas save Ženevoje. Laiške minėtas ir rekomenduotas jo mokytojas „magistras [Danielius] Chojnovskis“. Ženevoje Andrius Zaviša neįsimatrikuliavo į akademijos matrikulų, laiškų publikacijos leidėjai spėja, dėl pernelyg jauno amžiaus. Tarp 1584 ir 1592 metų jo veiksmai yra nepaliudyti, aišku tik tai, kad po tėvo mirties (nes konfesinės palikuonių konversijos esant gyviems tėvams buvo itin retas reiškinys), remiantis 1595 metų jo motinos užrašymu Žeminių evangelikų bažnyčiai, jis perėjo į katalikybę⁷⁴². Tikėtina, kad po konversijos jis keliavo po Italiją, 1595 metais sutinkamas Padujuje, veikiausiai lydimas Martyno Žagelio⁷⁴³. 1607 metais Andrius Zaviša sutinkamas įsirašęs Hanso von Bodeko *Album amicorum*, įrašas veikiausiai padarytas Elblionge⁷⁴⁴. Martyną Žagelį istoriografija tapatino su teologu, jėzuitu, Vilniuje ir Poznanėje dėstyviu Jeronimu Stefanovskiu, tačiau tai klaidinga identifikacija⁷⁴⁵. Martynas Žagelis 1592–

⁷⁴⁰ Tokį vardą šiai šakai dėl klaidžios genealogijos davė: Zychlinski, T. *Złota księga szlachty polskiej*. R. 12, Poznań, 1890, s. 297–298.

⁷⁴¹ *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*..., p. 19. Su juo įsimatrikuliavo Daniel Choynouius iš Prūsijos.

⁷⁴² 1595 m. birželio 2–3 d. Darotos Samboreckos Zavišienės užrašymas Žeminių evangelikų bažnyčiai *Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae : Serya I. : Zbiór pomników reformacyi kościoła polskiego i litewskiego : Zabytki z wieku XVI-go*, Wilno, 1911, s. 151.

⁷⁴³ 1595 m. rugpjūčio 1 d. Andrea Zawi[s]za in Zieiny d. ung. Unum, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padevskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padevskim (1592–1745)*..., s. 29.

⁷⁴⁴ Bauer, H. *Alt-Elbinger Stammbücher in der Stadtbücherei Elbing. 1. Biographische Beiträge aus Stammbüchern der kryptokalvinischen Zeit um 1600*, Elbing, 1929, Elbinger Hefte – 8, p. 178, 188.

⁷⁴⁵ Istoriofija nuo Estreicherio tapatina Hieronimą Stefanovskį su Martynu Žagieliu, tačiau, literatūroje egzistuojanti Hieronimo Stefanovskio mirties data ir vėlesnė karjera katalikų bažnyčioje beveik be abejonių patvirtina, kad tai LKD Nr. 1355, p. 238–239 aprašytas asmuo.

1599 metais buvo Vilniaus akademijos Marijos sodalicijos narys, po 1595 metų Vilniaus akademijoje baigė menų ir filosofijos magistrą, 1599–1600 metais ten pat studijavo teologiją. Tikėtina, kad Martynas Žagelis ir Andrius Zaviša (ir, galimai, greta įsirašęs Adomas Stankevičius) keliavo kaip grupė studentų iš Vilniaus akademijos. Vėliau Martynas Žagelis tęsė savo studijas Vilniaus akademijoje. 1607 metais Martynas Žagelis įsimatrikuliavo į Padujos akademiją, šį kartą jau kaip Vilniaus kapitulos kanaunininkas kartu su grupe kitų dvasininkų⁷⁴⁶, tačiau veikė kaip Kristupo Mikalojaus Radvilos (M. K. Radvilos-Našlaitėlio sūnaus) studijų vadovas.⁷⁴⁷

Jonas Zaviša (studijavęs Karaliaučiuje) turėjo sūnus **Joną II ir Andrių**. Andrius Zaviša su Jonu Pacu buvo katalikų pusės moderatorius 1594 metais Naugarduke vykusiame dispute tarp Vilniaus akademijos profesoriaus Martyno Smigleckio ir arijono Liciniuso, kuriam dispuoto oponentas pasidavė⁷⁴⁸, Galima prielaida, kad šie broliai galėjo būti lavinami jėzuitų sistemoje Lietuvoje. Jonas II ir Mikalojus Zavišos – tėvas ir sūnus – senatoriškąsias karjeras pradėjo tuo pačiu metu (1626 metais). 1604 metais **Mikalojus Zaviša** fiksuotas Vilniaus Akademijoje⁷⁴⁹. Zavišų giminės tarpe, tarp asmenų neužėmusių aukščiausių valstybės pareigų, galima pastebėti itin daug Vilniaus akademijos studentų: vien tik išlikusios 1604 m. studentiškos proginės poezijos kūrinių „autoriai“ buvo trys Zavišų giminės atstovai (*Nicolaus Zawissa, Christoph. Zawissa, Georgius Zauissa*)⁷⁵⁰, o 1616 metais – 2 (*Nicolaus Zavvisza, Cristophorus Zavvisza*)⁷⁵¹. Kristupo bei Jurgio Zavišų vardu buvo išleista Laurencijaus Bojerio „Karolomachija“⁷⁵². Todėl beveik neabejotina, kad po Jono Zavišos sūnų Andriaus ir Jono konversijos Zavišų giminės atstovai aiškiai susisiejo save su jėzuitų lavinimo sistema ir aktyviai dalyvavo Vilniaus akademijos veikloje.

Po Ostapo Valavičiaus mirties Valavičių giminės atstovai reikšmingai linko į katalikybę.

Jeronimas Valavičius, siųstas į evangeliškas ir katalikiškas aukštojo mokslo įstaigas, 1578 m. balandžio 7 dieną įsirašė į Altdorfo akademiją, o 1579 m. kovo 2 dieną – į Ingolštato akademiją⁷⁵³. 1593 metais datuojamu įrašu Jeronimas Valavičius yra minimas Padujos

⁷⁴⁶ 1607 m. birželio 5 d. Martinus Zagiell canonicus Vilmensis ung. d. et sol. Duodecim *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 39.

⁷⁴⁷ Martynas Žagelis Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Bolonija, 1606 m. rugsėjo 16 diena, Bolonija, 1607 m. balandžio 25 d., AGAD AR dz. V, 18897.

⁷⁴⁸ Piechnik, L. *Początki Akademii Wileńskiej 1570–1599*, t. 1, Rzym, 1984, s. 176–177.

⁷⁴⁹ Nicolaus Zawissa *Panegyrica, illvs[t]ris[s]imo, domino d. Nicolao Christophoro Radzivilo s. R. I. Pr. Olycen. Et Niesvisien. Dvci...*, 1604.

⁷⁵⁰ Ten pat.

⁷⁵¹ *Auspicatissimus... Eustachii Wolowicz, ... episcopi Vilmensis, praesularis enthronismus, a praenobili iuventute academica Vilmensi S. I. Adornatus*, Vilnae, typ. Acad, S. L., 1616.

⁷⁵² *Carolomachia. Qua felix victoria, Ope Divina, auspiciis Serenissimi et Poten: Sigismvndi III. Poloniae et Sveciae Regis, Magni Lithuaniae Dvci...*, Vilnius, 1605.

⁷⁵³ 1578 m. balandžio 7 d. *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, s. 7; *Polacy na studiach w Ingolstacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego, leidejas Paweł Czaplewski, 1914*, s. 24.

akademijos Lenkų Nacijos knygoje⁷⁵⁴. 1600 metais jo vardu pasirašytas eilėraštis, publikuotas Vilniaus akademijos leidinyje, dedikuotame Benediktui Vainai⁷⁵⁵. Tikėtina, kad peregrinacijos metu Italijoje gyveno ilgesnį laiką – 1609 metais reliacijoje Toskanijos kunigaikščio pasiuntinys Luigi Bevilaqua, tuo metu su diplomatine mandagumo misija atvykęs į Lenkijos karaliaus dvarą, charakterizuodamas J. Valavičių pabrėžė, kad šis rengėsi italų mada ir gerai pažino italų kultūrą⁷⁵⁶. Jeronimo brolis **Eustachijus Valavičius** rengėsi katalikų dvasininko karjerai, tačiau vėliau užėmė LDK kontekste tradicines, pasaulietines pakanclerio pareigas. Nuo 1591 metų buvo kunigas, 1592–1600 metais Italijoje – Padujoje ir Perudžoje studijavo teisę, o teologiją Romoje, kur buvo grafo Henriko Firlėjaus šeimynykštis. Tikėtina, kad prieš studijas Italijoje studijavo ir Vilniaus akademijoje, nes su broliu Jeronimu Valavičiumi kėlė iniciatyvą plėsti Vilniaus akademiją ir įsteigti joje teisės bei medicinos fakultetus⁷⁵⁷. **Pauliaus Valavičiaus** lavinimą Vilniaus jėzuitų akademijoje gali liudyti *Pavli Volovicz* pasirašytas ketureilis, įtrauktas į Abraomo Kševskio ir Aleksandro Rajeckio eiles, 1589 išleistas Zigmanto Vazos įžengimo į Vilnių proga⁷⁵⁸. Galima numanyti, kad Paulius Valavičius galėjo būti lavinamas Vilniuje kartu su šiais kilmingaisiais. Samuelio Valavičiaus išsilavinimą atskleidžiančių šaltinių neaptikta. Jeronimo Valavičiaus sūnus Jonas Jeronimas buvo vienas pirmųjų diduomenės atstovų, iš naujo atradusių Krokuvos akademiją, kurioje įsimatrikuliavo 1611 metais⁷⁵⁹.

Aleksandras Sluška 1595–1596 metais studijavo Vilniaus akademijoje. 1595 metais nedidelės apimties jo, kaip Vilniaus akademijos studento, kūrinys išspausdintas Žemaičių seniūno Jurgio Chodkevičiaus laidotuvėms skirtame rinkinyje⁷⁶⁰. 1596 metais jis išleido Mikalojaus Paco, Bresto pakamario laidotuvėms skirtą nedidelės apimties kūrinį⁷⁶¹, taip pat jo eilių rasta Mikalojaus Šimanovskio, akademijos studento laidotuvėms skirtame kūrinys⁷⁶². Jo brolis Kristupas Sluška,

⁷⁵⁴ 1593 m. Hieronimus Wolowicz d. ung unum, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 26.

⁷⁵⁵ *Gratulatio illustrissimo ac reverendis[si]mo domino d. Benedicto Woynae episcopo Vilnensi / a sodalitate B. V. Mariae Annunciatae S. I. Academica Vilnensi 1600*, Vilnius, 1600.

⁷⁵⁶ Rytel, J. *Studia z dziejów prozy staropolskiej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1993, s. 67.

⁷⁵⁷ LKD, p. 87–88, Nr. 428.

⁷⁵⁸ Pavli Volovicz, tačiau nėra nurodytos nei tėvo užimtos pareigos, nei, ar jis yra akademijos studentas. Krzewski, A., Rajecki, A. *Serenissimo ac potentissimo Principi Sigismundo III. Regi Poloniae, magnoqu; Duci Lithuaniae etc. etc. faelicissimum et optatissimum Vilnam ingressum gratulatur: Abrahamus Krzewski, et Alexander Raiecki. Bonarum artium in academia Vilnensi Societatis Jesu studiosi*, Vilnae, M.D.LXXXIX (1589).

⁷⁵⁹ *Quarta pars Matricule (studiosorum) incorporatorum Universitati Cracoviensi ab a. d. 1607–1642; Pars IV Matricule Inclijtae Vniversitatis Studij generalis Cracouiensis*: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=325618&from=publication>

⁷⁶⁰ *Parentalia in Obitum Illvstris et Magnifici Domini D. Georgii Chodkievicii Generalis Capitanei Samogitiae. etc. etc. A Sodalibrs Congregationis Parthenicae, Academiae Yilnensis, Societatis Jesv, mortem sodalis svi et moderatoris qvondam vigilantissimi, deflentibvs, conscripta*. Vilnae in typographia Academiae Societatis Jesv. Anno Domini 1595.

⁷⁶¹ Sluška, A. *Epicedium na pogrzeb... Mikolaia Paca, podkomorzeo Brzeskiego, stryia swego. Pisane przez Alexandra Sluszkę, studenta Acad. Wileńskiey*, Wilno, 1596.

⁷⁶² *Threni in obitum Nobilis et Generosi adolescentis Nicolai Szymanowski, studiosi philosophiae in Academia Vilnensi Societatis Jesu a iuventute eiusdem Academiae scripti*, Vilnius, 1596.

vėliau buvęs Vendeno vaivada, savo karjerą pradėjo Imperatoriaus Rudolfo dvare kaip dvariškis⁷⁶³. 1642 metų liepos 13 dieną Vilniaus akademija Aleksandriui Sluškai išdavė diplomą⁷⁶⁴. Žinoma, kad A. Sluška tarnavo Zigmanto Vazos Dvare. Tėvo, Mikalojaus Sluškos testamento valia abu broliai turėjo likti evangelikai, tačiau Aleksandras Sluška po savo vedybų su Sofija Zenavičiūte perėjo į katalikybę⁷⁶⁵. Aleksandro sūnus **Boguslovas Sluška** mokslus pradėjo Vilniaus akademijoje, 1636 metais jo, Vilniaus akademijos studento vardu išspausdintas kūrinys Jono Kazimiero Chodkevičiaus ir Sofijos Pacaitės vedyboms⁷⁶⁶. Su broliu Eustachijumi Adomu Sluška atliko peregrinaciją: broliai, lydimi Jono Teodoro Zalevskio 1637 m. lapkričio 14 dieną įsimatrikuliavo Ingolštato akademijoje⁷⁶⁷. 1638–1640 metais abu buvo Italijoje, kur Eustachijus⁷⁶⁸ ir Boguslovas⁷⁶⁹ matrikuliavosi Padujos akademijoje. 1639 metais viešėjo Romoje, o 1641 metais Boguslovas Sluška jau buvo išrinktas Naugarduko seimelio atstovu į Respublikos Seimą.⁷⁷⁰

Apie XVI a. viduryje pareigas ėjusio Palenkės vaivados Mikalojaus Kiškos išsilavinimą liudijimų nėra, ankstyviausi žinomi jo veiksmai – 1550–1552 metais kilusios spekuliacijos dėl vedybų su Slucko kunigaikštyste Sofija bei gautos pirmosios titulinės – didžiojo kunigaikščio raikytojo – pareigos. Stanislovo Kiškos sūnūs **Jonušas, Mikalojus ir Kristupas Kiškos** savo rengimąsi viešajam gyvenimui pradėjo, galima daryti prielaidą, Vilniaus evangelikų gimnazijoje ir Vilniaus akademijoje. Dalis jų veikiausiai sekė broliu Stanislovu, kuris po studijų ir nepavykusios santuokos metė pasaulietinį gyvenimą ir perėjo į katalikybę (maždaug 1606 metais) bei tapo katalikų dvasininku. Stanislovas Kiška Vilniuje studijavo jau 1596 metais⁷⁷¹. 1600 metų pasveikinime Benedikto Vainos ingresui į Vilniaus vyskupus minimi Stanislovas ir Jonušas

⁷⁶³ Kojelavičius, A. *Nomenclator*, p. 370.

⁷⁶⁴ *Dyplom Akademii Wileńskiey dla Aleksandra Sluszeki*, Wilno, 1642 r., k. 1, Skoklostersamlingen: E 8604, Riksarkivet (Stokholmas): <http://www.repcyfr.pl/dlibra/doccontent?id=560>

⁷⁶⁵ *Sluszka Aleksander (ok. 1580–1647)*, Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXIX (1999–2000), s. 134–137.

⁷⁶⁶ *Campvs Martis & Palladis In quo ille Perillvstri Sponso D. D. Ioanni Casimiro Chodkiewicz Regij Stabuli M. D. Lith. Praefecto Illustriss: Dñi D. Christophori Chodkiewicz Castellani Vlnensis &c. &c. Filio Carissimo Imagines Herõum Auorum: Ista Perillvstri Sponsae Dñae D. Sophiae Paciae Illvstrissimi Domini D. Stephani Pac Vicecancellarii M. D. L. &c. &c. Et Illustrissimae Dominae Annae Mariancillae Rvdominae Dvsiateiae Paciae Vicecancellar &c. &c. Filiae Carissimae. Florilegim Ad festum nuptiale proponit & offert. Per Bogvslavm Slvszka Palatinid: Minsc: Auditorem Poëseos Academiae Vlnensis Societatis Iesv. Vilnae. Typis Academicis eiusdem Societatis Iesv, Anno Domini M.DC.XXXVI (1636).*

⁷⁶⁷ 1637 m. lapkričio 14 d. Joannes Theodorus Zateski nob Polon. Boguslaus Georgius Sluska palatinides Novogradensis, Eustachius Adamus Stuska palatinid. Novogradiensis capitaneus Recicen aulicus cubicularius S R Mtis Poloniae U I stud, *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego, leidėjas Pawel Czaplewski, 1914. s. 53.*

⁷⁶⁸ 1638 m. lapkričio 18 d. Eustachius Sluszka, capitaneus Reciers, in honorem s. Stanislai obt ung unum, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 96.

⁷⁶⁹ 1640 m. spalio 12 d. Boguslaw Sluszka un cechimo, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 99.

⁷⁷⁰ *Sluszka Boguslaw Jerzy (ok. 1620–1658)*, Andrzej Rachuba, PSB Tom XXXIX (1999–2000), s. 137–140.

⁷⁷¹ Asadauskienė, N. Kiškų giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas, Vilnius, 2003, p. 233.

Kiškos⁷⁷². 1603 metais Vilniuje Stanislovui Kiškai dedikuotą Ovidijaus poemos *Nux* parafrazę lenkų kalba publikavo Jonas Kozakovičius, tikėtina, galėjęs būti Stanislovo ir jo brolių mokytoju šiems mokslus pradėjęs Vilniaus evangelikų gimnazijoje⁷⁷³. Po konversijos Stanislovas Kiška išvyko į Italiją, kur matrikuliavosi Padujos akademijos Lenkų Nacijų knygoje⁷⁷⁴, kaip Vilniaus vyskupijos kapitulos kanaunininkas (nuo 1608 metų rugsėjo). Keliavo kartu su būsimu Vilniaus vyskupu Abraomu Vaina⁷⁷⁵ ir **Kristupu Kiška**. Tikėtina, kad po studijų Vilniaus akademijoje jis, lydintas Adomo Horštovičiaus, 1609 m. balandžio 30 dieną įsimatrikuliavo Ingolštate⁷⁷⁶. **Jonušas Kiška** veikiausiai sekė broliu, turėjo studijuoti Vilniaus akademijoje, anksti pradėjo karinę karjerą, dalyvavo kariniuose veiksmuose prieš Švediją Smolensko apgultyje bei kare su Rusijos valstybe iki pat 1618 metų⁷⁷⁷. Jonušas Kiška Padujoje matrikuliavosi 1624 m. lapkričio 7 dieną⁷⁷⁸, tačiau tai buvo daugiau „atminties kultūros“ ir įsiamžinimo studentų bendruomenės albume siekis, kai šis su milžiniška palyda lydėjo karalaitį Vladislavą Vazą jo *Grand Tour* Europoje metu. Galima daryti prielaidą, kad **Mikalojus Kiška** kažkiek studijavo Vilniaus akademijoje, o po to pradėjo tarnybą Zigmanto Vazos dvare⁷⁷⁹.

XVI a. 8 dešimtmečio pradžioje, po intensyvių išvykų laikotarpių, stebimas laikinas studijuojančių užsienyje kritimas. Šį laikiną reiškinį galima būtų aiškinti Vilniaus kolegijos/akademijos populiarumu. Tiesioginių įrodymų apie atskirų diduomenės atstovų studijas Vilniaus akademijoje šiuo laikotarpiu dažnai nėra išlikę, todėl kartais galima tik daryti prielaidas apie LDK diduomenės atstovų afiliaciją su plačiai suprasta jėzuitų lavinimo sistema, į kurią įėjo Vilniaus akademija, tamprūs ryšius palaikiusi Braunsbergo akademija bei nuo XVI a. paskutinių dešimtmečių besiplėtęs jėzuitų kolegijų tinklas. LDK diduomenei įtaką darė ne tik Lietuvoje bazavęsi jėzuitai, bet ir jėzuitų misijos Lenkijoje, Ingolštato ir Dilingeno akademijos Vokietijoje bei jėzuitų skatintos peregrinacijos į Italiją ir jos akademijas.

1570–1618 metų periodu stebimos kelios būsimų LDK senatorių lavinimosi tendencijos. Pirmoji jų – studijų užsienio akademijose pikas, kurį savo darbuose apie Vokietijos akademijas

⁷⁷²*In avspicatum illvstriss. ac reverendiss. [...] Benedicti Woynae [...] episc. Vilnen. ad suam sedem ingressum gratvlatio 1600*, Karcan, Vilnae.

⁷⁷³ Kozakowicz Jan, *Orzech włoski*, Kartzani, J. Wilno, 1603.

⁷⁷⁴ 1609 m. kovo 16 d. Stanislaus Kisska canonicus Vilnensis et secretarius regius pro ornamentis altaris Nationis contulit tres aureos ung, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 41.

⁷⁷⁵ Asadauskienė, N. *Kiškų giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas*, Vilnius, 2003, p. 235.

⁷⁷⁶ 1609 m. balandžio 30 d. D. Christophorus Kiszka Illmi Dni Leonis Sapieha cancellarii M D Lithuaniae ex sorrore nepos Adamus Horschtowitz preadicti domini damulus Solverunt ambo 2 ducatos 4 fl. 30 kr., *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego, leidejas Paweł Czapplewski, 1914*, s. 40.

⁷⁷⁷ Asadauskienė, N. *Kiškų giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas*, Vilnius, 2003, p. 247–248.

⁷⁷⁸ 1624 m. lapkričio 7 d. Iannussius Kiszka Iannussius Kiszka Pollocensis palatinus, capitaneus Pernaviensis Prolnicensis, patrono Poloniae s. Stanislao obt. Ung 5 anno 1624 die 7 novembris, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T.1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., p. 70.

⁷⁷⁹ Asadauskienė, N. *Kiškų giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas*, Vilnius, 2003, p. 255.

yra pastebėjusi D. Żołądz-Strzelczyk, ir kuri galima datuoti paskutiniu XVI a. dešimtmečiu. Antroji – pamažu vykęs procesas, kurio metu užsienio akademijas lankę būsimi senatoriai išsiskyrė per konfesinę prizmę, taigi, vis retėjo atvejai, kai evangelikai lankė katalikiškas akademijas, o katalikai lankėsi evangeliškose. Šiuo periodu stebimas XVI a. 6–7 dešimtmečiuose sukurto „poreikio“ bei prestižo atlikti peregrinaciją tęstinumas. Koleginio lygmens akademių įstaigų plėtra nepatenkino siekio studijuoti arba noro lankytis užsienyje ir pažinti svetimus kraštus. Jei beveik visi pirmosios, XVI a. 7 dešimtmečio „proveržio“ kartos atstovai studijavo evangelikų akademijose, po dešimtmečio stebima didesnė studijų geografijos įvairovė.

Pirmasis diduomenės atstovas iš LDK, studijavęs Ingolštato akademijoje, buvo Smolensko vaivadaitis **Eustachijus Serafinas Tiškevičius**.⁷⁸⁰ Kaip teigia Eimantas Gudas, Eustachijus Serafinas Tiškevičius turėjo gimti po 1550 metų, 1570 metais buvo dar nepilnametis, tad po tėvo Vosylius mirties buvo globojamas Grigaliaus Chodkevičiaus⁷⁸¹. Ingolštato akademijoje įsimatrikuliavo 1577 metų birželio 12 dieną, lydimas preceptoriaus, lietuviu Motiejaus Kanickio, lietuviu bajoro Jurgio Galikanto, šeimynykščio Jokūbo Lopacinskio, lenkų Stanislovo ir Alberto Piotrovskių bei Zotardo iš Naugarduko (*Zotardus Nowogrodziecz*)⁷⁸². Tikėtina, kad prieš studijas Ingolštate jis mokėsi Vilniuje, jėzuitų kolegijoje. 1582 metais Motiejus Strijkovskis dedikavo jam septynioliktąjį savo kronikos skyrių, o jo vardu išleista Motiejų Strijkovskį šlovinanti odė, galimai liudijanti šių pažintį ar draugystę⁷⁸³. Likę tiriamos grupės nariai iš Tiškevičių giminės buvo iš Brastos vaivados Jurgio Vosylaičio-Tiškevičiaus šakos. Petras Tiškevičius gimė maždaug 1565 metais, anksti, mirus jo tėvui Brastos vaivada Jurgiui Vosylaičiui-Tiškevičiui, tapo našlaitis, siekdamas karjeros XVII a. pradžioje iš unitų konfesijos perėjo į katalikybę⁷⁸⁴. Jonas Eustachijus Tiškevičius gimė panašiu metu ir jau 1594 metais vedė Sofiją Višniaveckytę (taigi tuo metu jau turėjo būti baigęs tėvų planuotą išsilavinimą)⁷⁸⁵. Tiesioginių įrodymų apie šių dviejų senatorių išsilavinimą nėra, tačiau paprasta daryti analogiją su likusiais broliais Jurgiu ir Aleksandru. Jėzuitų ordino nariu gyvenimo eigoje tapęs Jurgis Tiškevičius 1587 m. sutinkamas tarp kitų Vilniaus akademijos studentų, sveikinusių Zigmantą Vazą⁷⁸⁶. Taip pat, kaip Bresto vaivados

⁷⁸⁰ Rotmar, V., Engerd, J. *Alma Ingolstadiensis Academia Almae Ingolstadiensis Academiae tomus primus Ingolstadii*, 1581, p. 49–50.

⁷⁸¹ Gudas, E. *Keturios Tiškevičių giminės šakos XVI a. II p.–XVII a. I p.: genealogija ir karjera*, Magistro darbas, Vilniaus Universitetas, 2015, p. 80.

⁷⁸² 1577 m. birželio 12 d. Stanislaus Piotrowski, Polonus, nob 1/2 fl 1 24, Albertus Piotrowski Polonus nob 1/2 fl Eustachius Tisssknowicz, palatinides Smolenscensis Lituanus 2 f., Georgius Galicantus eques Lituanus, Mattheus Caniczki Lituanus praeceptor, Jacobus Lopacinski famuli, Zotardus Nowogrodziecz, *Polacy na studyach w Ingolsztacie, z rękopisów uniwersytetu monachijskiego* wyd. ks. P. Czaplewski, Poznań, 1914, s. 24.

⁷⁸³ Stryjkovskis, M. *Kronika Polska Litewska, Zmodzka, y wszystkiey Rusi Kijowskiey...*, Karaliaučius, 1582.

⁷⁸⁴ Gudas, E. *Keturios Tiškevičių giminės šakos...*, p. 110.

⁷⁸⁵ Ten pat, p. 116.

⁷⁸⁶ Piechnik, L. *Początki Akademii Wileńskiej 1570–1599*, t. 1, Rzym, 1984, s. 124.

sūnus 1592 m. sutinkamas Padujos akademijos Lenkų Nacijos knygoje⁷⁸⁷. 1600 metų balandį Aleksandras Tiškevičius su Fridrichu Sapiega, Samueliu Simonu Sanguška, Aleksandru Tiškevičiumi, Mykolu Kalosovskiu ir Aleksandru Žoravskiu⁷⁸⁸ įsimatrikuliavo Ingolštate. Aleksandras Tiškevičius buvo įsirašęs ir Padujos Lenkų Nacijos knygoje⁷⁸⁹, todėl tikėtina, kad ši scholarų grupė atliko šiuo periodu tradicine tapusią peregrinacinę kelionę, kurios vienas tikslų buvo Italija. Aleksandru Tiškevičiui Vilniaus akademijoje buvo dedikuoti prieš kalvinistus nukreipti kūriniai⁷⁹⁰. Taigi Vilniaus akademija arba kitos jėzuitų lavinimo įstaigos LDK ir Lenkijoje, be to Ingolštatas ir Paduja galėjo būti ir Jono Eustachijaus bei Petro Tiškevičių lavinimosi vietos, tačiau bendra tendencija aiški – Jurgio Vosylaičio sūnūs buvo lavinami jėzuitų aplinkoje ir ilgainiui iš stačiatikybės per unitų konfesiją perėjo į katalikybę. Jono Eustachijaus Tiškevičiaus sūnus **Antanas Jonas** gimė maždaug 1609 metais. Kaip nurodo Kasparas Niesieckis ir juo sekanti istoriografija, jaunystėje riterišku menų Antanas Jonas buvo mokomas Višniaveckių, motinos giminaičių, dvare ir aplinkoje, imatrikuliacijų į akademijas nerasta⁷⁹¹.

Ingolštato akademijos populiarumui nemažai įtakos turėjo ir dėl ankstyvos mirties reikšmingų valstybinių pareigų neužėmusių Slucko kunigaikščių peregrinacijos, kuriose trys broliai su savimi vežėsi keliaujančius dvarus ir tokiu būdu plačiau pristatė šią studijų vietą LDK bajorijai. Aleksandras, Jurgis ir Jonas Simonas Olelkaičiai savo lavinimą pradėjo jėzuitų aplinkoje: Aleksandras buvo lavinamas Krokuvos, o Jonas Simonas – Liublino jėzuitų, tarp jų Visockio⁷⁹². Jurgis III Olelkaitis turėjo būti siunčiamas į kelionę po Prancūziją, Angliją ir Ispaniją, Jonas Simonas – į Italiją, o Aleksandras – į Ingolštata Vokietijoje⁷⁹³.

1580 metais Aleksandras Olelkaitis pradėjo savo studijinę kelionę. Lankėsi Prahoje, o 1580 m. gegužės 28 dieną su gausia palyda įsirašė į Ingolštato akademiją, kur jį lydėjo Lenkijos karaliaus sekretorius Jonas Džierzekas bei 14 dvariškių⁷⁹⁴. 1580 m. birželį Kristupas Sella jam

⁷⁸⁷ 1592 m. Georgius Tyszkiewicz de Lohorsk Palatinides Brestensis d. ung. *Dueos Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., p. 25.

⁷⁸⁸ 1600 m. balandžio 18 d. Samues Sangusko Kowalsky liber baro in Kowal et Smolain, Alexander Tyskowicz palatinides Prestiensis, baro, Michael Kalosowsky, Alexander Zowawscky, Fridericus Sapieha, Poloni omnes dederunt 6 fl, *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czapplewski, 1914, s. 35.

⁷⁸⁹ 1601 m. birželio 30 d. Alexander Tyszkiewicz, d. l. Sex. *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., p. 34.

⁷⁹⁰ Jaruntowski Kasper. *Judicium Gasparis Jaruntowski Theologi Academiae Vilnensis S. Jesu super Consensu de Coena Domini inter Catholicum Romanum et Evangelicum Reformatarum (ut vocant Ecclesiarum) Vilnae in Synodo Calvinistarum divulgato Mense Julio Anno D. 1604*. Vilnae, In officina Academiae Vilnens. Soc. Jesu Thomas Lewicki Crac: Anno Dom. 1604. Dedikuota Bresto vaivadaičiui Aleksandru Tiškevičiui.

⁷⁹¹ *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, K. Niesiecki, T. IX, Lipsk, 1842, s. 180–181.

⁷⁹² Krajcar, J. The Last Princes of Sluck and the West, *Journal of Byelorussian Studies*, 3, 1975, p. 277.

⁷⁹³ Ten pat, p. 280.

⁷⁹⁴ Petras Zborovskis, Georgius Sigowski, Wsiemborius Timiensi, Stanislaus Kochanoreski, Foelix Raczinski, Abraham Skoroieski, Joannes Poklaterzki, Joannes Wituski, Joannes Kieltika, Alexander Trisna, Joannes Koletai,

dedikavo prieš protestantizmą nukreiptą kūrinį⁷⁹⁵. 1581 m. lapkričio 1 diena buvo datuotas Ingolštato akademijoje išleistas leidinys *Alma Academia*, Olelkaičiams dedikuotas Jono Engerdo, filosofijos kolegijos dekano (*Ioannes Engerdes Thuringus*)⁷⁹⁶. Taip pat buvo išspausdintas „Trijų kolonų“ kalbinis žaidimas, skirtas Aleksandriui, Jurgiui ir Simonui Olelkaičiams. Anot Z. Pietrczyk, A. Olelkaičio preceptoriumi buvo arba J. Lobaras, arba žymaus poeto Jono Kochanovskio brolis Stanislovas Kochanovskis. 1581 metais J. Lobaras siekė suorganizuoti Slucko kunigaikščio ir Johano Šturmo susitikimą. Veikiausiai siekiant palenkti jaunąjį kunigaikštį persikelti studijoms į Strasbūrą jis išspausino 1581 m. gegužės 27 dieną datuotą laišką, su pamokymais apie tai kaip turėtų būti lavinimas kunigaikštis⁷⁹⁷. Dedikacijoje taip pat buvo pagirtas Jonas Dzierżekas. Z. Pietrczyk teigimu, kunigaikštis Aleksandras lankėsi Strasbūre ir tada su palyda keliavo į Štutgartą, kur susitiko su kunigaikščiu Fridrichu ir įsirašė į jo draugų knygą⁷⁹⁸. 1582 metais jis lankėsi Bazelyje, kur Teodoras Zwingeris jam dedikavo veikalą, skirtą Aristotelio „Etikai“⁷⁹⁹. Galiausiai 1582 m. vyko į Italiją, iš kur, pakeliui įsirašęs į H. Šrioterio draugų knygą, grįžo į LDK ir dalyvavo tėvo testamentu egzekucijoje (1582 m. liepos 6 d.)⁸⁰⁰.

Jo vyresnis brolis Jurgis Olelkaitis 1580 metų pradžioje (gegužės 10 d.) lankėsi Vroclave, kur poetas Andrius Celagius jam dedikavo nedidelės apimties kūrinį, be to, 1602 metais išleistame jo epigramų rinkinyje buvo išspausdintas kreipimasis į kunigaikščius Olelkaičius⁸⁰¹. Geriausiai apie jo kelionę žinoma iš jo skundo dėl neūkiškumo ir neatsakingo ochmistro Streškovskio elgesio su peregrinacijai skirtais pinigais, rašyto 1580 metais Milane ir išsiųsto motinai⁸⁰². Iš to sužinoma, kad 1580 metų pradžioje Jurgis Olelkaitis ir jo brolis Aleksandras kartu buvo Vroclave ir, tikėtina, dalį kelionės praleido kartu, o šių brolis Jonas Simonas prie jų prisijungė vėliau. Jurgis Olelkaitis iš Milano toliau keliavo į Boloniją, jo galutinis tikslas turėjo būti Roma, po kurio Jurgis Olelkaitis iš karto grįžo namo į LDK. Teodoro Ivanaičio Lackio, kurio palikuonis įeina į tiriamą grupę,

Stanislaus Pierzchalski, Petrus Timienski, David Helicenus. *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czapplewski, 1914, s. 25–26.

⁷⁹⁵*Disputatio Theologica De Vera Et Falsa Differentia Veteris Et Novae Legis Contra Fvndamentum Lvtheranae doctrinae, à Calvino etiam receptum, & à Melanchthone, Kemnicio, Heerbrando, & aliis passim Sectariis repetitum, quo vanissimè ponitur, promissiones euangelicas, non sicut promissiones legis veteris ab obseruatione mandatorum tanquam à conditione dependere. In Catholica Academia Ingolstadiensis, anno 1580. die ... Iulij publicè proposita.*

⁷⁹⁶Rotmar, V., Engerd, J. *Alma Ingolstadiensis Academia Almae Ingolstadiensis Academiae tomus primus; Ingolstadii*, 1581.

⁷⁹⁷Šturmas, J. *Ioannis Sturmij Epistola Ad Illustrissimum Principem, ac Dominum, Dominum Alexandrum, Ducem Slucensem et Copulensem etc. Eiusdem De educatione Principum, libellus scriptus ad illustrissimum Principem Guilielmum: Ducem Cluensium etc. Argentorati Excudebat Nicolaus VVyriot, Anno M.D.LXXXI (1581).*

⁷⁹⁸Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 136.

⁷⁹⁹Aristotelis. *Ethicorum Nicomachiorum libri decem ex Dion. Lambini interpretatione Graecolatini* Basileae: Eusebii Episcopii opera ac impensa, 1582.

⁸⁰⁰Krajcar, J. The Last Princes of Sluck and the West, *Journal of Byelorussian Studies*, 3, 1975, p. 284.

⁸⁰¹Celagius, A. *Illustrissimo Principi ac Domino, Domino Georgio, Dei Gratia Duci Slucensi et Copulensi, etc. Domino suo clementissimo*. Oderam. Typis Sciuiinis. Anno M.DCII (1602).

⁸⁰²Jurgis Olelkaitis Kotrynai Tenčinskai-Olelkienei, 1580 m. spalio 14 d. Milanai, *Włoskie przygody Polaków– wiek XVI–XVIII*, red. Alojzy Sajkowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1973, s. 32–35.

išsilavinimas žinomas dėl Alberto Vijūko-Kojelavičiaus pateiktų žinių. Lackiai buvo giminė, kilusi iš Maskvos ir Lietuvoje įsitvirtinusi Žygimanto Senojo valdymo metu. Ivanas Ivanovičius Lackis kartu su Grigaliumi Chodkevičiumi ir Filonu Kmita dalyvavo karinėse kampanijose prieš Maksvėnus. Dariaus Antanavičiaus teigimu, Teodoras Lackis pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose minimas 1577 metais, o 1584 metų veikale jį mini lenkų ir čekų heroldas B. Paprockis, teigęs, kad šis bajoras su Simonu Olelkaičiu 1580 metais buvo Italijoje. Darius Antanavičius daro prielaidą, kad Teodoras Lackis buvo J. Olelkaičio kelionės į Italiją vadovas⁸⁰³, be to, 1582 metų rudenį Italijoje susižadėjo su Izabele Bonarelli, o 1584 metais laimėjo Romoje rengtą riterių turnyrą⁸⁰⁴. A. Vijūkas-Kojelavičius Teodoro Lackio biogramoje teigė, kad šis jaunystėje keliavo ne tik į Italiją, bet ir į Prancūziją, tačiau, lygiai kaip ir B. Paprockis bei vėlesni autoriai, pabrėžė jo išskirtinę fizinę jėgą⁸⁰⁵. Dėl šių priežasčių nereikėtų stebėtis, kad šis didikas nerandamas Padujos ar kitų Italijos akademijų studentų matrikuluose.

Vainų giminės atstovai į aukščiausias valstybinės LDK valdžios pareigybes iškilo Zigmanto Vazos valdymo metu. Šios giminės atstovai buvo vieni svarbiausių LDK katalikų bažnyčios hierarchų – Vilniaus vyskupai Benediktas ir Abraomas Vainos. Yra žinoma, kad Benediktas Vaina 1570 m. studijavo Leipcige, 1572–1577 m. – Vilniaus kolegijoje, o 1577–1580 m. – Romos kolegijoje bei Bolonijoje⁸⁰⁶. Abraomas Vaina 1590 m. studijavo Braunsbergo kolegijoje, o 1592–1594 metais – Vilniaus akademijoje.⁸⁰⁷ Lietuvos katalikų bažnyčios dvasininkų biogramų kūrėjai į šių dvasininkų išsilavinimo informaciją neįtraukė fakto, kad abu veikiausiai studijavo ir Karaliaučiaus akademijoje. Jei Benediktui Vainai būtų (su rezervacijomis) galima priskirti 1572 balandį atliktą įrašą Karaliaučiaus akademijos matrikuluose (*Benedictus Woitouiuis*), kuris neprieštarautų kelionės iš Leipcigo atgal į Lietuvą chronologijai⁸⁰⁸, Abraomas Vaina Karaliaučiuje matrikuliuosi du kartus – 1589 metų sausį ir birželį, kur buvo nurodyta, kad dėl teisinio neveiksnumo (buvo nepilnametis) nedavė priesaikos⁸⁰⁹. Benediktas Vaina turėjo šešis brolius, tarp jų **Gabrielį, Simoną, Grigalių ir Sokolą** (Kristupą). Tikėtina, kad Gabrielius Vaina studijavo Vilniaus jėzuitų kolegijoje ir akademijoje, nes jis prisidėjo prie 1579 metų sveikinimo

⁸⁰³ Antanavičius, D. Teodoras Lackis ir Italija, *Res Balticae* 8. 2002, p. 175.

⁸⁰⁴ Ten pat, p. 181.

⁸⁰⁵ Vijūkas-Kojelavičius, A. Nomenclator, p. 203.

⁸⁰⁶ LKD, Nr. 380, p. 77.

⁸⁰⁷ LKD, Nr. 7, p. 19–20.

⁸⁰⁸ 1572 m. balandžio 14 d. Benedictus Woitouiuis pauper, Lituanus; Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 51.

⁸⁰⁹ 1589 m. sausio 12 d. Abrahamus Woyna, Lithuanus nobilis, sub rectoratu clarissimi Domini M. Martini Wintheri receptus, ius scholasticum repetit; Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, s. 100; 1589 m. birželio 18 d. Abrahamus Woyna, flor unga 1, Lithuanus nobilis, quia minorennis, non iuravit de dt. Ten pat, p. 103.

Steponui Batorui⁸¹⁰. Taip pat tikėtina, kad broliai Grigalius, Simonas ir Sokolas galėjo būti lavinami Vilniaus jėzuitų kolegijoje ir akademijoje.

Aleksandras Polubinskis (jaunesnysis) 1574 m. spalio 8 dieną⁸¹¹ įsimitrikuliuojo Karaliaučiaus akademijoje, 1579 metais veikiausiai studijavo Vilniaus akademijoje⁸¹², o 1583 m. gegužės 2 dieną matrikuliuojo į Bolonijos akademijos teisės studijas⁸¹³. Šio anūkas, Aleksandro, Lydos pakamario sūnus **Konstantinas Polubinskis**, remiantis panegirikomis, jaunystėje studijavo Braunsbergo arba Vilniaus akademijoje ir karinę karjerą pradėjo 1609–1611 metais Smolensko kare⁸¹⁴.

Nuo XVI a. 10 dešimtmečio dėl Padujos akademijoje pradėtos vesti Lenkų Nacijos knygos apie studentų iš Karūnos ir LDK studijas arba viešėjimą Padujoje galima sužinoti žymiais daugiau. Egzistuoja asmenys, apie kurių išsilavinimą težinoma tik iš imatrikuliacijų šioje akademijoje. Pavyzdžiui, prieš 1592 metus **Fridrichas Lukomskis** įsimitrikuliuojo Padujoje⁸¹⁵, o 1594 metais jau buvo Respublikoje, kur susituokė⁸¹⁶. Kopecų giminės atstovai taip pat iškilo į senatorių rango pareigas Zigmanto Vazos valdymo laikotarpiu. Du Vasilijaus Kopeco, Vitebsko pavieto arklidininko sūnūs – **Vasilijus Kopecas ir Lukas Kopecas** iškilo XVII a. 2–3 dešimtmečiais. Galima daryti prielaidą, kad jie lavinosi LDK jėzuitų švietimo sistemoje, tačiau tėra žinoma tik vieno jų imatrikuliacija – Vasilijus Kopecas 1593 m. spalio 10 dieną įsimitrikuliuojo Padujoje⁸¹⁷. Šio sūnūs Jonas Karolis Kopecas buvo valdovo dvariškis, prieš tai, 1643 metais, su Benediktu Kazimieru Bakovskiu, Petru Dionisu Kosciuska matrikuliuojo Padujos akademijoje⁸¹⁸. Tikėtina, kad anksčiau mokėsi Pinsko jėzuitų kolegijoje, kur mokėsi ir šio brolis Kazimieras Vasilijus

⁸¹⁰ Gratulationes Serenissimo Ac Potentissimo Principi, Stephano I. Dei Gratia, Regi Poloniae, Magno Duci Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitia, Liuania, nec non Principi Transilvaniae, &c. decretæ, & in fortunatissimu[m] S. R. M. suæ Vilnam adue[n]tum scriptæ, Anno Domini 1579.

⁸¹¹ 1574 m. spalio 8 d. Alexander Junior Polubenski Illustris dominus in Wolmer et Triketten Wilkenhowen et Poiuzi Praefectus, Baro in Hlusca dt. Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 57.

⁸¹² Tikėtina, kad 1579 m. A. Polubinskis studijavo arba dalyvavo Vilniaus Akademijos gyvenime, nes jo eilės atsidūrė 1579 metais Vilniuje išleistame proginiame leidinyje (Alexandro Polubienski): *Gratulationes Serenissimo Ac Potentissimo Principi, Stephano I...*, Vilnius, 1579.

⁸¹³ ASFE duomenų bazėje cituojama 1583 m. matrikuliacijos data, R. Subotkevičienė nurodo 1579 m. datą (Žr. Subotkevičienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų edukacinės kelionės...*, p. 265), tačiau afiliacija su Vilniaus akademija daro 1583 metų datą labiau tikėtina: <http://asfe.unibo.it/en/persona/MB1086>; *Matricola dell'Università dei leggisti dello Studio bolognese redatta dal notaio C. Belvisi, 1553–1613*, s. 141 r, 150r.

⁸¹⁴ *Polubiński Konstanty (zm. 1640)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXVII (1982–1983), s. 368–369.

⁸¹⁵ *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, p. 23.

⁸¹⁶ Loeaechius, A. *Nobilis et Generosi Domini Friderici Lukomski de Lukomla etc. Sigismundo ejus nominis III Poloniae Regi à Secretis Et Generosae Lectissimaque Virginis Barbarae, Generosi Domini Stanislai Węzik filiae: Epithalamium conscriptum ab Andrea Loochio Scoto. Distichon Annum et Diem nuptiarum continens*, Krokua, 1594.

⁸¹⁷ 1593 m. spalio 10 d. Basilius Kopec dal skut, Iam castellanus Nowogrodensis, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 26.

⁸¹⁸ 1642 m. kovo 21 d. Ioannes Carolus Kopec castellanides Novogrodensis, aulicus SRM divo tutelari obtuli hung num, Benedictis Casimirus Bakowski, Petrus Dionisius Kosciuszko meum nomen inscripsi et in gonorem s. Stanislai, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 103.

Kopecas⁸¹⁹, 1644 metais studijavęs Vilniaus akademijoje⁸²⁰. **Luko Kopeco** išsilavinimas tiesiogiai nepaliudytas, tačiau jo sūnus veikiausiai buvo lavinamas toje pačioje jėzuitų sistemoje. **Aleksandras Pranciškus Kopecas**, Bresto kaštelionaitis, 1617 metais fiksuotas Liublino jėzuitų kolegijoje⁸²¹ su Luku Vaina ir Petru Miešhorockiu. 1622 m. gegužės 12 dieną jis įsimatrikuliavo Ingolštate⁸²². 1626–1627 metais lankėsi Italijoje – 1626 metų lapkričio 10 dieną matrikuliavosi Padujyje⁸²³, 1627 m. kovo 6 dieną – Bolonijoje⁸²⁴.

Veikiausiai Petras Pacas savo lavinimąsi pradėjo Vilniaus akademijoje. Remiantis jam dedikuota laidotuvių kalba **Petras Pacas** prieš 1592 metus iškeliavo į peregrinaciją, buvo keliose valstybėse, tarp jų Italijoje, Prancūzijoje ir Ispanijoje, kur užsirekomendavęs monarchų akyse grįžo į tėvynę⁸²⁵. **Steponas Pacas**, veikiausiai auklėtas jėzuitų sistemoje, 1605–1608 metais studijavo Italijoje. 1605 m. balandžio 21 dieną jis įsimatrikuliavo Bolonijos akademijos Lenkų nacijos knygoje, 1606 m. balandžio 19 d. pradėjo studijas Bolonijos teisės akademijoje, 1607 metais buvo Lenkų nacijos kancleris⁸²⁶, o 1609 m. kovo 26 dieną įsirašė Padujyje⁸²⁷. Jau pradėjęs savo tarnybą valstybei (1611 jis paskirtas valdovo sekretorium), jis vėl atliko peregrinaciją, šį kartą lydėdamas *incognito* keliavusį karalaitį Vladislovą Vazą kelionėje po Vokietiją, Austriją, Belgiją ir Italiją (kartu su kitais didikais, tarp jų ir Albertu Stanislovu Radvila). Yra išlikęs šios

⁸¹⁹ Woronicz, K. *Florilegium seu immaturus obitus... Casimiri Basilii Kopeć, castellanidae Novogrodensis, stylo expressus ac... fratri... Joanni Carolo Kopeć, castellanidae Novogrodensi... repraesentatus per Casimirum Woronicz, auditorem eloquentiae in Radviliano Pinscensi S. I. collegio*. Vilnae, 1645.

⁸²⁰ Weber, F. *Propositiones philosophicae ex 2 libr. de ortu et interitu rerum et 4 meteorolog. Auspiciis ac... Joani Caroli Kopeć, castellanidae Novogrodensis... publicae disputationi in alma Acad. Vilnensi S. I. propositae*. Vilnae, 1644.

⁸²¹ *Favstae Gratulationes Illustrissimo & Reuerendissimo Domino Szyskowski, Dei Et Apostolicae Sedis Gratia Cracoviensi Episcopo Severiaeq. Dvci, Cracoviam Felicibus Avspiciis Ingredienti. A Studiosa Collegij Lublinensis S. I. Iuuentute Dedicatae*, Krokuva, 1617.

⁸²² 1622 m. gegužės 12 d. Alexander Kopec castellani Bresten filius Lucas Woina Smi pocillatoris M. D. Lithuaniae filius, Rdus Dnus Petrus Mieszhorosku Illmi archiepiscopi Gesnen et primi principis secretarius, *Polacy na studyach w Ingolstacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, s. 48.

⁸²³ 1626 m. lapkričio 10 d. Alexander Kopec in honorem s. Stanislai d. ung 1, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 75.

⁸²⁴ 1627 m. liepos 6 d. Alexander Kopec, Bersohn, M. *Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*, Kraków, 1890, s. 46.

⁸²⁵ *Lilia Pacowska Jaśnie Wielmożnego godney pamięci Jego Mci Pana Piotra Paca Trockiego Dawgielskiego Starosty pokazana z ambony w Kościele S. Franciszka OO. Bernardynow na pogrzebie nieboszczykowski dnia 21. octobra, roku 1642. przez X. Thomasza Dygonia, Zakonu Braciej Mnieyszey de Obseruantia, Kaznodzieie na ten czas Wileńskiego*, Vilnius, 1642.

⁸²⁶ 1605–1608 m. Stefanus Paz (matriculatus nationis Bologna 1605.04.21 natio Polonorum AP, 27 matriculatus universitatis Bologna 1606.04.19 universitas Iuristarum natio Polonorum Belvisi, 141v, 150r consiliarius Bologna 1607–1608 universitas Iuristarum natio Polonorum Imago, 2230 consiliarius Bologna 1607–1608 universitas Iuristarum Imago, 2220 Resources and Bibliography Biblioteca Estense di Modena, Fondo Campori, ms. 460, Matricola dell'Università dei leggesti dello Studio bolognese redatta dal notaio Camillo Belvisi, 1553-1613 Imago universitatis. Celebrazione e autorappresentazione di maestri e studenti nella decorazione parietale dell'Archiginnasio, sotto la direzione di Gian Paolo Brizzi, con la collaborazione di Andrea Daltri, Silvia Neri, Lorenza Roversi, Pier Paolo Zannoni, Bologna, 2011–2012), ASFE projektas.

⁸²⁷ 1609 m. kovo 26 d. Ego Stephanus Pacz in honorem divi Stanislai dedi l. 14 die 26 Martii anno 1609, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 42.

kelionės dienoraštis⁸²⁸. Dominyko Paco sūnaus **Jono Paco** išsilavinimas nepaliudytas, pirmasis liudijimas apie jį buvo jo politinės karjeros pradžia 1580 m., suteikus jam dvaro taurininko pareigas⁸²⁹.

Viesiolovskių giminės atstovai, remiantis fundacijų duomenimis, XVI a. 8 dešimtmetyje buvo katalikai⁸³⁰. Petro Wiesiolovskio sūnus **Kristupas Wiesiolovskis** savo mokslus pradėjo Vilniaus akademijoje 1589 metais⁸³¹, 1592 metais K. Wiesiolovskis sutinkamas Padujos akademijos Lenkų nacijos knygoje⁸³². Nors S. Kotas teigia, kad K. Wiesiolovskis 1592 metais pradėjo studijas Strasbūro akademijoje⁸³³, tačiau Z. Pietrzyk patvirtinimo tam nerado. Kitas Petro Wiesiolovskio sūnus Mikalojus, tikėtina, mokėsi jėzuitų sistemoje ir 1613 metais keliavo po Italiją: Jonas Jeronimas Šemeta ir **Mikalojus Wiesiolovskis** įsimatrikuliavo Padujoje 1613 m. kovo 6 dieną⁸³⁴.

Jonas Rudamina Dusėtiškis turėjo tris sūnus, kurie pasiekė valstybės senatoriaus rango pareigas: Joną, Petrą ir Kristupą⁸³⁵. Vyriausias sūnus **Jonas** studijavo Vilniaus akademijoje, priklausė Marijos sodalicijai su kurios nariais 1595 metais jo vardu buvo išleistos eilės⁸³⁶. Taip jis prisidėjo prie 1596 metais išleisto proginio leidinio skirto Mikalojaus Šimanovskio, filosofijos studento laidotuvėms⁸³⁷. 1600 metų spalio 29 dieną jis, Jonas Pacas ir Povilas Sapiega įsimatrikuliavo Ingolštato akademijoje⁸³⁸. Tais pačiais metais Pacas ir Sapiega įsimatrikuliavo Padujos akademijos Lenkų Nacijos knygoje (veikiausiai 1600 m. birželio 30 dieną) Padujoje,

⁸²⁸ *Obraz dworów europejskich na początku XVII wieku przedstawiony w dzienniku podróży królewicza Władysława, syna Zygmunta III, do Niemiec, Austrii, Belgii, Szwajcaryi i Włoch, w roku 1624–1625 / skreślony przez Stefana Paca*, wyd. J. K. Plebański, Wrocław, 1854.

⁸²⁹ Wolff, J. *Pacowie : materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg, 1885, s. 44.

⁸³⁰ Wróbel, W. Fundacje kościelne białostockiej linii rodu Wiesiolowskich w XVI i XVII wieku, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie ; Zeszyty Historyczne*; T. 10 (2009), s. 171–172.

⁸³¹ *Serenissimo Ac Potentissimo Principi Sigismundo III [...] Vilnam ingressum gratulantur nonnulli bonaru[m] Artium Studiosi adolescentes in Academia Vilnensi Societatis Iesu*, Vilnius, 1589.

⁸³² 1592 m. Christophorus Wiesiolowski a Wiesiolow *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 25.

⁸³³ 1591 m. Wiesiolovskis pagal S. Kotą; Kot, S. *La réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie : facteur d'occidentalisation culturelle*, Bruxelles, 1953; nėra patvirtinimo, Pietrzyk Z *W kręgu Strasburga...*

⁸³⁴ 1613 m. kovo 6 d. Nicolaus Wiesiolowski Magni Ducatus Lithuaniae praefectus culinae d. ung. Duos mp., Ioannes Hieronimus Szemiot, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 49.

⁸³⁵ *Rudomina Dusiacki Jan (ok. 1543–1621)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXII (1989–1991), s. 670–671.

⁸³⁶ *Parentalia in Obitu Illvstris et Magnifici Domini D. Georgii Chodkiewiczii Generalis Capitanei Samogitiae. etc. etc. A Sodalibus Congregationis Parthenicae, Academiae Vilnensis, Societatis Jesu, mortem sodalis svi et moderatoris quondam vigilantissimi, deflentibus, conscripta. Vilnae in typographia Academiae Societatis Jesu. Anno Domini 1595.*

⁸³⁷ *Threni in obitum Nobilis et Generosi adolescentis Nicolai Szymanowski, studiosi philosophiae in Academia Vilnensi Societatis Iesu a iuventute eiusdem Academiae scripti Ioannis Rvdominae*, Vilnius, 1596.

⁸³⁸ 1600 m. spalio 29 d. Joannes Rudomina ol Lituani uterque nobilis ex familia preadicti Dni comitis solverunt omnes 3 fl, *Polacy na studyach w Ingolstacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, s. 36.

tikėtina, kad kartu keliavo ir Rudamina Dusėtiškis⁸³⁹. 1605 metais Jonas prisijungė prie trijų Mikalojaus Kristupo Radvilos-Našlaitėlio sūnų palydos, mokėsi Augsburgė, kuruojami Melchioro Diciuso⁸⁴⁰. 1606 metais kartu su Radvilaičiais keliavo į Italiją, mokėsi Bolonijoje, 1608 metais lankėsi Romoje, tais pačiais metais įsimatrikuliavo į Bolonijos juristų akademiją⁸⁴¹. Jis buvo Kristupo Mikalojaus Radvilos studijų vadovas, o kai šis 1608 m. mirė, jaunojo didiko kūną lydėjo iš Bolonijos į Nesvyžių⁸⁴². **Petras Rudamina Dusėtiškis** mokėsi Radvilų Nesvyžiaus kolegijoje, 1604 metais buvo Vilniaus akademijos studentas ir Marijos sodalicijos narys, anksti pradėjo karinę karjerą tarnaudamas etmonui Jonui Karoliui Chodkevičiui, vėliau buvo Zigmanto Vazos dvariškiu⁸⁴³. **Kristupas Rudamina Dusėtiškis** veikiausiai tęsė brolių tradiciją ir studijavo Vilniaus akademijoje. 1615 metų liepą su Jonu Žadziku įsimatrikuliavo į protestantišką Marburgo akademiją⁸⁴⁴, vėliau, remiantis jam skirtomis panegirikomis, kariavo Livonijos kare, 1621 m. dalyvavo Chocimo kampanijoje⁸⁴⁵. Veikiausiai su karalaičio Vladislavo Vazos palyda keliavo po Europą, 1623 metų birželio 13 dieną įsimatrikuliavo Padujėje su Luku ir Gabrieliumi Šemetomis bei Motiejumi Šuškovskiu⁸⁴⁶, o 1624 vasario 26 dieną išrinktas nacijos Kancleriu⁸⁴⁷. Tikėtina, kad Kristupas Rudamina Dusėtiškis tęsė brolio Jono „karjerą“ – lydėjo jaunos didikus po užsienio akademijas ir galėjo tapti brolių Šemetų preceptoriumi. 1617–1621 metais peregrinacijos kelionę Europoje atliko broliai Lukas ir Gabrielius Šemetos, kuriuos lydėjo preceptorius Kristupas Artiomiušas ir šeimynykščiai Jonas Strunkas ir Andrius Dziakievičius. Jų lavinimosi kelionė prasidėjo Altdorfo akademijoje, kurioje įsimatrikuliavo 1617 m. gruodžio 11 d.,⁸⁴⁸ vėliau, 1619 m. lapkričio 29 dieną, įsirašė Strasbūro akademijoje⁸⁴⁹. 1620 metų rugsėjį Altdorfe Lukas Šemeta

⁸³⁹ 1600 m. birželio 30 d. Ioannes Pacz, palatinides de Miensko, d. quatuor f. Pawel Sapiha, trzy dukaty, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 33.

⁸⁴⁰ Melchioras Dicius Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, Augsburgas, 1605 m. rugpjūčio 18 d. AGAD AR dz. V, Nr. 3036. l. 26.

⁸⁴¹ 1608 m. gegužės 21 d. Jan Rudomina-Duciacki (Bolonija) (matriculatus universitatis Bologna 1608.05.21 universitas Iuristarum natio Polonorum) Belvisi, Biblioteca Estense di Modena, Fondo Campori, ms. 460, Matricola dell'Università dei leggisti dello Studio bolognese redatta dal notaio Camillo Belvisi, 1553–1613; Pagal ASFE projekto duomenis.

⁸⁴² *Rudomina Dusiacki Jan (1581–1646)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXII (1989–1991), s. 671–674.

⁸⁴³ *Rudomina Dusiacki Piotr (zm. 1649)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXII (1989–1991), s. 677–679.

⁸⁴⁴ 1615 m. liepos 12 d. Christophorus Rudomina nobilis Litvanus, Ioanes Zadzik nobilis Polonus, Catalogus studiosorum scholae Marpurgensis. Nendeln; Liechtenstein: Kraus, 1980 (Nachdruck der Ausgabe 1875–1888) pars 4, p. 88.

⁸⁴⁵ *Rudomina Dusiacki Krzysztof (zm. 1655)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXII (1989–1991), s. 675–677.

⁸⁴⁶ 1623 m. birželio 13 d. Martinus Szuszkowski, Lucas Szemeth, Gabriel Szemeth, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 63.

⁸⁴⁷ 1623 m. birželio 13 d. Christophorus Rudomina Dusiatski, 1624 metais išrinktas Bolonijos Lenkų akademinės nacijos kancleriu, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*, Zródła z dziejów nauki i techniki; t. 10, red. H. Barycz, K. Targosz, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawn. Polskiej Akademii Nauk, s. 69.

⁸⁴⁸ 1617 m. gruodžio 11 d. Johannes Strunck, Gabriel Szemeth, Lucas Szemeth a Jelna etc. Eqq Litvan, *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, p. 148.

⁸⁴⁹ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 234–244.

dalyvavo viešame dispute⁸⁵⁰. 1620 rugsėjo 14 dieną Lukas Šemeta su palyda užfiksuoti Tiubingeno akademijos matrikuluose⁸⁵¹, o spalio 20 dieną įsirašė į *Agricolos* iš Ambergo *album amicorum*. Gabrielius Šemeta 1621 metais įsirašė į Georgo Pfinzigo Genfeldeno, Niurnbergo patricijaus, *album amicorum*. G. Šemeta Tiubingene įsimatrikuliavo atskirai, 1621 gegužės 18 dieną⁸⁵². Studijas ir pažintį su svetimais kraštais tęsė Italijoje, kur abu broliai kartu su Kristupu Rudamina Dusėtiškiu įsirašė į Padujos akademijos Lenkų Nacijos knygą. Yra žinoma, kad G. Šemeta Bolonijoje studijavo 1625 metais⁸⁵³, tais pačiais metais – ir Padujoje. Stanislovas Kotas priskyrė broliams Šemetoms studijas Bazelyje 1621 metais, tačiau studijas patvirtinančio imatrikuliacijos įrašo nėra, bet lankymasis Bazelio akademijoje neatmestinas⁸⁵⁴.

Kristupas Druckis-Sokolinskis, biogramos rengėjai daro prielaidą, galėjo būti rengtas katalikų dvasininko karjerai⁸⁵⁵, 1590 metais pradėjo mokytis Vilniaus akademijoje, kur 1590 metais mokėsi sintaksės klasėje, 1592 metais – poetikos klasėje⁸⁵⁶. 1593 metais fiksuotas Vilniaus akademijos Marijos sodalicijos kūrinyje⁸⁵⁷, 1595 metais įsimatrikuliavo į Ingolštato akademiją, kur klausė teisės paskaitų⁸⁵⁸. 1598 metais gynėsi tezes iš teisės srities Romoje, jų dedikacijoje minėjo, kad mokslų siekti skatino Leonas Sapiega⁸⁵⁹. 1599 metų birželį įsimatrikuliavo į Altdorfo akademiją⁸⁶⁰. 1600 metais buvo Ingolštate, kur įsivėlė į konfliktą su vokiečių studentu, padedamas ten studijavusių Aleksandro Tiškevičiaus ir Samuelio Simono Sanguškos. Teisme jis buvo pripažintas kaltu dėl užpuolimo, pabėgo iš miesto, išvažiavo į Italiją ir išvengė bausmės⁸⁶¹. Yra žinoma, kad Kristupas Druckis-Sokolinskis savo teisės žinias naudojo praktiškai – 1609 metais buvo paskirtas į komisiją LDK statuto taisymui, be to užėmė ir valdovo sekretoriaus pareigas⁸⁶².

⁸⁵⁰ Ten pat.

⁸⁵¹ 1620 m. rugsėjo 14 d. Lucas Schamet dominus ab Inna Polonus, Andreas Zekewitz Lituanus, Carolus Schachman a Bolscho Borussus, *Die Matrikeln der Universität Tübingen II: 1600–1710*, Albert Bürk, Wilhelm Wille, Tübingen, 1953, p. 126.

⁸⁵² 1621 m. gegužės 18 d. Gabriel Schammet dominus in Jelna Lituanus, *Die Matrikeln der Universität Tübingen II: 1600–1710*, Albert Bürk, Wilhelm Wille, Tübingen, 1953, p. 132.

⁸⁵³ 1625 m. Gabriel Szemeth de Zgzechow et Wiepre; Bersohn, M. *Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*, Kraków, 1890, s. 45.

⁸⁵⁴ 1621 m. Szemet I, Szemet II (Bazelis), Kot S. *La réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie: facteur d'occidentalisation culturelle*, Bruxelles, 1953.

⁸⁵⁵ *Sokoliński Krzysztof (zm. 1639)*, PSB, Tom XL, Mirosław Nagielski, s. 42–43.

⁸⁵⁶ Poplatek, J. *Wykaz alumnów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1582–1773*, Wilno, 1930, s. 235.

⁸⁵⁷ *Threnodiae, in obitum illustris. Sac. Rom. Imp. principis, et domini d. Alberti Radziwil ducis in Olyka et Nieswitz*. Vilnius, 1593.

⁸⁵⁸ 1595 m. spalio 19 d. Christophorus Sokolinsky, *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, s. 33.

⁸⁵⁹ Christoph[orus] Drucki Sokolinski *Has Conclusiones iuridicas de legatis publicè tueri conabitur* ex Typographia Nicolai Mutii Romae, 1598.

⁸⁶⁰ 1599 m. birželio 6 d. Christoph, Socolinius, Polonus, *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, p. 70.

⁸⁶¹ *Sokoliński Krzysztof (zm. 1639)*, PSB, Tom XL, Mirosław Nagielski, s. 42–43.

⁸⁶² Wolff, J. *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 482–483.

Tikėtina, kad šioje akademinėje kelionėje dalyvavo ir Jaroslavas Druckis-Sokolinskis, kuris Karaliaučiuje galėjo būti 1596 metų rugpjūtį⁸⁶³, tą pačių metų rugsėjį jau buvo Leidene⁸⁶⁴, o 1597 m. lapkričio 22 dieną įsirašė Altdorfe⁸⁶⁵. Apie Kristupo Druckio-Sokolinskio tėvo **Mykolo Druckio-Sokolinskio** išslavinimą tiesioginių duomenų nėra.

LDK žemės išdininko **Dimitrijaus Chaleckio** išsilavinimui įrodyti tiesioginių duomenų nėra⁸⁶⁶, žinoma, kad jo sūnūs Aleksandras ir Kristupas Mikalojus Chalekiai studijavo Liuvene ir Paryžiuje 1603–1606 metų periodu⁸⁶⁷. Tarp daugelio asmenų, kuriems buvo dedikuotas Simono Caulerio retorikos leidimas, buvo Aleksandras ir Kristupas Chalekiai, kurie veikiausiai buvo šio leidinio mecenatai (dedikacija jiems datuota 1605 metų rugsėjį), nes šioje dedikacijoje minimi jaunuolių tėvo ir dėdės Dimitrijaus ir Jono Chalekių nuopelnai Respublikos valdovams⁸⁶⁸. Be to Kristupas Chaleckis Paryžiuje išspausdino Petru Viesiolovskiui dedikuotą kūrinį, panegiriką Lenkijos Kancleriui Jonui Zamoiskiui⁸⁶⁹ bei savo preceptoriumi dedikuotą veikalą⁸⁷⁰.

Jono Vaitiekaus Rakovskio tėvas Albertas Rakovskis buvo Lenkijos karalystės pareigūnas – Viznos kaštelionas. Studijas Jonas Vaitiekus Rakovskis pradėjo Vilniaus akademijoje, 1609 metais jo vardu pasirašytos eilės išspausdintos Vilniaus akademijos leidinyje⁸⁷¹. 1612 m. kovo 18 dieną įsimatrikuliavo Ingolštate lydimas trijų scholarų, tarp jų – Jono Mosakovskio (Joannes Mofokowsky[sic])⁸⁷², Vilniaus akademijos Marijos sodalicijos

⁸⁶³ Karaliaučiaus akademijos matrikuojuose patvirtinimo tam nėra, tą datą (1596 m. rugpjūčio 4 d.) nurodo V. Biržiška, tą dieną užfiksuoti du studentai iš Lietuvos (Johanes Songoil, David Songoil, fratres germani Poloni). Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 132; Biržiška, V. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose...*, p. 55.

⁸⁶⁴ 1596 m. rugsėjo 25 d. Jaroslava Socolinius Drucius Polonus, 17, J, Bargabuek Guilelmi Anglus, 19 M., *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula Du Rieu*, Willem Nicolaas, 1875, p. 46.

⁸⁶⁵ 1597 m. lapkričio 22 d. Jaroslava Druskj Socolinskj, Polonus, *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, p. 62.

⁸⁶⁶ Падалінскі, У. Дзмітры Халецкі, падскарбі земскі Вялікага княства Літоўскага: ад “служгі” да “прыяцеля”, *Парламенцкія структуры ўлады ў сістэме дзяржаўнага кіравання. Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стагоддзях: Матэрыялы міжнар. навук. канферэнцыі (Мінск–Наваградак, 23–24 лістапада 2007 г.)* / Навук. рэд. С.Ф. Сокал, А. М. Янушкевіч. – Мінск: БІП-С Плюс, 2008, С. 127–151.

⁸⁶⁷ 1603–1605 m. Alexander Chalecki Lituanus (Liuvene), 1605 m. Nicolaus Christophorus Chalecki (Paryžiuje); Biržiška, V. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose...*, p. 58.

⁸⁶⁸ Cauler Simon *Rhetoricorum Simonis Caulerii libri quinque editio altera, praeceptis Auctior, illustrior exemplis et epitome praeclari juvenis Poloni Christophori de Chalez Chalecki luculentior. Parisiis 1605 {Rhetoricorum Simonis Caulerii libri quinque} Editio tertia, Praeceptis auctior, illustrior exemplis, et Epitome praeclari iuvenis Poloni Christophori de Chalez Chalecki luculentior. Parisiis, 1605.*

⁸⁶⁹ *Panegyricvs [...] Perennisqve memoriae Ioannis De Zamoscie Zamoscii, Supremi Ca[n]cellarij Regni Poloniae, atque exercituum Ducis generalis vitam, resqve gestas succincte complectens ; Panegyricus [...] perennisque memoriae Ioannis De Zamoscie Zamoscii, Supremi Cancellarii Regni Poloniae; Ad Illustrem [...] Petrum De Wiesiolow Wiesiolowsky, Marschalcum [...] carmen dedicatorium, Paryžius, 1606.*

⁸⁷⁰ *Compendium rhetoricorum Simonis Cavlerii Belgae praeceptoris sui confecit nobilis adolescens Christophorus de Chalez Chalecki Polonus, et digessit in duos illustrium Tabularum libellos. Parisiis, excudebat Dionisius Langlois. 1605. Rhetoricorum Simonis Caulerii libri quinque editio altera, praeceptis Auctior, illustrior exemplis et epitome praeclari juvenis Poloni Christophori de Chalez Chalecki luculentior. Parisiis, 1605.*

⁸⁷¹ *Gratulationes a Stvdiosa Ivventvte Academiae Vilnensis Societatis Iesv, 1609.*

⁸⁷² Ingolštato akademijoje scholarų iš Lenkijos ir Lietuvos pavardės dažnai buvo itin iškraipytos. Polacy na studyach w Ingolstacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, p. 42. D. Joannes

nario⁸⁷³. Ingolštate studijavo kartu su Jurgiu Ostrogiškiu, besimokiusiu filosofijos, ir kartu su savo eilėmis publikavo tezes iš logikos ir metafizikos⁸⁷⁴. Po šių studijų toliau dalyvavo Vilniaus akademijos studentų saviraiškoje ir 1617 m. Vilniaus akademijoje publikavo elegiją, skirtą mirusiam tėvui⁸⁷⁵. 1620 metais jau buvo valdovo dvariškis⁸⁷⁶.

Aleksandras Grigalius Masalskis⁸⁷⁷ buvo Grigaliaus Afanasijaus Masalskio, Gardino žemės teismo pateisėjo, vėliau – teisėjo, sūnus, savo studijas pradėjo Karaliaučiuje, čia 1584 m. rugpjūčio 22 dieną įsimitrikuliavo kaip Jurgis/Grigalius Masalskis. Jį lydėjo jo brolis Lukas Felicijonas Masalskis ir Jonas Pilchovskis⁸⁷⁸. Broliai Masalskiai 1589 metais prisijungė prie Jonušo Skumino-Tiškevičiaus palydos Heidelberge⁸⁷⁹, 1590 metais įsimitrikuliavo į Bazelio akademiją⁸⁸⁰, o 1592 metais – į Padujos Lenkų akademinės nacijos knygą⁸⁸¹. Iki 1590 metų šaltiniuose minimas Jurgis/Grigalius Masalskis, tačiau nuo 1595 metų šaltiniuose šis asmuo pradeda veikti kaip Aleksandras Masalskis. Tai galėjo būti konversijos į katalikybę ženklas, nes Masalskių konfesinės nuostatos nėra iki galo aiškios, tačiau Aleksandro Masalskio vėlesnės nuostatos beveik neabejotinos – kaip Kauno pavieto maršalas, 1618 metais, jo dukrai įstojus į šį vienuolišką ordiną, jis fundavo bernardinų vienuolyną⁸⁸². Dviejuose 1595 metų proginės poezijos

Rakowsky Illris ac Gnosi Dni Alberti Rakowsky catsellani et oeonomi Viznen, Ucianen, Plocen. Capitanei, supremi S. R. Mtis Poloniae cubicularii fil. Rhet stud. Joannes Mofakowsky, Sebastienus Grotkowsky U. I. Stud., Joannes Targowicky.

⁸⁷³ Eilės: *Parentalia in Obitym Illvstris et Magnifici Domini D. Georgii Chodkievicii Generalis Capitanei Samogitiae. etc. etc. A Sodalibvs Congregationis Parthenicae, Academiae Viinensis, Societatis Jesv, mortem sodalis svi et moderatoris qvondam vigilantissimi, deflentibvs, conscripta*, Vilnae ex officina academica societatis Jesu. Anno domini MDXCIV. (1594). *Parthenicae Sodalitatis in Academia Vilnensi Societatis Jesu. Threni in Exequiis Nobilissimi Clarissimiq. Adolescentis Lazari Philonis Kmitae Czarnobylski Palatinidae Smolenscen. eiusdemq; Academiae Alumni*. Vimae in typographia Academiae Societatis Jesv. Anno Domini 1595.

⁸⁷⁴ *Universa Aristotelis Stagiritae philosophia ab Illustrissimo Principe ac domino D. Georgio, Illustrissimi Principis Janussii Ducis ab Ostrog in Zaslavv, Palatini Voliniae etc. F. In catholica et celebri Ingolstadiensium Academia die Septemb. publice propugnata. Praeside R. P. Christophoro Steborio Soc. Jesu Philosophiae Professore ordinario. Ex Typographaeo Andreae Angermarii. Anno Domini M.DC.XIII (1613).*

⁸⁷⁵ *Elegus quo Perillvstris et Magnifici Domini D. Alberti Rakowski, Castellani Visnensis, Capitanei Ucianensis, et Plocensis etc. etc. nec non Eiusdem Coniugis Illvstris et Magnificae Dominae D. Sophiae Pacownae, bimestri prope intervallo sese ad meliorem, uti spes, subsecutorum Vitam, Laudatissimi Mores Faelici Morte Conclusi, ab Congregatione Parthenica Almae Academiae Vilnensis S. J. Decantatur. Moestissimo Tantorum Parentum Filio Magnifico et Generoso Domino Dno Joanni Rakowski, eiusdem Congregationis Sodali Clarissimo, Oblatus*, Vilnae Typis Academicis A. D. 1617.

⁸⁷⁶ *Rakowski Jan Wojciech (ok. 1594–1639)*, PSB, Tom XXX (1987), Mirosław Nagielski i Tadeusz Wasilewski, s. 517–519.

⁸⁷⁷ Šios, Gardino, giminės šakos atstovai savo pavardę rašė Mosalski.

⁸⁷⁸ 1584 m. rugpjūčio 22 d. Georgius Masalski, Lucas Masalski, Joannes Pilchowski. Hi tres dederunt ungaricum, mk. 2 gr 16 fratres, Generosi Domini Gregorij Masalski, Judices Grosnensis, Capitanei Perstinensis et opulensis filij; Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, p. 83.

⁸⁷⁹ 1589 m. spalio 18 d. Georgius Masalsky, Lucas Masalsky, nobiles lithuani. Toepke, G. *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II: 1554 bis 1662*, p. 145.

⁸⁸⁰ 1590 m. lapkričio 5 d. Georgius Mosalski, Lucas Mosalski, Litanus Basel, Universitätsbibliothek / AN II 4 – Matriculation Register of the Rectorate... 1.52v.

⁸⁸¹ *Archivum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim. T. I, Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*, Barycz Henryk (przyg. do druku). Wrocław; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971, s. 24.

⁸⁸² Liedke, M. *Od prawosławia do katolicyzmu. Ruscy możni i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec wyznań reformacyjnych*, Białystok, 2004, s. 169.

rinkiniuose, išleistuose Vilniaus akademijoje, yra Aleksandro Masalskio kūriniai ir, tikėtina, kad panašiu metu įvyko jo konversija⁸⁸³. L. F. Masalskis perėjo tarnauti į M. K. Radvilos-Našlaitėlio dvarą, 1599 metais vadovavo jo vaikų studijoms Braunsberge, o 1604–1606 m. Augsburgėje buvo Radvilos Našlaitėlio sūnų ochmistras, 1605 metais įsirašė į C. K. Neidthardo *Album amicorum*⁸⁸⁴.

Teodoro Masalskio sūnaus Andriaus išsilavinimas nėra žinomas, veikiausiai lavinęsis jėzuitų sistemoje, nors tiesioginių šaltinių nerasta. Pirmą kartą kartu su tėvu ir broliu Grigaliumi šaltiniuose minimas 1615–1617 metais, kai tėvas padalino valdas bei tėvo testamentu, kuriame minimas šio noras būti palaidotam cerkvėje⁸⁸⁵. Iš 1614 metais Vilniaus akademijos dėstytojo, būsimo rektoriaus A. Novako⁸⁸⁶ sukurtos laidotuvių kalbos Aleksandrui Masalskiui galima daryti prielaidą, kad vyresnis Andriaus Masalskio brolis studijavo šioje akademijoje, ir daryti prielaidą, kad šioje akademijoje studijavo ir jaunesnis sūnus.⁸⁸⁷ Andriaus Masalskio sūnus Stanislovas Andriejaitis Masalskis su Aleksandru Jurgaičiu Masalskiu 1627 m. rugsėjo 27 dieną įsimatrikuliavo Zamosčiaus akademijoje.⁸⁸⁸

Aleksandras Gonsievskis savo karjerą pradėjo Leono Sapiegos vadovautoje LDK kanceliarijoje, kartu su juo keliavo į Maskvą didžiosios 1600 metų pasiuntinybės metu⁸⁸⁹, veikė kaip dvariškis Zigmanto Vazos dvare⁸⁹⁰. Jo sūnūs **Kristupas Korvinas Gonsievskis** ir Jurgis Korvinas Gonsievskis veikiausiai mokėsi Vilniaus akademijoje, mokslus tęsė Ingolštate, kur matrikuliavosi 1618 m. rugsėjo 10 dieną⁸⁹¹, juos lydėjo preceptorius Tomas Ketneris⁸⁹². 1619 metais Ingolštate išleistas panegirinio pobūdžio kūrinys, dedikuotas Stanislovui Zborovskiui,

⁸⁸³ Alexandri Masalski ir Theodori Masalski kūriniai *Fynebris laudatio et threnodiae in exequiis ornatissimi et lectissimi adolescentis Joannis Barscii, a studiosa iuventute conscriptae, in academia Vilnensi Societatis Jesu. Vilnae, in officina academica Societ. Jesu Anno Domini cIdIoXCV (1595). Parentalia in Obitvm Illvstris et Magnifici Domini D. Georgii Chodkievicii Generalis Capitanei Samogitiae. etc. etc. A Sodalibvs Congregationis Parthenicae, Academiae Viinensis, Societatis Jesv, mortem sodalis svi et moderatoris qvondam vigilantissimi, deflentibvs, conscripta. Vimae in typographia Academiae Societatis Jesv. Anno Domini 1595.*

⁸⁸⁴ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 168–171.

⁸⁸⁵ Wolff, J. *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, s. 241–242.

⁸⁸⁶ Darowski, R. Andrzej Nowak SJ (1570–1629), profesor filozofii w Akademii. Wileńskiej. *Studia Philosophiae Christianae* 18/2, 1982 *Studia Philosophiae Christianae* ATK 18(1982)2, s. 71–88.

⁸⁸⁷ Grackis, A. *Kazanie na pogrzebie sławney pamięci pana Jego Mości Kniazia Alexandra Massalskiego marszałkowicza grodzieńskiego etc. miane przez X. Andrzeia Grądzkiego zakonu Franciszká św. Oyców Bernardynów, kaznodzieie Wileńskiego w kościele tegoż zakonu, w Grodnie 13 Novembra roku pańskiego 1614, Vilnius, 1614.*

⁸⁸⁸ 1627–1628 (žiemos semestras), Alexander Gregorii Maszalski dist. Grodensis1 (Aug 27) fl.5 jurati omnes Stanislaus Andrea Maszalski, Andreas Joanis Mrokowski, Thomas Ciecierski, dioc Plocensis presbyter, *Album Studentów Akademii Zamojskiej 1595–1781*, red. Henryk Gmiterek, Warszawa, 1994, s. 125.

⁸⁸⁹ Kupisz, D. *Smoleńsk 1632–1634*, Bellona, 2001, s. 81.

⁸⁹⁰ Jacobelli, Giovanni Battista *Feralis Pompa In funere Illustrissimi [...] Alexandri Corvini Gosiewski Palatini Smolencen[is] &c.*, Vilnius, 1639.

⁸⁹¹ 1618 m. rugsėjo 10 d. Christophorus Corvinus Gasievvski, Georgius Corvinus Gasiewski germani Illris Dni referendi et capitanei Velicensis et aliorum locorum, *Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czapplewski, 1914, s. 47.

⁸⁹² 1618 m. rugsėjo 10 d. Thomas Ketnerus., Ten pat.

kuriame nedidelės apimties poezijos kūriniai publikavo broliai Gonsievskiai⁸⁹³. Tikėtina, kad Kristupas buvo ir Italijoje, kur buvo ir šių giminaitis, Chelmo kanaunininkas Andrius Korvinas Gonsievskis, užfiksuotas Padujyje 1620 m. rugsėjo 14 dieną⁸⁹⁴.

Grigalius Tryzna turėjo keturis sūnus: Paulių Petra, **Marcijoną/Martyną, Gedeoną ir Mikalojų**. Martynas Tryzna buvo rengtas dvasininko karjerai. Jis buvo dominikono, katalikų bažnyčios istoriko Abraomo Bržovskio mokinys ir viename šio dominikono bažnyčios istorijai skirto veikalų tome skyrė savo mokytojui eilėraščių (*Martianus Trizna ad lectorem*), veikiausiai buvo mokomas Romoje⁸⁹⁵. Vėliau tapo dvasininku, Vilniaus kanauninku, nuo 1620 metų – karaliaus sekretoriumi, dvasiniu referendoriumi. **Gedeonas Tryzna** 1608 metais užfiksuotas Padujyje⁸⁹⁶. Apie Mikalojaus Tryzno išsilavinimą tiesioginių šaltinių nėra. Mikalojaus Tryzno sūnus - **Teofilis Tryzna** 1624 metų žiemos semestrą kartu su Pauliumi ir Kazimieru Pociėjais įsimatrikuliavo Zamosčiaus akademijoje⁸⁹⁷.

XVI a. 7 dešimtmečio diduomenės studentų antplūdžio dalyvis, veikiausiai (kaip scholaras užsienio akademijose lankęsis daugiau nei vieną kartą) veikęs ochmistro – kilmingo studijų vadovo vaidmenyje peregrinacijų į Tiubingeną ir Leipcigą metu, Merkelis Giedraitis savo mokslus pradėjo daugiau nei dešimtmečiu anksčiau. Kauno pakamario pareigas 1581–1599 metais ėjęs Kasparas Giedraitis kartu su savo broliu Merkeliu Giedraičiu ėjo mokslus Karaliaučiaus akademijoje, ten įsimatrikuliavo 1551 m. vasario 12 dieną⁸⁹⁸. Likusių dviejų brolių gimimo datos (Martyno/Marcelijaus ir Zigmanto) nėra žinomos. 1560 metais su didele grupe studentų iš LDK Merkelis įsimatrikuliavo į Vitembergo (vasario 14 d.), Tiubingeno (rugpjūčio 14 d.) akademijas⁸⁹⁹. 1561 metais dedikavo elegiją Kotrynai Valavičienei, mirusiai savo globotinių

⁸⁹³ *Flores Solviti Et Serti, Qvos Sverp Tvmvlvm Generosi Domini D. Stanislai Zborovvsky L. Baronis de Rydfiani, &c. contubernalis sui, Anno Christi M. DC. XIX. VIII. Idus Februarias, Ingolstadii, In ipso aetatis flore, Lacrymantibus Mvsis, Gemente Lycaeo, Vniversa Academia Svsplrante, E vita svblati, Collegivm Ignatianvm, veteri ritu, Sparsit.* Ingoldštatas, 1619, p. 107–108.

⁸⁹⁴ 1620 m. rugsėjo 14 d. Andreas Corwinus Gosiewski, canonicus Chelmensis d. tal 3, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 62.

⁸⁹⁵ Bzowski, A. Pontifex Romanvs, Seu De praestantia, officio, auctoritate, virtutib[us], felicitate, rebusq[ue], praeclarè gestis Summorum Pontificum, à D. Petro vsq[ue] ad Pavlv[m] Qvintvm, Commentarivs R. P. Fr. Abrahami Bzouij, S. T. Magistri, Coloniae Agrippinae, 1619.

⁸⁹⁶ 1612 m. rugpjūčio 1 d. Dnus Gedeon Tryzna obt. Ung unum in honorem divi Stanislai, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. I. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 48.

⁸⁹⁷ 1624–1625 (žiemos semestras). Theophilus Nicolai Tryzna, Lithuanus, distr Slonimensis, juratus, Paulus Petri Pociey, Kazimirus Petri Pociey, distr Brestensis, fratres germani 60 gr. *Album Studentów Akademii Zamojskiej 1595–1781*, red. Henryk Gmiterek, Warszawa, 1994, s. 116–117.

⁸⁹⁸ 1551 m. vasario 12 d. Caspar Gedrotius su broliu įsimatrikuliavę mokėjo vieną markę. Erler, G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*..., p. 13.

⁸⁹⁹ 1560 m. vasario 14 d. Melchior Goderitz Lituanus Nobilis. *Album Academiae Vitebergensis: ab a. CH. MDII usque ad a. MDLX.* 1 Universität Wittenberg; Förstemann, Karl Eduard, 1841, s. 370; 1560 m. rugpjūčio 14 d. Melchior Gedrotius omnes ex magno ducatu Lituaniae, Hermelink, H.: *Die Matrikeln der Universität Tübingen 1477–1600*, Kohlhammer, Stuttgart, 1906, p. 413.

studentų Valavičių motinai⁹⁰⁰. Nuo 1563 metų sutinkamas Leipcigo akademijoje⁹⁰¹, 1566 metais buvo Vienoje. Vėlesnis Merkelio Giedraičio brolio **Martyno**⁹⁰² pasirodymas šaltiniuose veikiausiai reiškia, kad tai jaunesnis brolis. Todėl galima numanyti, kad 1564 metais į Leipcigo akademijos Lenkų nacijos knygą įsimatrickuliuavęs *Mathias(!) Gedroicius*⁹⁰³ galėtų būti tapatinamas su jaunesniu Merkelio Giedraičio broliu arba, kad vyresnis brolis galėjo atlikti preceptoriaus vaidmenį jaunesniajam.

Bogdanas Stetkevičius – stačiatikis, tarnavo LDK kariuomenėje su Jonušu Radvila⁹⁰⁴, jo sūnus Mikalojus Stetkevičius mokėsi stačiatikiškoje Petro Mohilos įkurtoje Kijevo kolegijoje.⁹⁰⁵

Pirmas nepriklausomas Bogdano Stetkevičiaus veiksmas buvo 1612 metais, kai jis ir jo brolis Jonas tapo Šv. Petro ir Povilo cerkvės Minske fundatoriais⁹⁰⁶. Bogdanas Stetkevičius gimė, anot T. Kempos, 1599 metais, o jo brolis Jonas – 1601 metais. Tiesiogiai Bogdano Stetkevičiaus išsilavinimas nėra paliudytas, tačiau jo brolis Jonas 1616 metais užfiksuotas dviejuose Vilniaus akademijos leidiniuose⁹⁰⁷, tikėtina, kad jis taip pat studijavo Vilniaus akademijoje.

Jonas Anzelmas Vilčekas – 1613 metais sutinkamas priešseiminiame seimelyje, 1621 metais pasirašė kaip valdovo dvariškis, perėjo iš evangelikų tikybos į katalikybę prieš 1636 metus⁹⁰⁸. Jo sūnui, mirusiam 1640 metais, Vilniaus akademijoje buvo sukurti laidotuvių pamokslai⁹⁰⁹.

⁹⁰⁰ Gedrocius Melchior, *Elegia in mortem Catharinae Wolovicz. Conivgis Generosi ac Magnifici Domini Petri Wesolouij Baronis à Bialostok, in magno Ducatu Lithuaniae. Avthore, Melchiore D. Gedrocio L, Regiomonti, Borvssiae Excudebat Joannes Daubmanus, 1561, Tubingae nonis Januarii, 1561.*

⁹⁰¹ 1563 m. Melchior Godritz, Tomkowicz S. *Metrica nec non liber nationis Polonicae Universitatis Lipsiensis ab anno 1409 usque ad 1600, Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce, seria I, t. 2, s. 432.*

⁹⁰² LKD, Nr. 1369.

⁹⁰³ 1564 m. Mathias (!) Gedroicius, Sarmata gr.1, Tomkowicz S., *Metrica nec non liber nationis Polonicae Universitatis Lipsiensis ab anno 1409 usque ad 1600, Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce, seria I, t. 2, s. 440.*

⁹⁰⁴ Augustyniak, U. *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej: klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640), Warszawa, 2004, s. 325–326.*

⁹⁰⁵ Ostropolski, P. *Trigonus radości, dzielności, hojności J. M. Panu Bohdanowi Stetkiewiczowi Lubawickiemu Podkomorzemu Mściławskiemu Rotmistrzowi y dworzaninowi J. K. M. wystawiony: od Michała Stetkiewicza Podkomorzego Mściławskiego syna JMci, a studenta Coll. Kiyowskiego, pracą zaś i dozorem inspektora JMci Pawła Hołodowicza Ostropolskiego światu prezentowany, Kijewas, 1636 m. liepos 30 d.*

⁹⁰⁶ Kempa, T. *Kariery przedstawicieli prawosławnych rodów Ogińskich i Stetkiewiczów w XVII wieku. Podobieństwa i różnice awansu społecznego, ekonomicznego i politycznego, Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Jerzy Urwanowicz (red.). 2003, s. 364–367.*

⁹⁰⁷ *Auspiciatissimus Illmi ac Rmi in Christo Patris ac Domini D. Eustachii Wołowicz D. G. Episcopi Vilnensis, praesularis Enthronismus, a Praenobili Juventute academica Vilnensi Societatis Jesu ... Vilnae in typographo academiae, S. J. 1616. Honores Emeritus Illvstrissimi D. D. Eustachii Wołowicz D. G. Episcopi Vilnensis Veneratvr Stanislavs Woyna cum Reliqvis Mvsarvm Cvltoribvs, Vilnius, 1616.*

⁹⁰⁸ Augustyniak, U. *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej : klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640), Warszawa, 2004, s. 329.*

⁹⁰⁹ Chojnowski, F. *Luctus funebris in exequiis Magnifici Domini D. Alexandri Wilczek perillustris ac magnifici D. D. Joannis Anselmi Wilczek Capitanei Osmianensis etc. filii, aulici S. R. M. compositus per Franciscum Chojnowski Philosophiae Auditorem in Alma Academia Vilnensi Soc. Jesu, Vilnae, 1640.*

Jonas Alfonsas Lackis 1612 metais sutinkamas Padujos akademijoje⁹¹⁰, Vilniaus akademijoje išspausdintas sveikinimas šio vestuvių proga. Tikėtina, kad studijavo ir Vilniaus akademijoje⁹¹¹. Šio sūnus Aleksandras studijavo Zamosčiaus akademijoje ir Padujoje⁹¹².

Jurgis Karolis Hlebavičius studijas, tikėtina, pradėjo Vilniaus jėzuitų akademijoje. 1631 metais Jurgis Karolis Hlebavičius, kaip poetikos studentas, užfiksuotas Poznanės akademijoje, kur jo poezijos kūrinys atsidūrė rinkinyje, skirtame Poznanės vyskupo Adomo Novodvorsko ingresso progai⁹¹³. Jis 1635 m. birželio 4 dieną įsimatrikuliavo Leideno akademijoje, lydimas Andriaus Kazimiero Zavišos, Jono Alberto Flinto, Jono Chrapovickio, Jono Mikalojaus Rudaminos, *Johannes Nladzki*, Jono Zenavičiaus, Luko Stavskio, Martyno Florijono Vieslinskio, Mykolo Stachouskio⁹¹⁴. Vienas jų – Jonas Zenavičius – buvo Vilniaus akademijos retorikos studentas 1633 metais⁹¹⁵, tikėtina, šioje kompanijoje buvo ir daugiau Vilniaus akademijos studentų. Jurgis Karolis Hlebavičius peregrinacijos kelionę tęsė Italijoje – 1636 metais jį lydėję Jonas Chrapovickis ir Mikalojus Stachouskis įsimatrikuliavo Bolonijoje (rugpjūčio 5 dieną)⁹¹⁶, pats didikas sutinkamas 1637 m. liepos 28 d. Padujoje,⁹¹⁷ Bolonijoje 1636 m. įsimatrikuliavo lydimas Jono Mandskio, Jono Mikalojaus Rudaminos Dusėtiškio, Jono Zenavičiaus, Luko Stavskio.⁹¹⁸

⁹¹⁰ Jan Alfons Lacky ung. 1 *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T.1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 48.

⁹¹¹ Zaliwski, K. *Propempticon quo Ill. mum D. Antonium Bonarellum Comitē Torrensem de Robore, in Italiam 3. id. Maii, regressum, honoris et amoris ergo prosequitur. Caspar Zaliwski, in Academia vilnen: Societatis Jesu phil. Acad. Parthen. rect. Eute donamus Heros. Dijo patrijs Italoq caelo Horat*, Vilnae in officina Iosephi Karcani, 1613.

⁹¹² 1638/–1639 (žiemos semestras), Alexander Afriani Loski, distr Brestensis, *Album Studentów Akademii Zamojskiej 1595–1781*, red. Henryk Gmiterek, Warszawa, 1994, s. 163; ; 1638 m. gruodžio 23 d. Alexander Theodorus, Samuel Opannes Lacki castellanidis Samogitiae, unum cechinum, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 96.

⁹¹³ Jurgis Karolis Hlebavičius minėtas kaip poetikos studentas. Nowodworski A, *Illustrissimo et Reverendissimo Domino Dno Adamo Nowodworsky faustum ac felicem in suum Episcopatum Posnaniensem ingressum studiosa juvenus academiae Posnaniensis Heroi non minus majoru suorum laude celebratissimo quam summis naturae et ingenij virtutibus ornatissimo, senatori amplissimo, Patrono et Protectori suo longe maximo magno affectu ingenio licet impari inter tot gratulātiū faustas appreciationes lubens ac merito apprecatur*, 1631.

⁹¹⁴ 1635 m. birželio 4 d. D. Georgius Carolus Hlebouicz Comes in Dabrownu Castanides Vilnensis Onixtensis Radoszhoviensis Capitaneus; Andreas Casimirus Zawisza Comes in Bahsty Uzwatenssis, Martinus Florianus Wieslinski, Johannes Albertus a Flinth, Johannes Chrapowiski, Johannes Nicolaus Rudomina Capitaneus, Johannes Nladzki, Johannes Zienowicz filius Judicis Vilnensis, Lucas Staveski, Michael Staschowski, *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula Du Rieu*, Willem Nicolaas, Hagae, Comitum apud Martinum Nijhoff, 1875, p. 272.

⁹¹⁵ Rosenwald, A. *Laureae academicae Serenissimo Poloniarum Regi Vladislao IV. Vilnam ingredienti a Joanne Zenowicz S. R. M. aulico cubiculario, equite Lithuano*, Vilnius, 1633.

⁹¹⁶ 1636 m. rugpjūčio 5 d. Joannes Chrapowicki, Eques Lituano, Michael Stachowski, Bersohn, M. *Studenti Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*, Kraków, 1890, s. 51.

⁹¹⁷ 1637 m. liepos 28 d. Georgius Carolus Hlebowicz, hears in Dąbrowno, castellanides Vilnensis, gubertor Onixtensis et Radoskowiensis, d. in honorem Stanislai titalaris sui ung 5, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*..., s. 93.

⁹¹⁸ 1636 m. Joannes Mądski, Nicolaus Radomina Dusiaci, Joannes Zenowicz, Lucas Stawecki, Bersohn, M. *Studenti Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*, Kraków, 1890, s. 51.

Adomas Chrebtavičius, **Jurgio Chrebtavičiaus** tėvas, aktyviai rėmė leidybą, globojo vertėją ir intelektualą Beniašą Budną. Jurgis Chrebtavičius gimė 1586 metais, o 1608 metų vasarį susituokė su Zuzana Nonhortaite, 1609 metais pradėjo karinę karjerą tarnaudamas Jono Hlebavičiaus būryje Livonijoje.⁹¹⁹ Galima daryti prielaidą, kad Beniašas Budnas galėjo būti Jurgio Chrebtavičiaus mokytojas, nes ilgamečiam patronui Adomui Chrebtavičiui dedikavo kelis vertimus, kurių įvaduose atsispindi, kad Beniašas Budnas lankėsi arba rezidavo Jurgio Chrebtavičiaus dvare⁹²⁰. Atskirais atvejais nėra išlikę jokių duomenų apie kai kurių senatorių išsilavinimą⁹²¹.

Nors savo niuansais šių, daugiausiai XVI a. 9–XVII a. 1 dešimtmečių konvertitų iš evangelikų tikybos į katalikybę, lavinimasis skiriasi, tačiau pastebėtina, kad bendra tendencija buvo Vilniaus akademijos ir jėzuitų ordino narių veikla šiose konversijose. Nors sunku įvertinti imatrikuliacijų užsienio akademijose įtaką tolimesniems konfesijos pasirinkimams, teigtina, kad peregrinacinės kelionės turėjo įtakos konfesijos pakeitimui tik išskirtiniais, dažniausiai amžininkų propagandos išviešintais atvejais. Kontreformacijos veikimas ir konversijos dauguma atveju reikėsi vėlesniu jų karjeros laikotarpiu, dažniausiai po religijos pakeitimu valdovui Zigmantui Vazai atsilyginant pareigomis, dažnai (Valavičių, Kiškų atvejais) – naudojantis valdovo turėta teise prezentuoti kandidatus į vyskupus bei kapitulų narius, taip per vieną giminės atstovą (pvz., Stanislovą Kišką) į katalikybę atverčiant visą vienos giminės šaką.

Apibendrinant šią, chronologiškai vėliausiai besilavinusią būsimų LDK pareigūnų grupę, ją vienija siaurėjanti peregrinacijų geografija už LDK ribų, tačiau geriau žinomi jų studijų tikslai Respublikos ribose. Šioje grupėje išsiskiria Zigmanto Vazos valdymo periodu į Senatą patekusių Tryznų, Vainų, Rudaminų-Dusėtiškių giminių atstovai, kurie vienu ar kitu būdu betarpiškai susiję su jėzuitų lavinimo sistema, naudota Kontreformacijos tikslams. Nors šioje asmenų grupėje pasitaikė pavieniai atvejai, pvz. kai katalikas Kristupas Rudamina-Dusėtiškis matrikuliuosi į evangelikų Marburgo akademiją, tačiau dėl politinio elito sukatalikinimo tokie atvejai darėsi vis retesni. Galima numanyti, kad prasidėjus Trisdešimties Metų karui katalikiškos LDK politinio elito dalies peregrinacijų siekiai pradėjo ribotis tik saugesne Italija bei pažintinėmis kelionėmis

⁹¹⁹ Ryżewski, G. Z dziejów dóbr Wiszniew w XV–XVIII wieku, *Białostockie Teki Historyczne*, T. 4, 2006, s. 83–102.

⁹²⁰ Cicero Marek Tullius. *Księgi o starości. Teraz nowo z łacińskiego na polski język z pilnością przełożone y wydane. Przez Bieniąszá Budnego* W Wilnie w drukárni Janá Kárcaná. Roku 1595, *Księgi o przyjaźni. Teraz nowo z łacińskiego na polski język z pilnością przełożone przez Bieniasza Budnego*. Vilnius, Jono Karcano spaustuvė, 1603 m. *O powinnościach wszech stanow ludzi, księgi troie. przez Stániślává Koszutskiego przełożone y krotkiemi przypiskámi} obióśnione. Ktemu przydano żywot iego Sę też przypiski dostateczne, ktore poznáczono w texcie liczbą, wedle porządku swego. A ná ostatku, przydano też sę Księgi II. O Stáročci y o Przyjaźni przez Bienjásza Budnego przełożone*, Vilnius Jono Karcano spaustuvė, 1606 m.

⁹²¹ Baltazaras Stravinskis, Martynas Stravinskis, Jonas Kamienskis, Jonas Volminskis, Mikalojus Volskis, Juozapas Klonovskis, Jonas Eustachijus Kosakovskis, Jonas Meleška, Kristupas Domykas Obrynskis, Mykolas Dolskis, Leonas Mikalojus Solomereckis, Jonas Korsakas, Juozapas Korsakas.

po Prancūzija, nes siautęs karas tiesiogiai palietė iki tol vieną lankomiausių Ingolštato akademiją. Galima prielaida, kad XVII a. 2–3 dešimtmečiais ne tik dėl vis labiau įsigalinčios katalikybės, bet ir dėl prasidedančių geopolitinių neramumų bei ekonominių sunkumų Respublikoje, nemaža dalis neįsitvirtinusio elito atstovų nebegalėjo sau leisti tolimų peregrinacijų. Be to, religiniai konfliktai Vakaruose galėjo keisti kultūrinius įsitikinimus ir priversti LDK diduomenės atstovus būti labiau kultūriškai konservatyviais ir labiau užsidariusiais.

8. Kolektyvinis aukščiausių pareigūnų išsilavinimo portretas.

Istoriografija daugiausiai dėmesio yra skyrusi studentų iš LDK studijoms užsienio akademijose. Pirmiausia, atsakant į klausimą apie konkrečios asmenų grupės ar asmenų, užėmusių aukščiausias pasaulietinės valstybinės valdžios pozicijas, tyrimo metu surinkta medžiaga detalizuojama statistiniu metodu. Statistinis metodas turi tam tikrų apribojimų – kelionė į užsienio akademijas buvo tiesiog kelionė iš vieno taško į kitą – tam tikri vektoriai, todėl tyrimuose apie atskiras akademijas lankusių scholarų kiekybinių duomenų (pvz., akademijose įsimatrikuliavusių asmenų skaičius iš tam tikro regiono ar valstybės) suma nėra lygi visam scholarų iš tam tikro regiono skaičiui. Atsižvelgiant į gautus duomenis galima teigti, kad užsienyje studijavę būsimi LDK pareigūnai matrikuliavosi arba studijavo nesimatrikuliuodami nuo vienos iki penkių akademijų.

Aukščiausias valstybės pareigūnus, turėdamas diskutuotiną kiekį diskrecijos ar pasirinkimo, skyrė arba turėjo tvirtinti valdovas – Lietuvos didysis kunigaikštis, o po Liublino unijos – karalius. Chronologiškai išskirti penki periodai – pirmasis Žygimanto Augusto valdymo etapas tarp Brastos Seimo ir Žygimanto Senojo mirties (1548–1548), jo savarankiško valdymo etapas (1548–1572), Stepono Batoro valdymas (1576–1587), Zigmanto Vazos valdymas (1587–1632) ir Vladislovo Vazos valdymas (1632–1648). Henrikas Valua per savo trumpą penkių mėnesių valdymo laikotarpį neatliko nei vieno paskyrimo į darbe tiriamos grupės atstovų užimtas pareigas. Chronologiškai suskirsčius tiriamai grupei priklausančių asmenų duomenis (pirmojo paskyrimo į aukščiausių pasauliečių valstybės pareigūnų pareigų datą) su valdovo valdymo metais ir duomenimis, gauti tokie rezultatai apie tiriamos grupės asmenų studijas užsienio akademijose:

6 lentelė

Tiriamos grupės atstovų išsilavinimas formalaus lavinimo įstaigose XVI a. viduryje – XVII a. viduryje: užsienio akademijos

Paskyrimo laikotarpis	1544–1548	1548–1572	1576–1587	1587–1632	1632–1648	Viso
Studijavę užsienio akademijose [1]	0	3	10	37	26	76
Viso pareigūnų	11	37	19	79	40	186
Procentinė dalis	0	8 %	52 %	46 %	65 %	40,80 %

Gautuose duomenyse atsispindi staigus asmenų, užėmusių aukščiausias pareigas valstybinės valdžios institucijose, šuolis Stepono Batoro valdymo laikotarpiu (52 %, kai tarp Žygimanto Augusto skirtų ir tvirtintų pareigūnų 1548–1572 m. periodu buvo tik 8 %). Tam yra

keli paaiškinimai. Pirmiausia chronologinis atstumas tarp diduomenės atstovų studijų akademijose ir pirmųjų užimtų reikšmingų pareigų valstybėje dažniausiai buvo bent keli dešimtmečiai. Antra – remiantis darbe pasirinkta skirtimi tarp magnatiškojo ir tarnybinio modelio veikė atskiri karjeros keliai asmenims iš įsitvirtinusio elito giminių ir asmenims iš socialiai mobilių bajorijos šeimų, kurių atstovams už asmeninius gabumus, tinklaveiką klientūros sistemose ar valdovo palankumą tarnaujant dvare bei garbingą karo tarnybą buvo atlyginama aukščiausiomis valstybinėmis pareigybėmis.

Taigi Stepono Batoro valdymo metu dramatiškai išaugęs valdovo paskirtų tiriamos grupės atstovų, studijavusių užsienio akademijose, skaičius liudija ne tik šio monarcho kultūrinės ar intelektualinės nuostatas, bet ir reikalavimus, kilusius iš sparčiai besikeitusios ankstyvųjų Naujųjų laikų politinės, socialinės ar kultūrinės situacijos. Šie duomenys liudija, kad įsitvirtinusio politinio elito grupė nuo XVI a. 6 dešimtmečio pabaigos, reaguodama į kultūrinės ir konfesinės inovacijas, atsisakė iki tol vyravusio skepsio akademijų, kaip bajorijos luomo atstovams nepritinkančio išsilavinimo vietos, atžvilgiu. Kita vertus – įsitvirtinusio elito atstovai išlaikė savo dominuojančias pozicijas ir nauja, pirmoji su akademijomis tiesioginį santykį turėjusi karta iš įsitvirtinusio elito giminių karta (pvz., Nesvyžiaus šakos Radvilos, Jonas Kiška, Aleksandras Polubinskis ir t. t.), į valstybinės valdžios pozicijas buvo skirti praėjus vos 10–20 metų nuo šių studijų akademijose pradžios (pvz., Albertas Radvila – 9 metų, Teodoras Skuminas-Tiškevičius – 16 metų, Leonas Sapiega – 15 metų skirtumas). Tai galėtų iš dalies paaiškinti spartų kultūrinių inovacijų priėmimą ir teisinės sistemos modernizaciją – jaunų užsienyje studijavusių valstybininkų karta vienu metu telkėsi aukščiausiose valstybinės valdžios pareigose.

Per daugiau nei keturis Zigmanto Vazos valdymo dešimtmečius valdovas aktyviai vykdė politinę Kontrreformaciją, blokuodamas įsitvirtinusio elito atstovų (kurių dauguma iki XVI a. paskutinio dešimtmečio buvo evangelikų ar stačiatikių tikybos) karjeras. Veikiausiai dėl šios priežasties – naujų giminių įsiliejimo į politinį elitą – užsienio akademijose užfiksuotų didikų, būsimų aukščiausių valstybinės pasaulietinės valdžios pareigūnų, procentinė dalis sumažėjo. Vladislovo Vazos valdymo laikotarpiu pasiekama aukščiausia į senatoriškojo elito atstovų tarpą paskirtų asmenų, besimatrikuliavusių į užsienio akademijas, proporcija.

Išskiriant akademijas⁹²², kuriose lavinosi būsimi LDK pareigūnai, stebima tendencija, kad gausiausiai lankytasi (51 matrikuliacija) vokiečių žemėse buvusiose akademijose, nuo jų nedaug

⁹²² Akademijų pavadinimų sutrumpinimai: Paduja – PAD, Bolonija – BOL, Ingolštatas – ING, Krokva – KRO, Karaliaučius – KAR, Leipcigas – LEP, Vitembergas – VIT, Tiubingenas – TUB, Bazelis – Bazelis, Strasbūras – STR, Augsburgas – AUG, Nesvyžius – NES, Braunsbergas/Branevas – BRA, Vilnius – VIL, Viurcburgas – VUR, Orleanas – ORL, Heidelbergas – HEI, Altdorfas – ALT, Leidenas – LEI, Liuvėnas – LIU, Paryžius – PAR, Liublinas – LUB, Freiburgas prie Breisgau – FRB, Marburgas – MAR, Ženeva – ŽEN, ZAM – Zamosčius, Poznanė – POZ, Ciurichas – CUR, Jena – JEN.

atsilieka Italija (41 matrikuliacija). Šveicarijos akademijos gausiausiai lankytos LDK Reformacijos klestėjimo metu (12 matrikuliacijų XVI a. 7–XVII a. I dešimtmečiais), Nyderlandų akademijos tiriamos grupės tarpe gausiau lankytos Trisdešimties metų karo laikotarpiu.

Gausiausiai LDK politinio elito atstovų tiriamu periodu lankyta akademija buvo konfesijos atžvilgiu tolerantiška Padujos akademija Italijoje. Dėl šaltinių pobūdžio turimas imatrikuliacijas į Padujos akademijos Lenkų nacijos knygą reikėtų vertinti rezervuotai, nes imatrikuliacija į ją toli gražu nereiškia mokslų šioje akademijoje. Vis dėlto, matrikuliacijos šioje akademijoje liudija *Iter italicum* pažintinės ar turistinio pobūdžio kelionės išpopuliarėjimą, chronologiškai apibrėžiamą nuo XVI a. 9 dešimtmečio ir besitęsusį visą likusį periodą⁹²³. Jėzuitiška Ingolštato akademija buvo antra gausiausiai lankyta įstaiga – bent 18 asmenų iš tiriamos grupės lankėsi ir lavinosi šioje akademijoje. Veikiausiai didelė dalis jų į šią akademiją buvo siųsti iš Vilniaus akademijos. Toliau pagal lankomumą rikiuojasi evangelikų akademijos Strasbūre (11 matrikuliacijų), Leipcige (11 matrikuliacijų), Bazelyje (9 matrikuliacijos), tolerantiška katalikų Bolonijos akademija (9 matrikuliacijos), evangelikų Altdorfo (8 matrikuliacijos) ir Karaliaučiaus akademijos (8 matrikuliacijos.). Iš viso tiriamos grupės atstovai matrikuliuavosi arba buvo sutinkami 28 užsienio akademijose. Pastebima, kad Trisdešimties Metų karo laikotarpiu (1618–1648) imatrikuliacijų užsienio akademijose skaičius reikšmingai smuko.

⁹²³ Svarbu pabrėžti, kad veikiausiai scholarų ir peregrinantų bendruomenės Padujoje veikė ir ankstesniu periodu, todėl siūloma chronologinė apibrėžtis teikiama remiantis išlikusiu pagrindiniu šaltiniu – Padujos akademijos Lenkų akademinės nacijos knyga. Veikiausiai tolesni Italijos archyvinių šaltinių tyrimai leistų šias siūlomas chronologines ribas koreguoti.

7 lentelė.

LDK aukščiausių pasauliečių pareigūnų ėjusių pareigas 1544-1648 metų laikotarpiu lankytos užsienio akademijos pagal jų skyrimo į pareigas laikotarpį.

Pareigūnų paskyrimo laikas	Prūsija/žemupis		Vyslos				Lenkija			Italija			Nyderlandai/Belgija	
	KAR	BRA	KRO	ZAM	POZ	LUB	PAD	BOL	ROM	LEI	LIU			
1548–1572	1		2											
1576–1586	2							1						
1587–1632	4	3					16	3	2					
1632–1648	2	1	1	1	1	3	12	5	1	2	2			
Vokietija														
	ALT	ING	FRB	LEP	JEN	VIT	TUB	AUG	HEI	VUR	MAR			
1548–1572				1										
1576–1586				4	1	1	2							
1587–1632	5	8	1	3					1	2				
1632–1648	3	11	1	3				1			2			
Šveicarija				Prancūzija										
	ŽEN	BAZ	CUR	ORL	STR	PAR	Iš viso asmenų	Iš viso matrikuliacijų						
1548–1572							3	4						
1576–1586		3	2		1		10	18						
1587–1632	1	5		2	9		37	64						
1632–1648		1			1	1	26	53						

8 lentelė.

LDK aukščiausių pasauliečių pareigūnų, ėjusių pareigas 1544-1648 metų laikotarpiu, lankytos užsienio akademijos pagal įsimatirkuliacijos dešimtmetį.

	1500-1510	1510-1520	1520-1530	1530-1540	1540-1550	1550-1560	1560-1570	1570-1580	1580-1590	1590-1600	1600-1610	1610-1620	1620-1630	1630-1640	1640-1650	Iš viso
KAR					1	1		3	1		2					8
BRA										2	1		1			4
ZAM													1			1
KRO	1			1								1				3
POZ														1		1
LUB											1	1				2
PAD									1	10	3	6	5	1	1	27
BOL									1		2	2	2	2		9
ROM										2		1		2		5
LEI													1	1		2
LIU												1		1		2
ALT								1	2	2	1	1		1		8
ING								2	4	1	7	3	1			18
FRB								1						1		2
LEP					2	1	1	4			2		1			11
JEN						1					1					2
HEI									2	1	1					4
VIT						1										1
TUB							2									2
AUG											1					1
VUR											2					2
MAR											1	1				2
ŽEN									1							1
BAZ							3			5	1					9
CUR							2									2
ORL									1		1	1				3
STR							2	2		6	1					11
PAR											1					1
Iš viso	1			1	3	4	10	13	13	29	28	17	12	10	1	

9 lentelė

LDK aukščiausių pasauliečių pareigūnų, ėjusių pareigas 1544-1648 metų laikotarpiu, lankytos užsienio akademijos (pagal regionus)

Pagal regionus	1500– 1510	1510– 1520	1520– 1530	1530– 1540	1540– 1550	1550– 1560	1560– 1570	1570– 1580	1580– 1590	1590– 1600	1600– 1610	1610– 1620	1620– 1630	1630– 1640	1640– 1650	Viso
Prūsija / Vyslos žemupis					1	1		3	1	2	3		1			12
Lenkijos karalystė	1			1							1	2	1	1		7
Italija									2	12	5	9	7	5	1	41
Nyderlandai / Belgija												1	1	2		4
Vokietija					2	3	3	8	8	4	15	4	2	2		51
Šveicarija							5		1	5	1					12
Prancūzija							2	2	1	6	3	1				15
Viso	1			1	3	4	10	13	13	29	28	17	12	10	1	142

Istoriografijoje dažnai vienos ar kitos konfesinės krypties akademijas lanke asmenys yra priskiriami tai konfesijai, arba akcentuojami, pvz., Kristupo II Radvilos, draudimai sūnums lankytis Italijos akademijose. Tačiau pabrėžtina, kad absoliuti dauguma akademijų neturėjo formalių reikalavimų dėl konfesinių nuostatų krikščioniškų konfesijų ribose. Vilniaus akademijoje, nepaisydami LDK evangelijų bažnyčios reikalavimų, XVII a. 4–5 dešimtmečiais lavinosi daug evangelikų, kuriuos vėliau reikėdavo išvalyti „nuo jėzuitiškos dvasios“⁹²⁴. Naujai atsiradusias išsilavinimo praktikas, pirmiausia plitusias evangelikų didikų tarpe, kooptavo jėzuitų ordinas, tokiu būdu neformaliai sujungdamas Vilniaus akademiją (kuri tiriamu periodu galėjo siūlyti laisvųjų menų ir dvasininkų rengimui reikalingus kursus) su Ingolštato, Dilingeno akademijomis. Į šią kelionę buvo įtraukiamos ir Italijos akademijos, kur Bolonijoje galėjo būti studijuojama teisė arba atliekama piligriminė kelionė į Romą. Tiriamos grupės evangelikų ir stačiatikių (!) tarpe iki Trisdešimties Metų karo laikotarpio pagrindiniai peregrinacijų traukos taškai buvo Leipcigo, Altdorfo, Heidelbergo ir Bazelio akademijos, o Trisdešimties Metų karo metu pradėjo populiarėti Nyderlandų akademijos, ypač Leideno akademija. Vis dėlto Italijos akademijos bei peregrinacija po Prancūziją ar Italiją buvo renkamosi nepaisant konfesinių nuostatų. Kita vertus, į jėzuitų Ingoldštato akademiją matrikuliuosė asmenys, kurie neatsivertė į katalikybę (K. M. Dorohostaiskis, Adomas Tolvaiša), katalikiškos Italijos akademijos traukė evangelikų sūnus (Aleksandras Naruševičius), o tuo pat metu neabejotini katalikai matrikuliuosė į Leideno (Jurgis Karolis Hlebavičius) ar Marburgo (Kristupas Rudamina Dusėtiškis) akademijas. Bendra nuo XVII a. I dešimtmečio vyravusi tendencija: mažėjo imatrikuliacijų į evangelikų akademijas, pirmiausia – dėl vykusios ir iki tiriamo laikotarpio pabaigos pabaigtos politinės Kontrreformacijos.

Matrikulų knygos nėra šaltiniai, leidžiantys lengvai atsakyti į klausimą apie lavinimo akademijose trukmę. Lengviausiai nustatomos geriausiai dokumentuotų peregrinacinių kelionių trukmės – Radvilų, Sapiegų giminių atstovų ir K.M. Dorohostaiskio bei Aleksandro Naruševičiaus, kurių lavinimą reikėtų priskirti magnatiškajam lavinimo modeliui. Magnatiškasis lavinimo modelis susidėjo iš namų išsilavinimo, kuris, kaip dažniausiai nurodoma literatūroje, buvo pradedamas 5–7 gyvenimo metais, vėliau LDK mokslo įstaigose ir, dažniausiai, 12–16 gyvenimo metais siunčiant mokytis į užsienį. Savo trukme aukštą socialinį statusą turėjusių asmenų kelionės buvo ilgiausios (Aleksandro Naruševičiaus – 12 metų su pertrauka, Kazimiero Leono Sapiegos – 9–10 metų su pertrauka). Keliaujama galėjo būti ne tik į formalaus lavinimo įstaigą, bet ir į pvz. Imperatoriaus arba Šv. Romos Imperijos kunigaikščių dvarus. Yra žinomi

⁹²⁴ Augustyniak, U. Jeszcze raz w sprawie tumultu wileńskiego 1639 i jego następstw, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 50, 2006, s. 179–180.

asmenys, kurie atliko peregrinacijos kelionę neįsimatrikuliavę nei vienoje akademijoje (pvz., Jonas Hlebavičius), tačiau žinoma jų tarnyba arba rezidavimas Imperatoriaus, Prancūzijos karalių, Prūsijos ar Bavarijos kunigaikščių dvaruose. Taip pat tiriamoje grupėje yra asmenų, (pvz., Petras Pacas), kurių peregrinacijos kelionė tebuvo paliudyta bendrais geografiniais bruožais (lankėsi Italijoje, Prancūzijoje) ir detalesnės informacijos apie šių peregrinacinių kelionių „scenarijų“ nėra išlikę arba tokios peregrinacijos reikalauja tolesnių tyrimų. Apibendrinant, peregrinacinė kelionė buvo svarbus etapas tarp išsilavinimo gauto namuose, privačių mokytojų ir tolesnės karjeros, kurios pirmasis po-peregrinacinis žingsnis dažniausiai buvo sužadėtuovės arba vedybos (pvz., Jonušas I Radvila laikinai nutraukė savo kelionę ir grįžo į LDK tvarkyti sužadėtuvių su Slucko kunigaikštyte klausimų). Reikšminga dalis tiriamos grupės atstovų (pvz., Teodoras Skuminas Tiškevičius) po peregrinacinės kelionės beveik iš karto stojo į valdovo dvaro tarnybą.

Peregrinacinėse kelionėse nesutinkami tiriamos grupės atstovai dažniausiai sekė kitais lavinimo modeliais. Pirmasis, išsiskiriantis modelis buvo ankstyva karo tarnyba, būdinga, pvz., Biržų-Dubingių Radviloms (Mikalojui Radvilai ir Kristupui Radvilai-Perkūnui) iki XVI a. paskutinio dešimtmečio. Dažniausiai nuopelnais karinėse kampanijose išsitarnavę savo visuomeninę ir ekonominę padėtį, išauklėti namų aplinkoje ar dvare, vietos mokymo įstaigose bei karo žygiuose jie laikėsi gana konservatyvios pozicijos, dėl kurios Kristupo Radvilos-Perkūno instrukcijos sūnų ir globotinių atžvilgiu buvo itin išskirtinės (konfesinio saugumo poreikis, pavojaus matymas katalikiškose akademijose bei lankomuose kraštuose). Todėl ši konservatyvi pozicija išsiskiria iš platesnio evangelikų, kurių dauguma liberaliai ir tolerantiškai žiūrėjo į kitos konfesijos akademijų lankymą, požiūrio. Antroji karjeros strategija buvo tarnyba – tiek karo, tiek administracinė ar politinė vienam iš klientinės sistemos išlaikiusių didikų, tikintis, kad atsivėrus laisviems urėdams, didiko įtaka bus panaudota jam ištikimą tarnautoją paskirti į šią atsivėrusią tarnybą. Trečiasis kelias buvo institucinis – išarna tiesiogiai iš valdovo už nuopelnus dirbant valstybės kanceliarijoje ar diplomatinėje tarnyboje. Numanu, kad karjera kanceliarijoje nuo žemesnio rango pareigūno laiptelio ir peregrinacijos kelionė buvo sunkiai suderinama, todėl dalis socialiai mobilių bajorų luomo atstovų, kurių išsilavinimas tirtuose šaltiniuose neanalizuojamas, išėjo kanceliarijos reikmėms reikalingų kalbų ir įgūdžių apmokymus institucijos viduje arba už jos ribų.

Edukacinis peregrinacinių kelionių turinys kelia didelių abejonių. Išlikusiuose laiškuose, matrikuluose, kuriuose žymėti klausomi kursai, instrukcijose vyrauja laisvųjų menų (gramatikos, retorikos, dialektikos), istorijos (Bazelio ir Liuvėno akademijose) ir politikos mokslų (Strasbūro, Paryžiaus akademijos) kursų klausymas. Tačiau mokymo turinyje dažniau galima stebėti asmeninį santykį tarp akademijos dėstytojų, veikiausiai samdomų privačioms pamokoms ir jų lavinamų jaunų didikų. Taigi veikiau ne atskira akademija, kaip institucija, lavino būsimus LDK

politinio elito atstovus, bet jos dėstytojai buvo asmeniniai samdomi mokytojai. Tai iš dalies paaikškina „akademinį mobilumą“, kuris dažniausiai reiškė eilės akademių miestų aplankymą per trumpą laiko periodą tuo pat metu lankant savo laiko intelektualines įžomybes. Savo ruožtu stacionaraus lavinimosi pavyzdžiai, tokie kaip Sapiegų giminės atstovų Liuvene, Biržų-Dubingių Radvilų šakos atstovų Leipcige, Nesvyžiaus šakos – Augsburgė ar Ingolštate liudija, kad tokio lavinimosi metu buvo bandoma jaunuosius didikus lavinti, mokant pas atskirus akademių profesorius. Kaip pastebėjo Zdislaw Pietrzyk, aptardamas M. K. Radvilos-Našlaitėlio studijas Strasbūro akademijoje⁹²⁵, yra itin sudėtinga nustatyti vienos atskiros akademijos įtaką asmens išsilavinimui, galų gale net ir plačios peregrinacijos įtaką konkrečioms įgytoms žinioms ar įgūdžiams. Iš tirtos medžiagos nėra aišku, kuriuo lavinimo periodu ir kaip – ar tik praktiškai stebint buvo mokoma LDK teisės ir Statutų, šie klausimai tirtoje medžiagoje neatsispindėjo.

Veikiausiai pagrindinis ir atvirai instrukcijose bei korespondencijose reikštas peregrinacijų praktinis tikslas buvo užsienio kalbų mokymasis. Galima pastebėti, kad į peregrinacijas išsirengę jaunuoliai jau mokėjo rašyti lenkų kalba (nors tokių tyrimų nėra daryta, galima daryti prielaidą, kad absoliučios daugumos tiriamos grupės narių namuose buvo naudojama ši kalba, nors neatmestina, kad dalis galėjo gimtąja kalba laikyti rusėnų kalba), bei pirmąją, dažniausiai LDK mokslo įstaigose mokyta universalia kalba – lotynų. Jos mokymo rezultatai pažįstami iš dažnai paprastų, neilgų, su mokytojų pagalba parašytų lotyniškų laišku. Jaunasis didikas peregrinacijos kelionėje dažniausiai tęsė lotynų kalbos studijas, galėjo būti mokomas senosios graikų kalbos (pvz., J. Myliuso mokiniai Chodkevičiai). Kadangi didelė dalis tiriamos grupės atstovų, apie kurių peregrinacijas yra žinoma, mokėsi Šv. Romos Imperijos žemėse, tai tiek lavinimo instrukcijose, tiek korespondencijoje buvo aptariama pažanga vokiečių kalbos mokyme. Iš tirtų šaltinių stebėtas skepsis italų kalbos ir kultūros atžvilgiu nebuvo universalus ir ilgesnį peregrinacijos periodą Italijos žemėse praleidę peregrinantai išmokdavo ir šios kalbos. Prancūziškos peregrinacijos LDK diduomenės tarpe buvo retesnės, tačiau iš atskirų laišku galima spręsti, kad prancūzų kalbos pagrindų irgi buvo mokomasi. Pabrėžtina, kad tirtuose šaltiniuose nė vienu atveju nebuvo aptikta LDK kanceliarijos kalbos (rusėnų) mokymosi. Tam galimi keli aiškinimai – tai, kad didelė dalis peregrinacijas į Vakarų Europą išsiųstų asmenų nesirengė toms valstybinės valdžios pozicijoms, kurioms buvo reikalingas nuolatinis LDK kanceliarijos kalbos naudojimas, arba, kad šios kalbos ir praktinės raštvedybos šia kalba buvo išmokstama per teisminę/kanceliarinę praktiką vėlesnės karjeros metu. Galima ir kiek radikalesnė šios tendencijos interpretacija – kanceliarinė LDK kalba galėjo būti laikoma tik kilmingojo luomo

⁹²⁵ Pietrzyk, Z. „Tylem się w Strazburku nauczył...”. *Studia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki w Strasburgu w latach 1563–1564 Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 41, 1997.

žemesnės dalies, atlikusios teismines ir administracines funkcijas, kaip kanceliarijos ir valstybės kasdienio funkcionavimo kalba, o absoliuti dauguma peregrinantų nebuvo rengiami tokie karjerai, veikiausiai, laikant ją netinkama jų socialinei, luominei ir ekonominei padėčiai.

Sprendimus apie lavinimąsi darė būsimų LDK aukščiausių pareigūnų tėvai ir globėjai. Peregrinantai buvo visiškai priklausomi nuo jų finansinės paramos, žodinių ir rašytinių instrukcijų, siunčiamų per pasiuntinius ar paštu. Tuo aspektu didelę reikšmę turėjo parinktų prižiūrėtojų ir mokytojų asmenys. Pastebima, kad konfesinės konversijos (Jono Kiškos, Andriaus Zavišos, Mikalojaus Kristupo Radvilos-Našlaitėlio), vykusių peregrinacinės kelionės metu arba po jos, buvo būdingos asmenims, kurie peregrinacijos metu arba prieš ją neteko tėvo, taigi prieš juos negalėjo būti panaudota teisinės prerogatyvos tėvui atskirti juos nuo palikimo. Tačiau pabrėžtina, kad tokia konfesinė transgresija buvo apskritai nebūdinga ir politinės Kontrreformacijos sėkmė Zigmanto Vazos valdymo metu buvo nulemta konversijų prieš gaunant svarbias pareigas (pvz., Kristupas Naruševičius).

Atlikti prasmingą tyrimo duomenų palyginimą su P. Wallis ir C. Webb darytais tyrimais, atskleidusiais akademinio išsilavinimo pasirinkimą, remiantis tuo, kuris pagal gimimo eilę buvo sūnus ir kaip tai lėmė jo edukaciją akademijoje neįmanoma, nes nepakanka išsamių duomenų. Sapiegų ir Radvilų giminės atstovai nuo XVI a. 10 dešimtmečio visus savo paauglystės sulaukusius palikuonis siekė siųsti į peregrinacijas. Žemiau socialinėje hierarchijoje buvusių katalikiškų giminių atstovai, pvz., Vainų giminės atstovai, galėjo savo resursus nukreipti į sūnus, kuriems buvo numatytas dvasininko kelias, tad kitų brolių išsilavinimas tirtuose šaltiniuose lieka neužfiksuotas. Įsitvirtinusio elito atstovams būdinga praktika buvo per kelias kartas siųsti savo palikuonis į tą pačią akademiją (kaip rodo išskirtinis Jonušo Skumino-Tiškevičiaus atvejis, buvo bandoma savo tėvų išsilavinimą papildomai eksponuoti – papildyti tėvo matrikuliacijos įrašą papildomu vėlesniu komentaru). Tai buvo būdinga menkesnį akademijų pasirinkimą turėjusiems evangeliškų akademijų lankytojams (pvz., visi peregrinacijos metu evangelikais buvę Radvilų giminės atstovai matrikuliuosi arba mokėsi Leipcigo akademijoje). Tačiau tokios praktikos turėjo ir papildomą, politinių kontaktų su užsienio monarchais ir kunigaikščiais užmezgimo tikslą, būdingą įsitvirtinusio elito atstovams (Chodkevičių, Radvilų ir nuo XVI a. paskutinio dešimtmečio – Sapiegų giminės atstovams).

Studijas užsienio akademijose ir peregrinacijos kelionę dera interpretuoti kaip siekį tapti įsitvirtinusio elito dalimi, todėl tirtoje imatrikuliacijų knygų ir akademinė leidinių medžiagoje būdinga rasti naujai į LDK valdantįjį elitą ir Ponų Tarybos ar senatoriškojo rango pareigas pirmą kartą iškilusių giminių atstovų sūnų įrašų. Savo palikuonių siuntimas į užsienio akademijas buvo tarsi tam tikros socialinės ir simbolinės padėties valstybėje įtvirtinimo būdas, kuris jokių būdu nereikšė būsimos sėkmės (pvz., LDK iždininko Dimitrijaus Chaleckio sūnūs, skirtingai nei jų

tėvas, turėjo galimybes atlikti peregrinacijos kelionę, tačiau senatoriškojo rango pareigų dėl šios kelionės ir dėl vėlesnių pasiekimų neužėmė).

Išsilavinimas LDK buvusiose viduriniojo ir aukštojo mokslo institucijose yra problematiškas dėl šaltinių masyvo. Naudotos Vilniaus akademijos proginės poezijos knygos atskleidžia tik dalį pačių įtakingiausių bei dėl įvairių priežasčių (giminystės ryšių, dalyvavimo vieno ar kiti didiko klientinėje sistemoje ir kt.) šiuose leidiniuose nedidelės apimties poezijos kūrinis išspausdinusį bajorų, ir kaip šaltiniai nėra reprezentatyvūs. Remiantis šiais šaltiniais tiesiogiai galima paliudyti tik 20 tiriamos grupės asmenų studijas Vilniaus akademijoje. Egzistuojanti literatūra šio tyrimo autoriams leidžia daryti daugiau ar mažiau argumentuotas prielaidas dėl dar 13 asmenų studijų Vilniaus akademijoje. Tačiau čia egzistuoja papildoma problema – net jei katalikiškos ar unitiškos LDK politinio elito dalies atstovai pavesdavo auklėti savo sūnus jėzuitų ordino nariams, jėzuitiškų kolegijų tinklas XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje plėtėsi tiek LDK, tiek Karūnos žemėse. Taigi Vilniaus akademijoje LDK diduomenės atstovai galėjo ir nesilavinti, pasirinkę, pvz., vietinę kolegiją ir tęsę mokslus užsienio akademijose. Tirtuose šaltiniuose ir literatūroje neatsispindi likusios tiriamos grupės dalies studijos Vilniaus akademijoje, tačiau lygiai tą patį galima teigti ir apie evangelikų ar stačiatikių konfesines švietimo sistemas ir šie klausimai laukia tolimesnių tyrimų.

Nėra iki galo aiškus tiriamos grupės atstovų dalyvavimas akademijų studentų bendruomenėse. Nuo XVI a. 8 dešimtmečio iki XVI a. 3 dešimtmečio tiriamos grupės atstovai gausiai atsispindėjo Vilniaus akademijos Šv. Marijos sodalicijos narių sukurtuose proginiuose poezijos kūrinuose. Tačiau galima rimtai abejoti, ar visi šiuose leidiniuose minėti tiriamos grupės atstovai buvo šios konfesinės bendruomenės nariai, nes jų tarpe buvo ne katalikų (pvz., Aleksandras Sluška neabejotinai buvo evangelikas, bet studijavo šioje akademijoje ir įsirašė į šiuos leidinius). Jei šiuose leidiniuose eiles spausdinę tiriamos grupės nariai vis dėlto priklausė šiai draugijai, ją reikėtų laikyti įtakingiausia LDK veikusia konfesine draugija, nes jos nariai vėliau, XVII a. 2–5 dešimtmečiais, gausiai atstovauvo Respublikos Senate (pvz., Petras ir Jonas Dusėtiškiai, Kristupas Druckis-Sokolinskis ir kiti.). Tačiau, galima reikšti ir dar vieną abejonę dėl tiriamos grupės atstovų dalyvavimo normaliam Vilniaus akademijos bei jėzuitų kolegijų gyvenime. Beveik jokių abejonių nėra, kad Vilniaus akademijoje studijavę tiriamos grupės scholarai negyveno kartu su kitais studentais bursose ar kitose gyvenamosiose vietose. Peregrinacijose užsienyje tiriamos grupės nariai buvo priimami vietos diduomenės ar monarchų namuose ar rūmuose, akademijų profesūros namuose arba nuomodavosi būstą. Šis luominio išskirtinumo siekis, kaip rodo Aleksandro Naruševičiaus pavyzdys, kėlė vietinių, ne tokių turtingų ar įtakingų akademijų studentų pavydą bei pyktį ir galėjo, kaip minėtu atveju, išprovokuoti smurto protrūkius ar riaušes neturtingų studentų tarpe.

Negalima atmesti ir prielaidos, kad dalis tiriamos grupės narių, Vilniuje besimokiusių po XVI 8 dešimtmečio, galėjo formaliai nestudijuoti Vilniaus akademijoje, o tiesiog samdytis atskirus akademijos, Vilniaus evangelikų gimnazijos dėstytojus arba Vilniaus akademiją baigusius ar joje vis dar studijuojančius scholarus lavinti juos vienoje ar kitoje disciplinoje, mokyti kalbos – tokio pobūdžio lavinimasis yra prastai atspindėtas tirtuose šaltiniuose, tačiau galima lyginti su Radvilų ar Sapiegų giminių scholarais, kurie rėmėsi tokiomis praktikomis.

Tiriamos grupės atstovai į mokslus ar peregrinacijos keliones dažnai išsiruodavo ne savo valia. Išlikusi korespondencija, pvz., Jonušo I Radvilos ar Jono Sapiegos, tiesiogiai liudija, kad juos labiau traukė karo žygiai, nuotykių ir valdovų dvarai, o ne akademinis lavinimas. Su tuo jų tėvai ar globėjai tvarkydavosi instrukcijomis ir nuolatine priežiūra, vykdyta moderatorių ar preceptorių. Ši priežiūra galėjo būti itin smulkmeniška. Pavyzdžiui, Mikalojus Radvila Juodasis su sūnumi M. K. Radvila-Našlaitėliu vykdė plačią korespondenciją. Viename laišku jis liepė užsakyti sūnaus portretą, kurį liepė atsiųsti į Lietuvą. Atsiųstas portretas sukėlė Vilniaus vaivados nepasitenkinimą ir aštrius komentarus dėl to šio paveiksle dėvimos aprangos, todėl buvo pareikalauta nutapyti kitą portretą, visu ūgiu ir su kitais drabužiais⁹²⁶.

Daugumoje tirtų peregrinacijos atvejų, jų dalyviai buvo paaugliai, kuriems ši kelionė tapdavo tam tikros iniciacijos į suaugusių pasaulį procesu. Tačiau net kiek platesnė Radvilų ar Sapiegų korespondencija dažnai neliudija tam tikrų tabuizuotų temų – pasilinksminimo ir alkoholio vartojimo, įvairių elgesio transgresijų ir seksualinio gyvenimo. Beveik nėra jokių abejonių, kad su šiais reiškiniais buvo susiduriama. Mikalojaus Zenavičiaus įrašas *Album amicorum* veikiausiai liudytų tam tikrą valiūkišką gyvenimo būdą, kuris buvo paplitęs keliaujančių scholarų tarpe. Nors tiesiogiai namuose ar gimtojoje erdvėje skandalingu laikytas elgesys nereflektuotas šaltiniuose (arba apie jį rašyta abstrakčiai, kaip „reputacijos susigadinimą“, pvz., Jono Kiškos atveju), iš netiesioginių žinių galima susidaryti įspūdį, kad peregrinacijos kelionės metu galėjo būti seksualinių nuotykių. Tokią prielaidą daro V. Sokolovskis, spėdamas, kad M. K. Radvilos-Našlaitėlio skepticizmas Strasbūro akademijos atžvilgiu galėjo būti dėl to, kad būtent tuo studijų periodu jis užsikrėtė sifiliu.

Žinoma, kad tiesiogiai tiriamos grupės atstovai įsiveldavo į konfliktus ar muštynes, dalyvaudavo teisiniuose procesuose dėl scholarų iš LDK pusės vykdytų smurtinių veiksmų: Jonušo II Radvilos aplinkos – Leidene, Mikalojaus Sapiegos (Kodenio šaka) – Karaliaučiuje, Kristupo Druckio Sokolinskio ir Samuelio Simono Sanguškos – Ingolštate. Tikėtina, kad panašių jaunatviškų nuotykių buvo ir daugiau, tai gali parodyti iliustratyvus tiriamai grupei

⁹²⁶ Pietrzyk, Z. „Tylem się w Strazburku nauczyłem...”. *Studia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki w Strasburgu w latach 1563–1564 Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 41, 1997, s. 164.

nepriklausančio Jono Sapiegos (Bogdano sūnaus) pavyzdys. 1592 m. liepos 12 dieną Jonas Sapiega (Bogdano sūnus) su broliais Naruševičiais įsimatrikuliavo į Heidelbergo akademiją⁹²⁷. Jonas Sapiega 1595 m. balandžio 25 d. įsimatrikuliavo Ingolštate⁹²⁸, 1595 m. rugpjūčio 1 dieną – Padujos akademijoje⁹²⁹. J. Sapiega buvo apsistojęs Strasbūre, tai žinoma iš paminėjimų, kad jis gyvenęs Konrado Kreutzingerio name⁹³⁰. Ingoldštate dialektikos jis buvo mokomas preceptoriaus, filosofijos ir medicinos daktaro Edmundo Hellinguso. 1595 m. rugpjūtį jaunas didikas įsivėlė į muštynes su miesto sargyba, o tais pačiais metais prisiskolino, mirė jo tėvas ir jo globą perėmė LDK kancleris Leonas Sapiega. 1596 m. vasario 24 dieną Strasbūre jam uždėtas namų areštas⁹³¹. Žinoma, kad 1596 m. rugsėjį, po tėvo mirties, Leonas Sapiega pradėjo globoti Joną Sapiegą ir rūpinosi jo išpirka⁹³². Nėra žinoma, kada J. Sapiega atvyko į Strasbūrą, bet jis čia užsiliko ilgiau nei planavo ir skolos bei jų apmokėjimas užsitęsė iki 1601 metų⁹³³.

Nemažai apie LDK politinio elito studijines keliones ir ankstyvąjį lavinimą lieka nepažinta – dėl sąlyginio itališkosios medžiagos neištirtumo nėra aiškios XVI a. paskutinio dešimtmečio peregrinantų antplūdžio į Italijos akademijas aplinkybės bei, kiek įtakos šiems pasirinkimams turėjo katalikiškos Reformacijos idėjos, ar tokios kelionės buvo skatinamos katalikų bažnyčios. Taip pat iki galo nėra aiški intelektualų, ypač veikusių LDK XVI a., tinklaveika ir kiek šie intelektualai buvo samdomi lavinti būsimus LDK pareigūnus dvaruose arba dvarų mokyklose.

Asmenys, kurių išsilavinimas tiesiogiai nėra paliudytas, gavo kažkokį išsilavinimą – namuose, vietinėse mokyklose ar akademijose, ar naudodamiesi samdomais mokytojais. Jie atsidūrė aukščiausiojo LDK elito tarpe dėl savo nuopelnų, protekcijų ar politinės orientacijos būdami LDK valstybės institucijų tarnautojais – kaip, pvz., pavietų teismų sistemos atrinktais teisėjais (Grigalius Vaina, Merkelis Snovskis),⁹³⁴ LDK kanceliarijos ar izdo aplinkos darbuotojais (pvz., Dimitrijus Chaleckis), diplomatais (pvz., Mikalojus Haraburda). Šio institucinio lavinimo kasdienybė lieka nepažinta ir laukia tolimesnių tyrimų.

⁹²⁷ Toepke, G. Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II: 1554 bis 1662, t. 2, p. 161.

⁹²⁸ 1595 m. balandžio 25 d. *Joannes Sapiega, nob philos stud 30 kr, Polacy na studyach w Ingolsztacie: Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego*, leidėjas Paweł Czaplewski, 1914, s. 33.

⁹²⁹ 1595 m. rugpjūčio 1 d. *Ioannes Sapiha a Sapieziszki ex Germania Patavium veniens ad tam pium et tam christieanum opus d. duos venetos duc, Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim: T. 1. Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)...*, s. 28.

⁹³⁰ Pietrzyk, Z. Przyczynek do studiów w Strasburgu młodzieży pochodzącej z Rzeczypospolitej na początku XVII wieku, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 38, 1994, s. 101.

⁹³¹ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga...*, s. 218.

⁹³² Jonas Jelskis Leonui Sapiegai, 1596 m. sausio 9 d., Vilnius. Laiške mini, kad Jonas Sapiega yra Ingolštate, kad rašė savo motinai, jog mirus jo tėvui, jį pagarbiai palaidotų ir, kad atsiųstų pinigų (200 *ungaricales*) *Archiwum domu Sapiehów = Archiwum domus Sapiehanae, T. 1, Listy z lat 1575–1606* / red. A. Prochaska, Lwów, 1892, Nr. 152, s. 124.

⁹³³ Pietrzyk, Z. *W kręgu Strasburga: z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej Polsko-Litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków, 1997, s. 218–219.

⁹³⁴ Vilimas, D. LDK pavietų žemės teismų pareigūnai 1566–1588 m. (pirmoji pavietų bajoriškųjų juristų karta), *Lituanistica*, 2002, Nr. 4, p. 14–24.

Apibendrinant galima teigti, kad XVI a. 5–6 dešimtmečių sandūroje LDK politinio elito atstovai priėmė peregrinacinę kelionę, kaip kultūrinę inovaciją, siuntė pirmąją jaunų didikų kartą į peregrinacines keliones ir tokiu būdu keliones pavertė įsitvirtinusio politinio elito bruožu. Nuo XVI a. 8–9 dešimtmečių ši, pirmoji į peregrinacines keliones siūsta karta įsitvirtino kaip LDK valdantysis elitas, ir perkėlė savo asmenines patirtis ir nuostatas, kad peregrinacinė kelionė ir bent minimalus santykis su akademinėmis institucijomis yra būtinas įsitvirtinusio elito saviidentifikacijos bruožas. Dėl to nuo XVI a. 6 dešimtmečio iki XVII a. 5 dešimtmečio asmenų, studijavusių ar tik besimatrikuliavusių į akademinės institucijas procentas išaugo nuo 0 % (tarp asmenų, paskirtų į Ponų Tarybą 1544–1548 metų periodu) iki 65 % (asmenų, paskirtų į Senatą ir ministrų pozicijas Vladislovo Vazos valdymo (1632–1648) metais). Tai liudija reikšmingus LDK valdančiojo elito požiūrio į akademinį išsilavinimą pokyčius bei atsiradusius neformalius reikalavimus tam, ką šio, įsitvirtinusio politinio elito atstovai laikė tinkamu savo padėties išsilavinimu. Pastebima, kad Vladislovo Vazos valdymo periodu, likę 35 % veikiausiai taip pat turėjo turėti sąlytį su akademinėmis institucijomis, tačiau veikiausiai vietinėmis, kurios nepaliko tiek detalių imatrikuliacijos ir kitokių šaltinių, galinčių patvirtinti ten studijavusių asmenų korpusą. Taip pat pastebima, kad tie likę 35 % geriausiai kvalifikuojami kaip „neįsitvirtinęs politinis elitas“, taigi – pirmieji, o dažnai ir vieninteliai giminės atstovai Respublikos Senate.

Išvados

1. Iš viso tiriamą grupę sudarė 186 asmenys, užsienio akademijose iš jų matrikuliavosi 76 asmenys, taigi 40,8 %. Jų procentinė dalis svyravo nuo 0 % tarp 1544–1548 metais paskirtų aukščiausių LDK pareigūnų, 52 % – Stepono Batoro valdymo metu, 46 % – Zigmanto Vazos valdymo metu, iki 65 % Vladislavo Vazos valdymo metu. XVI a. I pusėje LDK bajorijos luomo atstovų lavinimasis akademijose buvo retas, tačiau nuo XVI a. 5 dešimtmečio ir LDK politinio elito atstovų susidomėjimo Reformacijos idėjomis, reiškinyms dažnėjo. Patys pirmieji tiriamos grupės atstovai, sutinkami akademijose, buvo artimi LDK kanceliarijos aplinkai. Šios tendencijos keitėsi ir įsitvirtinusio politinio elito atstovai jau XVI a. 4–5 dešimtmečiais savo pavyzdžiu, įsimatrikuliuodami ir studijuodami akademijose (daugiausiai Karaliaučiaus ir Leipcigo), pradėjo keisti šias nuostatas. XVI a. 6 dešimtmečio pabaigoje akivaizdžiai pasikeitė diduomenės viršūnių išsilavinimo tendencijos: viliodami į savo kunigaikštystėse ar greta jų įsikūrusias akademijas, pradėjo veikti liuteronai Viurtembergo ir Saksonijos kunigaikščiai. Jie įgalino jų valdose esančias akademijas (Tiubingeno, Leipcigo) ir ten dirbančius intelektualus savo įtaka veikti LDK diduomenės atstovus. XVI a. 6 dešimtmečio pabaigoje–8 dešimtmečio pradžioje stebimas pirmasis studijų užsienio akademijose „bumas“, kurio metu matrikuliuotasi į Bazelio, Leipcigo ir Strasbūro akademijas. Tiesioginis šio „bumo“ rezultatas LDK politikoje atsispindėjo Stepono Batoro valdymo laikotarpiu, kai būtent šio bumo dalyviai, atlikę peregrinacijos kelionę ir matrikuliavęsi į užsienio akademijas sudarė 52 % visų Stepono Batoro skirtų aukščiausių LDK valstybės pareigūnų, be to, suformavo teigiamą įsitvirtinusio LDK politinio elito požiūrį į peregrinacines keliones.

XVI a. 8 dešimtmečio pradžioje, tarp intensyvių išvykų laikotarpių stebimas laikinas studijuojančių užsienyje kritimas. Šį laikiną reiškinį, manytina, galima būtų aiškinti augančiu Vilniaus kolegijos/akademijos populiarumu. LDK evangelikų diduomenės atstovai XVI a. 9–10 dešimtmečiais organizavo koordinuotą savo palikuonių siuntimo į Bazelio, Strasbūro ir Altdorfo akademijas akciją, suprastą, kaip gynybą prieš Kontreformacijos judėjimą, bandydami kompensuoti išskirtinių ar prestižinių evangelikų akademijų trūkumą savame regione. Nuo XVI a. 9–10 dešimtmečių LDK tirtos grupės lavinimo pasirinkimų tarpe įsivyravo vietinės – LDK ir Lenkijos Karūnos žemėse veikusios akademijos, o galėję sau leisti peregrinacinę kelionę rinkosi mokslus vokiečių žemių akademijose ir pažintinę bei piligriminę kelionę po Prancūziją ir Italiją. XVII a. 2 dešimtmetyje pradėjo silpnėti ir trūkinėti LDK evangelikų didikų kontaktai su Šveicarijos akademijomis, ir jas pakeitė suklestėjusios evangeliškosios Jungtinių Provincijų akademijos.

Iš viso tiriamos grupės atstovai matrikuliavosi arba buvo sutinkami 28 užsienio akademijose. Geografinio pasiskirstymo atžvilgiu gausiausiai lankytasi (51 matrikuliacija) vokiečių žemėse buvusiose akademijose, nuo jų nedaug atsilieka Italija (41 matrikuliacija). Šveicarijos akademijos gausiausiai lankytos LDK Reformacijos klestėjimo metu (12 matrikuliacijų XVI a. 7–XVII a. 1 dešimtmečiais), Nyderlandų akademijos tiriamos grupės gausiau lankytos Trisdešimties metų karo laikotarpiu (XVII a. 2–4 dešimtmečiais). Gausiausiai LDK politinio elito atstovų lankyta akademija 1544–1648 metų periodu buvo Padujos akademija Italijoje, o jėzuitų Ingolštato akademija buvo antra gausiausiai lankyta įstaiga – bent 18 tirtos grupės asmenų. Po to eilės tvarka pagal populiarumą išsidėstė evangelikų akademija Strasbūre (11 matrikuliacijų), Leipcige (11 matrikuliacijų), Bazelyje (9 matrikuliacijos), katalikiška Bolonijos akademija (9 matrikuliacijos) ir evangelikų Altdorfo (8 matrikuliacijos) bei Karaliaučiaus akademijos (8 matrikuliacijos.). Pastebima, kad Trisdešimties Metų Karo laikotarpiu (1618–1648 m.) matrikuliacijų užsienio akademijose skaičius smuko.

Vilniaus akademijoje sukurtus proginės poezijos kūrinius pasirašė 20 tiriamos grupės narių, bet egzistuojanti literatūra bei analogija ar prielaidos apie tos pačios giminės atstovų lavinimą tose pačiose vietinėse akademijose leidžia teigti, kad Vilniaus akademijoje studijavo bent 33 tiriamos grupės asmenys. Tačiau tai yra tik tirtuose šios akademijos šaltiniuose tiesiogiai paliudyti asmenys, veikiausiai šis skaičius turėtų būti daug didesnis.

2. Tirtose asmenų grupėse išskirtini du išsilavinimo funkcijomis besiskiriantys lavinimo modeliai: magnatiškasis ir bajoriškas arba tarnybinis. Asmenys priklausę LDK įsitvirtinusiame elitui buvo lavinami magnatiškojo modelio rėmuose – jie, buvo lavinami namų aplinkoje, mokslo įstaigose savame krašte, didžioji dalis jų atliko peregrinacinę kelionę po Vakarų Europos valstybes, kurios metu galėjo būti naudojamos keliaujančio dvaro institucija, bei siekiama užmegzti ryšius su žymiausiais Europos intelektualais bei valdančiųjų dinastijų atstovais. Tarnybinis modelis pirmiausia liudija žemesnį socialinį statusą bajorijos luomo viduje, šiam lavinimosi modeliui priskiriami asmenys lavinosi namų aplinkoje ir LDK bei Lenkijos karalystės erdvėje veikusiose lavinimo įstaigose, tačiau vietoje peregrinacinės kelionės buvo būdinga atlikti tarnybą valdovo ar didikų dvaruose, valstybės kanceliarijos, išdo ar diplomatijos institucijose, kuriose buvo suteikiamas šioms funkcijoms atlikti reikalingas išsilavinimas. Magnatiškojo modelio išsilavinimas buvo generalistinis – asmuo rengiamas politinei karjerai buvo skatinamas šiek tiek susipažinti su visomis egzistavusiomis disciplinomis ir naujovėmis, kai tarnybinio modelio atstovai galėjo koncentruotis ir specializuotis vienoje srityje – dažniausiai teisėje, finansuose bei ūkinės veiklos vadyboje. Magnatiškojo modelio atstovai buvo peregrinacijų „madų“ ir lavinimosi poreikių kūrėjai – tiek jų keliaujančiuose dvaruose, tiek aptarnaujant šių dvarų reikmes, tiek jų

nubrėžtais maršrutais sekė jų klientai, draugai, jų patronujamų konfesijų bendruomenių dvasininkai. Galiausiai šio – magnatiškojo išsilavinimo modelio – atkartojimas arba bent imitacija tapo būtinybe tarp socialiai mobilių, pirmą kartą į senatorių rango pareigas patekusių giminių atstovų. Tarnybinis modelis po sėkmingos karjeros, tapus senatoriškojo rango pareigūnu, būsimoje kartoje buvo nebekartojamas ir, dažniausiai dėl administracinių ar kitų gabumų, į aukščiausią LDK elitą prasimušę asmenys siekė suteikti savo sūnums magnatiškojo modelio išsilavinimą.

Pagrindiniai šaltiniuose atspindėti tiriamos grupės atstovų išsilavinimo siekiai buvo kalbos (lotynų, vokiečių, prancūzų), laisvieji menai, ypač dažnai minimas retorikos menas, istorija ir politikos mokslai, teisė ir karo menas, kurio galėjo būti mokomasi ir teoriškai, akademijos auditorijoje, ir praktiškai, stebint karo veiksmus.

Magnatiškasis modelis nereikalavo kurti naujų akademinų institucijų, šiame modelyje buvo naudojamosi užsienio bei vietos intelektualų paslaugomis, samdant juos lavinti jaunąją didikų kartą. Dėl periferijos akademijų (tame tarpe Vilniaus) negebėjimo pritraukti žymių intelektualų, peregrinacija į užsienį tiriamu periodu įsitvirtino kaip luominio atskirumo žymuo, kaip siekis, suprantamas kaip būtinas valdančiajam elitui, nepaisant jų intelektualinių gabumų skirtumų.

3. Tiesioginio ryšio tarp prastesnio ar geresnio išsilavinimo, atliktos ar neatliktos peregrinacinės kelionės ir vėlesnės politinės karjeros LDK nebuvo, nes sėkminga politinė karjera buvo lemiama daug didesnio kiekio veiksmų, nei vien išsilavinimas. Įsitvirtinusio politinio elito atstovai nuo XVI a. 6–7 dešimtmečio pradėjo aktyviai naudotis peregrinacinėmis kelionėmis. Tolesnė akademijas lankiusio politinio elito reprodukcija reiškia ne socialinį mobilumą dėl gauto išsilavinimo, bet veikiau padėties dėl savo būsimos statuso visuomenėje saugumą. Svarbiausios LDK institucijos (kanceliarija, išdas), dėl poreikio išsilavinusiam personalui tapo institucijomis, skatinusiomis LDK bajorijos peregrinacijas bei siekį lavintis akademijose. Tai dažnai įgudavo LDK kanclerių – pvz. Ostapo Valavičiaus ir Leono Sapiegos asmeninės globos ir mecenavimo scholarams iš LDK formą.

Priedai

Priedas Nr. 1: LDK 1544–1648 m. laikotarpio aukščiausių valstybės pareigūnų formalus išsilavinimas

Pavardė	Vardas	Pareigos Ponų Taryboje ir Senate	Išsilavinimas LDK mokslo institucijose	Išsilavinimas užsienio akademijose	Preceptoriai, moderatoriai, namų mokytojai
Abramovičius	Jonas	Minsko vaiv. 1593– 1596 Smolensko vaiv. 1596– 1602			
Abramovičius	Mikalojus	Mstislavo kašt. 1639– 1643 Mstislavo vaiv. 1643– 1647		LEP 1605	Maksimas Smotrickis (?)
Agripa	Vaclovas	Minsko kašteliona 1586–1590 Smolensko kašt. 1590– 1597		LEP 1545, VIT 1551	
Alšėniškis- Dubrovickis	Jonušas	Trakų vaiv. 1544–1549			
Astikas	Grigalius	Vilniaus kašt. 1544– 1557			
Astikas	Jurgis	Mstislavo vaiv. 1566– 1578 Smolensko vaiv. 1578– 1579			
Chaleckis	Dimitrijus	Dvaro išd. 1588–1590 Žemės išd. 1590–1598			
Chodkevičius	Aleksandras	Naugarduko vaiv. 1544– 1549			
Chodkevičius	Jeronimas	Trakų kašt. 1544–1559 Žemaičių sen. 1545– 1561 Vilniaus kašt. 1559– 1561			

Chodkevičius	Grigalius	Vitebsko vaiv. 1554–1555 Kijevo vaiv. 1555–1559 Trakų kašt. 1559–1564 Vilniaus kašt. 1564–1572			
Chodkevičius	Jonas Jeronimas	Žemaičių sen. 1563–1579 Didysis marš. 1566–1579 Vilniaus kašt. 1574–1579		KAR 1548, LEP 1550	
Chodkevičius	Jurgis II	Trakų kašt. 1566–1569			
Chodkevičius	Jurgis II	Žemaičių sen. 1590–1595	VIL (?)		
Chodkevičius	Jeronimas	Mstislavo vaiv. 1593–1595 Vilniaus kašt. 1595–1617	VIL (?)		
Chodkevičius	Jonas Karolis	Žemaičių sen. 1599–1616 Vilniaus vaiv. 1616–1621	VIL 1573(?)–1585	ING 1586	
Chodkevičius	Aleksandras	Trakų vaiv. 1605–1626	VIL 1573(?)–1585	ING 1586	
Chodkevičius	Kristupas	Trakų kašt. 1633–1636 Vilniaus kašt. 1636–1642 Vilniaus vaiv. 1642–1652	VIL 1606	LUB 1606	
Chodkevičius	Jonas Kazimieras	Vilniaus kašt. 1646–1660		FRB 1631, BOL 1633, PAD 1635	

Chrebtavičius	Jurgis	Smolensko kašt. 1639– 1643 Žemaičių kašt. 1643– 1645 Naugarduko vaiv. 1646– 1650			Beniašas Budnis (?)
Davaina	Stanislovas	Polocko vaiv. 1542– 1573			
Dolskis	Mykolas	Brastos kašt. 1621– 1623			
Dorohostaiskis	Mikalojus	Polocko vaiv. 1576– 1597			
Dorohostaiskis	Kristupas Manvydas	Dvaro marš. 1596–1597 Didysis marš. 1597– 1615		STR 1574, FRB 1575, PAD 1608, PAD 1612	Jonas Hasleris
Dorohostaiskis	Petras	Minsko kašteliona 1597–1600 Mstislavo vaiv. 1600– 1605 Smolensko vaiv. 1605– 1611			
Druckis- Sokolinskis	Mykolas	Vitebsko kašt. 1605– 1613 Polocko vaiv. 1613– 1621 Smolensko vaiv. 1621			
Druckis- Sokolinskis	Kristupas	Mstislavo kašt. 1622– 1625 Polocko kašt. 1625– 1640	VIL 1590– 1593	ING 1595, ROM 1598, ALT 1599	
Giedraitis	Martynas	Mstislavo vaiv. 1617– 1621		LEP 1564?	Merkelis Giedraitis?
Gonsievskis	Aleksandras	Smolensko vaiv. 1625– 1639			

Gonsievskis	Kristupas	Smolensko vaiv. 1639–1643	VIL?	ING 1618 PAD?	
Hajka	Jonas	Brastos kašt. 1566–1580			
Haraburda	Mykolas	Minsko kašteliona 1585–1586			
Hlebavičius	Jonas	Vilniaus vaiv. 1542–1549 Kanc. 1546–1549			
Hlebavičius	Jonas II	Minsko kašt. 1571–1585 Žemės ižd. 1580–1586 Trakų kašt. 1585–1586 Trakų vaiv. 1586–1590			
Hlebavičius	Mikalojus	Smolensko vaiv. 1611–1621 Vilniaus kašt. 1621–1632		HEI 1591, STR 1592, PAD 1592	Jokūbas Bronievskis
Hlebavičius	Jurgis Karolis	Smolensko vaiv. 1643–1653		POZ 1631, LEI 1635, BOL 1636, PAD 1637,	
Holovščinskis	Ščasnis	Minsko kašteliona 1600–1610			
Holovščinskis	Aleksandras	Žemaičių kašt. 1604–1614 Mstislavo vaiv. 1614–1617			
Holovščinskis	Konstantinas	Mstislavo kašt. 1613–1620			
Hornostajus	Ivanas	Žemės ižd. 1531–1558 Dvaro marš. 1542–1558 Vilniaus vaiv. (vykdė pareigas) 1549–1551			

		Naugarduko vaiv. 1551– 1558			
Hornostajus	Gabrielius	Minsko vaiv. 1566– 1576 Brastos vaiv. 1576– 1588			
Kamienskis	Jonas	Mstislavo kašt. 1643– 1644			
Kapusta	Andrius	Braclavo kašt. 1566– 1571			
Kiška	Stanislovas	Vitebsko vaiv. 1544– 1554			
Kiška	Petras	Voluinės marš. 1548– 1550			
Kiška	Mikalojus	Palenkės vaiv. 1569– 1582			
Kiška	Jonas	Žemaičių sen. 1579– 1588 Vilniaus kašt. 1588– 1592		BAZ 1563, CUR 1564	Jurgis Veigelis, Kristupas Alzunijus
Kiška	Jonušas	Polocko vaiv. 1621– 1653	VIL?	PAD 1624	
Kiška	Mikalojus	Mstislavo vaiv. 1626– 1636 Trakų kašt. 1636– 1640 Žemės ižd. 1640– 1644	VIL?		
Kiška	Kristupas	Mstislavo vaiv. 1636– 1639 Vitebsko vaiv. 1639– 1646	VIL?	ING 1609	
Klonovskis	Juozapas	Vitebsko kašt. 1647– 1652			

Kmita	Filonas	Smolensko vaiv. 1579– 1587			
Kopecas	Lukas	Brastos kašt. 1615– 1621			
Kopecas	Vasilijus	Naugarduko kašt. 1626– 1636		PAD 1593	
Kopecas	Aleksandras Pranciškus	Brastos kašt. 1643– 1648		LUB 1617, ING 1622, PAD 1626, BOL 1627	
Koreckis	Bogušas	Lucko sen. 1560–1572			
Korsakas	Juozapas	Minsko kašteliona 1597–1597 Polocko kašt. 1597– 1618			
Korsakas	Juozapas	Mstislavo vaiv. 1639– 1643			
Korsakas Holubickis	Jonas	Polocko kašt. 1621– 1625			
Kosakovskis	Jonas Eustachijus	Mstislavo kašt. 1646– 1649			
Kosinskis Tichnovičius	Mykolas	Lucko kašt. 1566–1568			
Lackis	Jonas Alfonsas	Minsko kaštelionas 1630–1634 Žemaičių kašt. 1634– 1643 Žemaičių sen. 1643– 1646	VIL?	PAD 1612	
Lukomskis	Fridrychas	Mstislavo kašt. 1610– 1613		PAD 1592	
Masalskis	Andrius	Brastos kašt. 1627– 1643 Minsko vaiv. 1643– 1645 Brastos vaiv. 1645– 1651			

Masalskis	Aleksandras	Smolensko kašt. 1631– 1638 Minsko vaiv. 1638– 1643		KAR 1584, HEI 1589, BAZ 1590, STR 1591, PAD 1592	Stanislovas Skorulskis
Meleška	Jonas	Mstislavo kašt. 1603– 1610 Brastos kašt. 1610– 1615 Smolensko kašt. 1615– 1623			
Narbutas	Mikalojus	Palenkės vaiv. 1551– 1556			
Narbutas	Stanislovas	Mstislavo vaiv. 1595– 1596			
Naruševičius	Stanislovas	Mstislavo kašt. 1586– 1588 Smolensko kašt. 1588– 1589	Abraomo Kulviečio mokykla Vilniuje?	JEN 1555	
Naruševičius	Mikalojus II	Žemaičių kašt. 1588– 1603			
Naruševičius	Kristupas	Dvaro išd. 1615–1618 Žemės išd. 1618–1630		KAR 1577, ALT 1580, ING 1581	
Naruševičius	Aleksandras	Žemaičių kašt. 1645– 1653		KAR 1601, HEI 1608, MAR 1608, ALT 1610, PAD 1612	
Obrynskis	Kristupas Dominykas	Smolensko kašt. 1638– 1638			
Oginskis	Jonas	Mstislavo kašt. 1633– 1639		STR 1595, BAZ 1596	Julijonas Vengorževskis, Danielius Chojnovskis, Danielius Naborovskis, Melchioras Reichas
Oginskis	Aleksandras	Minsko vaiv. 1645– 1649	Vilniaus Šv. Dvasios brolija, prieš 1600	KAR 1600, ALT 1605, ING 1606	

Ostrogiškis	Konstantinas Vosylius	Voluinės marš. 1550–1608 Kijevo vaiv. 1559–1608			
Pacas	Mikalojus	Palenkės vaiv. 1544–1550			
Pacas	Paulius	Vitebsko kašt. 1566–1578 Mstislavo vaiv. 1578–1593 Vilniaus kašt. 1593–1595			
Pacas	Stanislovas	Vitebsko vaiv. 1568–1588			
Pacas	Dominykas	Smolensko kašt. 1571–1579			
Pacas	Mikalojus	Smolensko kašt. 1583–1585			
Pacas	Jonas	Minsko vaiv. 1600–1610			
Pacas	Steponas	Dvaro išd. 1630–1640 Žemės išd. 1630–1635 Pakanc. 1635–1640		BOL 1605, PAD 1609	
Pacas	Petras	Trakų vaiv. 1640–1642			
Pociejus	Adomas	Brastos kašt. 1588–1593			
Polubinskis	Aleksandras	Naugarduko vaiv. (einantis pareigas) 1549–1551			
Polubinskis	Aleksandras	Naugarduko kašt. 1586–1607	VIL 1579?	KAR 1574, BOL 1583	
Polubinskis	Konstantinas	Mstislavo kašt. 1625–1633	VIL (?)	BRA (?)	
Pronskis	Fridrychas	Kijevo vaiv. 1544–1555			

Pronskis	Aleksandras	Trakų kašt. 1590–1596		STR 1565	Tėbucharovskių, Dzialinskių dvarai, Prancūzijos karaliaus Karolio XII dvaras
Radvila	Mikalojus Rudasis	Trakų vaiv. 1550–1566 Vilniaus vaiv. 1566– 1584			
Radvila	Mikalojus Juodasis	Didysis marš. 1544– 1565 Kanc. 1550–1565 Vilniaus vaiv. 1551– 1565		KRO 1534	
Radvila	Kristupas Perkūnas	Trakų kašt. 1579–1584 Pakanc. 1579–1584 Vilniaus vaiv. 1584– 1603			
Radvila	Albertas	Dvaro marš. 1579–1586 Didysis marš. 1586– 1592		LEP 1570	Kristupas Karsnickis, Zacharijus Tenchas
Radvila	Mikalojus	Naugarduko vaiv. 1579– 1589			
Radvila	Mikalojus Kristupas (Našlaitėlis)	Trakų kašt. 1586–1590 Trakų vaiv. 1590–1604 Vilniaus vaiv. 1604– 1616 Didysis marš. 1579– 1586 Dvaro marš. 1569– 1579		STR 1563, TUB 1564	Šalėjus, Zacharijus Tenchas, Johanas Šturmas
Radvila	Stanislovas	Didysis marš. 1592– 1595 Žemaičių sen. 1595– 1599		LEP 1570	Kristupas Karsnickis, Zacharijus Tenchas
Radvila	Jurgis II	Trakų kašt. 1600–1613		STR 1595, BAZ 1596	Julijonas Vengorževskis, Danielius Chojnovskis,

					Danielius Naborovskis, Melchioras Reichas
Radvila	Jonas Jurgis	Trakų kašt. 1613–1625	NES 1599, VIL 1603	BRA 1599	L.F. Masalskis, Melchioras Dicius, Martynas Žagielis
Radvila	Jonušas	Vilniaus kašt. 1619–1620		STR 1595, BAZ 1596	Julijonas Vengorževskis, Danielius Chojnovskis, Danielius Naborovskis, Melchioras Reichas
Radvila	Albrechtas Stanislovas	Pakanc. 1619–1623 Kanc. 1623–1656	VIL 1598-1604	VUR 1605, ORL 1610	Maksimiljonas Sandeus
Radvila	Albertas Vladislovas	Trakų kašt. 1626–1633 Vilniaus kašt. 1633–1636	NES 1599, VIL 1603	BRA 1599	L.F. Masalskis, Melchioras Dicius, Martynas Žagielis
Radvila	Aleksandras Liudvikas	Brastos vaiv. 1631–1635 Dvaro marš. 1635–1637 Didysis marš. 1637–1654	NES 1604–1607	BOL 1615	
Radvila	Kristupas	Vilniaus kašt. 1633–1633 Vilniaus vaiv. 1633–1640		LEP 1601, HEI 1602,	Saliamonas Rysinskis, Samuelis Filipovskis
Radvila	Zigmantas Karolis	Naugarduko vaiv. 1642–1642			
Radvila	Jonušas	Žemaičių sen. 1646–1653	Biržai, Koidanovas, Sluckas	LEP 1628, ALT 1631, LEI 1631	Adomas Rasijus, Paulius Demetrovičius, Reinholdas Adamas, Albrechtas Dembovskis, peregrinacijos dvaro marš. Aleksandras Pšypkovskis
Rajeckis	Gedeonas	Minsko kašteliona 1634–1649	VIL?		

Rakovskis	Jonas	Brastos vaiv. 1635– 1638 Vitebsko vaiv. 1638– 1639	VIL 1609	ING 1612	
Rudamina- Dusėtiškis	Jonas	Naugarduko kašt. 1636– 1646	VIL 1595	ING 1600, AUG 1605, BOL 1608	
Rudamina- Dusėtiškis	Petras	Smolensko kašt. 1643– 1648	NES (?) VIL 1604		
Rudamina- Dusėtiškis	Kristupas	Polocko kašt. 1644– 1654	VIL?	MAR 1615, PAD 1623	
Sanguška	Teodoras	Voluinės marš. 1536– 1547			
Sanguška	Andrius	Lucko sen. 1542–1560			
Sanguška	Romanas	Braclavo (Voluinės) vaiv. 1566– 1571			
Sanguška- Kovelskis	Simonas	Mstislavo kašt. 1620– 1621 Vitebsko kašt. 1621– 1626 Vitebsko vaiv. 1626– 1638	VIL 1599	ING 1600	
Sapiega	Povilas (Nestoras)	Palenkės vaiv. 1556– 1558 Naugarduko vaiv. 1558– 1579		KRO 1502	
Sapiega	Povilas	Kijevo kaštelionija			
Sapiega	Mikalojus	Minsko vaiv. 1576– 1588 Brastos vaiv. 1588– 1588 Vitebsko vaiv. 1588– 1599		LEP 1545, KAR 1547	

Sapiega	Bogdanas	Brastos kašt. 1580– 1585 Smolensko kašt. 1585– 1588 Minsko vaiv. 1588– 1593			
Sapiega	Andrius	Minsko kašt. 1592– 1597 Polocko vaiv. 1597– 1613 Smolensko vaiv. 1621– 1621		PAD 1592	
Sapiega	Andrius	Vitebsko kašt. 1600– 1605 Mstislavo vaiv. 1605– 1611			
Sapiega	Mikalojus	Minsko vaiv. 1611– 1618 Naugarduko vaiv. 1618– 1638		ORL 1587, PAD 1587 (?)	
Sapiega	Aleksandras Bogdanas Deodatas*	Vitebsko kašt. 1614– 1614	VIL 1600	PAD 1624	
Sapiega	Jonas Stanislovas	Dvaro marš. 1617–1621 Didysis marš. 1621– 1635	VIL 1599	BRA 1603, VUR 1606, BOL 1613,	
Sapiega	Leonas	Vilniaus vaiv. 1623– 1633 Pakanc. 1585–1589 Kanc. 1589–1623	LEP 1570		Kristupas Karsnickis, Zacharijus Tenchas
Sapiega	Kazimieras Leonas	Dvaro marš. 1637–1645 Pakanc. 1645–1656		ING 1623, LIU 1626, BOL 1628, PAD 1629	Kasparas Kretneris, Ericus Puteanus, Mikalojus Vernulėjus

Sapiega	Mikalojus Pamaldusis	Minsko vaiv. 1638–1638 Brastos vaiv. 1638–1642 Vilniaus kašt. 1642–1644		ING (?) 1604, PAR 1607, LIU 1610 (?), PAD 1613	Ericus Puteanus
Sapiega	Andrius Stanislovas	Trakų kašt. 1641–1644 Vilniaus kašt. 1644–1646		ING 1608	
Sapiega	Tomas	Naugarduko vaiv. 1643–1646		LUB 1617, KRO 1619, ING, 1619 PAD 1622	
Sapiega	Paulius Jonas	Vitebsko vaiv. 1646–1656		BRA 1622	
Sapiega	Fridrichas	Mstislavo vaiv. 1647–1650	VIL 1599	ING 1600	
Sapieha	Povilas Steponas	Pakanc. 1623–1635	VIL prieš 1580		
Sluška	Aleksandras	Minsko kašteliona 1618–1628 Žemaičių kašt. 1628–1633 Minsko vaiv. 1633–1638 Naugarduko vaiv. 1638–1642 Trakų vaiv. 1642–1647	VIL 1595–1596 Diplomas – 1642		
Sluška	Boguslovas Jonas	Dvaro ižd. 1645–1658		PAD 1640	
Snovskis	Merkelis	Vitebsko kašt. 1578–1587			
Solomereckis	Ivanas	Mstislavo kašt. 1566–1586			
Solomereckis	Leonas Mikalojus	Smolensko kašt. 1623–1627			

Stetkevičius	Bogdanas	Mstislavo kašt. 1644– 1646 Naugarduko kašt. 1646– 1651	VIL?		
Stravinskis	Martynas	Minsko kašteliona 1590–1592 Vitebsko kašt. 1592– 1594			
Stravinskis	Baltazaras	Brastos kašt. 1624– 1627 Smolensko kašt. 1627– 1631 Minsko vaiv. 1631– 1633			
Šemeta	Merkelis	Žemaičių kašt.			
Šemeta	Vaclovas	Polocko kašt. 1588– 1597 Smolensko kašt. 1597– 1600		LEP 1570	
Tiškevičius	Vosylius	Palenkės vaiv. 1558– 1569 Smolensko vaiv. 1569– 1571			
Tiškevičius	Jurgis	Brastos vaiv. 1566– 1576			
Tiškevičius	Eustachijus Serafinas	Smolensko kašt. 1589– 1590		ING 1577	
Tiškevičius	Eustachijus Jonas	Dvaro ižd. 1607–1611 Mstislavo vaiv. 1611– 1614 Brastos vaiv. 1614– 1631		ING 1586	
Tiškevičius	Petras	Minsko kašt. 1611– 1618 Minsko vaiv. 1618–			

		1618 Naugarduko vaiv. 1618– 1638			
Tiškevičius	Antanas Jonas	Dvaro ižd. 1640–1645 Dvaro marš. 1645–1649			
Tiškevičius Skuminas	Jonušas	Mstislavo vaiv. 1621– 1626 Trakų vaiv. 1626– 1640 Vilniaus vaiv. 1640– 1642		HEI 1589, BAZ 1590, STR 1591, PAD 1592	Stanislovas Skorulskis
Tiškevičius- Skuminas	Teodoras Skuminas	Dvaro ižd. 1576–1588 Žemės ižd. 1586–1590 Naugarduko vaiv. 1590– 1618		TUB 1560, BAZ 1560	Laurynas Vinkleris, Jurgis Zablockis (?), Merkelis Giedraitis (?)
Tolvaiša	Mikalojus	Minsko kašteliona 1566–1570 Žemaičių kašt. 1570– 1588 Dvaro marš. 1588– 1596 Trakų kašt. 1596– 1600			
Tolvaiša	Adomas	Žemaičių kašt. 1614– 1628		KAR 1577, STR 1579, ING 1580	
Tryzna	Grigalius	Palenkės kašt. 1566– 1569 Smolensko kašt. 1569– 1571			
Tryzna	Mikalojus	Žemės ižd. 1635–1640			
Tryzna	Marcijonas/Martynas	Pakanc. 1641–1643		ROM 1619	Abraomas Bržovskis
Tryzna	Teofilis	Brastos vaiv. 1642– 1645		ZAM 1624	
Tryzna	Gedeonas Mikalojus	Žemės ižd. 1644–1652		PAD 1608	

Vaina	Laurynas Vaina	Dvaro ižd. 1569–1576 Žemės ižd. 1576–1580			
Vaina	Simonas	Mstislavo kašt. 1588– 1599			
Vaina	Gabrielius	Pakanc. 1589–1615	VIL 1579?		
Vaina	Grigalius	Brastos kašt. 1593– 1603			
Vaina	Sokolas Kristupas	Mstislavo kašt. 1599– 1603 Brastos kašt. 1603– 1610			
Vaina	Motiejus	Dvaro ižd. 1605–1607			
Valavičius	Grigalius (Bogdano sūnus)	Smolensko vaiv. 1572– 1577			
Valavičius	Grigalius (Hrynko sūnus)	Naugarduko kašt. 1566– 1580			
Valavičius	Ostapas/Eustachijus	Trakų kašt. 1569–1579 Vilniaus kašt. 1579– 1587 Žemės ižd. 1561– 1575 Pakanc. 1566–1579 Dvaro marš. 1561–1569 Kanc. 1579–1587			
Valavičius	Samuelis	Naugarduko kašt. 1608– 1626			
Valavičius	Eustachijus	Pakanc. 1615–1618		PAD 1592- 1600, PAD 1604, ROM 1592–1600	Henriko Firlėjaus šeimynykštis
Valavičius	Paulius	Dvaro ižd. 1619–1630	VIL 1589 (?)		

Valavičius	Jeronimas	Dvaro išd. 1600–1605 Žemės išd. 1605–1618 Pakanc. 1618–1619 Žemaičių sen. 1619– 1636		ALT 1578, ING 1579, PAD 1593	
Viesiolovskis	Petras	Dvaro išd. 1590–1598 Dvaro marš. 1598–1615 Didysis marš. 1615– 1619		Karaliaučiaus gimnazija 1558, KAR 1559	Stanislovas Paklepka
Viesiolovskis	Kristupas	Dvaro marš. 1623–1635 Didysis marš. 1635– 1637	VIL 1589	PAD 1592	
Viesiolovskis	Mikalojus	Žemaičių kašt. 1633– 1634		PAD 1613	
Vilčekas	Jonas Anzelmas	Polocko kašt. 1640– 1644 Trakų kašt. 1644– 1649	VIL?		
Višniaveckis	Andrius	Lucko kašt. 1568–1572			
Volminskis	Jonas	Polocko kašt. 1579– 1588 Smolensko vaiv. 1588– 1596			
Volskis	Mikalojus	Vitebsko kašt. 1615– 1621			
Zaviša	Merkelis	Vitebsko kašt. 1588– 1592			
Zaviša	Andrius	Minsko vaiv. 1596– 1598 Žemės išd. 1598– 1604			
Zaviša	Jonas	Mstislavo vaiv. 1596– 1599 Vitebsko			

		vaiv. 1599–1626			
Zaviša	Mikalojus	Vitebsko kašt. 1626–1647	VIL 1604, VIL 1615		
Zaviša	Andrius II	Minsko kaštelionas 1628–1630		ALT 1583, ŽEN 1584?, PAD 1595	Danielius Chojnovskis, Martynas Žagielis
Zbaražskis	Steponas	Vitebsko vaiv. 1555–1564 Trakų kašt. 1564–1566 Trakų vaiv. 1566–1586			
Zenavičius	Jurgis	Polocko kašt. 1566–1579 Smolensko kašt. 1579–1583			
Zenavičius	Kristupas	Brastos kašt. 1585–1588 Brastos vaiv. 1588–1614		BAZ 1563, CUR 1564	Jurgis Veigelis, Kristupas Alzunijus
Zenavičius	Jonas	Vitebsko kašt. 1594–1600 Smolensko kašt. 1600–1614			
Zenavičius	Mikalojus	Polocko kašt. 1618–1621	Vilniaus evangelikų gimnazija 1598 (?)	ALT 1598, BAZ 1600, STR 1600	Baltazaras Krosnevičius, Johanas Micronius

Sutrumpinimai:

Paduja – PAD, Bolonija – BOL, Ingolštatas – ING, Krokuva – KRO, Karaliaučius – KAR, Leipcigas – LEP, Vitembergas – VIT, Tiubingenas – TUB, Bazelis – BAZ, Strasbūras – STR, Augsburgas – AUG, Nesvyžius – NES, Braunsbergas/Branevas – BRA, Vilnius – VIL, Viurcburgas – VUR, Orleanas – ORL, Heidelbergas – HEI, Altdorfas – ALT, Leidenas – LEI, Liuvenas – LIU, Paryžius – PAR, Liublinas – LUB, Breisgau Freiburgas – FRB, Marburgas – MAR, Ženeva – ŽEN, ZAM – Zamosčius, Poznanė – POZ, Ciurichas – CUR, Jena – JEN.

Vaivada – vaiv., kaštelionas – kašt, maršalas – marš., seniūnas – sen. Kancleris – kanc.,
pakancleris – pakanc.

Šaltiniai ir literatūra

1. Archyvų saugyklos ir bibliotekų rankraštynai:

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius (Vilnius),
F. 233 (Adolfo Šapokos fondas), b. 143.

Lvovo M. Stefaniko Biblioteka Lwowska Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy,
Fond 103 – Dział VI Archiwum Sapiechów z Krasiczyna, Teki Prochaski: I (teka 154), II (teka 556), III (teka 557), IV (teka 155), V (teka 157), VI (teka 156).

Oddział Rękopisow, F. 116 Papiery Kazimierza Tyszkowskiego (43) Materiały dotyczące Jana Karola Chodkiewicza.

Oddział Rękopisów. Zespół (fond) 5. Rękopisy Ossolineum:

Alberti Wiiiuk Kojalowicz nomenclator familiarum et stemmatum magni ducatus Lithuaniae et provinciarum ad eum pertinentium. Ex unico, qui nunc in Caesarea bibliotheca Petropolitana exstat, codice Henrici principis Lubomirski nutu et auspiciis descriptus Petropoli a. d. 1844.

Vilniaus Universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius,

F. 3 (Traktatai ir mokslo darbai) b. 273 (1596–1602 m.).

Vyriausiasis Senujų Aktų Archyvas Varšuvoje (Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie,

Archiwum Warszawskie Radziwiłłów:

Dział IV, 278, 580;

Dział V, 2042 (I), 3036, 3126, 18897;

Dział XI, 33, 37, 57;

Zbiór Branickich z Suchej 39/53.

Bazelio universiteto biblioteka – Basel, Universitätsbibliothek;

AN II 3 *Matriculation Register of the Rectorate of the University of Basel, Volume 1 (1460–1567):*

<http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/ubb/AN-II-0003> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

AN II 4 *Matriculation Register of the Rectorate of the University of Basel, Volume 2 (1586–1653):*

<http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/ubb/AN-II-0004> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

Leipcigo Universiteto archyvas – Universitätsarchiv Leipzig

Leipcigo Matrikulai, Rektoriaus matrikulai (1601–1627 m.): <http://www.archiv.uni-leipzig.de/recherche/Dokument/anzeigen/763397> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

Liber Nationis Polonicae I–IV 1557–1647: <https://www.archiv.uni-leipzig.de/recherche/Dokument/anzeigen/235298> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

Greifswaldo universiteto Biblioteka

Skaitmeninti originalai: rankraščiai:

Universitätsmatrikel Bd. 1 (1456–1598): <http://ub-goobi-pr2.ub.uni-greifswald.de/viewer/image/PPN789/1/> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

Universitätsmatrikel Bd. 2 (1598–1692): <http://ub-goobi-pr2.ub.uni-greifswald.de/viewer/image/PPNmatrikel2/1/> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

Hagos Karališkoji Biblioteka

Sapiegų giminės atstovų įrašai Bernardus Palundanus *Album Amicorum* iš Nacionalinės Nyderlandų bibliotekos kolekcijos; KB Ms 133 M63: http://www.europeana.eu/portal/record/92065/BibliographicResource_1000056108450.html [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

Osolinskių Biblioteka Vroclave - Biblioteka Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Petro Viesiolovskio įrašai daryti Jano Stadiuso darbe *Ephemerides Novae, Auctae Et Repurgatae [...] Secundum Antverpiae Longitudinem Ab Anno 1554 usque ad Annum 1600* (1793/I) kaip marginalijos: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=10583> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

Bolonijos universiteto studentų duomenų bazė: <http://asfe.unibo.it/> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.].

Pagrindiniai dalyviai: Gian Paolo Brizzi, Andrea Daltri, Maria Teresa Guerrini, Ilaria Maggiulli.

Jogailaičių Biblioteka – Biblioteka Jagiellońska,

BJ Rkp. 261 III *Quarta pars Matricule (studiosorum) incorporatorum Universitati Cracoviensi ab a. d. 1607–1642; Pars IV Matricule Inclitae Vniversitatis Studij generalis Cracouiensis*: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=325618&from=publication> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

Švedijos karališkasis archyvas (Stokholmas)

Dyplom Akademii Wileńskiej dla Aleksandra Szuszki, Wilno 1642 r. k.1, Skoklostersamlingen: E 8604, Riksarkivet: <http://www.repcyfr.pl/dlibra/doccontent?id=560> [Žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.]

2. Publikuoti šaltiniai:

Abs. H. *Die Matrikel des Gymnasiums zu Elbing (1598–1786)*, Danzig 1936–1944.

Addenda: *Miscellaneous 1581–1582', Calendar of State Papers Foreign, Elizabeth*, Volume 17, January–June 1583 and Addenda, ed. Arthur John Butler and Sophie Crawford Lomas (London, 1913), pp. 571–648. British History Online: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol17/pp571-648> [žiūrėta 2016 m. gegužės 20 d.].

Akademijos Laurai, arba Laipsnių teikimo ir daktaro, licenciato, magistro ir bakalauro laipsnių siekiančiųjų Vilniaus Jėzaus Draugijos Akademijoje knyga, surašyta ir sudaryta 1650 metais, par. M. Svirskas ir I. Balčienė, Vilnius, 1997.

Album Academiae vitebergensis ab a. Ch. MDII usque ad a. MDCII, Volumen Tertium. Niemeyeri, Halė, 1905.

Album studentów Akademii Zamojskiej 1595–1781. Archiwum Dziejów Oświaty; t. 11 oprac. Henryk Gmiterek. Warszawa: IHN PAN, 1994.

Album Studiosorum Academiae Franekerensis (1585–1811, 1816–1844). I. Naamlijst der studenten, hrg. v. S. J. Fockema Andreae, S. J. and Th. J. Meijer, Franeker, 1968.

Album Studiosorum Academiae Groninganae, Groningen: J. B. Wolters, 1915.

Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae (1575–1875), hrg. v. G. du RIEU, Hagae Comitum, 1875.

Album studiosorum Academiae rheno-traiectinae MDCXXXVI–MDCCCLXXXVI: accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula. Ultraiecti, apud J. L. Beijers et J. van Boekhoven, 1886.

Archiwum domu Sapiehów = Archivum domus Sapiehanae. T. 1, Listy z lat 1575–1606, red. A. Prochaska, Lwów, 1892.

Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. T. 3. 1432–1534. Red. Gorczak Bronisław. Lwów, 1890.

Augustyniak U. Instrukcja Bogusława Radziwiłła dla opiekunów jego córki, Ludwiki Karoliny (Przyczynek do edukacji młodej ewangeliczki w końcu XVII wieku). *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 36, 1992, s. 215–235.

Augustyniak U. *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim*, Warszawa, 1992.

Autobiografia Jana Rybińskiego, seniora Braci Czeskich, A. Danysz, *Reformacja w Polsce* nr, 8, Warszawa. 1922.

Bauer H. *Alt-Elbinger Stammbücher in der Stadtbücherei Elbing. 1. Biographische Beiträge aus Stammbüchern der kryptokalvinischen Zeit um 1600*, Elbinger Hefte, Elbing, 1929.

Beise T. *Matricula Academiae Dorpatensis*, Beitrag zur Geschichte der ältesten Universität Dorpat (mit Matrikel 1632–1665), *Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der russischen Ostsee-Provinzen*: Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, Achter Band, Nicolai Kymmels Buchhandlung, Riga, 1857: p. 147–188.

Benzing J. *Verzeichnis der Studierenden der Alten Universität Mainz*, Wiesbaden, Beiträge zur Geschichte der Universität Mainz 13, 1979/82.

Béze T. *Correspondance. Tome XXV (1584)*, Travaux D'humanisme Et Renaissance, CCCLXXX, Société Du Musée Historique De La Réformation, Hippolyte Aubert, Alain Dufour, Béatrice Nicollier, Hervé Genton Genève, 2003,

Caesar J. *Catalogus studiosorum scholae Marpurgensis*. Nendeln; Liechtenstein: Kraus, 1875–1888, pars 4.

Catalogus discipulorum gymnasii gedanensis 1580–1814. Editionem curaverunt Zbigniew Nowak et Przemysław Szafran, Varsavia, Posnania 1974.

Chmiel A. *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis, Tomus III. (ab Anno 1551 ad annum 1601)*, Cracoviae, 1890.

Chmiel A. *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis, Tomus II. (ab Anno 1490 ad annum 1551)*, Cracoviae, 1892.

Die Matrikel der Deutschen Nation in Perugia (1579–1727). Ergänzt nach den Promotionsakten, den Consiliarwahllisten und der Matrikel der Universität Perugia im Zeitraum von 1489–1791, herausgegeben und erläutert von, Fritz Weigle, Tübingen, 1956.

Die Matrikel der Universität Basel. II. Band: 1532–1601, hrsg. von Hans Georg Wackernagel, Marc Sieber, Hans Sutter, Basel, 1956.

Die Matrikel der Universität Dillingen, Archiv für die Geschichte des Hochstifts Augsburg, Schröder, A.: *Die Matrikel der Universität Dillingen* Bd. 1: 1551–1645. Dillingen, 1909/11.

Die Matrikel der Universität Köln Hermann Keussen... [et al], Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, Droste, 1979–1981 Bd. 4. 1559–1675, Ulrike Nyassi, Mechtild Wilkes.

Die Matrikeln der Universität Basel, III. Band: 1601–1665, red. Hans Georg Wackernagel, Andreas von Tamman. Basel, 1962.

Die Matrikeln der Universität Tübingen 1477–1817: 1600–1710, Stuttgart, 1953.

Die Matrikel des papstlichen Seminars zu Braunsberg 1578–1798, red. von G. Liihr. Monumenta Historiae Warmiensis. Band XI, Braunsberg, 1925.

Elementa ad fontium editiones. 35, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia V pars H B A, B 2, 1531–37, ed. Carolina Lanckorońska, Romae, 1975.

Elementa ad fontium editiones. 37, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia VII pars H B A, B 2, 1543–47, ed. Carolina Lanckorońska; Institutum Historicum Polonicum Romae, 1976.

Elementa ad fontium editiones. 38, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia VIII pars H B A, B 2, 1548–49, ed. Carolina Lanckorońska, Romae, 1976.

Elementa ad fontium editiones. 40, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia X pars H B A, B 2, 1554–59, ed. Carolina Lanckorońska, Romae, 1976.

Elementa ad fontium editiones. 41, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XI pars H B A, B 2, 1560–66, ed. Carolina Lanckorońska, Romae, 1977.

Elementa ad fontium editiones. 42, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XII pars H B A, B 2, 1567–72, ed. Carolina Lanckorońska, Romae, 1977.

Elementa ad fontium editiones. 43, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XIII pars H B A, B 2a, 1534–65, ed. Carolina Lanckorońska, Romae, 1978.

Elementa ad fontium editiones. 52, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXII pars Ostpr. Fol. vol. 42, 43, 48, 49, 1529–1531, ed. Carolina Lanckorońska, Romae, 1981.

Elementa ad fontium editiones. 53, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXIII pars Ostpr. Fol. vol. 42, 49, 1532–1534, ed. Carolina Lanckorońska, Romae, 1981.

Elementa ad fontium editiones. 60, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXVIII pars Ostpr. Fol. vol. 43, 44, 52, 1543–1544, ed. Carolina Lanckorońska, Romae, 1984.

Elementa ad fontium editiones. 62, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXX pars Ostpr. Fol. vol. 45, 53, HBA, B, K. 1170, 1171, 1172, 1547–1548, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae, 1985.

Elementa ad fontium editiones. 66, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXXIII pars Ostpr. Fol. vol. 43, 45, 54, 83, HBA, B, K. 1175, 1176, a. 1553–1554, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae, 1987.

Elementa ad fontium editiones. 68, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXXV pars Ostpr. Fol. vol. 45, 55, a. 1557–1558, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae, 1988.

Elementa ad fontium editiones. 69, Documenta ex Archivo Regiomontano ad Poloniam spectantia XXXVI pars Ostpr. Fol. vol. 45, 55, a. 1559–1560, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, 1988.

- Elementa ad fontium editiones. Vol. 73. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 38 (a. 1563–1564)* ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae, 1989.
- Elementa ad fontium editiones. Vol. 75. Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia. T. 40 (a. 1567–1568)*, ed. Carolina Lanckorońska et Lucianus Olech, Romae, 1991.
- Erler G, *Die Matrikel der Universität Leipzig 1409–1559 (Codex diplomaticus Saxoniae regiae 16/17/18)*, Leipzig, 1895–1902.
- Erler G. *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. Band 1. Die Immatrikulationen von 1544–1656*, Duncker & Humblot, Leipzig, 1910.
- Foerstemann, C. E. *Album Academiae vitebergensis ab a. Ch. MDII usque ad a. MDCLX*, Tauchnitius, Lipsiae, 1841;
- Friedländer E. *Ältere Universitätsmatrikeln. II. Universität Greifswald, Erster Band (1456–1645)*, S. Hirzel, 1893.
- Geschichte der Hochschulen und höheren Schulen Bremens seit 1528, 3 Die Matrikel des Gymnasium Illustre zu Bremen 1610–1810*, Bremisches Jahrbuch der Historischen Gesellschaft zu Bremen, Zweite Reihe, 3. Band, Bremen, 1968.
- Heinrich Bullingers Diarium (Annales vitae) der Jahre 1504–1574: Zum 400. Geburtstag Bullingers am 18. Juli 1904*, Quellen zur schweizerischen Reformationsgeschichte 2 hg. von Emil Egli, Basel: Basler Buch- und Antiquariats-Handlung, 1904.
- Hermelink H. *Die Matrikeln der Universität Tübingen 1477–1600*, Kohlhammer, Stuttgart, 1906.
- Hofmeister A. *Universität Rostock Die Matrikel der Universität Rostock 2: Mich. 1499–Ost. 1611* Rostock, Stiller, 1891.
- Hofmeister A. *Universität Rostock Die Matrikel der Universität Rostock 3: Ost. 1611–Mich. 1694* Rostock, Stiller, 1895.
- Igálffy-Igály L. *Die Matrikel der marianischen Solidarität des ferdinandeischen Konvikts an der Universität Olmütz 1625–1778. Neues Jahrbuch der Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft "Adler". Jahrgang, 1964/66, 6. Band Dritte Folge.*
- Jevlašauskis T. *Atsiminimai; parengė ir paaiškinimus parašė D. Vilimas; iš senosios gudų kalbos vertė N. Pranckevičiūtė-Lūžienė*, Vilnius, 1998.
- Kleiwitz E., Ebel K. *Die Matrikel der Universität Gießen 1608–1707*, J. Ricker'sche Verlagsbuchhandlung, Gießen, 1898.
- Knod G. C. *Urkunden und Akten der Stadt Strassburg, Dritte Abtheilung, Die alten Matrikeln der Universität Strassburg (1621–1793)*, Strassburg, 1897.

Kojelavičius A. *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego, tak zwany Compendium czyli o klejnotach albo herbach, których famile stanu rycerskiego w prowincyach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zazywaja*, Krokuva, 1897.

Korrespondencye Jana Karola Chodkiewicza poprzedzone opisem rękopismów z archiwum radziwiłłowskiego, znajdujących się w Bibliotece Ordynacyi Krasińskich połączonej z Muzeum Konstantego Świdzińskiego, red. Chomętowski, W. Waszawa, 1875.

Köstlin J. *Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger Philosophischen Facultät 1503/17–1548/60: und die öffentlichen Disputationen derselben Jahre aus der Facultätsmatrikel veröffentlicht von Dr. Julius Köstlin*, Halle/Saale, 1887–1891.

Księgi nacyi polskiej w Padwie Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim. T. 1, Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745). Barycz Henryk. Wrocław; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971.

Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim. T. 2, Statuta oraz akta i protokoły zgromadzeń Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim. Barycz Henryk (przyg. do druku). Wrocław; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1972.

Lax. A. *Die Matrikel der Ritterakademie zu Lüneburg 1656–1850*, 1979.

Les Humanistes polonaise, red. Joseph Kallenbach, 1891.

Liber Decanorum facultatis philosophicae universitatis Pragensis ab ... 1367 usque ... 1585 ... Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis I., Prague: Joan. Nep. Gerzabek, 1832. Volume 1, pt. 2: 1420–1585.

Mayer H. *Die Matrikel der Universität Freiburg im Breisgau von 1460–1656*, Herdersche Buchhandlung, 1907.

Mentz G. *Die Matrikel der Universität Jena, 1, 1548 bis 1652*, Weimar, 1944.

Merkle S. *Die Matrikel der Universität Würzburg (1582–1830)*, Dunker & Humblot, München, 1922.

Metryka uczniów Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego (1600–1817), cz. I (1600–1717), red. Z. H. Nowak, Toruń, 1997.

Metryka Uczniow Torunskiego Gimnazjum Akademickiego 1600–1817, Część pierwsza, Torun, 1997.

Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508, 2 volumes and CD, hrsg.v. A. Gásiorowski, Cracow, 2004–2007.

Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae: Serya I.: Zbiór pomników reformacyi kościoła polskiego i litewskiego: Zabytki z wieku XVI-go, Wilno, 1911.

- Morsztyn H. *Światowa rozkosz z ochmistrem swoim i ze dwunastą swych służebnych panien*. Adam Karpiński, Instytut Badań Literackich, Stowarzyszenie Pro Cultura Litteraria in Warszawa, 1995.
- Pisma polityczne*, K. J. Turowski, Kraków 1858, *Biblioteka Polska*, seria III, zeszyt 4–6, s. 1–34.
- Quatrième Livre des procureurs de la nation germanique de l'ancienne Université d'Orléans 1587–1602: Texte des rapports des procureurs*, Cornelia M Ridderikhoff; Hilde De Ridder-Symoens, Leiden : BRILL, 2015
- Radvanas J. *Radviliada*, Vaga, 1997.
- Radvila M. K. *Admonitorium, Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 8, 1885, s. 58–70.
- Schillings, A. *Matricule de l'université de Louvain*, t. V (1616–1651), Bruxelles, Commission royale d'Histoire, 1962.
- Schrauf, K. *Die Matrikel der Ungarischen Nation an der Wiener Universität 1453–1630*, Vienna, 1902.
- Sokolowski W. Instrukcja pedagogiczna dla Janusza Radziwiłła do szkoły zborowej w Wilnie, *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1989, s. 261–273.
- Theiner A. *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, Romae*, 1861.
- Toepke G. *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662*, Heidelberg, Erster Teil Von 1386 bis 1553, 1884; Heidelberg, 1884;
- Tomkowicz S. *Metrica nec non liber nationis Poloniae Universitatis Lipsiensis ab anno 1409 usque ad 1600*, *Archiwum do Dziejów Iiteratury i Oświaty w Polsce*, 2, 1882, s. 409–467.
- Tomkowicz S. *Materiały do historii stosunków kulturalnych w XVI wieku na dworze królewskim polskim*, Krokuva, 1915.
- Trawicka Z. Memorial Piotra Kochlewskiego, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. T. XX, s. 180–188.
- Urban W. Polonica w „Liber Amicorum“ Konrada Gesnera, *Res Historica*, tom 10 (2000), s. 217–219.
- van Slee J. C. *De Illustre School te Deventer 1630–1878. Hare geschiedenis, hoogleeraren en studenten, met bijvoeging van het Album Studiosorum*, 's-Gravenhage, 1916.
- Venclovo Agripas Lietuvio laidotuvių kalba apie Joną Radvilą, iš lotynų kalbos vertė Ramunė Dambrauskaitė-Muralienė, *Literatūra*, Vilniaus universiteto leidykla, 2009, t. 51 (3).
- Volanas A. Laidotuvių kalba pagerbiant kilmingą ir šlovingą poną Joną Abramavičių, Smolensko vaivadą, Lydos ir Vendo seniūną, *Raštai*, Vilnius, 1996.
- von Steinmeyer E. *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte, Vierte Reihe, Matrikeln fränkischer Schulen, Erster Teil: Text. Kgl. Universitätsdruckerei H. Stürtz A. G. Würzburg, 1912.

Wasilewski T. Testament Ostafiego Wołłowicza. Odrodzenie i Reformacja w Polsce, t. VII, 1962, s. 165.

Wiesiołowski P. Zapiski Litwina, sługi i wychowanca Zygmunta Augusta, *Biblioteka Ossolińskich*. Poczta nowy, Lwów 1868, t. II, s. 278–280

Wolf H. *Polskie przypadki Henryka Wolfa z Zurychu. Dziennik podróży z lat 1570–1578*", L. Kiniewicz, Warszawa, 1996.

Wotschke T. *Der Briefwechsel der Schweizer mit den Polen*, Leipzig, 1908, Nr. 304–305, p. 210.

Zachara M., Majewska-Lanchołc T. Instrukcja Krzysztofa II Radziwiłła dla syna Janusza, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* T. XVI, 1971, s. 171–184.

Zathey G. Barycz H. *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis, Tomus IV. (ab anno 1607 ad annum 1642)*, Cracoviae, 1950.

Zedler G., Sommer H. *Die Matrikel der Hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn*, Wiesbaden, 1908.

Zenavičius K. Tragedya, albo początek upadku znacznego w W. Xięstwie Lithewskim, *Athenaeum*, Oddz. V, tom III, 1845, s. 5–22.

Zimmermann, P. *Album Academiae Helmstadiensis*. Bd. 1: Album Academiae Juliae. Abteilung 1: Studenten, Professoren etc. der Universität Helmstedt von 1574–1636, Hildesheim–Leipzig, 1926.

3. Reti spaudiniai:

Abramowicz Jan. *Zdanie Litwina o kupczy taniej zboża* (1595).

Almae Ingolstadiensis Academiae Tomus Primus, In septem divisus partes... Inchoatus primum a M. Valentino Rotmaro, P. L. et Eloquentiae Professore Ordinario: Iam vero post immaturum ipsius obitum accurate fideliterque absolutus: A. M. Joanne Engerdo Ingolstadii, Ex Typographia Davidis Sartorii. MDLXXI, 1581.

Andreas Calagius *Generosis ac Magnificis D. D. Pavlo Narvsovito, Capitaneo Marcoviensi: etc. et Dn. Adamo Tawois, Castellanae Samogitiae etc. Lithvanis. Wratislavia in Germaniam ulteriolem se conferentibus: Dominis suis observandis, Vratislaviae Johannes Scharffeuberg, MDLXXIX (1579).*

Andrius Fričas Modževskis *Andrzeia Fricza Modrzewskiego O poprawie Rzeczypospolitey księgi czwore [...] ięzykiem lacinskim napisane*, Łosk, 1577.

Aristotelis *Ethicorum Nicomachiorum libri decem ex Dion. Lambini interpretatione Graecolatini*, Basileae, Eusebii Episcopii opera ac impensa Bazelis, 1582.

Auspicatissimus Illmi ac Rmi in Christo Patris ac Domini D. Eustachii Wołowicz D. G. Episcopi Vlnensis, praesularis Enthronismus, a Praenobili Juventute academica Vlnensi Societatis Jesu, ... Vilnae in typographeo academiae, S. J. 1616.

Auspicatissimus... Eustachii Wolowicz, ... episcopi Vlnensis, praesularis enthronismus, a praenobili iuventute academica Vlnensi S. I. Adornatus, Vilnae, 1616.

Bauhinus Kasper Anatomes Caspari Bavhini Basil. medici et profess. ordina. Liber primus, externarum humani corporis partium appellationes ex antiquitate depromptas, earum descriptiones, explicationem accuratam et vsum, continens. Et liber secundus, partium similarium spermaticarum tractationem per quatuor causas, ex Hippocrat. Platon. Aristot. Galeni et recentiorum classicorum doctrina, proponit: multa q'; noua inuenta exhibet. Cum duplici indice, altero capitum in principio, altero rerum in fine locupletiss. Cum gratia et priuilegio Caes, Basileae, per Sebastianvm Henricpetri.: Anno cIo Io XCVII. [1597] Mense Martio.

Beato Stanislao Kostka e Rostkow ex Societate Jesu Carmen encomiasticon. Sigismundo III. Poloniarum et Sueciae Regi Potentissimo dicatum a Christo phoro Chodkiewicz Castellanide Vlnensi. Eccles. 45. Dilectus Deo et hominibus cujus memoria in benedictione est similem illum fecit in gloria Sanctorum. Cracoviae, Basilius Skalski impressit Anno Domini 1606..

Błogosławiony Stanisław Kostka z Rostkowa Soc. Jesu z ciała, z czarta, z śmierci szczęśliwie tryumfujący nieniewyciężonemu monarsze Zygmuntowi III. Polskiemu y Szwedzkiemu Królowi od Krzysztofa Chodkiewicza ofiarowany. Ergo iam non estis hospites et adueni sed estis cives Sanctorum et domestici Dei. w Krakowie, Bazyli Skalski drukował. 1606.

Bzowski, A. Pontifex Romanvs, Seu De praestantia, officio, auctoritate, virtutib[us], felicitate, rebusq[ue], praeclarè gestis Summorum Pontificum, à D. Petro vsq[ue] ad Pavlym Qvintvm, Commentarivs R. P. Fr. Abrahami Bzouij, S. T. Magistri, Antonius Boelzerus, Colonia Agrippina, 1619.

Campvs Martis & Palladis In quo ille Perillvstri Sponso D. D. Ioanni Casimiro Chodkiewicz Regij Stabuli M. D. Lith. Praefecto Illustriss: Dñi D. Christophori Chodkiewicz Castellani Vlnensis &c. &c. Filio Carissimo Imagines Heröum Auorum: Ista Perillvstri Sponsae Dñae D. Sophiae Paciae Illvstrissimi Domini D. Stephani Pac Vicecancellarii M. D. L. &c. &c. Et Illustrissimae Dominae Annae Mariancillae Rvdominae Dvsiateiae Paciae Vicecancellar &c. &c. Filiae Carissimae. Florilegium Ad festum nuptiale proponit & offert. Per Bogvslavm Słyszka Palatinid: Minsc: Auditorem Poëseos Academiae Vlnensis Societatis Iesv. Vilnae. Typis Academicis eiusdem Societatis Iesv, Anno Domini M.DC.XXXVI (1636).

Carmen elegiacum in nativitatem et circumcisionem Jesu Christi Salvatoris authore Joanne Mylio Libenrodensi, Cracoviae Lazarus Andreae excudebat. Anno salutis humanae MDLXI, 1561.

Carolomachia. Qua felix victoria, Ope Divina, auspiciis Serenissimi et Poten: Sigismvndi III. Poloniae et Sveciae Regis, Magni Lithvaniae Dvci..., Vilnae. Typis, academicis S. J. Thomas Leuicki A. D. M. DC. VI, 1606.

Castiglione N. *Honestus homo sive ars placendi in Aula ex gallico opere Fareti versa in latinum. a Carolo Oginski*. Franekerae, Typis Idardi Alberti, eiusdemque et Joannis Arcerii impensis, 1643.

Cauler Simon *Rhetoricorum Simonis Caulerii libri quinque editio altera, praeceptis Auctior, illustrior exemplis et epitome praeclari juvenis Poloni Christophori de Chalez Chalecki luculentior*. Parisiis, 1605.

Chodkevičius Kristupas *De beato Stanislao Kostka Soc. Jesu ad nobilitatem Polonam Oratio Protreptica, dicta Feriis D. Stanislai Magni Episc. Crac. Regni Poloniae tutelaris Patroni. Lublini in templo S. J. Anno MDCVI. Dicata Regi Poloniarum et Sueciae Sereniss. Sigismundo III. a Christophoro Chodkiewicz Castellanida Vilnensi*, Cracoviae, Basilius Skalski impressit. A. D. 1606.

Chojnowski F. *Luctus funebris in exequiis Magnifici Domini D. Alexandri Wilczek perillustris ac magnifici D. D. Joannis Anselmi Wilczek Capitanei Osmianensis etc. filii, aulici S. R. M. compositus per Franciscum Choynowski Philosophiae Auditorem in Alma Academia Vilnensi Soc. Jesu*, Vilnae typis S. J., 1640.

Chrzastowski A. *Bellvm iesviticvm sive ducentarum et quinque iesuiticarum contradictionum index: nempe De eucharistiae mysterio CXC. De Antichristo XV. Pseudographiae, seu falsò citatorum testimoniorum aliquot loci. Duo libelli de opificio Missae; quorum Prior, Disputationem contra Iesuitam Robertum Bellarminvm susceptam, et in capita thesesq; digestam continet. Alter, euangelicam et apostolicam aduersus horrendum Missae sacrificium, in nouem partes distributam, disputationem proponit. Praxis De cerimoniais et canone Missae δετικῶς conscripta. Per Andream Chrastovivm Polonvm Verbi Dei in Lituania ministrom*, Basileae : per Conr. Vvaldkirchivm, 1594.

Chrzastowski A. *Dvo libelli de opificio Missae: quorum prior disputationem contra Iesuitam Robertum Bellarminvm susceptam, et in capita thesesque digestam, continet. Alter Euangelicam et Apostolicam aduersus horrendum Missae sacrificium, in nouem partes distributam, disputationem proponit. Per Andream Chrastovivm Polonvm, Verbi Dei in Lituania ministrum*. Basileae per Conradvm Vvaldkirch cIO IOxciv., 1592;

Chrzastowski A. *Praxis de Caeremoniis et Canone Missae; Disputatio, in Theses digesta per Andream Chrastovivm Polonvm, verbi Dei in Lituania ministrum. Matth. 16. vers. 17. 18. Christus Dominus aicit: Beatus es Simon Barjona, quia dcro et sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui in coelis est: et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc Petram aedificabo ecclesiam*

meam, et portae inferi non praevalerunt adversus eam. Paulus I. Timoth. 3. 15 Domus Dei est ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis David Psalm. 110. 4. Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech, Basileae, per Conradum Vvaldkirch MDLXIV, 1594;

Chrzęstowski A. Praxis de Caeremoniis et Canone Missae; Disputatio, in Theses digesta per Andream Chrastovium Polonum, verbi Dei in Lituania ministrum. Matth. 16. vers. 17. 18. Christus Dominus dixit: Beatus es Simon Barjona, quia dicitur et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in coelis est: et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc Petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalerunt adversus eam. Paulus I. Timoth. 3. 15 Domus Dei est ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis David Psalm. 110. 4. Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech, Basileae, per Conradum Vvaldkirch MDLXIV, 1594.

Cicero Marcus Tullius O powinnościach wszech stanow ludzi, księgi troje. przez Staniława Koszutkiego przełożone y krotkimi przypiskami} objaśnione. Ktemu przydano żywot jego Są też przypiski dostateczne, które oznaczono w textcie liczbą, wedle porządku swego. A na ostatku, przydano też są Księgi II. O Stárości y o Przyjaźni przez Bieniasza Budnego przełożone, w Wilnie, w drukarni Jana Kárcana Roku, 1606.

Cicero Marcus Tullius, De claris oratoribus liber, qui dicitur Brutus, & in eum Coelii Secundi Ciceronis commentarius, verbis breves, sententias densi & copiosi, in quibus tum Ciceronis ipsius, tum aliorum loci non pauci & corriguntur & enodantur. Accessit P. Cornelii Taciti eiusdem argumenti Dialogus elegantissimus, Basileae, 1564.

Cicero Marcus Tullius, Księgi o przyjaźni. Teraz nowo z łacińskiego na polski język z pilnością przełożone przez Bieniasza Budnego. Drukowano w Wilnie u Jana Kárcana Nakładem tegoż Autora Roku, 1603.

Cicero Marcus Tullius, Księgi o stárości. Teraz nowo z łacińskiego na polski język z pilnością przełożone y wydane. Przez Bieniasza Budnego, w Wilnie w drukarni Jana Kárcana. Roku 1595. Compendium rhetoricorum Simonis Cavlerii Belgae praeceptoris sui confecit nobilis adolescens Christophorus de Chalez Chalecki Polonus, et digessit in duos illustrium Tabularum libellos. Parisiis, excudebat Dionisius Langlois. 1605.

Crel F. De subiecto meteorologiae hactenus incognito disputatio ad Illustrem et Magnificum dominum Iohannem Skumin Lithuanum Capitaneum Braslaviensem, Haedelbergae, Typis Abrahami Smesmanni, 1590.

Dialogus de vita decetate aetate puerilem, quodque hoc studium Deo placeat, cum respondentibus figuris quibusdam germanici et latini sermonis, expositis aliquando a Joachimo Camerario in domestica disciplina editis a Ludovico Camerario, Lipsiae, Voegelin, 1563.

Disputatio philosophica. De communibus naturalium rerum principiis in catholica et celebri academia ingolstadiensi die Maji, Anno MD.XXCIIX. (1588) proposita. Respondente Illustri ac generoso Domino Alexandro Chodkiewicz, Comite in Sklovo et Myss. Barone in Bychaw etc. Praeside Michaelae Eiselin, Soc. Jes. Philos. Prof. Ingolstadii, ex officina typographica Wolfgangi Ederi Anno domini MDXXCIIX, 1588..

Disputatio De Militari Disciplina, Quae Administrationis Belli Primam et praecipuam partem continet: In Inclita Argentoratensium Academia publici exercitij causa proposita à Georgio Obrecht, IC. Respondente Illvstri Et Generoso Domino, Domi (sic) Johanne Skumyn, P. N. Capitaneo Braslavviensi, &c. Lithuano. Argentorati, Excudebat Antonius Bertramus MDXCII, 1592.

Disputatio Theologica De Vera Et Falsa Differentia Veteris Et Novae Legis Contra Fvndamentum Lvtheranae doctrinae, à Calvino etiam receptum, & à Melanchthone, Kemnicio, Heerbrando, & aliis passim Sectariis repetitum, quo vanissimè ponitur, promissiones euangelicas, non sicut promissiones legis veteris ab obseruatione mandatorum tanquam à conditione dependere. In Catholica Academia Ingolstadiensi, anno 1580. die ... Iulij publicè proposita, Ingolstadii, David Sartorius, 1580.

Dorohostaiskis K. M. *Hippica, to jest o koniach księgi*, Cum gratia & priuilegio S. R. M. W Krakowie, W drukárni Andrzeiá Piotrkowczyká, Roku Páńskiego 1603, 1603.

Drucki Sokolinski Christoph[orus] *Has Conclusiones iuridicas de legatis publicè tueri conabitur* Romae, ex Typographia Nicolai Mutii, 1598.

Eggerdes Reinhold, *Matrimonio felicissimo a Magnifico ac Generoso Domino Dn. Andrea Naruszevitio, nec non Magnifica atque Generosa Virgine Catharina Fronckovitia de Radzimin solemnib. ausp. celebrand. in Lithuanonum Metrop. Vilna, gratulatur Reinholdus Eggerdes Lithuanus. Lignicii typia Nicolai Sartori. A. C. MDCV., 1605.*

Elegus quo Perillustris et Magnifici Domini D. Alberti Rakowski, Castellani Visnensis, Capitanei Ucianensis, et Plocensis etc. etc. nec non Eiusdem Coniugis Illustris et Magnificae Dominae D. Sophiae Pacownae, bimestri prope intervallo sese ad meliorem, uti spes, subsecutorum Vitam, Laudatissimi Mores Faelici Morte Conclusi, ab Congregatione Parthenica Almae Academiae Vlnensis S. J. Decantatur. Moestissimo Tantorum Parentum Filio Magnifico et Generoso Domino Dno Joanni Rakowski, eiusdem Congregationis Sodali Clarissimo, Oblatus, Vilnae Typis Academicis A. D.1617.

Epicedia in Illustriss. et Magnanimi Principis Dn. Domini Christophori Radziwili Birzarum e Dvbinkis Dynastae Palatini Vlnensis Exercituum Magni Ducatus Lithuaniae Ducis Capitanei Kokenhausensis Solicen. Vrzedoviens. etc. etc. XX. Novemb. Anni M.DC.III. vita pie functi obitum ad Illustriss. Principes et D. D. Dn. Januschium et Dn. Christophorum Magni Herois Magnos

Filios scripta a Rectore Magnifico et Professorib. Academiae Basiliensis consolationis obseruantiae et perpetuae memoriae ergo, Basileae : Typis Conradi Waldkirchii, 1603.

Epigrammatvm M. Andreae Calagii Vratislaviens. poëtae caesarei et coronati, Centuriae sex. Typis Sciurinis. Anno M.DCII, 1602.

Epistola ad veros Christi fideles, ut ad sanctum Ewangeliū mandatum concordiam ineant et teneant. Authore Nicolao Pacio, 1579.

Epithalamia in nuptias illustris et magnifici domini D. Georgii Chodkiewicii generalis capitanei Samogitiae etc. et illustrissimae virginis dominae D. Sophiae Radiviliae ducis in Dubingis et Birzys, Palatinidis Novogrodensis. A parthenicis sodalibus academiae Vilnensis S. J. conscripta, Vilnae typis academiae eiusdem S. J., 1594.

Epithalamivm na wesele Jaśnie Wielmożnego Pana Pana Leona Sapiehi [...] y [...] Elżbiety Radziwiłowny [...] Przez mię Jana Sapiehę [...] syna i służę Ich Mści uprzeymie napisane, Vilnius, 1599.

Exequiae Funebres Illustris ac generosi Domini, Domini Stanislai Wolowiczii, Capitan. Socoloviensis &c. Basileae in vera agnitione & Fide indubitata Filii Dei, magno suorum cum dolore & Moerore, (heu premature nimis) peste extincti, 29. Ianuarii, Anno ... 1597, Basileae : Schroeterus, 1597.

Favstae Gratvlationes Illustrissimo & Reuerendissimo Domino Szyskowski, Dei Et Apostolicae Sedis Gratia Cracoviensi Episcopo Severiaeq. Dvci, Cracoviam Felicibus Avspiciis Ingredienti. A Studiosa Collegij Lublinensis S. I. Iuuentute Dedicatae, Cracoviae, In Officina Andreae Petricouij, S. R. M. Typogr. Anno Domin, 1617.

Flores Solvti Et Serti, Qvos Syper Tvmvlvm Generosi Domini D. Stanislai Zborovvsky L. Baronis de Rydfiani, &c. contubernalis sui, Anno Christi M.DC.XIX. VIII. Idus Februarias, Ingolstadii, In ipso aetatis flore, Lacrymantibus Mysis, Gemente Lycaeo, Vniversa Academia Svspirante, E vita svblati, Collegivm Ignatianvm, veteri ritu, Sparsit. Ingolstadii, 1619.

Fvnebris laudatio et threnodiae in exequiis ornatissimi et lectissimi adolescentis Joannis Barscii, a studiosa iuuentute conscriptae, in academia Vilnensi Societatis Jesu. Vilnae, in officina academica Societ. Vilnae, in officina academica Societ. Jesu Anno Domini cIoIoXCV, 1595.

Generosi Domini Friderici Łukomski de Łukomla etc. Sigismundo ejus nominis III Poloniae Regi à Secretis Et Generosae Lectissimaeque Virginis Barbarae, Generosi Domini Stanislai Węzik filiae: Epithalamium conscriptum ab Andrea Loochio Scoto. Distichon Annum et Diem nuptiarum continens, Cracoviae in officina Lazari anno domini MDXCIII 1594.

Grackis A. Kazanie na pogrzebie sławney pamięci pana Jego Mości Kniazia Alexandra Massalskiego marszałkowicza grodzieńskiego etc. miane przez X. Andrzeia Grądzkiego zakonu

Franciszka św. Oyców Bernardynów, kaznodzieie Wileńskiego w kościele tegoż zakonu, w Grodnie 13 Novembra roku pańskiego 1614, w Wilnie, w drukarniej Józefa Karcana, [1614].

Gratulatio illustrissimo ac reverendis[si]mo domino d. Benedicto Woynae episcopo Vilnensi / a sodalitate B. V. Mariae Annunciatae S. I. Academica Vilnensi 1600, Vilnae MDC, 1600.

Gratvlationes a Stvdiosa Ivventvte Academiae Vilnensis Societatis Iesv, 1609.

Gratvlationes Serenissimo Ac Potentissimo Principi, Stephano I. Dei Gratia, Regi Poloniae, Magno Duci Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Liuaniae, nec non Principi Transilvaniae, &c. decretae, & in fortunatissimu[m] S. R. M. suae Vilnam adue[n]tum scriptae, Anno Domini 1579, Vilnae, Anno a Christo nato 1579. Typis Illustrl Domini D. Nicolai Christophori Raduiuku Ducis & c. Ioannes Slucki excudebat..

Grynaeus Joannes Jacobus, Epistolarum selectarum (quae sunt ad pietatem veram innocentium) libri duo ... Typis M. Gg Baeti imp. Ion. Rhosæ, 1612.

Honores Emeritus Illvstrissimi D. D. Evstachii Wołowicz D. G. Episcopi Vilnensis Veneratvr Stanislavs Woyna cum Reliqvis Mvsarvm Cvltoribvs, 1616.

In avspicatvm illvstriss. ac reverendiss. ... Benedicti Woynae ... episc. Vilnen. as suam sedem ingressum gratvlatio a Stanislao et Joanne Kiszka fratribus in Academia Vilnen. Societatis Jesu studiosis oblata ... 1600 . Vilnae, 1600.

In nuptias Illustris et Magnifici Domini D. Leonis Sapihae, M. D. L. supremi cancelarij, Slonimen: Parnavien: Mohilovien: [et] c. Capitanei. et Illustrissimae D. Elisabethae Radiviliae, ducis a Bierzie et Dubinki, Illustrissimi principis, Domini D. Christophori Radivili palatini Vilnen: [et] generalis ac supremi M. D. L. exercitus praefecti filiae, 1599.

In primo felicissimo optatissimoq. [...] Simonis Rvdnicky [...] episcopi Varmiensis in svvm episcopatvm aduentu gratvlationes, Brvnsbergae : excudebat Georgius Schönfels, 1605., 1605.

Jacobelli, Giovanni Battista Feralis Pompa In funere Illustrissimi [...] Alexandri Corvini Gosiewski Palatini Smolencen[is] &c., Vilnae, Typis Academicis Soc. IESV, 1639.

Jaruntowski Kasper, Judicium Gasparis Jaruntowski Theologi Academiae Vilnensis S. Jesu super Consensu de Coena Domini inter Catholicium Romanum et Evangelicum Reformatarum (ut vocant Ecclesiarum) Vilnae in Synodo Calvinistarum divulgato Mense Julio Anno D. 1604. Vilnae, In officina Academiae Vilnens. Soc. Jesu Thomas Lewicki Crac: Anno Dom. 1604.

Johann Hasler, De logistica medica (hoc est & morborum & compositorum medicaminum qualitatum gradus, purgantiumque doses atque proprietates investigandi ratione apodictica) problematis novem ... absoluta, liber unus, Augusta : Valentinus Schönigk, 1578.

Jonston, J. Thavmatographia natvralis, in decem classes distincta, in quibus admiranda I.coeli, II.elementorvm, III.meteororvm, IV.fossilivm, V.plantarvm, VI.avivm, VII.qvadrvpedvm, VIII.exangvivm, IX.piscivm, X.hominis, Amsterdami, apud Guillelmum Blaeu. MDCXXXII.

Junius Franciscus *Defensio Catholicae Doctrinae de S. Trinitate Personarvm in Vnitate Essentiae Dei, adversus adversus Samosatonicas interpretationes locorum in Scripturis sacris ad orthodoxam de Deo doctrinam pertinentium, et libello comprehensas. Cuius haec inscriptio: Brevis explicatio in Primum Caput Euangelij Joannis, sine auctoris nomine. Opera Francisci Jvnii Biturigis*, Heidelberg : Commelinus, 1591.

Junius Franciscus, *Defensio Catholicae Doctrinae de S. Trinitate Personarvm in Vnitate Essentiae Dei, adversus Samosatonicos errores specie auctoritatum Scripturae falso adductarum in Polonia exundantes, et epistola quadam comprehensos, quam ab hinc paucos annos discipulus (vt vocant) Arianus scripsit praeceptori orthodoxo, et dispersit in vulgi manus. Opera Francisci Junii Biturigis*, Heidelberg : Commelinus, 1591.

Junius Franciscus, *Defensio Catholicae Doctrinae de S. Trinitate Personarvm in Vnitate Essentiae Dei, adversus Samosatonicos errores specie inanis philosophiae in Polonia exundantes, et libello comprehensos, cuius haec inscriptio. Praecipuarum enumeratio causarum, cur Christiani cum in multis religionis doctrinis mobiles sint et varij, in Trinitatis tamen retinendo dogmate sint constantissimi. Opera Francisci Jvnii Biturigis*. Heidelberg : Commelinus, 1592.

Keckerman Bartholomeus, *Cursus philosophici disputatio XXIV De virtutibus moralibus, quae referuntur ad nos ipsos. Instituenda... in Gymnasio Dantiscano ad diem 6. Maij. Praeside ... respondent Adamo Rassio Polono*, In Officina Typographica Martini Rhodi, 1606.

Komparski Joannes *Threnodiae. In obitum illustriss. Sac. Rom. Imp. Principis et Domini D. Alberti Radziwil Ducis in Olyka et Nieświż Supremi M. D. Lit. Marshalci Cavnen: et Romburgen: etc. Capitanei. A praecipua iuventute Parthenicae Sodalitatis, in Academia Vilnen. Societatis Jesu, conscriptae. Ecclesiast: 44. Laudemus viros gloriosos in inauguratione sua, Corpora eorum in pace sepulta sunt, et nomen eorum vivit in generationem et generationem. Vilnae, Ex officina Academiae Societatis Jesu, anno Domini M.D.XCIII, 1593.*

Kozakowicz Jan, *Orzech włoski*, Wilno, Jan Karcan, 1603.

Krzewski Abraham, Rajecki Aleksander. *Enodicon Serenissimo Ac Potentissimo Principi, Sigismundo III. D. G. Poloniarum Regi in Sveciam excurrenti, more dialogismi, Ab Abrahamo Krzevsky bonarum artium in Lycao. Brunsbergensi S. J. Studioso concinnatum*, Brunsbergae In Officina Typographica Haeredum Joannis Saxonis 1593.

Lilia Pacowska *Jaśnie Wielmożnego godney pamięci Jego Mci Pana Piotra Paca Trockiego Dawgielskiego Starosty pokazana z ambony w Kościele S. Franciszka OO. Bernardynow na pogrzebie nieboszczykowskim dnia 21. octobra, roku 1642. przez X. Thomasza Dygonia, Zakonu Braciey Mnieyszey de Obseruantia, Kaznodzieie na ten czas Wileńskiego, w druk. Oycow Bazilianow*, Wilno, 1642.

Manipulus quadruplex Sermi ac Revmi Principis Joannis Adalberti invictiss. Poloniarū, Suetiae, Gothiae regis etc. Sigismundi III. filii D. G. electi sedis Varmiensis administratoris perpetui divina opera collectus coelo delatus ecclesiae Poloniae Prussiae faeliciter illatus natale ejusdem Smi 8 Cal. Jun. celebrando per Joan. Heidenstein a nobili juventute studiosa collegii Braunsbergensis Societatis Jesu in Genesiorenon oblatus, anno reperatae salutis, Typis Georgii Schönfels, 1622.

Martens Seweryn Konrad, *Carmen in Nuptias Magnifici ac Generosi Domini, Dn. Andreae Narussovicii; nec non Magnificae ac Generosae Virginis Catherinae Frontzkievitiae de Radzimin. Scriptum a Severino Conradi Martens, Lignicii Typis Sartorianis A. C. 1605.*

Martens, Severinus Conradi, *Theses medicae de vertigine : quas sub praesidio clarissimi experientissimique viri dn. Luberti Esthii, medicinae doctoris, botanici, anatomici et physiologices profess. praeceptoris sui officiose colendi, in antiquissima ac celeberrima Heidelbergensium Academia / publicae examinandas proponit Severinus Conradi Martens, Lithuanus, ad diem 22 Novemb. loco et hora consueti, Heidelbergae [Heidelberg] : e typographeio Iohannis Lancelloti, 1600.*

Melchior Junius *Orationum quae Argentinensi in Academia, exercitii gratia, scriptae et recitatae ab illustr., generosis, nobilibus, & aliis ... pars quinta... Argentinae, 1597.*

Mylius Jan Libenrodensis *Cato graeco latinus. Praecipua christiana pietatis capita. Μελέται d. Andreae et d. Alexandri Chodkieviciorum, illustrium magni ducatus Lituaniae equitum. Omnia in gratiam studiosae iuventutis publicata. Lipsiae Joannes Rhamba excudebat, anno MDCXVIII, 1568.*

Mylius Joannes *Divina Gratia imperante Sigismundo Augusto Polonorum Rege potentissimo, Magno Lithuaniae Duce etc. Victoria de Moschis reportata a Magnifico Domino Gregorio Chodkievitio Castellano Vilnensi, Capitaneo Grodnensi. stiperidiarii militis supremo gubernatore. Addita est ejusdem Domini ad filios suos de conflictu epistola. His accesserunt elegiae III. I Ad Magnificum D. Georgium Chodkievitium legatione Moschovitica perfunctum. II Ad Magnificum Dominum Joannem Chodkievitium Samogitiae praesidem. III Ad Magnificum D. Philonem Cmitham equitem bellicosum et strenuum. Authore Joanne Mylio Libenrodensi. Vienna in Austria, ex officina Michaelis Zimmermanni anno MDLXV, Vienna in Austria, ex officina Michaelis Zimmermanni anno MDLXV, 1565.*

Naborovskis Danielius *Nymine Alexicaeo Duce Auspice. De Veneris Theoremata haec ιατροφιλοσοφικα, autoritate amplissimi medicorum ordinis, in inclyta Rauricorum Academia, praeside viro clarissimo, D. Johanne Nicolao Stvpano, Philosopho et Medico Doctore, theorias apud Basileenses Professore, publice disputanda proponit, Daniel Naborovvius, Polonvs, ad Idus*

Septembreis, In aula medica, hora consueta, Basileae, typis Hieronymi Gemvsaei CIOIOXCIV, 1594.

Naruszewicz, A. *Historia Jana Karola Chodkiewicza Woiewody Wilenskiego Hetmana Wielkiego W. X. L*, T. 1. Warszawa, 1781.

Naruševičius Aleksandras *Oratio de munitiōibus publice habita in inclyta et celeberrima Academia Marpurgensi die anno MDCIX*, Marpurgi Hessorum MDCIX, 1609.

Neugebauer S. *Exequiae Funebres Illustris ac generosi Domini, Domini Stanislai Wolowiczii, Capitan. Socoloviensis &c. Basileae in vera agnitione & Fide indubitata Filii Dei, magno suorum cum dolore & Moerore, (heu premature nimis) peste exstincti, 29. Ianuarii, Anno ... 1597*, Basileae, 1597.

Nicolai Vernulaei *Academia lovaniensis... Ejus origo, incrementum, forma, magistratus, facultates, Libri III*, Lovanii : Typis Philippi Dormalii 1627.

Nicolaus Vernuleus *Rhetorum Collegii Porcensis inclytae Academiae Lovaniensis orationum tomus primus*, Lovanii : typis Io. Christoph Flavius, 1614.

Nowodworski A, *Illustrissimo et Reverendissimo Domino Dno Adamo Nowodvvorsky faustum ac felicem in suum Episcopatum Posnaniensem ingressum studiosa juvenus academiae Posnaniensis Heroi non minus majoru suorum laude celebratissimo quam summis naturae et ingenij virtutibus ornatissimo, senatori amplissimo, Patrono et Protectori suo longe maximo magno affectu ingenio licet impari inter tot gratulātiū faustas appreciationes lubens ac merito apprecatur*, 1631.

O Błogosławionym Stanisławie z Kostkowa Kostce Societatis Jesu Epigrammata. Do Naiasnieyszego Xiążęcia Władysława polskiego y szwedzkiego Królewica, etc. etc. etc. Beatus quem elegisti et assumpsisti, inhabitat in atriis tuis. Psal. 64, w Krakowie, Bazylki Skalski drukował 1606.

Orthodoxa fidei confessio de una eademque Dei Patris, Filii, et Spiritus Sancti divinitate, ac tribus personis, tam e Scriptura Sacra, quam vetustissimis Ecclesiae doctoribus summatim, Regiomonti Borussiae [Karaliaučius] : in officina Iohannis Daubmanni, 1566.

Ostropolski P. *Trigonus radości, dzielności, hojności J. M. Panu Bohdanowi Stetkiewiczowi Lubawickiemu Podkomorzemu Mścislawskiemu Rotmistrzowi y dworzaninowi J. K. M. wystawiony: od Michała Stetkiewicza Podkomorzego Mścislawskiego syna JMci, a studenta Coll. Kiyowskiego, pracą zaś i dozorem inspektora JMci Pawła Hołodowicza Ostropolskiego światu prezentowany*, W Kijowie z drukarnie monastera Pieczarskiego r. p. 1636 miesiąca lipca dnia 30. *Panegyrica, illvs[t]ris[si]mo, domino d. Nicolao Christophoro Radzivilo s. R. I. Pr. Olycen. Et Niesvisien. Dvci...* Vilnae, Academicis Societatis IESU, Thomas Leuicki Cracouien: AD MDCIV 1604.

Panegyricvs [...] Perennisqve memoriæ Ioannis De Zamoscie Zamoscii, Supremi Ca[n]cellarij Regni Poloniae, atque exercituum Ducis generalis vitam, resqve gestas succincte complectens ; Ad Illustrem [...] Petrum De Wiesiolow Wiesiolowsky, Marschalcum [...] carmen dedicatorium,
1606

Parentalia in Obitu Illustris et Magnifici Domini D. Georgii Chodkiewiczii Generalis Capitanei Samogitiae. etc. etc. A Sodalibus Congregationis Parthenicae, Academiae Viinensis, Societatis Jesu, mortem sodalis sui et moderatoris quondam vigilantissimi, deflentibus, conscripta. Vilnae in typographia Academiae Societatis Jesu. Anno Domini 1595.

Pareus David, *Theses de Creatione Rerum ex primo aphorismo Mosis: in principio creavit Deus caelum et terram. Quas Praeside Reverendo et Clariss. Viro Dn. Davide Pareo, Sacrae Theologiae D. et Professore Ordinario, ac pro tempore Magnifico Academiae Rectore, Publice tueri conabitur Balthasar Crosnievicius Lituanus, ad diem XVI. Iunii, in auditorio Theologico, Horâ 7. Matutinâ, Heidelberg, Johann Lancelot, 1599.*

Parthenicae Sodalitatis in Academia Vilnensi Societatis Jesu. Threni in Exequiis Nobilissimi Clarissimiq. Adolescentis Lazari Philonis Kmitae Czarnobyli Palatinidae Smolenscen. eiusdemq; Academiae Alumni. Vilnae ex officina academica societatis Jesu. Anno domini MDXCIV. 1595.

Piperellus Vilhelmus *Theses logicae de digressionibus a forma syllogismi. Pro quibus Deo O. M. favente sub praesidio Balthasaris Crosnievicii Litvani SS. teol. d. publice respondebit... Rhaetus. In auditorio philosophorum ad diem (1) Octobr, Basileae, typis Joann. Schroeteri 1601. Poëmata Ioannis Mylii Libenrodensis, Poetae Lavreati, ex dioecesi generosorum Comitum de Hoenstein: Eorum, quae sunt in hoc opere, Catalogus versa pagella apparet, b.v. [Leipcigas] 1568*

Polanus Amandus, *De aeterna Dei praedestinatione didascalica. In qua tum haec augustissima doctrina, breviter et sincere, pro gratia quam Dominus clementer dedit, est explicata: tum complura difficillima Sacrae Scripturae loca declarata, atq; à Roberti Bellarmini corruptelis aliorumque depravationibus fideliter asserta: Adjecto eorundem locorum indice. Editio secunda, à mendis repurgata. Basel, druk. Konrad von Waldkirch, 1600..*

Polanus Amandus, *Theses, de Sacramentis in Genere et in Specie, quas ex Decreto, Venerandi Ordinis Theologici. Sub Praesidio Reverendi et Clarissimi Viri D. Amandi Polani à Polansdorf, SS. Theol. D. et Professoris in illustri Academia Basiliensi celeberrimi, ad publicam disputationem, pro Solenni Doctoratus Testimonio proponit, M. Balthasar Crosnievicius Lithuanus. In auditorio Theol. III. Septemb, Basel, Johann Schroeter, 1601.*

Puteanus Erikas *Eryci Puteani Epistolarum Reliquiae– centuria V & postrema, Lovanii : ex officina Flaviana, 1612.*

Rhetoricorum Simonis Caulerii libri quinque editio altera, praeceptis Auctior, illustrior exemplis et epitome praeclari juvenis Poloni Christophori de Chalez Chalecki luculentior. Parisiis 1605.

Rosenwald A. *Laureae academicae Serenissimo Poloniarum Regi Vladislao IV. Vilnam ingredienti a Joanne Zenowicz S. R. M. aulico cubiculario, equite Lithuano,* Vilnae, 1633.

Schema parentalium adolescenti H. C. Chotkiewicz a studiosa juventute Acad. Vilnen. pridie Calend. Aug. 1613. datorum, Joanni Carolo Chotkiewicz consecratum, Vilnae, apud J. Karkanum 1614.

Serenissimo Ac Potentissimo Principi Sigismundo III [...] Vilnam ingressum gratulantur nonnulli bonaru[m] Artium Studiosi adolescentes in Academia Vilnensi Societatis Iesu, Vilnae, 1589.

Serenissimo ac potentissimo Principi Sigismundo III. Regi Poloniae, magnoqu; Duci Lithuaniae etc. etc. faelicissimum et optatissimum Vilnam ingressum gratulatur: Abrahamus Krzewski, et Alexander Raiecki. Bonarum artium in academia Vilnensi Societatis Jesu studiosi, Vilnae M.D.LXXXIX., 1589.

Śluška Aleksandras *Epicediwm Na Pogrzeb Jeo Mości P. Pána Mikołaiia Paca Podkomorzego Brzeskiego, Stryiá swego. Pisane przez Alexandra Slvszke Studentá Acádemiey Wileńskiey.* W Wilnie, Roku Páńskiego, 1596.

Socinas Jonas *De natura & viribus Aquarum Acidarum. In Actu Inaugurali proprio habita Basileae 23. Junij. 1597.* Basileae, Typis Conradi Waldkirchii. CIIXCVII, 1597.

Speronius J. *Gratvlatio Perillustri et Magnifico Domino D. Theodato Oginski, Filio Illustrissimi et Magnifici Domini, D. Alexandri Oginski, Signiferi Trocensis, Capitanei Rohaczewiensis, &c. Dum in celeberrima Cracouiensi Academia, ex tota Rationali Philosophia publicè disceptaret. A M. Ioachimo Speronowic, Collega Minore, Officij & humanitatis causâ, studiosissimè oblata.* Crac. In Offic: Andreae Petric: S. R. M. Typogr. A. 1635.

Stanislaus Dmosicki *Suprema cura quam familiae ac indolis generosae, speiq[ue] rarae Nicolao Naruszewicz m. d. Christophori Naruszewicz supremi M. D. L. venatoris... filiolo 4 Non. Maias pie ac placide humanis rebus exempto, / Stanislaus Dmosicki s. theol. in Acade[mia] Societatis Iesu Vilnen[si] auditor, discipulo suo merenti moerens inspector impendit, ex officina Iosephi Karcan, Vilnae,* 1615.

Stobnickis Jonas *Parvulus philosophie naturalis cum expositio[n]e textuali ac dubiorum magis necessariorum dissolutione ad intentionem Scoti co[n]gesta in studio Cracoviensi a Joanne Stobnicensi [...]* Cracovie, 1507.

Stryjkovskis M. *Kronika Polska Litewska, Zmodzka, y wszystkiey Rusi Kijowskiey, Moskiewskiey, Siewierskiey, Wołyńskiey, Podolskiey, Podgorskiey, Podlaskiey, etc. Y rozmaite przypadki wojenne y domowe, Pruskich, Mazowieckich, Pomorskich, y inszych krain Krolestwu*

Polskiemu y Wielkiemu Xięstwu Litewskiemu przyległych [...] ..., u Gerzego Ostenbergera, Królewiec, 1582.

Stupanus Joannes *Doctrina De Elementis: Item'que De Doloris & Voluptatis Causis. A Ioan. Nicolao Stupano, in Academia Basiliense, ex Galeni Hipp. Arist. & Platonis sentētia enarrata: summatimq̄; in propositiones digesta: & pro binis primis huius anni Menstruis Exercitijs, ad disputandum proposita. Adiecta est etiam Paracelsistarum sententia de Elementis: quae illis Principia dicuntur. Respondentibus pro primo Mense, M. Lvca Ivsto. Ad 31. Ianuarij. Pro altero M. Ioan. Henrico Ryhineri. Ad 28. Februarij. Basileae, Typis Conradi Waldkirchij. cl̄o. l̄o. XCVII. 1597.*

Stupanus Joannes *Partes humani corporis compendiose enarratae... ad disp. propositae a Joanne Nic. Stupano*, Basileae. Schroeter. 1601.

Šturmas J. *Ioannis Sturmij Epistola Ad Illustrissimum Principem ac Dominum, Dominum Alexandrum, Ducem Slucensem et Copulensem etc. Eiusdem De educatione Principum, libellus scriptus ad illustrissimum Principem Guilielmum: Ducem Cliuensium etc.* Argentorati:

Excudebat Nicolaus VVyriot, Anno M.D. LXXXI, 1581.

Theses de spontaneo et invito, quas faventa Deo O. M. ex Secreto et autoritate Academiae Basiliensis, senatus philosophici sub praesidio Doctissimi et Ornatissimi viri D. Balthasaris Crosnievicij Lituani, Phil. M. ad publicam disputationem exercitii causa proponit Nicolaus Zenovicij, palatinides Bresciensis Litanus. Die (3) Februarii hora locoque solitis. Basileae, typis Johannis Schroeteri, 1601.

Theses philosophicae de universalibus. Quas Deo Opt. Max. favente, praeside clarissimo viro D. Philippo Scherbio, philosophiae et medicinae doctore, et in eadem Academia Altorfina professore ordinario, publice disputando tuebitur Alexander Raiecki. In Acroasi Philosophorum Mensis Februarij 22. die. Altdorf., Christoph Lochner st., 1594.

Threni in obitum Nobilis et Generosi adolescentis Nicolai Szymanowski, studiosi philosophiae in Academia Vilnensi Societatis Iesu a iuventute eiusdem Academiae scripti, Vilnae In Officina Academiae Societatis Iesu. Christophorus Patro, Anno 1596.

Tossanus Daniel, *Contra Laurentium Arturum Iesuitam Posnaniensem Disputationes II, Prior, De S. Caena evangelica, quam Arturus oppugnauit. Altera, De superstitiosa et idololatraca veneratione Sanctorum: quam idem Arturus virulento Scripto contra Tossanum tueri conatus est. Ad Ecclesias Catholicam et Apostolicam doctrinam orthodoxè amplectentes in Polonia. Tertullian. Contra Haereticos: Haeretici tantum veritati obstrepunt [...] coatrariam falsam,* Heidelbergae typis Commelinus, 1590.

Tossanus Daniel, *Orationum de variis rebus gravissimis habitatum volumen unum*, Ambergae, typis Michaelis Forsterri, 1595.

Universa Aristotelis Stagiritae philosophia ab Illustrissimo Principe ac domino D. Georgio, Illustrissimi Principis Janussii Ducis ab Ostrog in Zaslavv, Palatini Voliniae etc. F. In catholica et celebri Ingolstadiensium Academia die Septemb. publice propugnata. Praeside R. P. Christophoro Steborio Soc. Jesu Philosophiae Professore ordinario, Ex Typographaeo Andreae Angermarii. Anno Domini M.DC.XIII (1613).

Weber F. *Propositiones philosophicae ex 2 libr. de ortu et interitu rerum et 4 meteorolog. Auspiciis ac... Joani Caroli Kopeć, castellanidae Novogrodensis,... publicae disputationi in alma Acad. Vilnensi S. I. Propositae, Vilnae, 1644.*

Woronicz K. *Florilegium seu immaturus obitus... Casimiri Basilii Kopeć, castellanidae Novogrodensis, stylo expressus ac... fratri... Joanni Carolo Kopeć, castellanidae Novogrodensi,... repraesentatus per Casimirum Woronicz, auditorem eloquentiae in Radviliano Pinscensi S. I. collegio. Vilnae, 1645.*

Zaliwski K. *Propempticon quo Ill. mum D. Antonium Bonarellum Comitē Torrensem de Robore, in Italiam 3. id. Maii, regressum, honoris et amoris ergo prosequitur. Caspar Zaliwski, in Academia vilnen: Societatis Jesu phil. Acad. Parthen. rect. Eute donamus Heros. Dijo patrijs Italoq caelo Horat, Vilnae in officina Iosephi Karcani A. D. EgreDere terra haC reVertens in terraM natIVItatis. Gen. (1613).*

Zenavičius Mikalojus *Theses de spontaneo et invito, quas faventa Deo O. M. ex Secreto et auctoritate Academiae Basiliensis, senatus philosophici sub praesidio Doctissimi et Ornatissimi viri D. Balthasaris Crosnievicii Lituani, Phil. M. ad publicam disputationem exercitii causa proponit Nicolaus Zenovicivus, palatinides Bresciensis Lituanus. Die (3) Februarii hora locoque solitis, Basileae, typis Johannis Schroeteri,*

Zenavičius Mikalojus *Theses Politicae De Rerum Publicarum Mutatione Ac Interitu Quas Ex Decreto Amplissimi Senatvs Philosophici Celeberrimae Academiae Basiliensis, Svb Praesidio Doctissimi Et Ornatissimi Viri. D. M. Balthasaris Crosnievicii Litvani, Ad Publicam disputationem exercitij causa proponit, Nicolavs Zenovicivs, Palatinides Bresciensis. Capitanevs Czerścensis Et Propoyscensis Litvanvs. Ad 21. Maj in auditorio Medico hora solita. Basileae, Typis Johannis Schroeteri, M.D.CI, 1601.*

IEPONIKAI. Admirabiles Sanctorum militum Triumphi sive Victoriae. Ad Invictissimum ac potentissimum Caesarem Maximilianum II Dei Gratia semper Augustum etc. Authore Joanne Mylio Libenrodensi, Viennae in Austria excudebat Michael Zimmermann Anno Dom. 1565..

IEPONIKAI. Sancti Christianorum milites Divinitus Victoriis ornati. Opus plane iucundum et omnibus Christianae militiae ducibus contra infideles peraptum propter illustra bellicae fortitudinis exempla, quae sunt quasi viua praecepta militantium. Ad Invictum et Potentem Principem D. Sigismundum Augustum Serenissimum Poloniae Regem, et Magnum Lithuaniae

*Ducem etc. Authore Joanne Mylio Libenrodensi Poëta Laureato, Viennae, apud Viduam
Zimmermanni anno MDLXIII (1566).*

4. Literatūra:

- Antanavičius D. Teodoras Lackis ir Italija, *Res Balticae* 8. 2002, p.169-192.
- Asadauskienė N. *Kišky giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas*, Vilnius, 2003.
- Asadauskienė N. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aukštuomenės jaunuolių kelionės po Vakarų Europą XVI–XVII amžiuje, *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*, Vilnius, 2011, p. 167–177.
- Asch R. G. *Nobilities in transition 1550-1700: Courtiers and rebels in Britain and Europe*, Bloomsbury, 2003.
- Augustyniak U. *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa, 2001.
- Augustyniak U. Jeszcze raz w sprawie tumultu wileńskiego 1639 i jego następstw, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 50, 2006, s. 169–190.
- Augustyniak U. *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej: klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa, 2004.
- Augustyniak U. Wychowanie młodych Radziwiłłów na dworze birżańskim w XVII wieku, Od narodzin do wieku dojrzałego. *Dzieci i młodzież w Polsce, cz. 1: Od średniowiecza do wieku XVIII*, red. M. Dąbrowska, A. Klonder, Warszawa, 2002, s. 129–148.
- Avižonis K. *Rinkiniai raštai*, T. 1, Roma, 1975.
- Baginska E. Rec. Studenci z Rzeczypospolitej we fryzyjskim uniwersytecie we Franeker, *Lietuvos Istorijos Metraštis*, 2014/1, p. 146–152.
- Baliński M. *Dawna Akademia Wileńska – próba jej historyi od założenia w roku 1579 do ostatecznego jęj przekształcenia w roku 1803*, Poznań, 1862.
- Baranowski B. „Obserwacje ekonomiczne doświadczone” z pierwszej połowy XVII w. *Kwartalnik historii kultury materialnej*, Nr. 1, 1966, s. 37–47.
- Barycz H. Pod urokiem renesansowego Paryża, *Z dziejów polskich wędrówek naukowych za granicę*, Wrocław, 1969, s. 211—242
- Barycz H. Podróże polskie do Neapolu w wiekach XV–XVIII, *Przegląd Współczesny*, (1938), t. 67, s. 20–45.
- Barycz H. Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia, 1440–1600, *Archiwum komisji do dziejow oswiaty i szkolnictwa w Polsce*, t. 4, Krakow, 1938.
- Barycz H. Sto lat studiów i podróży kulturalnych do Genewy (1550–1650). *Z dziejów polskich wędrówek naukowych za granicę*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1969, Wrocław, s. 243–332.

- Barycz H. Uniwersytet Wiedeński w życiu umysłowym Polski, *Z dziejów polskich wędrówek naukowych*, 1969 s. 44—92.
- Baronas D. Stačiatikių Šv. Dvasios brolijos įsisteigimas Vilniuje 1584–1633, *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė*, sudarė L. Jovaiša (=Bažnyčios istorijos studijos, t. 5), Vilnius: LKMA, p. 47–97.
- Benton J. „*Nostre Français n'unt talent de fuir*“: *The Song of Roland and the Enculturation of a Warrior Class*, Culture, Power and Personality in Medieval France, Ed. T. N. Bisson, The Hambledon Press, 1991, 237-258.
- Bersohn M. 1894, *Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku*. cz. II, Krakow, 1894.
- Biržiška V. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, redagavo ir papildė M. Biržiška su A. Šapokos įvadu, Vilnius, 1987.
- Bogdan D. Studenci z Rzeczypospolitej na Uniwersytecie Krölewieckim w latach 1544–1619, *Krolewiec a Polska*, red. M. Biskup, W. Wrzesinski, Olsztyn 1993, s. 73–87.
- Bömelburg, Hans-Jürgen, Adlige Mobilität und Grand Tour im polnischen und litauischen Adel (1500–1700), *Beihefte der Francia*, Bd. 60, 2000, p. 309–326.
- Bumblauskas A. Lietuvos istorijos periodizacijos modeliai socialinės istorijos požiūriu, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 17, 2006, p. 9–26.
- Burchill C. C. Aristotle and the Trinity: The Case of Johann Hasler in Strasbourg 1574–1575, *Archiv für Reformationsgeschichte* Jahrgang 79 (1988), s. 282–310.
- Bush M. L. *The European Nobility*, T. 1, Manchester University Press, 1983.
- Chachaj M. Metryki zagranicznych uniwersytetów i akademii jako źródło do dziejów kultury polskiej (XVI–XVII w.), *Studia z dziejów epoki Renesansu*, red. H. Zins, Warszawa 1979, s. 37–56.
- Chachaj M. Orszak magnata odbywającego podróż edukacyjną (wiek XVI–XVIII), *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 165–178.
- Chachaj M. Wykształcenie świeckich senatorów w Wielkim Księstwie Litewskim za panowania Zygmunta III Wazy, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, ser. Historia LXVI, 1988, s. 257–262.
- Chachaj M. *Związki kulturalne Sieny i Polski do końca XVIII wieku*, Lublin, 1998.
- Chachaj M.. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995.
- Dambrauskaitė R. Puteanus' Correspondence With The Dignitaries Of The Grand Duchy Of Lithuania *Humanistica Lovaniensia*, Vol. 49 (2000), p. 201–208.

Darowski R. Andrzej Nowak SJ (1570–1629), profesor filozofii w Akademii. Wileńskiej. *Studia Philosophiae Christianae* 18/2, 1982 *Studia Philosophiae Christianae* ATK 18(1982)2, s. 71–88.

Daugirdas K. Petras Gonionzietis. Tradicinių dogmų kritikos pradžia XVI a. LDK ir jos atgarsiai Europoje. *Senoji Lietuvos literatūra*, 33, 2013, p.15-53.

De Ridder-Symoens H. Mobility, *A History of the University in Europe*. Vol. II, p. 416-447..

De Ridder-Symoens H. Training and Professionalisation, *Power elites and state building*, Oxford University Press, 1996. ed. Wolfgang Reinhard, p. 149–173.

Di Simone, M. R. Admission, *A History of the University in Europe: Volume vol. II...*, p. 285-324.

Długosz J. *Jakub Sobieski (1590—1646). Parlamentarzysta, polityk, podróżnik I pamiętnikarz*, Wrocław, 1989.

Dorohostajski Krzysztof Mikołaj (1562–1615), Kazimierz Lepszy, PSB Tom V (1939–1946), s. 331–333.

Dorohostajski Piotr (zm. 1611), Stanisław Herbst, PSB Tom V (1939–1946), s. 335.

Dorohostajski Władysław (1611–1638), Stanisław Herbst, PSB Tom V (1939–1946), s. 335.

Dubonis A. Rivijaus kronikos byla, *Lituanistica*, Nr. 4, 1997, p. 3–12.

Ferenc M. *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Oświęcim, 2014.

Flood, J. *Poets Laureate in the Holy Roman Empire. A Bio-bibliographical Handbook*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2006.

Freedman, J. The Career and Writings of Bartholmew Keckermann, *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol. 141, No. 3 (1997), p. 305–364.

Frick D. A. *Meletij Smotryc'kyj*. Cambridge, Mass, 1995.

Frijhoff W. Graduation and careers, *A History of the University in Europe. Universities in Early Modern Europe (1500–1800)*, ed. W. Rüegg ir H. de Ridder-Symoens, Cambridge University Press, 1996, p. 355-415.

Frijhoff W. Patterns, *A History of the University in Europe. Universities in Early Modern Europe (1500-1800...* p. 43-106.

Fürsten, Grafen, Herren und Ritterbürtige, welche von 1477 bis 1628 zu Tübingen studiert haben, Vierteljahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie, 4. Jg. 1876.

Gallandi J. Königsberger Stadtgeschlechter, *Altpreußische Monatschrift*, Königsberg: Rosbach, Bd. 19 (1882), s. 177–236.

Gelumbeckaitė J. Philippo Hainhoferio ryšiai su DLK ir lietuviškas eilėraštis jam skirtoje knygoje „Carmina gratulatoria amicorum in felicissimum iter“ (1617), *Archivum Lithuanicum*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002, t. 4.

Gudas E. *Keturios Tiškevičių giminės šakos XVI a. II p.–XVII a. I p.: genealogija ir karjera*, Magistro darbas, Vilniaus Universitetas, 2015.

Gudmantas K. Vilnius ir Krokuva. Keletas XVI a. pirmosios pusės LDK literatūrinio gyvenimo štrichų, in: *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: Straipsnių rinkinys*, Vilnius: VU leidykla, 2005. *Hajko Jan (ok. 1510–ok. 1580)*, Jan Małecki, PSB Tom IX (1960–1961), s. 241.

Haraburda Michał (zm. 1586), Kazimierz Lepszy, PSB Tom IX (1960–1961), s. 288–290.

Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza, K. Niesiecki, T. IX, Lipsk, 1842.

Hornostaj Gabriel Iwanowicz (zm. 1587), Aleksander Markiewicz, PSB Tom IX (1960–1961), s. 626–627.

Hornostaj Iwan Ostafjewicz (zm. 1558), Aleksander Markiewicz, PSB Tom IX (1960–1961), s. 627–628.

Hubicki W, Uczniowie z Polski na studiach chymiatrii w Marburgu w latach 1609–1620, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, 12, (1968), s. 70–103.

Jarzębowski L. Jurewicz F. Polonika nie umieszczone w Bibliografii Polskiej Estreicherów. Starodruki, wiek XVI. Ze zbiorów Biblioteki Głównej UMK w Toruniu. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*. Z. 11: Nauka o Książce 2, Nr. 235.

Jasnowski J. *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie 1939. Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, t. 22.

Jorick E. Noah's Ark Restored (and Wrecked): Dutch Collectors, Natural History and the Problem of Biblical Exegesis, *Silent Messengers. The Circulation of Material Objects of Knowledge in the Early Modern Low Countries*, Berlin, 2011, p. 157–167.

Kallenbach J. Polacy na uniwersytecie w Kolonii. Z metryk uniwersytetu kolońskiego (1388–1628), *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, t. 6, 1890, s. 333–339.

Kallenbach J. Polacy w Bazylei w XVI w. *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*. T. VI, 1890.

Kamler A. *Od szkoły do senatu. Wykształcenie senatorów w Koronie w latach 1501–1586*, Warszawa, 2006.

Kamuntavičius R. Lietuva ir Šveicarija: Bendravimo istorija iki XVIII a. pabaigos, *Darbai ir Dienos*, Nr. 44, Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2005, p. 125–145.

Kapusta Andrzej (ok. 1510–1572), Zdzisław Spieralski, PSB Tom XII (1966–1967), s. 5–6.

Karłowicz J. Polacy na wszechnicy heidelberskiej w wiekach XV do XVII, *Roczniki Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, t. 15. 1867, s. 312–328.

- Karvelis D. Evangelikų reformatų mokyklos ir špitolės Radvilų Biržų kunigaikštystėje XVI a. pabaigoje–XVII a. viduryje, *Žiemgala*, 2006/2, p. 16–23.
- Karvelis D. *Radvilų Biržų kunigaikštystės visuomenė ir jos komunikacija 1589–1655 m.*, Daktaro disertacija, Kaunas, 2009.
- Kempa T. Kariery przedstawicieli prawosławnych rodów Ogińskich i Stetkiewiczów w XVII wieku. Podobieństwa i różnice awansu społecznego, ekonomicznego i politycznego, *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*. Jerzy Urwanowicz (red.), 2003.
- Kempa T. *Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525–1608) : wojewoda kijowski i marszałek Ziemi Wołyńskiej*, Torun, 1997.
- Kempa T. *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka 1549–1616: Wojewoda wileński*, Semper, 2000.
- Kiaupa Z. *Kauno miesto istorija*, t. I, Versus Aureus, 2010.
- Kiaupienė J. „Mes, Lietuva“: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, Vilnius, 2003.
- Kiaupienė J. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos politinė tauta. Lietuviškoji perspektyva, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicijos ir tautiniai naratyvai*, Vilnius, 2009, p. 42–49.
- Kieniewicz L. Sekretariat Stefana Batorego. Zbiorowość i kariery sekretarzy królewskich, *Spoleczeństwo staropolskie*, 4, 1986, t. 4, Warszawa, 1986.
- Kirkienė G. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
- Kmita Filon Czarnobyłski (ok. 1530–1587)*, Jan Eberle, PSB Tom XIII (1967–1968), s. 88–89.
- Korecki Bohusz (ok. 1510–1576)*, Jarema Maciszewski, PSB Tom XIV (1968–1969), s. 58–59.
- Kot S. La réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie : facteur d’occidentalisation culturelle, Bruxelles, 1953.
- Kot S. Polacy w Bazylei za czasów Zygmunta Augusta, *Reformacja w Polsce*, Nr. 2, 1921.
- Kot S. *Polska Złotego Wieku a Europa*, red. H. Barycz, Warszawa, 1987.
- Kozieł L. Polscy studenci na Uniwersytecie w Würzburgu w XVI i XVII w. – studium statystyczne, *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 38 (1997), s. 27–50.
- Krajcar J. The Last Princes of Sluck and the West, *Journal of Byelorussian Studies*, 3, 1975.
- Krasinski V. *Lectures on the religious History of the Slavonic Nations*, Edinburgh, Johnstone and Hunter, 1851.
- Kunstmann H. Salomon Rysinski i norymberski uniwersytet w Altdorfie, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 20, 1975, s. 141–153.
- Kupisz, D. *Smoleńsk 1632–1634*, Bellona, 2001.
- Kurdybacha Ł.: Wychowanie Aleksandra i Jerzego Lubomirskich w XVII wieku, *Minerwa Polska*, 1929, s. 139–156.

- Lee, Patricia-Ann. Some English Academies: An Experiment in the Education of Renaissance Gentlemen, *History of Education Quarterly*, Vol. 10, No. 3 (Autumn, 1970), p. 273–286.
- Liedke M. *Od prawosławia do katolicyzmu. Ruscy możni i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec wyznań reformacyjnych*, Białystok, 2004, s. 169.
- Liedke M. Recepcja wyznań reformacyjnych przez magnaterię ruską Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI i w początkach XVII wieku, *Władza i prestiż: magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Białystok, 2003.
- Liedke M. Rody ruskie w elicie politycznej Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku, *Spoleczeństwo Staropolskie. Seria nowa*, Nr. 1, 2008, s. 137–164.
- Lietuvos Katalikų Dvasininkai XIV–XVI a.*, red. Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczółt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Vilnius : Aidai, 2009.
- Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai : ligi Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos*, M. Karčiauskienė... et al; redakcinė komisija, Juozas Vaitkevičius (pirmininkas) ... et al. Vilnius : Mokslas, 1983.
- Lukšaitė I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius, Baltos lankos, 1999.
- MacHardy K. *War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction, 1521–1622*, Palgrave Macmillan, UK, 2003, p. 125–150.
- Machovenko J. *Vilniaus Universiteto Schola Sapiehana ir jos kūrėjas Kazimieras Leonas Sapiega*, *Teisė*, 2012.
- Mączak A. *Peregrynacje. Wojaże. Turystyka*, Warszawa, 1984.
- Mączak A. *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI–XVIII wieku*, Warszawa, 1978.
- Matulevičius A. Lietuviai studentai Karaliaučiaus universitete XVI a.–XIX a. pradžioje, *Istorija*, 2004, Nr. 62, p. 33–42.
- McClean Paul D. Widening Access while Tightening Control: Office-Holding, Marriages, and Elite Consolidation in Early Modern Poland, *Theory and Society*, Vol. 33, No. 2 (Apr. 2004), p. 167–212.
- Mienicki R. Stanisław Dowojno wojewoda połocki, *Ateneum Wileńskie*, 1937, r. 12, p. 404–481.
- Motley M. *Becoming a French Aristocrat: The Education of the Court Nobility, 1580–1715*, Princeton University Press, 1990.
- Naruszewicz Mikołaj (ok. 1560–1603)*, Jan Dziegielewski, PSB Tom XXII (1977), s. 569–571.
- Naruszewicz Mikołaj (zm. 1575)*, Stanisław Aleksandrowicz, PSB Tom XXII (1977), s. 567–569.
- Nekraševič-Karotkaja, Ž. Kultūrinis ir istorinis mecenatystės fenomeno įprasminimas LDK Renesanso epochos lotyniškai rašusių poetų kūryboje, in: J. Liškevičienė (sudarytoja),

Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai / Celestial patrons and terrestrial benefactors, Vilnius 2011 (= Acta Academiae artium Vilmensis, 60).

Ogiński Aleksander (ok. 1585–pocz. 1667), Henryk Lulewicz, PSB Tom XXIII (1978), s. 594–597.

Ogiński Jan Jacek (zm. 1684), Andrzej Rachuba, PSB Tom XXIII (1978), s. 613–614.

Padgett, John F. Ansell Christopher K Robust Action and the Rise of the Medici, 1400–1434, *American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 6 (May, 1993), p. 1259–1319.

Paquet J. Les matricules universitaires, vol. 1. *Typologie des sources du moyenâge occidental* 65, Turnhout: Brepols 1992.

Pareto V. Circulation of elites, *Theories of Society, Foundations of Modern Sociological Theory by Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegle, Jesse R. Pitts*, New York The Free Press of Glencoe, Inc. 1961, p. 552.

Parker D. The Nobility: hegemonic tour de force, *Class and State in Ancien Regime France – The Road to Modernity?*, Routledge, 2002.

Petkūnas D. 1585 metų Vilniaus kolokviumas – kunigaikščio Kristupo Radvilo Perkūno pastangos išsaugoti ekleziastinę bendrystę tarp LDK Liuteronų ir Reformatų bažnyčių. - *Colloquium habitum Vilnae die 14 Iunii, anno 1585 super articulo de Caena Domini*, Vilnius 2006, p. 181–204.

Petrauskas R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*.

Petrauskas R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: Didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, t. 3, p. 9–32.

Piechnik L. *Początki Akademii Wileńskiej 1570–1599*, t. 1, Rzym, 1984.

Pietrzyk Z. „Tylem się w Strazburku nauczył...” Studia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki w Strasburgu w latach 1563–1564, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* T. 41, 1997, s. 160.

Pietrzyk Z. Przyczynek do studiów w Strasburgu młodzieży pochodzącej z Rzeczypospolitej na początku XVII wieku, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 38, 1994.

Pietrzyk Z. Sztambuchy jako źródło do peregrynacji studenckich na przykładzie Polaków studiujących w Strasburgu, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1999, t. 43, s. 139–150.

Pietrzyk Z. *W kręgu Strasburga: z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej Polsko-Litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków, 1997.

Plečkaitis R. Lietuviai studentai senajame Prahos universitete, *Mokslas ir gyvenimas*. 1975, Nr. 10, p. 14–18.

Plečkaitis R. Promocijos senajame Vilniaus universitete, *Akademijos laurai*, parengė Morkus Svirskas, Irena Balčienė, Vilniaus universiteto biblioteka: Vilnius, 1997.

Plečkaitis R. Stopnie naukowe w dawnym Uniwersytecie Wileńskim, *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego, 1579–1979, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*; z. 64, Warszawa; Kraków, 1979, p. 29–61.

Plečkaitis R. The Rise of Philosophy in Lithuania, *Studies in East European thought*, 2009, Vol. 61, No. 1, p. 3–13.

Pociėj Adam Hipacy (1541–1613), Jan Dziegielewski, PSB Tom XXVII (1982–1983), s. 28–34.

Pociūtė-Abukevičienė, D. Abraomas Kulvietis Italijoje ir Lietuvoje, *Darbai ir dienos*, 2005, t. 44, p. 247–276.

Pociūtė-Abukevičienė, D. Abraomas Kulvietis Liuvono universitete, in: *Archivum Lithuanicum*, 2007, t. 9, p. 99–120.

Pociūtė-Abukevičienė, D. *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*, Vilnius, 2008.

Polacy na studyach w Ingolsztacie : Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego, leidėjas Paweł Czaplewski, Krokua, 1914.

Polubiński Konstanty (zm. 1640), Henryk Lulewicz, PSB Tom XXVII (1982–1983), s. 368–369.

Poplatek J. *Wykaz alumnów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1582–1773*, Wilno, 1930.

Proński Aleksander Fryderyk (ok. 1550–ok. 1595) Roman Źelewski, PSB Tom XXVIII (1984–1985), s. 507–509.

Quirini Poplawska D. *I visitatori polacchi del museo di oggetti naturali di Ulisse Aldrovandi in Commentationes historicae Almae Matri Studiorum Bononiensi novem saeculafeliciter celebranti ab universitate Jagellonica Cracoviensi oblatae*, Krakow, 1988, s. 147–165.

Radziwiłł Krzysztof zw. Piorunem (1547–1603), Henryk Lulewicz, PSB Tom XXX (1987), s. 264–276.

Radziwiłł Mikołaj zw. Czarnym (1515–1565), Henryk Lulewicz, PSB Tom XXX (1987), s. 335–347.

Ragauskienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*, Vilnius: Seimo leidykla Valstybės žinios, 2002.

Ragauskienė R. Models Applied Upbringing Children of Upper Nobility of the Grand Duchy of Lithuania in the 16th–the Middle of the 17th Centuries, *Pedagogy Studies / Pedagogika*, 2014, Vol. 116, Issue 4.

Rajecki Gedeon (ok. 1589–1654), Andrzej Rachuba, PSB Tom XXX (1987), s. 471–472.

Rakowski Jan Wojciech (ok. 1594–1639), PSB, Tom XXX (1987), Mirosław Nagielski i Tadeusz Wasilewski, s. 517–519.

Reklaitis P. Lietuvos studentai Marburge XVII ir XVIII amžiuje, *Aidai*, 1978 m. kovas.

- Rimša E. A. Venclovas Agripa ir jo giminė, (1. Kilmė ir pirmtakai), *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, 1986, t. 1 (94), p. 63–75.
- Rimša E. A. Venclovas Agripa ir jo giminė. (2. Agripų giminė), *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, 1986, t. 2 (95), p. 72–83.
- Rytel J. *Studia z dziejów prozy staropolskiej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1993, s. 67.
- Ryżewski G. Z dziejów dóbr Wiszniew w XV–XVIII wieku, *Białostockie Teki Historyczne*, T. 4, 2006, s. 83–102.
- Ročka M. Lietuvių studentai Krokuvoje ir humanizmo pradžia Lietuvoje, *Raštai*, Vilnius, 2002, p. 43–71.
- Ročka M. Vaclovas Jonas Agripa – kultūros veikėjas ir literatas, *Rinktiniai raštai*, p. 169–190;
- Rowell S. C. Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro: neeilinė kasdienybė tarnauja valstybei, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004/1.
- Rudomina Dusiacki Jan (1581–1646)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXII (1989–1991), s. 671–674.
- Rudomina Dusiacki Jan (ok. 1543–1621)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXII (1989–1991), s. 670–671.
- Rudomina Dusiacki Krzysztof (zm. 1655)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXII (1989–1991), s. 675–677.
- Rudomina Dusiacki Piotr (zm. 1649)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXII (1989–1991), s. 677–679.
- Sanguszko Andrzej Michałowicz (zm. 1560)*, Mariusz Machynia, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 469–471.
- Sapieha Aleksander Dadźbóg (1585–1635)*, Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 556–559.
- Sapieha Andrzej (zm. 1611)*, Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 574–576.
- Sapieha Andrzej (zm. 1621)*, Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 572–574.
- Sapieha Andrzej Stanisław (1592–1646)*, Andrzej Rachuba, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 576–578.
- Sapieha Bogdan (zm. 1593)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 594–596.
- Sapieha E. Saeed-Kalamajska M.* Dom Sapieżyński, Cz. 2, Warszawa, 2008.
- Sapieha Jan Stanisław (1589–1635)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXIV (1992–1993), s. 624–629.
- Sapieha Paweł (zm. 1580)*, Henryk Lulewicz, PSB Tom XXXV (1994), s. 131–133.
- Sapieha Paweł Jan (1609–1665)*, Andrzej Rachuba, PSB Tom XXXV (1994), s. 138–148.
- Sapieha Paweł Stefan (1565–1635)*, Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXV (1994), s. 133–138.

Sapiehowie: materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe. T. 1, Petersburg, 1891.

Sarcevičienė J. Vaikas XVI–XVII a. LDK visuomenėje: galimi auklėjimo ir socializacijos modeliai, *Menotyra*, 2003, Nr. 2 (31), p. 4–10.

Sluska Aleksander (ok. 1580–1647), Mirosław Nagielski, PSB Tom XXXIX (1999–2000), s. 134–137.

Sluska Bogusław Jerzy (ok. 1620–1658), Andrzej Rachuba, PSB Tom XXXIX (1999–2000), s. 137–140.

Snowski Malcher (zm. 1587), PSB, t. 39, 1999–2000, Henryk Lulewicz, s. 408–410.

Sokoliński Krzysztof (zm. 1639), PSB, Tom XL, Mirosław Nagielski, s. 42–43.

Sokołowski W. Studia i peregrynacje Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów w latach 1595–1603: model edukacji syna magnackiego na przełomie XVI i XVII w. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1992, tom 35, s. 3–35.

Solomerecki Iwan Wasylewicz (zm. 1578), Tomasz Kempa, PSB Tom XL (2000–2001), s. 327–329.

„*Spisek orleański*” w latach 1626–1628, U. Augustyniak, W. Sokołowski, Warszawa, 1990.

Stagl J. *A History of Curiosity – The Theory of Travel 1550–1800*, Routledge, 2006.

Subotkevičienė R. „Nuo piligriminių kelionių prie kavalierių turo“*. Aristokratiškų kelionių ištakos ir jų vertinimai istoriografijoje, *Krikščioniškosios tradicijos raiška viduramžių–naujausiųjų laikų kasdienybės kultūroje: europietiški ir lietuviški puslapiai The Development of Christian Tradition in Every-day Culture in the Late Middle Ages and Early Modern Period: Lithuanian and other European Examples*, Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXVII Ed, Vacys Vaivada, Klaipėda, 2013.

Subotkevičienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų edukacinės kelionės XIV a. pabaigoje–XVI a. 8-ajame dešimtmetyje*, daktaro disertacija, Klaipėda, 2015.

Subotkevičienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų dvasininkų studijos užsienio universitetuose: aukštojo mokslo pasirinkimo krypčių ir požiūrių kaitos tendencijos XIV a. pabaigoje–XVI a. 8 dešimtmetyje. Subotkevičienė, Rinata. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2012 metai, 2, 2013, p. 1–23.

Suchocki J. Formирование się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnegośredniowiecza, *Zapiski historyczne*, t. 48, d. 1-2, Toruń, 1983, s. 31–78.

Szymański S. Pierwsi studenci ziem polskich na uniwersytecie w Grazu w latach 1586–1630, *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 1979. Nr 4, s. 499–525.

Šapoka A. Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo? *Židinys*, 1935, t. 22, Nr. 10, p. 316–35; nr. 11, p. 417–430.

- Šedvydis L. *Eleazaro Gilberto (Eleazar Gilbert) „Žinios iš Lenkijos“ – šaltinis apie 1639–1640 metų konfesinius konfliktus Vilniuje* Lietuvos istorijos metraštis, 2012 metai, 1, Vilnius, 2013.
- Šedvydis L. *Vyskupo Pauliaus Alšėniškio (~1492–1555 m.) dvaras ir klientūra*, Magistro darbas, VDU, 2011 m.
- Štikonaitė I. Lietuvos kultūriniai ir akademiniai ryšiai su Šveicarija XVI–XX amžiuje, *Archivum Lithuanicum*, Wiesbaden, 2004, Nr. 6.
- Štikonaitė I. Lietuvos kultūriniai ir akademiniai ryšiai su Šveicarija XVI–XX amžiuje, *Archivum Lithuanicum*, 2004, p. 199–238.
- Tarczykowa M. Kreacija Krzysztofa Mikołaja Dorohostajskiego w piśmiennictwie siedemnastowiecznym, *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, Rocznik, 2014, tom X, s. 153–168.
- Tazbir J. Polnische Studenten in Tübingen in der Reformationzeit, *Zeitschrift für württembergische Landesgeschichte* 1983, s. 174–189; Tazbir J. Studenci z Prus Krolewskich, Korony Polskiej i Litwy na uniwersytecie w Tybindze (1501–1654): *Zapiski Historyczne*, 48, 1983, z. 1–2, s. 79–101.
- Tomkowicz S. Polacy na uniwersytecie lipskim w XV i XVI wieku, *Przegląd Polski* 15, t. 60, 1881, s. 435–444.
- Urban W. Lūžys, S. *Lietuvių Krokuva XIV–XVI amžiais*, Vilnius, 1999.
- Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy t. 1: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, Warszawa, 2004; *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, t. 2, Województwo trockie*, red. A. Rachuby, Warszawa, 2009.
- Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, 2003, t. 1: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, Warszawa, 2004.
- Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 4: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, Warszawa, 2003.
- Vaivada V. *Katalikų bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai*, Klaipėda, 2004.
- Veteikis T. *Meletai versificatoriae generosorum iuvenum Andreae et Alexandri Chodcievitorum – exemplum scholasticae poeseos christianae Europaeae*, *Literatūra*, 2009, t. 51 (3), p. 81–97.
- Vilimas D. LDK pavietų žemės teismų pareigūnai 1566–1588 m. (pirmoji pavietų bajoriškųjų juristų karta), *Lituanistica*, 2002, Nr. 4, p. 14–24.
- Vilimas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius, 2006.
- Viskantaitė Savisčienė S. Šemėtų genealogija XV–XVI amžiuje, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 14, 2004, p. 30–49.

- Wallerstein I. *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, London, New York, 1974. p. 301.
- Wallis, P. Webb, C., The education and training of gentry sons in early modern England, *Social history*, 36 (1), (2011), p. 36–53.
- Windakiewicz S. Informacja o aktach uniwersytetu bolońskiego, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, 7, 1892, s. 130–148.
- Windakiewicz S. Księgi nacji polskiej w Padwie, *Archiwum dla dziejów literatury i oświaty w Polsce*. T. 6, Kraków, 1888.
- Witusik A. *Młodość Tomasza Zamojskiego: o wychowaniu i karierze syna magnackiego w Polsce w pierwszej połowie XVII wieku*, Lublin, 1977.
- Włoskie przygody Polaków – wiek XVI–XVIII*, red. Alojzy Sajkowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1973, s. 32–35.
- Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku, Warszawa, 1895.
- Wolff J. *Pacowie: materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg, 1885.
- Wolff J. *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, 1855.
- Wotchke T. E Polnische Studenten in Heidelberg, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* 2, 3 (1926), p. 46–67.
- Wotchke T. Polnische Studenten in Altdorf, *Jahrbuch für Kultur und Geschichte der Slaven*, N. F. 4, 1928, s. 216–232.
- Wotchke T. Polnische Studenten in Frankfurt, *Jahrbuch für Kultur und Geschichte der Slaven*, N. F. 5, 1929, s. 228–244.
- Wotchke T. Polnische Studenten in Leipzig, *Jahrbuch für Kultur und Geschichte der Slaven*, N. F. 7, 1931, s. 61–81.
- Wotchke T. Polnische Studenten in Wittenberg, *Jahrbuch für Kultur und Geschichte der Slaven*, N. F. 2, 1926, z. 2, s. 169–200.
- Wotchke T. Polnische Studenten in Wittenberg, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, Neue Folge, Bd. 2, H. 2 (1926), s. 169–200.
- Wotchke T. Polnische und litauische Studenten in Königsberg, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* 6 (1930), s. 428–447.
- Wróbel W. Fundacje kościelne białostockiej linii rodu Wiesiołowskich w XVI i XVII wieku, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie; Zeszyty Historyczne*; t. 10 (2009), s. 165–215.
- Zychlinski T. *Złota księga szlachty polskiej*. R. 12, Poznań, 1890.
- Żołądź D. Polacy z Korony i Litwy na studiach w Dillingen (1564-1624), *Studia Historica Slavo-Germanica*, tom 17 (1988–1990), 1992, s. 3–21.

Żołądź D. Wychowanie szlacheckie w XVI i XVII wieku. (Na przykładzie rodziny Lubomirskich), *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Paedagogica et Psychologica*, t. 35, 1995 s. 17—32.

Żołądź-Strzelczyk D. *Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i I poł. XVII wieku*, Poznań, 1996.

Żołądź-Strzelczyk D. Polnische und Litauische Studenten in Dillingen (1564–1624), *Jahrbuch des Historischen Vereins Dillingen an der Donau*, 100, 1999, s. 381–404.

Żołądź-Strzelczyk D. *Studenci polscy: Korony i Litwy w Heidelbergu w okresie reformacji, Rozprawy z Dziejów Oświaty*, t. 39. 1994, s. 3–17.

Падалінскі У. Дзмітры Халецкі, падскарбі земскі Вялікага княства Літоўскага: ад „служгі” да „прыяцеля”, *Парламенцкія структуры ўлады ў сістэме дзяржаўнага кіравання Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стагоддзях: Матэрыялы міжнар. навук. канферэнцыі (Мінск–Наваградак, 23–24 лістапада 2007 г.)* / Навук. рэд. С.Ф. Сокал, А. М. Янушкевіч. – Мінск: БПП-С Плюс, 2008, С. 127–151.